

**УМБЕРТО ЕКО, ЖАН-КЛОД
КАРИЕР, ЖАН-ФИЛИП ДЬО
ТОНАК
ТОВА НЕ Е КРАЯТ НА
КНИГИТЕ
РАЗГОВОР С ЖАН-ФИЛИП
ДЬО ТОНАК**

Превод от френски: Силвия Колева, 2011

chitanka.info

ПРЕДГОВОР

Книгите трябва да се издават в малък формат: съдържат толкова малко идеи.

Георг Кристоф
Лихтенберг^[1]

„Ceci tuera cela“. „Това ще убие онова. Книгата ще убие сградата“^[2]. Юго слага тази знаменита фраза в устата на Клод Фроло, архидякон от катедралата „Нотр Дам дьо Пари“. Несъмнено архитектурата няма да умре, но ще загуби функцията си на знаме на една култура, която постоянно се видоизменя и преобразува. „Когато я сравняваме с мисълта, която се превръща в книга и за тази цел са й достатъчни само малко хартия, мастило и перо, как да се учудваме, че човешкият ум напуска архитектурата заради книгопечатането?“^[3] Нашите „каменни библии“ не са изчезнали, но съвкупността от създадените най-напред ръкописни, а после и печатни текстове, истински „мравуняк от човешки умове“, „кошер, събрал цялото въображение на света и всички човешки идеи — златокрили пчели, дошли заедно с меда си“^[4], внезапно в края на Средновековието ги измества по необясним начин. Така е и с електронната книга. Тя може накрая да се наложи над печатната си посестрима, но имаме малко основания да смятаме, че ще я прогони от домовете и навиците ни. Така че „e-book“-ът няма да убие печатното книжно тяло. Както Гутенберг и гениалното му изобретение не са премахнали веднага използването на кодексите, нито пък кодексите са унищожили начаса търговията с папирусите и свитъците^[5]. Практиката и навиците съжителстват успешно, а и ние изпитваме огромно удоволствие, когато разперваме все повече и повече ветрилото на възможностите си. Та нима филмите убиха живописиста? И нима телевизията уби киното? Е, добре дошли при графичните процесори и периферните устройства за

четене, които само с помощта на един екран ни гарантират достъп до цифровизираната световна библиотека.

Всъщност най-важното е да разберем какво ще доведе със себе си четенето от екрана и как то ще промени стереотипите ни, след като до ден-днешен сме чели, разлиствайки страници. Какво ще спечелим от нашествието на тези нови малки светещи книжки и преди всичко — какво ще загубим? Може би поостарелите си навици? Както и витаещия около книгата божествен ореол, с който, поставяйки я върху олтара, я е дарила цивилизацията ни. А също и неповторимата интимност между автора и читателя, която ще бъде трудно постижима поради съблазнителния изобилен поток от текстове. Също и уединението, на което книгата беше символ, а следователно — и някои навици на четене. „Като разкъсва древната връзка между речта и материалното ѝ превъплъщение в книга — каза Роже Шартие^[6] по време на тържествената си встъпителна лекция в Колеж дьо Франс, — дигиталната революция налага радикална ревизия на движенията и представите ни, които до този момент сме свързвали с писането“. Вероятно това са дълбоко разтърсващи психиката ни явления, но вече се възстановяваме от шока, предизвикан от появата им.

Смисълът на беседите между Жан-Клод Кариер и Умберто Еко не е да определи природата на преобразуванията и сътресенията, които може да причини в голям (или малък) мащаб бумът на електронната книга. При нас ги води техният опит на библиофили и колекционери на старинни и редки книги, на търсачи и преследвачи на инкунабули^[7], който ни навежда на мисълта, че подобно на колелото, книгата е пределът на съвършенството в полето на въображението... Когато цивилизацията изобретява колелото, тя е обречена до ден-днешен да го възпроизвежда *ad nauseam*^[8]. Дали ще предпочетем да наречем първите кодекси (появили се около II в.) първообрази на книгата, или мислено ще изпратим изобретяването ѝ при по-древните от тях папируси, пред нас е „съоръжение“, което, независимо от многобройните си трансформации, е останало изключително вярно на себе си. Книгата е един вид „колело на знанието и въображението“: не могат да го спрат никакви технологични революции, никакви ясно проявени или усещани като бъдещи заплахи. А щом това успокояващо уточнение е вече налице, истинският дебат може да започне.

Книгата се готви да осъществи своята технологична революция. Само че какво е книга? Какво представляват книгите по етажерките на библиотеките в домовете ни, по лавиците на библиотеките по целия свят, криещи между кориците си знанията и мечтите на човечеството, натрупани от времето, когато то се е научило да пише? Каква представа си изграждаме чрез тях за одисеята на човешкия ум и дух? Какви огледала ни подават те? Като отчитаме само пияната на книжното производство — шедьоврите, около които се съгражда културният консенсус на света, верни ли сме на тяхната функция, повеляваща ни да съхраним на сигурно място всичко, което е заплашено от разрушителното дело на забравата? И дали няма да се окаже, че образът ни е друг — по-малко ласкателен за самите нас, и да си дадем сметка за изключителната интелектуална нищета, която също е характеристика на това писмено изобилие? Дали книгата непременно е символ на нашия прогрес, целящ да ни накара да забравим мрака, от който все смятаме, че завинаги сме се измъкнали? И какво точно ни нашепват книгите?

Към безпокойството за природата на свидетелствата, помагачи ни да опознаем по-честно себе си и които ни предоставят библиотеките, се прибавя и въпросът какво точно е достигнало до нас. Дали наистина книгите са вярно отражение на онова, което човешкият гений е създал с повече или по-малко вдъхновение? Щом си зададем този въпрос, ни обземат смут и объркване. И тогава изведнъж се сещаме за жаравите, които все още изпепеляват толкова книги! Като че ли всички тези книги и свободата на човека да изрази мнението си са родили също толкова цензори, фанатично загрижени да надзирават използването и разпространението им, а понякога и да ги конфискуват завинаги. А когато няма организирано унищожение, книгите замлъкват в пламъците на огъня — заради простата му страст да изгаря и да превръща всичко в пепел, а кладите сякаш се подпалват една от друга, и то до такава степен, че у нас се заражда мисълта дали в неуправляемото им изобилие те не играят ролята на регулатори и не узаконяват процеса на естествения подбор. В такъв случай в историята на създаването на книгите не влиза ли като неразделна част и „библиокостът“^[9] с непрестанното си свойство да се възобновява? Цензурата, невежеството, драстичната глупост, инквизицията, аутодафетата, небрежността, разсеяността и пожарите са причинили

толкова фатални поражения по пътя на печатното слово... Всички усилия книгите да се архивират и запазят не са попречили безброй „Божествени комедии“ да останат завинаги непознати.

По време на прекъсваните ни и възобновявани разговори, състояли се в дома на Жан-Клод Кариер в Париж и в къщата на Умберто Еко в Монте Чериньоне, от разсъжденията им върху книгата и книгите, които напук на всички разрушителни набези са достигнали до нас, се оформиха две идеи. Онова, което наричаме култура, всъщност е дългият процес на подбор и филтриране. Цели колекции от книги, картини, комикси и предмети на изкуството са били задържани от ръката на цензора, изчезнали са в пламъците или са се изгубили поради най-банална небрежност. А дали това не е била най-хубавата част от неизброимите дарове на предишните векове? Или е била най-лошата? И какво сме получили в наследство от всяка област на творческата изява — самородното злато или тинята? Все още четем Еврипид, Софокъл и Есхил като тримата най-велики старогръцки драматични поети. Но когато Аристотел в своята „Поетика“ — творба, посветена на трагедията — изрежда имената на най-прочутите ѝ представители, не споменава нито един от тримата. Произведенията, които сме изгубили, дали не са били по-добрата и по-представителната част от гръцкия театър в сравнение с достигналите до нас? И кой оттук нататък ще разсее това наше съмнение?

Ще се утешим ли от мисълта, че сред папирусите, изчезнали при пожара в Александрийската библиотека и от всички библиотеки, превърнали се в кълба дим, са дремели множество посредствени творби, шедьоври на безвкусието и много глупост? На фона на грамадите бездарност и оскъдните съкровища, приютени в библиотеките ни, ще успеем ли да прежалим безвъзвратните загуби от миналото, доброволните или неволни убийства на нашата памет? Ще съумеем ли да се задоволим с наследството, което сме опазили и за което нашите общества, бронирани в ризницата на всички световни технологии, все още търсят сигурно място за съхранение, без да постигнат траен успех? Колкото и настойчиво да искаме миналото да проговори, никога не ще открием в нашите библиотеки, музеи или кинотеки нещо друго освен творбите, които времето не е успяло да унищожи. Сега повече от всякога осъзнаваме, че културата е онова, което остава, след като всичко друго е забравено.

Но може би най-приятното в тези разговори е почитта, отдадена на глупостта, която мълчаливо наблюдава гигантския упорит труд на човечеството и никога не се извинява за своята категоричност. И именно там срещата между семиолога и сценариста, колекционерите на книги и лудо влюбените в предмета „книга“ мъже, достига връхната си точка. Единият от тях е събрал колекция от извънредно редки творби, съдържащи лъжливите постижения и грешките на човечеството, но е избрал само такива, които според него отразяват опитите на човека да създаде верни теории. „Човекът е открил огъня — обяснява Умберто Еко, — построил е градове, написал е прекрасна поезия, дал е какви ли не интерпретации за света, измислил е митологични образи и т.н. Но в същото време не е спрял да води война със себеподобните си, да прави грешки, да разрушава околната среда. Съществува равновесие между висшата интелектуална добродетел и просташката низост, защото в крайна сметка взаимно се неутрализират. Така че, решавайки да говорим за глупостта, по някакъв начин отдаваме почит на това полугениално, полумалоумно създание“. Ако книгите са орисани да бъдат точно отражение не само на заложбите, надеждите и стремленията на човечеството, но и на склонността му постоянно да дебне как да улови нещо по-добро и да заграби нещо повече, тогава те — книгите, трябва на всяка цена да пресъздадат и прекомерната му гордост, и безбройните му подлости. Така че нека не се надяваме, че ще се отървем от тези изпълнени с лъжи и грешки свидетели, а следователно — и от нашите „непогрешими“ безкрайно глупави гледни точки. Те ще ни следват като сенки чак до края на отреденото ни време и ще говорят, без да мамят, за онова, което сме били, и особено за това, което сме — страстни и упорити изследователи, но за да сме честни — и напълно безскрупулни. Грешката е типична за природата на човека, но това се отнася само до онези хора, които търсят истината. По пътя към нея неминуемо се лъжат и допускат грешки. Колко ли пътища, които не водят за никъде, се крият зад всяко решено уравнение и зад всяка потвърдена хипотеза, зад всеки успешен експеримент и зад всяка споделена философия? Така, от една страна, книгите осветяват мечтата за човечество, което най-сетне се освобождава от уморителните прояви на безчестие и позор, но от друга, очернят тази мечта и отнемат блясъка ѝ.

Сценарист със световна слава, театрален ас и виден есеист, Жан-Клод Кариер изпитва огромна симпатия към непознатия и неопознат паметник на човечеството — глупостта, който според него е „недостатъчно посещаван“, и му е посветил творба, която постоянно се преиздава. „Когато през 60-те години с Ги Бештел започвахме нашия «Речник на глупостта» — споделя в настоящия разговор Кариер, — си казахме: Защо да се вкопчваме само в историята на интелектуалния блясък, на шедьоврите, на великите паметници на човешкия ум? Глупостта, тъй скъпа на Флобер, ни се стори не само несравнимо по-разпространена (това се подразбира), но и много по-плодоносна, по-способна да разкрие безброй истини, а в известен смисъл — и по-честна“. Кариер си дава сметка, че вниманието, което е отделил на глупостта, му е помогнало да разбере отлично смисъла на положените от Еко усилия да събере най-шокиращите свидетелства на трескавата и сляпа страст, присъща на нас, хората, да се отклоняваме от правия път и да се заблуждаваме. Несъмнено между грешката и глупостта има родствена връзка или, образно казано — съучастничество, което в течение на вековете нищо не е било в състояние да разруши. Но още по-изненадващ за нас е фактът, че във въпросите, на които авторът на „Речник на глупостта“ и авторът на „Войната за лъжата“ дълго са търсили отговор, има избрани родства^[10], чиято дълбочина срещите им разкриха.

Двамата са наблюдатели и хроникьори, които се забавляват с „произшествията по пътя“ и са убедени, че можем да разберем нещичко за човешкото приключение, като опознаваме както звездните му мигове, така и паденията му. В тази книга Жан-Клод Кариер и Умберто Еко се впускат в бляскава импровизация на тема паметта на човечеството чрез примери и описания на неговите неуспехи, провали, невъзвратими загуби и забрава, които не са по-малобройни от шедьоврите му. Те се забавляват, докато доказват как книгата, напук на щетите, причинени ѝ в процеса на филтриране на информация, за добро или за лошо, в края на краищата е оцеляла, избягвайки всички заложени ѝ капани. В отговор на предизвикателства от типа на универсалната дигитализация и появата на нови медии за електронно четене, припомнянето на периодите на възход и упадък на книгата позволява да се преценят неизбежните последици от предизвестените промени и трансформации. Тези срещи са широко усмихната слънчева

почит към Галактиката на Гутенберг^[11] и ще очароват всички — и най-вече влюбените в книгата. А у притежателите на електронни книги не е изключено да провокират пристъп на носталгия.

Жан-Филип дьо Тонак

[1] Георг Кристоф Лихтенберг (1742–1799) — немски учен, професор по физика и математика, сатирик, един от най-големите майстори на афоризми. Самият той е наричал себе си „Голямата (дебелата) книга“. ↑

[2] Цитат от романа „Парижката Света Богородица“ (кн. V, втора глава): „Това ще убие онова. Книгата ще убие сградата. Преди всичко това бе мисъл на свещеник. Ужас на духовно лице пред един нов фактор — печатницата. Уплаха и изумление на служител на олтара пред ослепителното изобретение на Гутенберг. (...) Тази мисъл означаваше «Книгопечатането ще убие църквата». Но под тази първа и несъмнено съвсем проста мисъл ние смятаме, че се криеше друга, по-оригинална. (...) Архидяконът искаше да каже «Печатницата ще убие архитектурата».“ (Юго, Виктор. Парижката Света Богородица. Прев. от фр. Лилия Сталева; Прев. на стиховете Пенчо Симов. София: Отечество, 1987). ↑

[3] Продължение на цитата, в превод на Лилия Сталева (в различните издания на книгата има малки, по-скоро стилистични, отколкото смислови разлики в превода ѝ). ↑

[4] В превода на Лилия Сталева текстът е редактиран така: „Мравуняк на човешките умове. Кошер, в който човешките въображения — златни пчели — донасят своя мед“. ↑

[5] Свитъкът (папирусовият волумен) и кодексът (пергаментовата тетрадка) са предгутенберговите форми на книгата. Свитъкът се образува от папирусови листове, свързани в дълги ленти и навити на руло (римляните наричат свитъка *volumen*, а гърците — *tomos*). Рулото се развива постепенно с четенето, а завитите му краища крият текста от ляво и от дясно (ако е навито хоризонтално) или от горе и от долу (при вертикално руло) на четивното поле. В по-късно време листовите от папирус или пергамент вече се подреждат един под друг и се съединяват в блок или кодекс (лат. *codex*). Тоест, следващата предгутенбергова форма е шитата книга, съставена от подвързани листове, която се чете чрез прелистване. ↑

[6] Роже Шартие (р. 1945) — френски историк, професор в Колеж дьо Франс, специалист по история на четенето, книгата и книгопечатането. ↑

[7] Инкунабули (от лат. *incunabulum* — люлка, pl. *incunabula*) се наричат първите европейски печатни книги. С този термин най-точно се обозначават книги и отделни листове от люлчения период на книгопечатането (от пресата на Гутенберг в средата на XV в. до 1 януари 1501 г.). Според статистиката са издадени общо 40 000 заглавия на инкунабули (от тях ок. 30 000 са книги), в тираж от 100 до 500 екземпляра. От около 12 млн. общ тираж днес са съхранени приблизително 500 000 екземпляра. Инкунабулите се отличават от старопечатните книги по това, че все още стриктно се придържат към стандартите на ръкописната книга. Около половината от достигналите до нас инкунабули са отпечатани на пергамент, което косвено потвърждава стремежа на първопечатниците да придадат на новата форма на книгата „сериозност“ и неопровержима производност от манускриптите. ↑

[8] *Ad nauseam* (лат.) — до втръсване. ↑

[9] *Bibliocauste* (англ.) — масовото унищожаване на книги и библиотеки, с цел да се заличи част от една култура. Примери за библиокост: на 10 май 1933 г. в Берлин националсоциалистите изгарят над 20 хиляди книги, неудобни на хитлеристкия режим; унищожаването на Националната библиотека в Багдад. Описание на явлението прави Fernando Báez в книгата си „Универсална история на унищожаването на книги“ (Baez, Fernando. *A Universal History of the Destruction of Books: From Ancient Sumer to Modern-day Iraq*. Transl. from the Spanish by Alfred MacAdam. New York: Atlas Books, 2010. 372 p.). ↑

[10] Асоциация с романа на Гьоте „Родства по избор“ (в някои преводи и „Средства по избор“). ↑

[11] Този израз дължим на едноименната книга на канадския медиен философ Маршал Маклуън (McLuhan, Marshall. *The Gutenberg Galaxy: The Making of Typographic Man*. [Toronto]: University of Toronto Press, [1962]. 293 p.). ↑

УВЕРТЮРА: КНИГАТА НЯМА ДА УМРЕ

Жан-Клод Карьер

На последната среща в Давос през 2008 г., по повод феномените, които ще разтърсят човечеството през следващите петнадесет години, един футуролог предложи да се занимаем само с четири от тях, защото смятал, че те със сигурност ще се случат. Първият, според него, е цената на петрола — щяла да стане 500 долара за барел. Вторият се отнася за водата — щяла да се превърне в търговски продукт, в стока, също като петрола. По тази причина сме щели да станем свидетели как на борсата ще има и „курс на водата“. Третото му предсказание обхващаше цяла Африка — през следващите десетилетия континентът с абсолютна сигурност щял да се превърне в могъща икономическа сила, нещо, което наистина ѝ желаем. А четвъртият феномен, според този пророк професионалист, щяло да е изчезването на книгата. В такъв случай е особено важно да узнаем дали безследното изчезване на книгата, ако то наистина се случи, би предизвикало същите последици за човечеството като например водният дефицит или недостъпният петрол.

Умберто Еко

Дали книгата наистина ще изчезне поради появата на интернет? Писах на тази тема, когато му беше времето^[1], в момент, когато въпросът беше на дневен ред.

И оттогава всеки път, когато поискат да кажа мнението си, не мога да добавя нищо ново, освен да пренапиша същия текст. Никой не си дава сметка, че се повтарям, защото няма нищо по-неиздавано от онова, което вече е било публикувано, а и защото общественото мнение (или поне журналистите) постоянно живее с фиксидеята, че книгата ще изчезне (или поне журналистите смятат, че техните читатели живеят с тази фиксидея), и всеки от тях неуморно задава един и същи въпрос...

Всъщност има твърде малко неща за казване. С интернет се върнахме в азбучната ера. Дори и за миг да бяхме повярвали, че живеем в цивилизацията на образите, компютърът ни заправи в Галактиката на Гутенберг, така че отново сме принудени да четем. А за тази цел ни трябва носител. Това не може да бъде самият компютър. Прекарайте в четене два часа пред компютъра си и очите ви ще заприличат на топки за тенис. У дома имам защитни очила от полароид и те пазят очите ми от вредата, която ми нанася продължителното четене от екрана. Между другото компютърът е зависим от електричеството, а и човек не може да чете, ако е във ваната например, или пък, ако е полегнал на една страна в леглото си. Така че книгата е по-гъвкаво „сечиво“.

Ще стане едно от двете — или книгата ще си остане средата на четенето, или пък ще се появи нещо, което ще прилича на нея и ще имитира нещо, което книгата никога не е преставала да бъде — дори преди изнамирането на книгопечатането. Вариациите на книгата като обект не са променили нито нейната функция, нито „синтаксиса“ ѝ от 500 години насам. Книгата е като лъжицата, чука, колелото и длетото. След като човек веднъж ги е изобретил, по-добри със същото име не може да измисли. Не може да изобретиш отново лъжица, която е по-добро нещо от една лъжица. Дизайнерите се опитват да подобрят тирбушона — новите му варианти имат слаб успех, а и не работят добре. Филип Старк^[2] направи опит да подобри изстисквачката за лимони, но за сметка на по-естетичния вид изобретението пропуска семките в сока. Книгата е преминала изпитанието и е трудно да си представим, че за същата цел е възможно да се изобрети нещо по-добро от книгата. Може би тя ще еволюира — например съставните ѝ части ще се променят, може би един ден страниците ѝ няма да са от хартия. Но пак ще си остане книга.

Жан-Клод Карьер

Изглежда обаче, че последните версии на електронната книга я превръщат в сериозен конкурент на печатната ѝ посестрима. Устройството „Reader“^[3] вече съдържа 160 заглавия. А процесът няма да спре дотук.

Умберто Еко

Повече от ясно е, че всеки магистрат ще отнесе много по-лесно в дома си 25 000 документа, които съставят досието на един процес, ако те са запаметени в електронен четец. В много области електронната книга ще облекчи хората, когато се ползва за извънредни ситуации. Продължавам обаче да си задавам елементарния въпрос дали, даже при идеално адаптирана към четенето технология, ще ти е удобно да четеш „Война и мир“ от електронен носител. Ами, ще видим. Така или иначе, вече няма да можем да четем Толстой и другите книги върху хартиен носител, защото са започнали да се разпадат в библиотеките ни.

Жан-Клод Карьер

Да, книгата стана мимолетна, нетрайна стока. Хартията вече не е хартия, а мастилото не е мастило.

Умберто Еко

Повечето книги на издателствата „Галимар“ и „Врен“ от 50-те години изчезнаха. Дори не мога да пипна с ръка „Философията през Средновековието“ от Жилсон^[4], а тя толкова ми помогна, когато подготвях дипломната си работа. Страниците буквално се чупят, трошат и разпадат. Разбира се, бих могъл да си купя ново издание, но аз съм привързан към старата си книга с всички бележки, които съм правил с разноцветни моливи, защото те увековечават справките ми. Това е вече история...

Жан-Филип дьо Тонак:

Появяват се нови носители, които са по-добре адаптирани за четене на „всякакъв терен“ — независимо дали човек прави справки в енциклопедиите, или чете романи онлайн. Защо да не допуснем, че въпреки всичко ще започне процес на бавно разлюбване на книгата в традиционната ѝ форма?

Умберто Еко

Всичко може да се случи. Възможно е в бъдеще от книга да се интересуват само шепа нетрадиционалисти, поклонници, които ще задоволяват консервативното си любопитство в музеите или библиотеките.

Жан-Клод Кариер

Ако изобщо останат такива...

Умберто Еко

Да, но нека си представим, че прекрасното изобретение „интернет“ на свой ред някога изчезне. Също като дирижаблите, които напуснаха небесата. Когато „Хинденбург“^[5] се подпалва над Ню Йорк, а това е малко преди войната, бъдещето на дирижаблите е вече обречено. Същото стана и с „Конкорд“ — инцидентът над Гонес^[6] през 2000 г. беше фатален. Историята е изключително интересна. Изобретява се самолет, който вместо за осем часа прекосява Атлантическия океан за три. Кой би могъл да оспори подобен напредък? Само че се отказваме от него след тази катастрофа, и то — заради преценката, че „Конкорд“ струва твърде скъпо. Това сериозно основание ли е? Атомната бомба също струваше много скъпо!

Жан-Клод Кариер

А не се отказваме от нея.

Жан-Филип дьо Тонак:

Ще ви цитирам едно мнение на Херман Хесе за релегитимация на книгата, която според него ще се случи в резултат на техническия прогрес. През 50-те години той пише: „Колкото повече с времето нуждите от развлечение и масово образование бъдат задоволявани чрез новите изобретения, толкова по-бързо книгата ще възвърне достойнството и авторитета си. Все още не сме достигнали напълно момента, когато младите конкурентни изобретения като радиото, киното и т.н. ще отнемат на печатната книга точно онези нейни функции, без които съществуването ѝ се обезсмисля“^[7].

Жан-Клод Кариер

Е, поне в това отношение не се е излъгал. Киното, радиото, а и телевизията не са отнели нищо от книгата — нищо, което тя да е изгубила „без съжаление“... Естествено, Хесе не би могъл да предвиди, че ще се появят технологиите, на които сме свидетели днес.

Умберто Еко

В определен момент хората измислят азбуката и писането. Можем да приемем, че писането е продължение на ръката и в този смисъл то е почти физиологично. Писането е технология за комуникация, която е пряко свързана с човешкото тяло. След като я е изнамерил, човек вече не може да се откаже от нея. Пак ще повторя: същото е и с изобретяването на колелото. Днешните колела са същите като колелата в праисторическите времена. Докато модерните изобретения като киното, радиото и интернет са друго нещо — те не са физиологични.

Жан-Клод Карьер

Имаш право да наблягаш на този факт: никога не сме имали по-голяма необходимост да четем и пишем, колкото в наши дни. Не бихме могли да използваме компютъра, ако не знаехме да четем и пишем. А всъщност нещата са по-сложни от едно време, защото въведохме нови знаци, символи, кодове. Азбуката ни се увеличи. Все по-трудно е човек да се научи да чете. Щяхме да станем свидетели на завръщането на устната традиция, ако нашите компютри можеха да предават директно думите ни. Само че това поставя още един въпрос: дали човек би могъл да се изразява добре, ако не знае да чете и пише?

Умберто Еко

Без никакво съмнение Омир би отговорил: „Да!“.

Жан-Клод Карьер

Да, но Омир е част от епохата на устната традиция. Придобил е всичко по пътя на същата традиция по време, когато в Гърция все още нищо не е било написано. Можем ли да си представим днес писател, който диктува романа си, без някой да го записва и без самият той да познава цялата литература, създадена преди него? Може би неговото творчество би имало очарованието на наивността, на откритието, на новото, непознатото и нечутото. Струва ми се обаче, че такъв творец би се чувствал оцетен, ако не притежава онова, което ние — по липса на по-добър термин, наричаме „култура“. Рембо е бил щедро надарен с талант и е създал неподражаеми стихове. Но той в никакъв случай не е

бил самоук. На шестнадесет години вече е притежавал солидна класическа култура. Дори е умеел да пише стихове на латински.

[1] Става дума за популярната лекция на Умберто Еко „От Интернет към Гутенберг“ от 1996 г. Виж публикациите на английски и български: Eco, Umberto. From Internet to Gutenberg: A lecture presented by Umberto Eco at Columbia University, The Italian Academy for Advanced Studies in America. November 12, 1996. Available from: <http://www.columbia.edu/cu/casaitaliana/internet.htm>; Еко, Умберто. От Интернет към Гутенберг // Понеделник, 2004, № 5–6, с.103-108. ↑

[2] Филип Старк (р. 1949) — френски промишлен дизайнер. Сред шедьоврите му са алуминиевата преса за лимони Juicy Salif (1990), мотопедът Moto 6.5, обзавеждане за баня, очила, санитарна керамика за Duravit, вани за Hoesch и оптическата компютърна мишка за „Майкрософт“, еднакво удобна за дясна и за лява ръка. ↑

[3] Четец за електронни книги на компанията „Sony“ (модел 2009 г.). Настоящият разговор се води през 2009 г. ↑

[4] Етиен Жилсон (1884–1978) — френски религиозен философ, един от най-задълбочените представители на неотомизма. ↑

[5] Германският дирижабъл „Хинденбург“ (LZ 129) е най-големият конструиран някога дирижабъл. На 6 май 1937 г., след успешен полет над Атлантическия океан, малко преди приземяването му в Лейкхърст, Ню Джърси, избухва пожар в задната му част и той се взривява за 34 секунди. Загиват 35 от 97-те души на борда. Само за година е извършил 63 полета. ↑

[6] На 25 юли 2000 г. свръхзвуковият самолет „Конкорд“ катастрофира над гр. Гонес, недалеч от Париж. „Конкорд“ продължава да лети до 2003 г., но компаниите „British Airways“ и „Air France“ се отказват от него по икономически съображения. ↑

[7] Неточен цитат от есето на Херман Хесе „Магията на книгата“ (1930). ↑

1.

НЯМА НИЩО ПО-НЕТРАЙНО ОТ ТРАЙНИТЕ НОСИТЕЛИ

Жан-Филип дьо Тонак:

Задаваме си въпроса вечни ли са книгите във време, когато културата сякаш прави избор в полза на други „сечива“, които изглеждат по-ефикасни и по-конкурентоспособни. Какво обаче можем да кажем за носителите, които ни се струваха твърде подходящи за трайно съхраняване на информацията и на нашата памет (дискети, CD-ROM) и на които вече обърнахме гръб?

Жан-Клод Карьер

През 1985 г. тогавашният министър на културата Жак Ланг^[1] ме помоли да създам нова школа за кино и телевизия и да поема отговорността за нейното развитие — школата „FEMIS“^[2]. Тогава събрах няколко страхотни специалисти под ръководството на Джек Гайос и в продължение на десет години — от 1986 до 1996 г., не само я оглавявах, но и играех главна роля в съдбата ѝ. През това десетилетие, естествено, трябваше да съм в течение на всички новости, които имаха отношение към нашите дейности.

Едно от сериозните ни затруднения се появи при показването на филми на студентите. Когато гледахме някой филм с цел изучаване и анализ, се налагаше да прекъсваме прожекцията, да връщаме лентата назад, да спираме, после да пробягваме няколко кадъра напред. А това беше невъзможно с класическо копие. Тогава разполагахме с видеокасети, разбира се, но те се изхабяваха много бързо. След три-четиригодишна употреба вече не ставаха за нищо. Точно по същото време се създаде Парижката видеотека, която имаше задачата да запази всички фотоматериали и филми за столицата. Имахме възможност да избираме — да архивираме на видеокасети или на компактдискове, които тогава наричахме „трайни носители“. Парижката видеотека

предпочете видеокасетите и направи сериозна инвестиция. На други места експериментираха с гъвкави дискове, за които разпространителите говореха чудеса. Две или три години по-късно в Калифорния се появи ново универсално чудо — CD-ROM (Compact Disc Read Only Memory). Да, най-сетне имахме решение на проблема. Почти навсякъде се правеха изумителни демонстрации. Спомням си първия записан на CD-ROM филм, който гледахме. Беше за Египет. Бяхме направо смаяни... покорени. Всичко живо се прекланяше пред това нововъведение, което сякаш отстраняваше трудностите, над които ние — професионалистите по изобразяване и архивиране на информацията, си блъскахме главите от години. А на практика американските заводи, които произвеждаха тези „чудеса“, затвориха още преди седем години...

Сякаш от векове използваме мобилните си телефони и многообразието от така наречените iPod-и, които вършат все повече и повече „подвизи“. Казват, че японците си пишели романите на телефоните и от там директно ги изпращали на издателите^[3]. Интернет стана вече съвършена мобилна система и прекосява пространството, преодолява разстояния... Обещават ни и индивидуално VOD^[4], гъвкави дисплеи и още какви ли не глезотии и прахосничества. Ами да, кой знае какво още ще се случи?

Като говоря това, ми се струва, че описвам период от преди векове, а реално става дума най-много за двадесетина години. Покривалото на забравата изличава всичко твърде бързо. А може би и процесът става все по-динамичен. Разбирам, че това са банални разсъждения, но баналността е необходим „багаж“. Поне в началото на пътуването.

Умберто Еко

Само преди няколко години „Патрологията“ на Мин^[5] (в 221 тома!) се предлагаше на CD-ROM. Не си спомням точно цената, но беше към 50 000 долара. На тази цена изданието можеше да бъде купено единствено от големите библиотеки и оставаше недостижимо за бедните изследователи, въпреки че в средите на медиевистите тутакси започна весело пиратство. А в момента с най-обикновен абонамент можеш да получиш онлайн достъп до цялото съдържание. Същото стана и с „Енциклопедията“ на Дидро^[6], която съвсем

неотдавна издателство „Робер“ предложи на CD-ROM. Днес я намирам онлайн напълно безплатно.

Жан-Клод Карьер

Когато се появи DVD-то, помислихме, че най-сетне разполагаме с идеалното средство, което ще реши проблемите ни със съхраняването на филмите и ще ни спести организирането на съвместни видеопроекции. До този момент няха собствена филмотека. Тогава си казах, че благодарение на DVD-то най-сетне разполагам със „собствен траен носител“. Сега пък ни примамват с дискове, чийто формат е извънредно малък, но за да разчетем съдържанието му, ни трябва нови четящи устройства. Те, както и устройствата за четене на електронни книги, побират и значително количество филми. Добрите ни стари DVD-та ще идат на свой ред в зимника, освен ако не запазим старите си устройства, за да можем да четем съдържанието им.

Впрочем това е и една от тенденциите на нашето време: да събираме изобретенията, които технологията хитро се старее да демодира. Един приятел, белгийски кинотворец, пази в мазето си 18 компютъра само и само да може да гледа стари филми. Разказвам всичко това, за да подчертая, че няма нищо по-нетрайно от трайните носители на информация. Тези разсъждения за преходността на съвременните носители наистина са изтъркана песен и предизвикват усмивки у любители на първопечатната книга като нас двамата, нали? Извадих за теб една малка книжка от моята библиотека. Отпечатана е в края на XV век на латински, но в Париж. Погледни, ако я разтворим, ще видиш, че на последната страница има текст на френски: „Този часослов за Римската църква е завършен на двадесет и седмия ден от месец септември, през 1498 г., за издателя Жан Пуатвен, живеещ в Париж на улица «Нюв Нотр Дам».“ Думата „предназначен“ е написана „придзначен“, системата за изписване на датата е променена, но все пак можем да разгадаем написаното доста лесно. Значи можем все още да четем текст, напечатан преди пет века. Но не можем да разчетем касета или CD-ROM, които са създадени само преди няколко години. Освен ако не запазим всички стари компютри в мазетата си.

Жан-Филип дьо Тонак:

Наистина, трябва да подчертаем, че нарастващата скорост, с която остаряват всички носители, ни принуждава постоянно да обновяваме работната си и архивиращата техника, а заедно с това — и начина си на мислене.

Умберто Еко

Само че тази акселерация води до отслабване на паметта. Това несъмнено е един от най-трънливите проблеми на нашата цивилизация. От една страна, изобретяваме много средства, за да я съхраним, и всякакви способности да я запишем, създаваме много нови възможности да „пренесем“ знанието си. Несъмнено това е значително предимство в сравнение с онези епохи, през които хората е трябвало да прибягват до мнемотехники, за да подобрят паметта си, чисто и просто защото не е имало събрано закуп онова, което е трябвало да се знае. А и никой не е бил в състояние да се довери изцяло на паметта си... От друга страна, като изключим нетрайността на тези средства — факт, който действително създава проблеми, трябва да признаем, че никак не сме грижовни към културните ценности, които сътворяваме. Ще дам само един пример — за авторските оригинали на великите комикси. Днес те са ужасяващо скъпи, защото могат да се намерят извънредно рядко. (Сега една страница на Алекс Реймънд^[7] струва цяло състояние). Но защо се намират толкова рядко? Защото веднага щом вестниците или списанията ги публикуваха, хвърляха оригиналите им в кофите за боклук.

Жан-Филип дьо Тонак:

А какви са тези мнемотехники, които са се използвали преди изобретяването на изкуствената памет — книгите и твърдите дискове?

Жан-Клод Карьер

Александър Велики се кани да вземе поредното важно решение, което ще има непредвидими последствия. Казват му, че има една жена, която безпогрешно гадае бъдещето. Заповядал да я доведат, за да го научи на своето изкуство. Тя му обяснява, че трябва да накладе голям огън и в издигащите се над него пушеци като в книга — да прочете бъдещето. Но жената предупреждава завоевателя: докато разчита

бъдещето във виещия се дим, в никакъв случай не трябва да мисли за лявото око на някой крокодил. За дясното око — в краен случай, но не и за лявото! Тогава Александър се отказва да узнае бъдещето. Защо ли? Ами защото, щом ти кажат да не мислиш за нещо, ти вече мислиш само за него. Забраната задължава^[8]. Така че при подобни обстоятелства човек не може да не мисли за лявото око на крокодила. Окото завзема ума ти, обсебва мислите ти. Понякога да си спомниш за нещо, както се е случило и с Александър, и да не можеш да го забравиш, е сериозен проблем, направо драма. Има хора, надарени с невероятна способност да помнят, а започвали да тренират паметта си именно от тези мнемотехники, които са съвсем простички. Наричат такива хора мнемонисти. Руският невролог Александър Лурия^[9] е изучавал един такъв екземпляр. Питър Брук^[10] се вдъхнови от книгата на Лурия за спектакъла си „Аз — феноменът“. Ако разкажеш нещо на такъв мнемонист, той никога няма да го забрави. Той наподобява съвършена, но побъркана машина. Записва всичко в главата си, но не го разбира. В дадения случай това е недостатък, а не качество.

Умберто Еко

Всички техники за запаметяване използват изображение на град или дворец, в които всяка част или място се свързват с предмета, който трябва да запомниш. Легендата, дошла до нас чрез творбата на Цицерон „За оратора“, разказва как Симонид^[11] присъствал на някаква вечеря с високопоставени гърци. В определен момент по някаква причина му се налага да напусне групата и секунди след това сътрапезниците му изчезват от лицето на земята, защото покривът на къщата пропада. Всички умират. Викат Симонид да идентифицира телата. И той успява, като се опитва да си спомни къде е седял всеки от гостите. Изкуството на мнемотехниката се състои в това, да свържем пространствени изображения с предмети или понятия така, че те да се обвържат взаимно, да се слепят едни с други. Александър не е могъл да действа свободно, понеже е свързал лявото око на крокодила с дима, който е трябвало да наблюдава. Техники за овладяване на изкуството на запаметяването съществуват още през Средновековието. Изглежда, че след изобретяването на книгопечатането, използването им постепенно затихва. Въпреки това, точно през този период са публикувани най-добрите мнемотехники. Винаги е имало и ще има

пристрастени личности, които искат да развиват природната си дарба или да придобият подобни умения. Има също хора, които си измислят собствен мнимо метод. Например онова момче, което помнеше имената на всички играчи от Световното първенство по футбол.

Жан-Клод Карьер

Спомена за оригиналите на шедьоврите при комиксите, които били изхвърляни след тиражирането им. Ами че същото стана и в киното. Колко филми са били изхвърлени! Едва през 20-те и 30-те години киното в Европа става „седмо изкуство“. И едва оттогава решават, че си струва да пазят творбите, които стават част от историята на киното. Така се създават първите кинотеки — най-напред в Русия, а после във Франция. Само че американската гледна точка тогава е била друга — че киното не е изкуство. Така е и до днес. И до днес там се смята, че киното е застинал реален свят върху лента и че може да се възобновява. Значи филми като „Зоро“, „Носферату“^[12] и „Тарзан“ трябва да се правят отново и отново, а старите им варианти да се изхвърлят. Защото, ако е добро, старото „издание“ може да конкурира новото. Ами опитайте да си спомните! Американската кинотека се създава едва през 70-те години на миналия век! Битката за субсидии, включваща и положените усилия американците да се заинтересуват от историята на собственото си кино, беше дълга и тежка. Освен това първата киношкола в света също е руска. Дължим я на Айзенщайн^[13], според когото е било абсолютно необходимо да се създаде киношкола, която да е на нивото на най-добрите школи по архитектура и изкуство.

Умберто Еко

В началото на XX век в Италия такъв голям писател като Габриеле д'Анунцио^[14] вече пише за киното. Участва и в създаването на сценария за „Кабирия“^[15] заедно с Джовани Пастроне^[16]. В Америка никой нямаше да се отнесе сериозно към него.

Жан-Клод Карьер

Да не говорим пък за телевизията. Намерението да се пазят архивите в началото изглеждаше абсурдно. Създаването на INA^[17] — институт, натоварен да съхранява аудио-визуалните материали, беше радикално и перспективно решение.

Умберто Еко

Работих за телевизията през 1954 г. и си спомням, че всички предавания се излъчваха директно и че не се използваха магнитни записи. Имаше една джаджа. Викаха ѝ „Transcriber“, но се оказа, че такъв термин не съществува в англосаксонските телевизии. Телевизионният екран просто се заснемаше с камера. Понеже въпросната джаджа беше едно досадно и блудкаво, а на всичко отгоре и твърде скъпо устройство, се налагаше да се прави подбор. Така маса неща бяха изгубени.

Жан-Клод Карьер

И аз мога да ти дам един нелош пример. Става въпрос за почти „допотопни архиви“ в телевизията. През 1951 или 1952 г. Питър Брук засне за американската телевизия „Крал Лир“^[18] с Орсън Уелс в главната роля. Но сериите просто се излъчваха и никой не се погрижи да ги „качи“ на носител и така нищо не беше запазено. По-късно обаче се оказа, че запис на този „Крал Лир“ съществува. По онова време някой си беше направил труда да снима телевизионния екран, докато филмът се е излъчвал. Сега този запис е основен експонат в Музея на телевизията в Ню Йорк. В много аспекти това ми напомня за историята на книгата.

Умберто Еко

Само до известна степен. Идеята да се колекционират книги е доста стара. С книгите не се случи това, което се случи с филмите. Култът към писаната страница, а по-късно и към книгата, е стар колкото писмеността. Още римляните са искали да притежават свитъци и да ги колекционират. Да, наистина, изгубили сме книги, но по други причини. Някои са изчезнали поради религиозната цензура, други поради навика на библиотеките да се палят „при първи удобен случай“, също като катедралите, защото и едните, и другите били изградени предимно от дърво. Катедрала или библиотека в пламъци през Средновековието било също толкова банално събитие, колкото днес е филм за войната в Тихия океан, който показва падащ самолет. Пожарът и изгарянето на библиотеката в „Името на розата“ не са необичайни събития за онази епоха. Само че причините, поради които

векове наред книгите изгарят, са принудили хората да ги сложат на сигурно място. И именно това е създадо монашеството. А може би и честите набези на варварите в Рим и обичаят им да опожаряват града на тръгване, е накарало римляните да защитят някъде книгите си. А какво по-сигурно място от някой манастир? Постепенно започнали да прибират най-ценните книги на места извън обсега на многообразните заплахи за паметта... Разбира се, същевременно са правели и подбор, за да спасят определени книги, а не всички. С една дума — започнали са един вид „филтриране“.

Жан-Клод Карьер

А култът към хубавите филми се зароди наскоро. Вече има дори колекционери на сценарии. В повечето случаи след приключването на снимките сценариите изчезвали в някоя кофа за боклук. Също като оригиналите на комиксите, за които ти спомена преди малко. И все пак, още през четиридесетте години на миналия век са започнали да се замислят дали все пак сценариите нямат някаква стойност. Поне търговска.

Умберто Еко

Е, днес сме свидетели на култ към сценарии на прочути филми като „Казабланка“^[19].

Жан-Клод Карьер

Особено ако върху сценария има обяснения и указания, написани на ръка от режисьора. Виждал съм сценарии на Фриц Ланг^[20] с негови бележки, които подлудяват библиофилите и се превръщат във фетиши... Връщам се обаче на един въпрос, който засегнах преди малко. Как в днешно време да се направи филмотека? Какъв носител да се избере? Как да държиш в дома си копия на филми, записани на ленти. Ще ти трябва прожекционна кабина, специална зала, място, където да ги съхраняваш. Знаем, че записите на видеокасети променят цветовете си и кадрите избледняват, а и лентата се износва. Със CD-ROM-овете е свършено. DVD-тата скоро ще ги последват. А и както ни предупреждават, не се знае дали в бъдеще ще разполагаме с достатъчно енергоизточници, за да могат апаратите ни да работят. Нека само да си припомним големия токов удар в Ню Йорк през юли 2006 г.

И да предположим, че той се разпространи на много места и че трае дълго. Без електричество всичко е изгубено. Начаса. Но в замяна на това, когато цялото ни аудио-визуално наследство изчезне, ще имаме възможност да четем книги — на дневна светлина и на свещи вечер. Двадесети век е първият век, който ще остави образи в движение от собствената си история, както и записани звуци, но носителите им са крайно несигурни. Не е ли странно? Нямаме никакъв запис на звук от миналото! Можем само да си представяме, че песента на птичките и ромонът на ручейте са били същите.

Умберто Еко

Това обаче не се отнася за човешките гласове. В музеите има легла на нашите предци — те са с малки размери. Изводът е, че и хората са били по-дребни. А това веднага води до предположението, че и тембърът на гласовете им е бил различен. Когато слушам стара плоча на Карузо, се питам дали разликата между неговия глас и гласовете на големите днешни тенори се дължи единствено на звукозаписната техника и носителя, или просто гласовете на хората в началото на двадесети век са били различни. Не като нашите. Между гласа на Карузо и гласа на Павароти има десетилетия протеин и развитие на медицината. Италианските емигранти в Съединените щати в началото на миналия век са били високи метър и шестдесет, а днес внуците им са над метър и осемдесет!

Жан-Клод Карьер

Когато преподавах в школата, веднъж зададох на студентите по специалността „Звук“ упражнение да възстановят шумове от миналото. Използвах една сатира на Боало^[21] — „Парижки затруднения“. Предложих на студентите да пресъздадат акустичната среда, като уточних, че уличните павета са били дървени, колелата на каретите — железни, къщите — по-ниски и т.н. „Мили Боже, кой цепи въздуха със този злокобен крясък?“ — се казва там. Е, добре, но какви са злокобните крясъци в Париж през някоя нощ на XVII век. Подобна задача кара човек да потъне в миналото. Хем е изпълнена с очарование, хем е трудна, хем обречена. Защото предположенията ни няма как да се проверят...

Така или иначе, ако визуалната или звукова памет на ХХ век се изтрие при гигантски токов удар например или по друга причина, ни остава книгата. Винаги ще намерим начин да научим едно дете да чете. Опасението, че културата може да загине и паметта да се изличи, е старо колкото писането. Сега ще ви дам друг пример — от историята на Иран. Знаем, че един от центровете на персийската култура е бил днешният Афганистан. Когато през XI и XII век монголската заплаха е вече налице и монголците разрушават всичко по пътя си, интелектуалците и художниците в Балх например, сред които е и бащата на бъдещия поет Руми^[22], отпътуват, като отнасят със себе си най-ценните си ръкописи. Отправят се на запад, към Турция. Руми живее до края на дните си в Анадола — в Коня. В един анекдот се разказва, че беглец като тези, който претърпял невероятни лишения по пътя на изгнанието, използвал книгите от дисагите си за възглавница. Днес същите екземпляри вероятно струват цяло състояние... В дома на един колекционер любител в Техеран видях стари ръкописи с рисунки. Цяло съкровище. Чудо на чудесата. Въпросът е какво да правим, когато една култура е заплашена... Как да я спасим? И какво от нея да спасим?

Умберто Еко

И когато спасяването вече е факт, с други думи — когато сме намерили начин да скрием на сигурно място емблемите на тази култура, е по-лесно да спасим ръкописите, кодексите, инкунабулите, книгите, отколкото скулптурите и шедьоврите на живописиста.

Жан-Клод Карьер

Една мистерия остава неразгадана и до днес: всички volumina, всички свитъци от римската античност са изчезнали. А римските патриции са имали по домовете си библиотеки с хиляди творби. Е, да, можем да видим няколко екземпляра в библиотеката на Ватикана, но в огромната си част те не са достигнали до нас. Най-старият запазен ръкописен фрагмент от Евангелие датира чак от IV век. Спомням си, че във Ватикана се наслаждавах на „Георгиките“ на Вергилий — „издание“ от IV или V век. Бляскава работа. В горната част на всяка страница имаше илюстрация. Но никога през живота си не съм виждал пълен римски свитък. Виждал съм най-старите — ръкописите от

Мъртво море^[23], в един музей на Йерусалим. Били са запазени благодарение на специално създадени за целта климатични условия. Същото е и с египетските папируси^[24], а те, поне така се знае, са едни от най-древните.

Жан-Филип дьо Тонак:

Посочватے като носител на тези текстове папирусът, може би и хартията. Несъмнено не трябва да пропускаме и по-старите носители, които, така или иначе, са част от историята на книгата.

Жан-Клод Карьер

Естествено. Носителите на писменост са най-различни: стели (каменни или дървени), глинени плочки, дъсчици, тъкани. Има текстове и текстове. Само че посланието, което тези фрагменти съдържат, ни интересува повече от носителя. Та нали то се е изплъзнало и е дошло до нас от едни невъобразими минали епохи. Бих искал да ви покажа нещо, което получих тази сутрин — илюстрация от каталог за търгове. Става дума за отпечатък от крака на Буда. Добре, да пуснем в ход въображението си. Да допуснем, че Буда върви. Така е в легендата. Един от физическите белези, които го характеризират, е, че върху долната част на ходилата му има писан текст. От само себе си се разбира, че посланието е било твърде важно. Така че, когато върви, отпечатва писаното по земята и всяка негова стъпка ражда гравюра.

Умберто Еко

Това е същото като отпечатъците пред Китайския театър на булевард „Холивуд“^[25], само че *avant la lettre*^[26].

Жан-Клод Карьер

Щом така ти харесва... Той проповядва, докато върви. Човек трябва само да разчита следите му. А отпечатъците от ходилата му не са какви да е писания. Те са самият будизъм или, с други думи — сто и осемте завета, целият одушевен и неодушевен свят, над който властва Буда. Там виждаме също така всички видове ступи^[27], мънички храмове, колелата на Закона^[28], животни, дървета, вода, светлина, наги^[29], дарове и жертвоприношения — и всичко това е събрано в

един отпечатък от крака на Буда. Та това си е живо печатане много преди да се открие печатането. Въздейства загадъчно.

Жан-Филип дьо Тонак:

Толкова следи, отпечатъци и толкова послания, които учениците му е трябвало да разчетат... Как да не направим асоциация с историята на писмеността и със съдържанието на нашите свещени текстове? И все пак, въз основа на тези документи, създадени съгласно логика, която ни убягва, се зараждат големите религиозни движения! Но въз основа на какво точно? Как да определим стойността на тези следи от стъпки или на нашите „четири“ Евангелия например? Защо са четири? И защо са точно те, когато безспорно е имало и други?

Жан-Клод Карьер

Ами да, наистина! Защо са четири, при положение че е имало толкова много? След като светите отци, събрани на съвет, избрали тези четири, са намерени още маса евангелия. А едва през ХХ век е открито т.нар. Евангелие от Тома^[30], което е по-старо от Евангелията на Марко, Лука, Матей и Йоан и съдържа единствено думи на Христос. Днес повечето специалисти признават, че е съществувало оригинално евангелие, наречено „документ Q“ — евангелие първоизточник, от немската дума „quelle“ (източник), и че е възможно то да бъде възстановено по Евангелията по Лука, Матей и Йоан, които черпят текстовете си от един и същи източник. Това оригинално Евангелие е изчезнало безследно. И въпреки това, предчувствайки, че съществува, специалистите са работили по възстановяването му.

А какво представлява всъщност един свещен текст? Мъгла, пъзел? При будизма нещата стоят малко по-различно. Самият Буда, също като Христос, не е написал нищо. Но за разлика от Христос, е говорил много по-дълго време. Приема се, че Исус проповядва най-много две години. А Буда, въпреки че нищо не е написал, проповядва поне в продължение на тридесет и пет години. В деня, последвал смъртта му, един от неговите ученици, Ананда^[31], започва да тълкува думите му. Помагат му и други последователи на Буда. Бенареската проповед — това са първите думи на Буда и там се съдържат „четирите благородни истини“^[32], които се знаят наизуст и са грижливо

преписани. В текста се съдържа цялото учение на будизма, което се проповядва във всички будистки школи. В зората си будизмът е един лист, нищо повече. А след преразказите на Ананда от него се раждат милиони книги.

Жан-Филип дьо Тонак:

Само това листче е запазено. А дали е имало други? Дали има изчезнали? Вярата е тази, която насища този лист с особена стойност. Само че как да разберем истината? Може би истинското учение на Буда е останало записано върху ходилата му или в документи, които днес са напълно изтрети?

Жан-Клод Карьер

Ще е интересно да се промъкнем в една класическа драматична ситуация и да станем действащи лица в нея: над света е надвиснала заплаха и ние трябва да спасим някои културни ценности и да ги приберем на сигурно място. Да допуснем, че цялата ни цивилизация може да загине от гигантска климатична катастрофа например. Не можем да спасим всичко, не можем да отнесем всичко. Какво ще изберем? Какъв носител?

Умберто Еко

Видяхме, че модерните носители бързо излизат от употреба. Тогава защо да поемаме излишен риск и да се товарим с предмети, които може да останат неми, т.е. неразчитаеми? Стигнахме до извода, че книгите превъзхождат всички устройства и „сечива“, които индустрията пусна на пазара през последните години. И така, ще трябва да спася нещо, което се носи лесно и което е доказало пригодността си да устоява на щетите на времето. Избирам книгата.

Жан-Клод Карьер

Сравняваме модерните технологии, които са повече или по-малко пригодени към живота ни, със забързани и заети хора, с онова, което е представлявала навремето книгата, с начините ѝ за производство и разпространение. Ще ви дам пример за това, как книгата може да следва съвсем отблизо хода на историята и да се нагажда към ритъма ѝ. За да напише „Парижки нощи“, Ретиф дьо Ла

Бръотон^[33] броди из Париж и описва всичко каквото вижда. Дали е бил наистина пряк свидетел на разказаните в книгата случки? Познавачите на творчеството му смятат, че това е спорен въпрос. Ретиф е бил известен като човек с необузdana фантазия и си измислял с лекота въображаем свят, който представлял за действителен. (Например всеки път, когато описва сексуалните си контакти с някоя проститутка, накрая открива, че тя всъщност е една от дъщерите му).

Последните два тома от „Парижки ноци“ са написани по време на Революцията. Нощем Ретиф не само пишел текста си, но и веднага го набирал, а на сутринта го размножавал на печатарска преса, която се намирала в мазето му. По време на разходките си събирал по улиците афиши и брошури, които варял на каша и така получавал хартия, но с много лошо качество. Хартията на последните му два тома е съвсем различна от хартията на предишните. Поради липса на време пишел със съкращения. Например пишел „рев.“ за „революция“. Това е необичайно. Самата книга издава колко е бързал. Той на всяка цена е искал „да отрази събитието“ и да се движи с темпото на самата история. Ако изложените събития не са верни, това означава, че Ретиф е невероятен лъжец. Например един от неговите герои се нарича „Опипвача“. Той винаги се разхожда около ешафода, без да вдига шум, и всеки път, когато пада нечия глава, хваща някоя жена за задника. Ретиф разказва и за „травеститите“, които по време на Революцията наричали „женчовците“. Спомням си и една сцена, върху която с Милош Форман доста разсъждавахме. Един осъден е закаран заедно с други събратья по съдба с каруца до ешафода. С него е малкото му кученце, което го следва навсякъде. Преди да се качи на ешафода, осъденият държи в ръцете си животното и се обръща към тълпата с молба някой да се погрижи за него и че то е много добро и любвеобилно. Тълпата изригва в ругатни. Стражите губят търпение и изтръгват кученцето от ръцете на осъдения, който е обезглавен начаса. Кучето с вой и стон отива да лиже кръвта на господаря си, а изнервените стражи го убиват с щикове. Тогава тълпата се развилнява и започва да крещи в хор: „Убийци! Не ви ли е срам! Какво ви е сторило бедното кученце?!“

Е, малко се поувлякох... Така или иначе, творбата на Ретиф — книга репортаж, сцени, предавани „на живо“, ми се струва единствена по рода си. Но да се върнем на въпроса: кои книги ще се опитаме да

спасим, ако ни сполети беда? В къщата ти е избухнал пожар, знаеш ли кои книги ще се опиташ да спасиш най-напред?

Умберто Еко

След като казах толкова хубави неща за книгите, позволете ми да ви уведомя, че най-напред ще изтръгна твърдия диск от компютъра ми с памет 250 гигабайта. В него е всичко, което съм написал през последните 30 години. После — ако все още има време — ще се опитам да спася някой от инкунабулите в библиотеката ми, не най-скъпия, но някой, който безумно обичам. Само че как да избира? Харесвам много от тях. Надявам се, че няма да имам възможност да разсъждавам дълго. Е, да кажем, че ще взема със себе си „Поклонение в Светите земи“ от Бернхард фон Брайденбах^[34], отпечатана е през 1490 г. от Петер Драх в гр. Шпайер, Германия. Направо е страхотна, има и приложения с гравюри — прегънати листове, прикачени като допълнение към изданието.

Жан-Клод Кариер

Що се отнася до мен, аз ще взема със себе си един ръкопис на Алфред Жари^[35] и един — на Андре Брьотон^[36], както и една книга на Луис Карол, в която съм сложил негово писмо. Знаеш ли какво се случи на Октавио Пас^[37]? Библиотеката му изгоря. Истинска трагедия! А знаеш ли какво представляваше тя? Съдържаше творби на сюрреалисти от цял свят с посвещения лично за него. През последните две години от живота си, след сполетялата го трагедия, Пас изпитваше огромна мъка. Ако някой ми зададе същия въпрос за филмите, ще ми е по-трудно да отговоря толкова категорично. Просто защото много филми изчезнаха. Има дори такива, върху които съм работил и които са необратимо похабени. След като негативът изчезне, филмът вече не съществува. Дори ако негатива го има някъде, си е цяло приключение, докато се намери, а и да се извади копие от него, струва цяло състояние. Струва ми се, че светът на образите и особено на филмите най-добре илюстрира непрестанно нарастващата скорост в развитието на технологиите. И двамата с теб сме родени във века, когато за първи път в историята се измислят нови езици. Ако провеждахме нашия разговор преди около 120 години, щяхме да се позоваваме единствено на театъра и на книгите. Радиото, киното, записът на човешките

гласове, телевизията, цифровата графика, комиксите нямаше да съществуват. Щом се появи нова техника, тя бърза с всички сили да демонстрира как ще наруши дотогавашните правила и изискванията на всички предишни изобретения в нейната област. Иска да се наложи, да е над всичко, да стане единствена по рода си. Като че ли всяка нова техника автоматично осигурява и моменталното приспособяване на потребителите към нея без никакво обучение. Сякаш сама по себе си дарява хората с нови таланти. Сякаш се готви да помете всичко преди себе си и безмилостно превръща в неграмотници или недоразвити същества всички, които се осмеляват да я отрекат. Цял живот съм бил свидетел на този шантаж. А на практика става точно обратното. Всяка нова техника изисква дълго обучение, а то е толкова по-дълго, колкото нашите умове са по-затормозени от изучаването на предшествениците ѝ. От 1903–1905 г. се ражда нов език в киното, който човек трябва на всяка цена да научи. Много писатели смятат, че след като пишат романи, лесно ще овладеят писането на сценарии. Само че се лъжат. Не съзнават, че двете произведения — романът и сценарият — използват два съвсем различни езика. Техниката в никакъв случай не ги улеснява. Тя е просто едно от изискванията. Няма нищо по-трудно от това, да се адаптира театрална пиеса за радиото...

[1] Жак Ланг (р. 1939) — министър на културата на Франция (1981–1986, 1988–1993), министър на образованието (1992–1993, 2000–2002), депутат в Европарламента (1994–1997). ↑

[2] Fondation européenne pour les métiers de l'image et du son (Европейски институт по операторско и звукорежисьорско майсторство) — държавно висше училище във Франция, познато като Висш институт по кинематография. Подготвя специалисти в областта на киното и аудио-визуалните изкуства. Първият президент на FEMIS е Ж.-К. Кариер. ↑

[3] В Япония жанрът се нарича „keitai shosetsu“ или „телефонен роман“ (англ. portable/cellphone novel). Съставя се на мобилни телефони и се публикува на сайтове за медийно споделяне, преди да бъде издаден в книжно тяло. През 2007 г. в топ 5 на литературните бестселъри на Япония четири бяха „keitai shosetsu“. ↑

[4] „Видео по заявка“ (Video On Demand) — система за индивидуална доставка до абоната на пожелани от него телевизионни

програми или филми по кабелен път срещу определено заплащане. Самата поръчка се осъществява посредством дистанционно управление. ↑

[5] Патрологията е богословска дисциплина, която изследва живота, дейността, творчеството и християнския мироглед на великите отци на Църквата от I до VIII век. Тук става дума за „Латинската патрология“ („*Patrologiae Latinae Cursus Completus*“), издадена между 1844–1855 г., която включва трудовете на източните и западни църковни отци до папа Инокентий III (XII-XIII век). Неин автор е френският абат Жак Пол Мин (J. P. Migne, 1800–1875), прочут теолог, известен с издаването на сравнително евтини и популярни религиозни творби. ↑

[6] Дени Дидро (1713–1784) — френски просветител, философ, писател, критик. Основател и редактор на „Енциклопедия или Тълковен речник на науките, изкуствата и занаятите“ (1751–1780), изработвана с втория редактор Жан д’Аламбер 20 години. Публикувана е във Франция в 35 тома и в тираж 4250 екземпляра (през XVIII век тиражът на книга рядко надхвърля 1500 броя). След завършването ѝ Дидро е поканен в руския императорски дом от Екатерина Велика и остава там две години. Така Русия става една от първите страни, в които Енциклопедията излиза в пълен и частичен превод. ↑

[7] Алекс Реймънд (1909–1956) — американски художник, създател на класиката в комикс сериите „Флаш Гордън“ (Flash Gordon, 1934–1943), многократно екранизирани. ↑

[8] Перифразирание на прочутата френска сентенция „Благородството задължава“. ↑

[9] Александър Романович Лурия (1902–1977) — руски лекар невролог, създател на руската невропсихология. Автор е и на книга за паметта и мнемотехниките „Малка книжка за голямата памет (умът на мнемониста)“ (1979). ↑

[10] Питър Брук (р. 1925) е знакова фигура в британското кино- и театрално изкуство. Режисьор, постановчик, автор на книги за театъра. Най-известна сред съвременните му театрални постановки е „Мъжът, който сбърка жена си с една шапка“ (1994), а сред кинотворбите — „Махабхарата“ (1989) по едноименния индийски епос. ↑

[11] Симонид от Кеос (556–468 пр.н.е) — древногръцки поет, според преданията бил голям скъперник и е първият, който е пишел за

пари. Прочут е с епиграмите си. Запазени са стотина негови стиха. Основоположник на мнемониката — изкуството да се запаметява (от името на древногр. богиня на паметта Мнемозина). Автор е на прочутите стихове за лакедемонците, паднали в битката при Термопилите в гръцко-персийските войни през 480 г. пр.н.е.: „Пътниче, кажи в Спарта, че си ни видял тук да лежим паднали, понеже се подчинихме на свещените закони на родината“. ↑

[12] Носферату е името на вампира от германския нем филм „Носферату — симфония на ужаса“ (на нем. „Nosferatu, eine Symphonie des Grauens“) от 1922 г. на режисьора Фридрих Мурнау. Екранизация е на романа на Брам Стокър „Дракула“ (1897). Следват много екранизации на същото произведение, от които най-известен е филмът „Носферату — призракът на нощта“ на Вернер Херцог от 1979 г. ↑

[13] Сергей Айзенщайн (1898–1948) — руски режисьор, сценарист, теоретик на киното и педагог. Създател на класическия съветски филм от периода на нямото и от първите десетилетия на звуковото кино. През 1930 г. сключва договор с Paramount Pictures за екранизация на романа на Теодор Драйзер „Американска трагедия“. Но кинокомпанията се отказва, вероятно защото творческият подход на Айзенщайн към киното се оказва несъвместим с комерсиалното филмопроизводство в Холивуд. ↑

[14] Габриеле д'Анунцио (1863–1938) — италиански писател, драматург, журналист, политик. Военен пилот през Първата св. война и близък до фашисткия режим на Мусолини в следвоенния период. Екранизацията на романа му „Невинният“ (L'innocente, 1976) е творба с образцова режисура на Лукино Висконти, за когото се знае, че не споделя политическите възгледи на Д'Анунцио. ↑

[15] „Кабирия“ („Cabiria“, 1914) — исторически филм, чието действие се развива през Третата пуническа война. Един от шедеврите на нямото кино. ↑

[16] Джовани Пастроне (1883–1959) — италиански режисьор. ↑

[17] Institut National de L'Audiovisuel (Национален институт по аудио-визуални изкуства) — държавна институция, създадена през 1974 г. За съхраняване на радио- и телевизионната продукция на Франция (репозиториум). ↑

[18] „Крал Лир“ на Питър Брук („King Lear“, Peter Brook, 1953; 1971) — телевизионната версия на „Крал Лир“ е показана по канал CBS през 1953 г., а кинофилмът по същата Шекспирова пиеса на британския режисьор е от 1971 г. ↑

[19] „Казабланка“ („Casablanca“, 1942) — американски филм, романтична драма на режисьора Майкъл Къртис (1888–1962) с Хъмфри Богарт и Ингрид Бергман в главните роли, признат за един от най-добрите филми в историята на Холивуд. ↑

[20] Фриц Ланг (1890–1976) — германски кинорежисьор от австрийски произход, творил в Холивуд. Знаменитата му антиутопия от времето на нямото кино „Метрополис“ (1926), оказала огромно влияние върху научната фантастика на ХХ в., е включена в културното наследство на ЮНЕСКО. Първият звуков филм на Ланг, трилърът „М“ (1931), е предвестник на жанра „нуар“. ↑

[21] „Парижки затруднения“ („Les Embarras de Paris“) — шестата от „Сатири“ (1660) на френския поет и критик Никола Боало (1636–1711), създал нормативната естетика на класицизма с творбата си „Поетическото изкуство“. ↑

[22] Руми, Джалал ал-Дин Мохамед „Мевляна“ (1207–1273), най-необикновенният и епохален персийски суфи-мистик и поет. 6-томната му нравствена поема „Маснави-е-Малави“ („Духовни стихове“) е приемана като втора по важност след Корана (т.нар. „персийски Коран“). Твърди се, че Руми е най-четеният в САЩ поет за 90-те г. на ХХ в. ↑

[23] „Свитъци от Мъртво море“ или „Кумрански ръкописи“ — манускрипти със старозаветни и небиблейски текстове, открити в периода 1947–1956 г. в пещери на брега на Мъртво море, близо до Кумран. Броят на откритите фрагменти е около 48 хиляди. Написани са на иврит, на арамейски и гръцки език. Основният писмен материал е пергамент от козя и овча кожа, рядко папирус. Създавани са в периода 250 г. пр.н.е. — 68 г. от н.е., което ги прави първите известни извори за библеистиката. До откриването им знанието за Библията се основава само на средновековни ръкописи. Публикуват се в серията „Discoveries in the Judaean Desert“ (DJD), от 1955 г. до днес в 40 тома, издавани от Oxford University Press. ↑

[24] Папирус (егип. ра-р-уро) е нетраен материал за писане, получен от тръстиката *Syperus papyrus* по делтата на р. Нил в Древен

Египет. За първи път е произведен в епохата на Първата династия, още през третото хилядолетие пр.н.е. Древните гърци го наричат „вивлос“. От думите „библос“ и „папирус“ произлизат думите „Библия“ и „хартия“ на много европейски езици: фр. papier, нем. Papier, англ. paper, исп. papel и т.н. ↑

[25] Китайският театър е създаден през 1927 г. от импресариото Сид Грауман и има 1162 места. На площадката пред него се намира прочутата Алея на славата, където има отпечатащи от ръцете или краката на много звезди. За разлика от Алеята на звездите, достойните личности се избират от собственика на театъра. ↑

[26] Avant la letter (фр.) — преди изнамиране на термина, преди събитието. В случая: преди появата на писмеността. ↑

[27] Ступа — в будистката архитектура конусовидно-пирамидален монумент, без достъп до вътрешността, съдържащ реликви от Буда и текстове Дхарма. Ступите са култови знаци на всички будистки култури. ↑

[28] Закон на живота или Дхарма — учение, висша истина, представена най-напред в учението на Сидхарта Гаутама Буда. Негов символ е „колелото на истината“, изобразено върху днешното национално знаме на Индия. ↑

[29] Наги — в будизма и индуизма полубогове, змиеподобни митологични същества с човешка глава, змиевидно тяло, приемащи човешки образ или образ на змия; повелители на водата; символ на мъдростта, пазители на истината. ↑

[30] Евангелие от Тома — един от новозаветните апокрифи. Създаването му се датира към 60–140 г. от н.е. Отделя се от каноничните Евангелия и се допуска близостта му с предшественика им източник Q.(Евангелие от Тома: Словата на Иисус. Прев. от копт. на англ. с въвед. и бел. Марвин Майър; Послесл. Харолд Блум; Прев. [от англ.] Елика Рафи. София: Кибеа, 2000. 169 с.). ↑

[31] Ананда е най-известният от тримата ученици и главен придружител на историческия Буда Шакиямуни. Бил надарен с изключителна памет и след смъртта на Буда, на първия будистки събор, е призван да каже всичко, каквото е запомнил. ↑

[32] Бенареска проповед или „Сутра за задвижване колелото на учението“ — първата реч (сутра), която Буда произнася в гр. Бенарес, след като достига просветление. В нея са изказани основните

принципи на будизма и четирите благородни истини — за страданието, за причината за страданието, за края на страданието и за пътя, водещ към края на страданието. ↑

[33] Ретиф дьо Ла Брьотон, Никола (1734–1806) — френски писател. Говори се, че е бил ухото на кралската полиция. Хрониките му „на живо“ „Парижки ноци или Нощният зрител“ („Les Nuits de Paris ou Le Spectateur nocturne“, 1788–1794) са в 8 тома. Виктор Юго определя приноса на Ретиф дьо ла Брьотон за градежа на книгопечатането като „кошница с изкъртена мазилка“ (в „Парижката Света Богородица“, кн. V, гл. II). ↑

[34] Бернхард фон Брайденбах (1440–1497) — богат поклонник от Майнц, който предприема пътешествие до Светите земи и Синай. Написаната от него книга „Les saintes peregrinations“ (1483) след завръщането му е първият печатен „пътеводител“ и най-старата печатна книга с арменска и арабска азбука. Поръчител е на първата лекарствена книга за билки на немски език „Градина на здравето“ (Ein Gart der Gesundheit), с над 60 преиздания, 13 от които са инкунабули. ↑

[35] Алфред Жари (1873–1907) — френски писател, автор на пиеси, есета и журналистически статии. Предшественик на сюрреализма, футуризма и театъра на абсурда. Най-известна е поредицата му пиеси „Крал Юбю“. ↑

[36] Андре Брьотон (André Breton, 1896–1966) — френски писател и поет, основоположник на сюрреализма, заедно с Луи Арагон. Покрай сътрудничеството си с кинорежисьора Луис Бунюел Кариер се запознава с вече стария Брьотон в периода му на отчаяние от неуспеха на сюрреализма да промени света. Виж и бел. 415. ↑

[37] Октавио Пас (1914–1998) — мексикански поет, писател и дипломат, едно от най-големите имена в латиноамериканската литература. Носител на Нобелова награда за литература през 1990 г. ↑

2. НА КОКОШКИТЕ ИМ ТРЯБВАШЕ ЦЯЛ ВЕК, ЗА ДА СЕ НАУЧАТ ДА НЕ ПРЕСИЧАТ УЛИЦАТА

Жан-Филип дьо Тонак:

Да се върнем към развитието на модерните технологии, които ще ни принудят или напротив — няма да ни принудят, да извърнем очи от книгите. Несъмнено днес инструментите на културата са по-крежки и трайността им е по-кратка в сравнение с инкунабулите, които отлично се противопоставят на времето. Защо тези нови „сечива“, независимо от желанието ни, смущават начина ни на мислене и променят навиците ни за разсъждение, създадени от книгата.

Умберто Еко

Наистина скоростта, с която се развиват и обновяват технологиите, ни налага непоносим ритъм и ние пренастройваме начина си на мислене. На всеки две години трябва да сменяме компютрите си, защото тези машинки са направени така, че след определен срок да остаряват и да излизат от употреба, а да ги поправяме или осъвременяваме, излиза по-скъпо, отколкото да си купим нови. Налага се всяка година да си сменяме колата, защото новият модел предлага повече предимства от гледна точка на сигурността, маса електронни глезотии и „екстри“ и т.н. На всичко отгоре всяка нова технология ни задължава да придобием нова система от рефлексии, което пък изисква нови усилия и всичко това — за кратко време. А на кокошките им беше необходим цял век, за да се научат, че не трябва да прекосяват пътя. Да, накрая се нагодиха към новите условия на движение. Само че ние не разполагаме с толкова време.

Жан-Клод Карьер

Ще можем ли да се нагодим към ритъм, който постоянно се ускорява, и то по начин, който нищо не оправдава? Ще дам пример с монтажа на кадрите в киното. Във видеоклиповете стигнахме до такова темпо, че сме вече на предела — няма накъде да го ускоряваме. Защото отвъд него вече няма нищо. Давам този пример, за да илюстрирам как техниката ражда свой собствен език и как този език на свой ред принуждава самата техника да еволюира, и то все по-бързо и по-бързо. В днешните американски екшъни или филмите, които минават за такива, нито един кадър не трябва да трае повече от три секунди. И това се превърна в нещо като маниакално правило. Героят на филма се връща в дома си, отваря вратата, съблича си палтото, качва се на първия етаж. Нищо не се случва, не го заплашва никаква опасност, но епизодът се разделя на 18 кадъра. Сякаш техниката сама по себе си придава действие, сякаш действието се намира в самата камера, а не е там — на мястото, което камерата ни показва.

В началото техниката в киното беше проста. Поставя се една статична фиксирана камера и се заснема театрална сцена. Влизат актьорите, правят каквото се иска от тях и си излизат. После обаче професионалистите много бързо си дават сметка, че като се постави камерата във влак, който се движи, картините ще се променят — първо пред камерата, а после — и на екрана. И че камерата може да създава и възпроизвежда движението вътре в себе си. Тогава камерата започва да се движи — най-напред предпазливо, в студията. А после малко по малко самата тя се превръща в „действащо лице“. Започват да я завъртат надясно и наляво. После пък е трябвало получените по този начин две картини да бъдат залепени. Това е началото на нов „език“, създаден чрез монтажа. Бунюел, който е роден през 1900 г., т.е. в зората на „седмото изкуство“, ми разказа, че навремето, като ходел на кино в Сарагоса през 1907 или 1908 г., в салона имало „explicador“ или „тълкувател“, който държал дълга показалка, с която сочел екрана и обяснявал какво се случвало там. Новият език все още бил неразбираем. Хората не го възприемали. Оттогава досега, естествено, свикнахме с него, но големите кинотворци и до ден-днешен не престават да го рафинират и усъвършенстват и за щастие — да го изопачават.

Както в литературата, така и в киното познаваме „благородния език“, който с лекота става високопарен и надут, или „каруцарския“ език — обикновен, банален, жаргонен. Наясно сме също, че както казваше Марсел Пруст, всеки велик кинотворец измисля поне отчасти свой собствен език.

Умберто Еко

В едно интервю италианският политик Аминторе Фанфани^[1], роден в началото на миналия век, когато киното все още не е популярно, споделя, че не ходи често на кино, защото не е в състояние да разбере, че човекът на екрана, когото вижда в контраплан, е същият, когото е видял преди секунда.

Жан-Клод Карьер

Ами да, наистина трябва да внимаваме, за да не объркаме зрителя, който навлиза в една съвсем нова територия от изразни средства. В целия класически театър действието трае толкова време, колкото минава и при нас, зрителите, докато го гледаме^[2]. В сцена от пиеса на Шекспир или Расин няма пропуснати събития, които се подразбират. На сцената и в залата времето е едно и също. Мисля, че Годар беше първият, който в „До последен дъх“^[3] засне сцена с двама герои в една стая и при монтажа запази само фрагменти от нея.

Умберто Еко

Струва ми се, че изкуствената конструкция за времетраенето на разказа отдавна е обмислена и решена — в комиксите. Аз съм любител на комиксите и колекционирам комикси от 30-те години, но не мога да чета новите, по-авангардни издания. Е, разбира се, човек не трябва да си заравя главата в пясъка като щрауса. Играх със седемгодишния си внук на една електронна игра, за която той умира. Просто изпробвах силите си и загубих с 10 на 280 точки! А съм стар опитен играч на флипер и често, когато имам свободен миг, играя игрички на компютъра и трепя безпогрешно дошли от междузвездното пространство чудовища, участвам успешно в какви ли не галактически войни. Вероятно и моят внук, колкото и надарен да е, когато стане на двадесет години, няма да схване новите технологии.

Човек не може да се задържи дълго в определени области на знанието предвид постоянната им еволюция. Не можете да се преборите с реалиите и да се превърнете в изключение. Например, ако сте изследовател в областта на ядрената физика, не можете да се самонадскочите, т.е. невъзможно е да преминете отвъд границата на усилията, които вече сте хвърлили в продължение на няколко години, за да обработите всички данни и да се задържите на гребена на вълната. След този убийствен период ставате преподавател или се захващате с бизнес. На 22 години сте гений, защото сте разбрали всичко. Но на 25 години вече сте аут. Трябва да предадете щафетата. Същото е и с футболистите. След определена възраст стават треньори.

Жан-Клод Кариер

Срещнах се с Леви-Строс^[4] по настояване на издателство „Одил Жакоб“, защото искаха да издадат книга с беседи между нас двамата. Но той много любезно отклони поканата ми и каза: „Не искам да повтарям неща, които навремето съм казал по-добре“. Страхотна прозорливост. Дори в антропологията идва времето, когато играта — твоята, моята — просто свършва. А Леви-Строс все пак отпразнува стотния си рожден ден!

Умберто Еко

И аз вече не мога да преподавам, по същите причини. Нашето нагло дълголетие не трябва да ни заслепява и не трябва да пренебрегваме факта, че революцията в света на знанието е постоянна и че ние двамата сме успели да сграбчим пълноценно само един промеждутък от време, което задължително е точно определено и ограничено.

Жан-Клод Кариер

А как си обясняваш, че седемгодишният ти внук е способен на тази възраст да овладее новите езици, които ние не разбираме въпреки всичките ни усилия?

Умберто Еко

Ами той е дете, а има толкова деца на същата възраст като него. Още като беше двегодишен, беше изложен ежедневно на какви ли не

примамки и изкушения, които аз и хората от моето поколение не познавахме. Когато занесох първия си компютър у дома през 1983 г., синът ми беше точно на 20 години. Показах му новата си придобивка и му предложих да му обясня предназначението ѝ, но той ми заяви, че не проявява интерес. Заврях се в един ъгъл, за да настроя играчката си и естествено се натъкнах на маса трудности. (Спомнете си, че навремето пишехме в DOS, а езиците за програмиране бяха Бейсик и Паскал, още не разполагахме с Windows — програмата, която промени живота ни). Един ден синът ми забеляза, че не мога да се справя с компютъра, дойде при мен и ми каза: „Ами, ето виж, правиш ей така, после ей така...“ — и машинката тръгна.

До известна степен разреших загадката, като допуснах, че докато ме няма, той изучава компютъра на воля. Но оставаше въпросът как така, след като и двамата имахме достъп до него, синът ми го беше изучил по-бързо от мен... Вече е имал нагласа към информатиката, притежавал е „маята“. И ти, и аз сме извършвали едни и същи движения при запалване на колата — завъртахме ключа надясно, за да запалим колата и обратно — за да изключим двигателя, но при компютъра ставаше дума просто за едно кликване и за едно натискане на бутона, така че и синът ми имаше една дължина преднина.

Жан-Клод Карьер

Ние въртяхме, а те само кликват. Обобщението ти е поучително. Като си помисля, докато четем книга, очите ни се движат от ляво на дясно и от горе на долу. Предвид естеството на писмото им арабите, персите и евреите правят точно обратното. Очите им се движат от дясно на ляво. Често съм се питал дали тези движения не влияят и върху движението на камерата в киното. Обикновено в западното кино камерите се движат от ляво на дясно, а в иранското — ще дам за пример само него — обратно. А защо не допуснем, че навиците ни на четене обуславят и „почерка“ на погледа ни, инстинктивното движение на очите ни?

Умберто Еко

Остава да се уверим, че един орач от Западна Европа започва да оре от ляво на дясно и се връща от дясно на ляво, а един ирански или египетски орач — започва от дясно на ляво и се връща от ляво на

дясно. Защото трасето на оранта отговаря точно на почерка при бустрофедона^[5]. Само дете в единия случай се започва от дясно, а в другия — от ляво. Това е доста важна подробност, която според мен не е достатъчно добре проучена. Нацистите лесно биха разпознали еврейския селянин.

Но да се върнем на въпроса... Говорехме за промените и за все по-нарастващата им скорост. Но споменахме също и че има технически нововъведения, които не са променили „продукта“, имам предвид книгата. Бихме могли да добавим велосипеда, дори очилата. Да не говорим пък за азбуката. Щом веднъж си постигнал съвършенство, няма какво повече да постигаш.

Жан-Клод Карьер

Ако ми позволиш, ще се върна към киното и към учудващата му преданост към самото него. Казваш, че с интернет се връщаме в азбучната ера? Бих казал, че киното е все още правоъгълник, проектиран върху гладка повърхност. И така — от сто години. То представлява един вид усъвършенстван магически фенер. Езикът му е еволюирал, но формата му си е все същата. Киносалоните се оборудват с все по-модерна техника, за да могат да проектират 3D филмите и да отговорят на изискванията на „глобалната визия“. Да се надяваме, че това не са само евтини трикове и показност. И се питам (говоря само за формата) — дали един ден ще стигнем още по-далеч? Дали киното е младо, или вече е остаряло? Нямам отговор. Знам, че литературата е стара. Поне така ми казват. Но може би все пак не е толкова стара? И може би ние тук не трябва да се правим на Нострадамус, защото рискуваме скоро да видим как времето опровергава нашите предвиждания.

Умберто Еко

Понеже говорим за несбъднати предвиждания, ще споделя, че веднъж ми беше даден сериозен урок... През 60-те години работех за едно издателство. Получихме книга, написана от някакъв американски социолог, който правеше доста интересен анализ на младите поколения и обявяваше появата на нова вълна бизнесмени — късо подстригани юпита („crew cut“), които изобщо нямало да се интересуват от политика и така нататък... Решихме да я преведем, но

преводът се оказа лош и аз прекарах повече от шест месеца да го поправам и редактирам. А това се случи през 1967 г. Същата година избухнаха бунтовете в Бъркли, последваха ги студентските вълнения в Париж през 1968 г. и пророчествата на социолога ни се сториха твърде нереални. Сграбчих ръкописа и го хвърлих в кошчето за боклук.

Жан-Клод Кариер

Вече говорихме за трайните носители и се подиграхме сами на себе си, а и на обществото, че не знае как да съхранява паметта си. Струва ми се обаче, че ще имаме нужда от пророци, чиито предсказания да са трайни. А що се отнася до този пророк от Давос, сляп и глух за финансовата криза (а тя вече е чукала на прага ни), който е обявил, че цената на барел петрол ще е 500 долара..., защо да му вярваме? Има ли диплома за пророк? Барелът стигна до 150 долара, после цената му падна. Може и пак да се качи, а може и да падне още... Не знаем какво ще стане. Бъдещето не е професия... Характерна черта на пророците, и на истинските, и на мошениците, е да се заблуждават. Не знам кой беше казал, че „Ако бъдещето е истинско бъдеще, то е винаги неочаквано“. Да, предимството на бъдещето е, че постоянно ни изненадва. Винаги ме е учудвал фактът, че във фантастиката — имам предвид периода след края на 50-те години на XX век, нито един писател не е предвидил мястото, което ще заема пластмасата в нашия живот. Когато предвиждаме бъдещето, винаги изхождаме от онова, което познаваме. Само че бъдещето не тръгва от познатото. За това могат да се дадат хиляди примери. През 60-те години на миналия век заминах за Мексико да работя по един сценарий заедно с Бунюел. Селото беше доста отдалечено. Носех малка пишеща машина с черно-червена лента. Когато се скъсаше, настъпваше жива трагедия. В най-близкия град Зитакуаро не се продаваха такива ленти. Винаги съм си мислел колко хубаво щеше да бъде, ако тогава имахме компютър. Но по онова време не можехме дори да си го представим...

Жан-Филип дьо Тонак:

Почитта, която тук отдаваме на книгата, е естествен стремеж да покажем, че съвременните технологии все още са твърде далеч от надеждността ѝ като носител и не могат да я

„дисквалифицират“. Може би все пак не трябва да придаваме чак толкова значение на прогреса, който тези технологии са призвани да представляват? Имам предвид точно примера, който вие дадохте, Жан-Клод — за онзи Ретиф, дето печатал на разсъмване всичко, каквото е видял през нощта?

Жан-Клод Карьер

Това е безспорен подвиг. Големият бразилски колекционер на книги Жозе Миндлин^[6] ми показва едно издание на „Клетниците“ на португалски. Книгата е отпечатана в Рио и е издадена през 1862 г. — същата година, когато излиза във Франция. Само два месеца след „премиерата“ ѝ в Париж! Докато Юго пишел, неговият издател Етцел^[7] изпращал книгата — глава по глава, на чуждите издатели. Така че, грубо казано, книгата се е разпространявала приблизително като днешните бестселъри, които се предлагат в много страни и на много езици едновременно. Понякога е полезно да направим сравнение между подобни случки и съвременните ни подвизи, с които толкова се перчим. В случая с романа на Юго, процесите са се развивали по-бързо от днес.

Умберто Еко

В същия дух Алесандро Мандзони^[8] публикува през 1827 г. „Годениците“^[9] и има доста голям успех благодарение на тридесетина пиратски издания, излезли по цял свят, макар че лично не му носят никаква печалба. Замислил да създаде и илюстрирано издание с издателя Редаели^[10] от Милано и художника от Торино Гонин^[11] и да контролира отпечатването том по том. Някакъв неаполитански издател започнал да прави пиратски копия седмица след седмица, но в тази авантюра загубил всичките си пари. Това за пореден път доказва колко относителни са нашите велики технически подвизи. Разбира се, има още много подобни примери. През XVI век Робърт Флъд^[12] издал за една година три или четири свои книги. Живее в Англия. Книгите били отпечатани в Амстердам. Получавал коректурите, поправял грешките, контролирал илюстрациите и връщал всичко наведнъж..., но как? Всяка от книгите съдържала по 600 страници, при това имало много илюстрации... Налага се да допуснем, че пощите са работели по-добре от днес. Та Галилей е поддържал постоянна кореспонденция

с Кеплер и с всички учени по онова време. Веднага научавал всяко ново откритие. Може би все пак трябва да поуравновесим малко сравнението, което на пръв поглед дава предимство на старото време. През 60-те години в качеството си на издател поръчах да преведат книгата на Дерек де Сола Прайс^[13] „Малка наука, голяма наука“. В нея авторът доказваше чрез статистика, че броят на научните публикации през XVII век е бил такъв, че всеки добър учен е бил в течение какво се отпечатва, докато днес на същия учен му е невъзможно да се осведоми дори за резюметата (abstracts) на трудовете, покриващи само неговата област. Независимо от по-ефективните средства за комуникация, той просто не разполага с времето, което е имал Робърт Флъд, за да доведе до край толкова издателски проекти.

Жан-Клод Карьер

Вземи USB-флашките ни и другите устройства, чрез които мъкнем информацията със себе си. И в този случай не сме открили нищо отново. В края на XVIII век по време на пътуванията си аристократите носели в куфарите си малки библиотеки. Те съдържали 30–40 тома джобен формат. Така не се разделяли с извора на знания, които по онова време всеки приличен човек е трябвало да владее. Естествено, съдържанието на тези библиотеки не се измервало в „гигабайтове“, но принципът вече бил открит. Това пък ми напомня за още една „съкратена“ форма, но тя е по-спорна. През седемдесетте години на миналия век прекарах известно време в Ню Йорк заради работата ми. Живеех в един апартамент, който ми предостави прочут американски кинопродуцент. Там нямаше книги, като изключим една библиотека, която съдържаше маса литературни шедеври „in digest form“^[14]. Ето нещо, което бих нарекъл „нереално“. „Война и мир“ в петдесет страници, целият Балзак в един том. Не можех да проумея защо е било издадено това „панорамно четиво“. Всичко беше там, но непълно, осакатено. Гигантски труд за подобен абсурд!

Умберто Еко

Има адаптации и адаптации... През 30-те и 40-те години в Италия беше осъществен уникален експеримент, наречен „La Scala d’Oro“^[15]. Издаваше се серия от детски книги, разпределени по възрастови групи: за седемгодишни, осемгодишни, и така — до 14-

годишна възраст. Оформлението и илюстрациите бяха вълшебни, дело на най-добрите тогавашни художници. Всички литературни шедеври бяха включени в изданието. А за да ги направят достъпни за деца, бяха пренаписани от най-добрите детски писатели. Разбира се, бяха в известна степен „ad usum delphini“^[16]. Например Жавер не се самоубива, а само подава оставка. Трябва да ви призная, че когато бях вече голям, прочетох „Клетниците“ и чак тогава схванах цялата трагедия на Жавер. Но все пак по някакъв начин смисълът на творбата беше стигнал до съзнанието ми.

Жан-Клод Карьер

Само че има малка разлика. Библиотеката в апартамента на продуцента беше предназначена за възрастни. А на всичко отгоре подозирам, че беше сложена там по-скоро за да бъде видяна от посетителите, отколкото да бъде четена. Извращения има през всички епохи. През XVIII век първите пиеси на Шекспир, преведени на френски език от абат Делил^[17], имали винаги щастлив край — завършвали по подобаващ морален начин, също както в „La Scala d’Oro“: например Хамлет не умира. Като изключим Волтер, който преди това бил превел няколко кратки откъса от Шекспир (между другото доста добре), Делил бил първият преводач на Шекспир и за първи път хората можели да прочетат творбите му, макар и в тази сладникава версия. И ето че Шекспир, за когото казвали, че е написал варварски и кървави пиеси, се оказва автор на изпълнени със сладост и галантност творби. Знаеш ли как Волтер е превел „To be or not to be, that is the question“? „Спри, налага се решение да вземеш и да изпълниш го в тозчас! Дали в живота да останеш, ил’ да заселиш се в смъртта, да избереш ти битието или нищото“.^[18] Впрочем никак не е зле. Напълно възможно е заглавието на философските есета „Битие и нищо“ на Сартър да е заимствано от превода на Волтер.

Жан-Филип дьо Тонак:

Жан-Клод, вие споменахте, че онези пътнически библиотеки, които аристократите мъкнели със себе си още през XVIII век, са били един вид първите флашки... Имате ли усещането, че повечето ни изобретения са осъществяване на отдавнашни мечти на човешкия род?

Умберто Еко

Мечтата да летиш витае в колективното въображение от незапомнени времена.

Жан-Клод Карьер

Мисля, че наистина голям брой съвременни открития са конкретен израз на наши отдавнашни мечти. Същото казах на моите приятели — учените Жан Одуз^[19] и Мишел Касе^[20], когато работехме върху нашите „Разговори за невидимото“^[21]. Ами ето ви един страхотен пример. Наскоро за пореден път се бях заровил в прочутата шеста глава на „Енеидата“, в която Еней слиза в ада, за да се срещне със сенките — а те за римляните са представлявали едновременно и душите на умрелите, и душите на хората, които ще живеят един ден. Там понятието „време“ не съществува, няма го. Царството на сенките в разказа на Вергилий е предвестник на понятието „време-пространство“ на Айнщайн. Вергилий го предугажда. Прочетох няколко страници от пътуването на Еней и си казах, че Вергилий вече е навлязъл във виртуалния свят, в недрата на огромен компютър, където бродят мълчаливи аватари^[22]. Всички персонажи, които читателят среща заедно с Еней, някога са били човеци или един ден ще придобият човешка плът. Марцел в „Енеидата“ е прекрасен младеж с огромни заложи, живял е по времето на Вергилий, но за нещастие починал млад. В Царството на мъртвите се обръщат към него с думите „Ти ще бъдеш Марцел“ (Tu Marcellus eris), а всъщност читателите знаят, че е умрял. Аз съзирам в този пасаж цялото виртуално пространство, потенциалните възможности на този починал млад човек. При по-щастливо стекли се обстоятелства той може би е щял да бъде Спасителят, когото човечеството очаква, но е останал само Марцел — един напуснал рано земния живот младеж.

Сякаш Вергилий е притежавал вродено знание и е предрекъл виртуалния свят, в който сега с удоволствие се потапяме. Това слизане в ада е чудесна тема, която световната литература разглежда по различни начини. Само там ни се предлага уникалната възможност да победим времето и пространството — да проникнем в царството на мъртвите (или на сенките) и да пътуваме едновременно в миналото и в

бъдещето, в битието и в нищото, и по този начин да се докоснем до една форма на виртуално безсмъртие.

Един друг пример също винаги ме е шокирал. В „Махабхарата“^[23]. Там царица на име Гандхари^[24] е бременна, но раждането се бави. Но тя на всяка цена трябва да роди детето си преди зълва си, защото първородното чедо ще стане някой ден цар. Затова царицата кара една яка слугиня да вземе железен прът и да я удари по корема с всичка сила. Тогава от утробата ѝ пада желязна топка и се търкулва на пода. Тя иска да я изхвърли, но доверен човек от обкръжението ѝ я съветва да я нареже на сто парчета и да постави всяко парче в делва, като по този начин щели да ѝ се родят сто сина. И това наистина се случва. Не представлява ли това описание първообразът на изкуственото осеменяване? Делвите не са ли предшественици на нашите епруветки?! Можем без усилие да дадем и много подобни примери. Пак в „Махабхарата“ става дума за запазена сперма, която се пренася и използва повторно. А една нощ в Каланда Дева Мария идва и сменя отрязания крак на един испански селянин със здрав. Ами, ето — това си е чиста трансплантация. А колко примери за клониране има в книгите! И колко пъти се разказва за използвана сперма на мъж след смъртта му! И колко химери, които смятаме за безвъзвратно отлетели в небитието, възкръсват пред очите ни в лабораториите — глава на козел, змийска опашка, лъвски нокти...

Умберто Еко

Не съставителите на „Махабхарата“ предвиждат бъдещето. Настоящото, съвремието осъществява мечтите на хората, живели преди нас. Но ти си напълно прав. На път сме да открием животворния извор на вечната младост. Живеем все по-дълго и можем да завършим живота си в безочливо добра форма.

Жан-Клод Карьер

След петдесетина години всички ще бъдем бионични същества. Например сега, Умберто, аз те гледам с изкуствени очи. Оперирах се. Сложих си изкуствени лещи. Преди три години зрееше перде и това ме принуди за първи път в живота си да използвам очила. А гаранцията на операцията е петдесет години! Днес очите ми се държат прекрасно, но

едно от колената ми ми прави номера. Значи решавам да го подменя. И някъде ме чака протеза. Поне една.

Жан-Филип дьо Тонак:

Бъдещето е непредвидимо. Настоящето пък е навлязло във фаза на дразнещи мутации. А миналото, за което се предполага, че може да ни даде сведения и утеха, се крие... Да поговорим ли за непостоянството?

Жан-Клод Кариер

Ами че бъдещето не се съобразява с миналото, нито дори с настоящето. Авиоконструкторите в момента работят по самолети, които ще са готови след двадесет години. Предвижда се да се движат с керосин, който вероятно тогава няма вече да съществува. Налице е един факт, който наистина ме шокира — пълното изчезване на настоящето. Обсебени сме като никога досега от ретромода. Миналото ни застига с бясна скорост, скоро ще ни се наложи да се подчиним на модата от „миналия семестър“. Както винаги, бъдещето е неизвестно, а периметърът на настоящето все повече се стеснява и самото то се крие.

Умберто Еко

Като говорим за миналото, което ни застига... Имам на компютъра си най-добрите радиа в света — около четиридесет „Олдис“. Някои американски радиа предлагат програми, вдъхновени от 20-те и 30-те години на миналия век. Всички други експлоатират 90-те години, които вече са считани за най-далечното минало. Една неотдавнашна анкета беше определила за най-добър режисьор на всички времена Куентин Тарантино. Хората, към които се бяха обърнали организаторите, не бяха посочили нито Айзенщайн, нито Форд, нито Уелс, нито Капра. Тези проучвания винаги имат един и същ недостатък. През 70-те години написах книга с подробни указания как да се напише университетска дипломна работа^[25], между другото — преведена на всички езици. Там давах съвети за целия работен процес и един от тях беше никога да не се избира съвременна тема. Защото или ще липсва библиография, или ще буди маса съмнения. „Винаги избирайте, настоявах аз, класически теми“. Защото по-голямата част от днешните студенти ги влече все съвременната тема. Получавам

купища дисертации, посветени на моето творчество. Ама това е лудост! Как се пише за човек, който все още е жив?!

Жан-Клод Карьер

Ами да, щом паметта ни е къса, тогава наистина близкото минало притиска настоящето, бута го към бъдещето, което е голяма въпросителна. Тя може би дори вече е станала удивителна. Къде отиде настоящето? Къде остана прекрасният миг, в който живеем? Множество заговорници се опитват да го скрият от нас! Възстановявам контакта си с този миг, когато съм в моя край и чувам биенето на църковната камбана, която спокойно се обажда всеки час с по едно пеещо „дан-дан“, с което ни връща към действителността, припомня ни за самите нас и ние си казваме: „Я виж, та то било едва пет часът!“. И аз като теб пътувам доста и се губя в коридорите на времето, в часовите пояси, и все повече и повече изпитвам необходимостта да се свържа с настоящето, а то става все по-неуловимо. Иначе ще започна да мисля, че съм се загубил. А може би дори, че съм умрял.

Умберто Еко

Изчезването на настоящето, за което говориш, не се дължи единствено на факта, че модите, които някога са траели тридесет години, сега изтрайват тридесетина дни. Това се дължи и на предметите, които бързо излизат от употреба. Човек се учи няколко месеца да кара велосипед, но придобитото умение му служи цял живот. Сега посвещавааш две седмици да научиш нещо — например някаква нова информационна програма, и тъкмо си се поошлайфал, ти предлагат или налагат нова. Проблемът не е в това, че ще се изгуби колективната памет. Според мен просто настоящето е лабилно и неустойчиво. Вече не живеем спокойно и за мига, а прекарваме времето си в подготовка за бъдещето.

Жан-Клод Карьер

Настанили сме се в подвижното, променящо се, обновяващо се и нетрайно настояще, в епохата, за която установихме, че човешкият живот парадоксално става все по-дълъг. Несъмнено надеждата на нашите баби и дядовци е била за по-краткотраен престой на земята от нашия, но затова пък са се настанявали удобно в неподвижното си и

почти статично настояще. Дядото на чичо ми, земевладелец, си правеше разчет на сметките за цялата година. А резултатите от предишната година горе-долу определяха какво ще се случи през настъпващата. Нищо не се променяше.

Умберто Еко

Някога ни беше необходимо дълго време да се подготвим за финалния изпит на средното образование — матурата в Италия, абитурата в Германия, зрелостния във Франция. След това от никого не се искаше повече да учи, освен от елита, който отиваше в университетите. Светът не се променяше. Можеше да използваш до смъртта си онова, което знаеш, и дори до смъртта на децата си. На 18–20 години хората излизаха в „образователна пенсия“. А днес всеки служител във фирма трябва постоянно да актуализира знанията си под постоянната заплаха, че ще загуби работата си. Да издържиш сериозните изпити в края на обучението си, навремето беше „обряд на прехода“, но днес вече няма никаква стойност.

Жан-Клод Карьер

Това, което казваш, е вожало и за лекарите. „Багажът“, който носят на излизане от университета, е валиден до края на кариерата им. А и другото, което спомена — за безкрайното обучение, днес е неотменно задължение и на онези, които наричаме „пенсионери“. Колко възрастни хора се принудиха да се просветят в информатиката, напълно непозната за тях по време на активната им дейност? Обречени сме да бъдем вечни студенти като Трофимов от „Вишнева градина“. В края на краищата, може би така е по-добре. Само в обществата, които наричаме „примитивни“, нищо не се променя. Старите държат властта, защото предават на децата знанията си. А когато светът е разтърсван от перманентни революции, децата учат родителите си на електроника. Ами техните деца? Те пък на какво ще ги научат?

[1] Аминторе Фанфани (1908–1999) — влиятелен италиански политик, председател на Съвета на министрите, министър на външните и вътрешните работи, председател на Общото събрание на ООН. ↑

[2] Задължителна норма за класическия театър е правилото за трите единства — на време, място и действие, което става

задължително още през 1635 г. най-напред за френските автори на драми. ↑

[3] Филмът „До последен дъх“ („A bout de soufflé“, 1960) е дебютният пълнометражен филм на френския режисьор Жан Люк Годар (р. 1930) и е емблематичен за „новата вълна“ във френското кино. Тезата му, че „във всеки филм трябва да има начало, среда и край, но не задължително да са в тази последователност“, по-късно намира отражение в шедьовъра „Криминале“ на Куентин Тарантино. През 2010 г. отказва да получи лично почетния си „Оскар“ за цялостен принос в киноизкуството и не присъства на церемонията. ↑

[4] Клод Леви-Строс (1908–2009) — френски антрополог и етнолог, автор на структуралистката теория в културната антропология, с принос в изследването и систематизирането на информацията за народите, живеещи встрани от цивилизацията. Наречен „бащата на съвременната антропология“. ↑

[5] Бустрофедон (двупосочно писане) — архаичен начин на писане в старогръцкия език, при който редовете са непрекъснати и посоката на писане се обръща: започва се от ляво на дясно и се връща от дясно на ляво — подобно на движението на вол с плуг при оране на нива. Всеки нов ред се изписва огледално спрямо предишния. ↑

[6] Жозе Миндлин (José Mindlin, 1914–2010) — бразилски адвокат, бизнесмен и библиофил, роден в Одеса. Създател на най-голямата частна библиотека в Латинска Америка с над 38 000 заглавия. ↑

[7] Пиер-Жул Етцел (1814–1886) — известен френски издател. Наред с Виктор Юго издава и произведенията на Ламартин, Прудон, Бодлер, приказките на Шарл Перо. Най-голям успех за Етцел донася издаването на романите на Жул Верн. ↑

[8] Алесандро Мандзони (1785–1873) — италиански писател, представител на романтизма. Историческият му роман „Годениците“, написан между 1821 и 1825 г. и пренаписан с допълнения и поправки през 1840 г., е създаден под влияние на Уолтър Скот. Сюжетът му е любовна история в епохата на испанското владичество в Ломбардия. Определян е като единствения голям италиански роман на XIX в. ↑

[9] Първото издание в 6 тома: *I promessi sposi storia milanese del secolo 17. scoperta e rifatta da Alessandro Manzoni. Tomo primo parte prima* [— *tomo terzo parte seconda*]. Firenze: per Vincenzo Batelli e

comp.o, 1827. 6 v. Илюстрираното издание от 1840 и 1842 г.: *I promessi sposi: storia milanese del secolo 17. scoperta e rifatta da Alessandro Manzoni*; *Storia della colonna infame, inedita. Ed. riveduta dall'autore. Milano: dalla Tip. Guglielmini e Redaelli, 1840. 864 p.: ill.*; *I Promessi Sposi... Edizione riveduta dall'autore. Storia della Colonna infame inedita. [With illustrations by Francesco Gonin and others]. / Alessandro Manzoni; Francesco Gonin. Milano, 1840[-42]. Published in parts. 864 p.* ↑

[10] Stabilimento Redaelli (Milano) — италианско издателство от XIX в. ↑

[11] Франческо Гонин (1808–1889) — италиански художник, майстор на декори, на пейзажи и надарен портретист. Един от първите италианци, изучавали литография и гравюри върху камък. Прославят го обаче рисунките му за романа на Манцони „Годениците“. ↑

[12] Робърт Флъд (1574–1637) — английски лекар, физик, алхимик, астролог, автор на научни трактати за връзката между природните науки и теософския мистицизъм. Във философията е привърженик на гностичните, неоплатоничните и кабалистичните теории. В медицината е последовател на Парацелз. Въздейства с трудовете си върху розенкройцерите. ↑

[13] Дерек де Сола Прайс (1922–1983) — английски физик, математик и историк на науката, анализатор на значителен брой артефакти като механизма от Антикитера, създаден преди 2100 години за астрономически цели (открит през 1902 г. в Егейско море, близо до о-в Антикитера). ↑

[14] Сбит преразказ, компресирано съдържание. ↑

[15] „Златна стълба“ (ит.). ↑

[16] *Ad usum delphini* (лат.) — „за ползване от дофина“, за деца. Изразът води началото си от изданието в 64 тома на старогръцки и латински произведения, поръчано за обучението на сина на Луи XIV. Творбите на Омир, Аристофан, Плавт, Теренций, Овидий, Марциал и т.н. били прочистени от неподходящи за деца пасажки и думи. Редактиран бил дори Расин. Например „Разгневен, кралят я прогони от трона и брачното им ложе“ от оригинала гласи „Разгневен, кралят я прогони от трона и двора“. ↑

[17] Жак Делил (1738–1813) — френски поет и преводач. Известно време е наричан „абат“, защото служел в абатството „Сен-

Северин“. Освен Шекспир, превежда на френски език и „Георгики“ на Вергилий и поемата на Джон Милтън „Изгубеният рай“. ↑

[18] „Arrête, il faut choisir et passer à l’instant / De la vie à la mort ou de l’être au néant“ (фр.). ↑

[19] Жан Одуз (р. 1940) — астрофизик, автор на книги по космология. Директор на парижкия музей „Дворец на откритията“ към Френската асоциация за разпространение на научна информация; ръководител изследвания в Парижкия астрофизически институт към Националния център за научни изследвания (CNRS). ↑

[20] Мишел Касе (р. 1943) — френски астрофизик, писател и поет. ↑

[21] Audouze, Jean, Michel Cassé, Jean-Claude Carrière. Conversations sur l’invisible. Paris: P. Belfond, 1988. 294 p. ↑

[22] Аватар (санскр. низхождане; проявяване) — във философията на индуизма е превъплъщение на Вишну на земята. Смята се, че аватарите на Вишну са десет. В компютърния жаргон „аватар“ е изображението, което потребителят използва за профила си. ↑

[23] „Махабхарата“ (в прев. „Велико сказание за потомците на Бхарата“) — санскритски епос от Древна Индия, създаден между IV в. пр.н.е. — IV в. от н.е. Състои се от 18 книги със 100 000 куплета. Съдържа епически повествования, басни, притчи, диалози, богословски разсъждения, космогонични митове, генеалогия и химни. Според преданието мъдрецът Вяса е диктувал творбата на бога на мъдростта Ганеша. По съдържанието личи, че авторите на епоса са много. ↑

[24] Съпруга на цар Дритаращра — сляп по рождение, но изключително мъдър, умен и силен. ↑

[25] Еко, Умберто. Как се пише дипломна работа. Прев. Стефан Станчев [по X изд., 1995, Come si fa una tesi di laurea; I изд. 1977]. София: ИК Александър Панов, 1999. 255 с. ↑

3.

ИЗРЕДЕТЕ ПОИМЕННО ВСИЧКИ УЧАСТНИЦИ В БИТКАТА ПРИ ВАТЕРЛО

Жан-Филип дьо Тонак:

Вече установихте колко е трудно днес да намериш надеждни носители за запазване на цялата необходима информация. Но дали функцията на паметта е да съхранява всичко наред?

Умберто Еко

Разбира се, че не. Паметта — индивидуалната или колективната, каквато е културата, има двойна функция. Едната наистина е да запази определени данни, но другата е да потопа в забрава информацията, която само би обременила ненужно мозъците ни. Култура, която не съумява да филтрира наследството от минали векове, е култура, която може да се сравни с героя Фунес от „Фунес Паметливият“ на Хорхе Луис Борхес^[1], който е надарен с такава памет, че помни всичко. А това е в пълно противоречие с културата. Културата е гробище от книги и други предмети, които са изчезнали завинаги. Днес има не малко трудове, посветени на един феномен. Той се изразява в способността на човека, от една страна, тихомълком да се откаже от някои останки от миналото — с други думи, да филтрира информацията, а от друга — да постави определени елементи от нея в нещо като хладилник, за да служат на човечеството в бъдеще. Тези „зимници“ са архивите и библиотеките, където трупаме паметта, и то така, че да не пренаситим културното пространство с цялата ненужна бъркотия, без обаче да се отказваме напълно от нея. Можем, ако ни се прище, да се върнем там някой ден. Възможно е някой историк да намери там имената на всички участници в битката при Ватерло, но те няма да се изучават в училище, нито в университета, защото такъв тип подробности могат да се окажат опасни. Ще дам и друг пример. Знаем всичко за Калпурния, последната съпруга на Цезар, чак до мартенските

иди — деня на убийството му, когато тя го моли да не ходи в Сената, защото е сънувала лош сън. Не знаем нищо за нея след смъртта на Цезар. Тя изчезва от паметта ни. А причината? Не е, както би могло да се предположи, заради обстоятелството, че е жена. Клара Шуман^[2] също е била жена, но за нея знаем всичко, което е правила и след смъртта на Роберт Шуман. Културата е селекция. А днешната култура, напротив, ни подава чрез интернет подробности за всички Калпурнии на планетата: разказва ни какво са правили всеки ден, всяка минута, и то по такъв начин, че едно хлапе, което има да пише домашно по история, може да помисли, че тя е също толкова важна, колкото е и Цезар.

Жан-Клод Карьер

Знаем, че културата е преди всичко изкуството да се забравя. Така е и с паметта. И все пак... Как да направим селекция за поколенията след нас? Кой да бъде селекционерът? И как да предвидим какво точно ще интересува потомците ни, какво ще им бъде необходимо или поне полезно и дори приятно... А и как да извършим филтрирането, след като — както вие казахте — всичко достига до нас чрез компютрите — без никакъв ред, подбор или степенуване по важност? Или, иначе казано — как да изградим паметта на нашето време при тези условия, след като съзнаваме, че тя е въпрос на избор, предпочитания, изчистване на някои данни, волни или неволни пропуски? И като съзнаваме, че паметта на потомците ни няма да е непременно същата като нашата... Какво ли ще представлява паметта на едно клонирано същество?

По образование съм историк, така че съм наясно до каква степен трябва да внимаваме с документи, за които се предполага, че ни дават точни сведения за минали събития. Мога да илюстрирам казаното с една лична история. Бащата на съпругата ми Нахал беше ирански интелектуалец, ерудиран до мозъка на костите си. Автор е на много трудове на различни теми и беше посветил едно свое изследване на някакъв подвързвач от Багдад, който живял през X век и се казвал Ал-Надим^[3]. Знаеш, че иранците са измислили подвързването, и то точно това подвързване, което покрива целия куп страници, за да ги запази. Та този Ал-Надим бил доста образован човек. Освен че бил подвързвач и калиграф, се интересувал и от съдържанието на книгите, които му

носели да подвързва, до такава степен, че ги четял всичките и за всяка от тях правел резюме. Книгите, които подвързвал, не са стигнали до нас, но са останали резюметата, които направил — каталогът му, който носи заглавието „Ал-Фихрист“. Авторът на изследването, моят тъст Реза Таджадод, поставяше въпроса какво точно научаваме за книгите, дошли до нас благодарение на безценния труд на подвързвача, след като познаваме съдържанието им само от неговия преразказ и след направения от него субективен подбор.

Умберто Еко

Познаваме немалко скулптури и рисунки от древността само по направените описания за тях. Тези описания се наричали „έκφραξις“^[4]. Когато в Рим намират статуята на Лаокоон^[5], датираща от елинистическата епоха, я идентифицират благодарение на описанието, направено от Плиний Стари^[6].

Жан-Клод Карьер

Ако разполагаме с всичко, ама всичко — без подбор или филтриране, — с неограничената съвкупност от информация, достъпна „на терминалите ни“, какво тогава ще представлява паметта? Какъв ще е смисълът на това понятие? Ако имаме на разположение електронен домашен прислужник, който е способен да отговаря на всичките ни въпроси и дори на въпроси, които не сме му задали, какво ще ни остане за учене? Ако протезата ни знае всичко, абсолютно всичко, какво ни остава да научим?

Умберто Еко

Изкуството да синтезираме.

Жан-Клод Карьер

И самото действие „учене“. Защото да учиш, е нещо, което се научава.

Умберто Еко

Да, можем и да се научим да контролираме информацията, чиято автентичност не можем да установим. Това несъмнено е дилема за хората, които преподават. За да си напишат домашното, учениците и

студентите черпят нужната им информация от интернет, без да знаят дали тя е точна. А и как биха могли да знаят? Тук бих дал следния съвет на учителите и преподавателите. Нека за домашно накарат учениците или студентите да направят проучване: да открият десет различни материала по дадена тема и да ги сравнят. Целта е да се научат да проявяват критичност към източниците в интернет и да не приемат всичко за чиста монета.

Жан-Клод Карьер

А проблемът с филтрирането включва и избора какво да четете човек. Всяка седмица вестниците ни съобщават поне за петнадесет шедьовъра, които „не трябва да пропускаме“, при това — във всички области на знанието.

Умберто Еко

По този повод измислих принципа на децимацията^[7] — „едно от десет“ за всяка област. Да вземем например есеистиката. Достатъчно е човек да прочете една книга от десет. За другите преглеждате библиографията и позоваванията и веднага ще разберете дали трудът е сериозен, или не. Ако произведението е интересно, това не значи, че непременно трябва да го прочетете, защото положително ще го коментират, цитират или критикуват в други произведения, включително и в книгата, която сте решили да прочетете. Ако сте преподавател в университет, получавате толкова много печатни материали преди публикуването на дадена книга, че вече нямате време да я прочетете цялата, след като бъде издадена. А нерядко се случва тя да е вече остаряла, „с изтекъл срок на годност“, когато достигне до вас. Да не говорим пък за книги, които в Италия наричат „сварени и изядени“ — т.е. издания, посветени на определени събития, с които просто не си струва да си губите времето.

Жан-Клод Карьер

Като бях студент по история преди 50 или 55 години, когато разглеждахме дадена тема, ни даваха цялата необходима хронология, с цел да облекчат паметта ни. Нямаше защо да учим дати, които впрочем нямаха никакво значение извън зададеното ни упражнение. Ако сега направим същото упражнение, като използваме наскубани оттук-оттам

сведения в интернет, щем не щем, ще ни се наложи да уточняваме достоверността на информацията в тях. Така този инструмент, който би трябвало да ни улесни, като ни предостави всичко, наистина предизвиква у нас невероятно объркване. Представям си, че сайтовете, посветени на Умберто Еко, са натъпкани с материали, които гъмжат от грешки или най-малкото са пълни с неточности. В утрешния ден няма ли да ни е необходим секретар, който да удостоверява кое е вярно и кое — не? И няма ли да създадем така нова професия?

Умберто Еко

Ами че работата на такъв „удоверител“ няма да е никак проста. Ти и аз бихме могли да бъдем удоверители на факти и събития, които познаваме. Но кой би могъл да стане удоверител и да потвърди например персоналната информация за Клемансо^[8] или Буланже^[9]? А и кой ще плаща? Не и френската държава, защото в такъв случай ще трябва да поръча удоверители за биографиите на всички личности във френската история!

Жан-Клод Кариер

Мисля все пак, че по един или друг начин подобни удоверители ще са ни нужни. Това е професия, която ще се разпространява.

Умберто Еко

Добре, но кой ще проверява удоверителя? Навремето удоверителите бяха членове на големите културни институции, академиите, университетите. Когато господин Някой си, член на едикой си институт публикуваше труд за Клемансо или Платон, се налагаше да приемем, че сведенията, които ни предоставя, са достоверни, защото беше посветил целия си живот в ровене из библиотеките, за да проверява всичките си източници. Само че днес поемаме риска съвременният господин Някой си също да е ползвал информация от интернет и тогава всичко става съмнително. Нека бъдем честни: това можеше да се случи и преди появата на интернет. Защото паметта — индивидуалната и колективната, не е снимка на онова, което се е случило, а е възстановка.

Жан-Клод Карьер

И ти като мен знаеш много добре до каква степен национализмът е допринесъл за деформацията на представата ни за някои събития. Въпреки желанието си историците и до днес се подчиняват на явната или подмолна идеология на страната си. Китайските историци сега разказват небивалици за някогашните връзки на Китай с Тибет и Монголия и те се преподават в китайските училища. Навремето по време на управлението си Ататюрк е накарал да пренапишат изцяло историята на Турция. Заселил е Турция с турци още през римската епоха, векове преди турците да се появят по тези земи. И после — пак същото, навсякъде... Ако искаме да проверим информацията, къде точно да го направим? Доколкото знаем, турците са дошли от Централна Азия, а първите жители на днешна Турция не са оставили писмени следи. Как да постъпим?

Умберто Еко

Ами да, така е и с географията. Не много отдавна предоставихме на Африка нейните истински размери, които дълго време бяха минимизирани от империалистическите идеологии.

Жан-Клод Карьер

Неотдавна бях в България, в София. Отседнах в хотел „Арена Сердика“, нов и непознат дотогава за мен. Като влизах, си дадох сметка, че хотелът е построен върху развалини, които се виждат през грамадните панорамни стъкла. Разпитах персонала в хотела. Те ми обясниха, че на това място е имало римски колизеум^[10]. Учудващо. Не знаех, че римляните са построили колизеум в София, и то какъв! Както ме осведомиха — арената му е само с десет метра в диаметър по-малка от арената на римския. С други думи — огромен. А по външните му стени археолозите открили статуи, които като своеобразни афиши представяли какви спектакли се разиграват вътре. Имало статуи на танцьори и на гладиатори, естествено, но и нещо, което не бях виждал никъде — скулптура на биещи се лъв и крокодил. И това — в София! Така моята представа за България, вече поразтърсена от откриването на тракийските съкровища преди няколко години, които пращаха тази територия далеч в миналото и доказваха, че е по-стара от Древна Гърция, направо се преобърна. Защо ли е била построена арена с

подобни размери в София? Обясниха ми, че наблизно имало минерални извори, които римляните ценели много. И тогава си спомних, че София не е много далеч от мястото, където е бил заточен клетият Овидий^[11]. И ето че България, чиито славянски корени смятах за неоспорими, се оказва римска колония!

Миналото непрестанно ни изненадва, и то много повече от настоящето, може би повече и от бъдещето. За да приключим с темата за констатацията ми, че България стана неочаквано част от Римската империя, ще ти цитирам една баварска шега на Карл Валентин^[12]: „Бъдещето също някога е изглеждало красиво“. На този човек дължим и следната бележка, от която блика много здрав разум: „Всичко е вече казано, но не за всички“.

Така или иначе, сме достигнали до такъв момент от историята ни, когато можем да предоставим на интелигентни машини (от наша гледна точка, разбира се) грижата да помнят вместо нас — и хубавите, и лошите неща. Мишел Сер^[13] засегна тази тема в интервю, което даде за „Монд дьо л’едюкасион“ и каза, че щом повече няма да се налага да помним, ни остава единствено разумът.

Умберто Еко

Обикновено съм на едно мнение с Мишел Сер. Да учим таблицата за умножение във време, когато има машини, които смятат по-добре от нас, няма особен смисъл. Остава обаче проблемът с нашия „гимнастически“ капацитет. Очевидно е, че с кола се придвижвам по-бързо, отколкото ако вървя пеша. И все пак човек трябва да повърви малко всеки ден или да прави джогинг, за да не се превърне в парцал. Сигурно знаете историята, измислена от авторите на научна фантастика, за следващия век... Един ден в Пентагона, където машините мислят вместо нас, откриват някакъв човек, все още знаещ наизуст таблицата за умножение. Военните постигнали съгласие и преценили, че той е един вид гений и че ще бъде изключително ценен по време на война или в деня, когато човечеството се окаже жертва на глобален срив в електроснабдяването.

Имам и още едно възражение. Понякога фактът, че знаете определени неща наизуст, ви дава възможност да приложите способностите си на свръхинтелигентен човек. Съгласен съм, че култура не означава човек да знае точната дата, на която е умрял

Наполеон. Но несъмнено обстоятелството, че си спомняте с лекота онова, което знаете (включително и датата на смъртта на Наполеон, а именно 5 май 1821 г.), ви дава известна интелектуална автономност.

Тази тема не е нова. Изобретяването на книгопечатането вече предоставя възможност да се сложи някъде „на склад“ културата, с която не желаем да се обременяваме — в „хладилника“. Трябва само да знаем къде да търсим нужната ни информация. И така, от една страна, поверяваме част от паметта си на книгите и на машините, но ни остава задължението да съумяваме да извличаме максимална полза от тези носители. Следователно — и да поддържаме собствената си памет.

Жан-Клод Карьер

Но никой няма да оспори факта, че за да можем да използваме новите интелигентни джаджи, които (както вече изяснихме) имат свойството да излизат от употреба с бясна скорост — ни се налага да изучаваме непрестанно нови технологии и езици, че и да ги помним. Така че паметта ни е доста изложена на предизвикателства. Може би повече от всякога.

Умберто Еко

Разбира се. Ако от появата на първите персонални компютри през 1981 г. до ден-днешен човек не притежаваше способността да „рециклира“ непрестанно информационната си памет — да мине от голяма на малка дискета, после на диск и накрая — на флашка, вече щеше да е изгубил многократно данните, с които разполага — частично или изцяло. Защото, естествено, нито един съвременен компютър не може да прочете първите дискети, които вече принадлежат към праисторическата епоха на информатиката. Търсих усилено първата версия на моя роман „Махалото на Фуко“, която бях записал на дискета през 1984 или 1985 г., но без успех. Ако бях написал романа си на пишеща машина, щях да си го имам.

Жан-Клод Карьер

Може би все пак съществува нещо, което не изчезва — запаметяването на онова, което изпитваме през различни моменти от живота си. Това е безценен, а понякога и измамен спомен на нашите

чувства и емоции — афективната, чувствената памет. Кой би пожелал да ни разтовари от нея и до каква степен?

Умберто Еко

Биологичната памет трябва да се тренира ден след ден. Ако паметта ни беше като паметта на дискетата, щяхме да се разболяваме от Алцхаймер на петдесет години. Защото един от начините да отдалечим във времето тази болест и всякакъв вид старческа деменция, е да продължаваме да учим — например да учим наизуст по едно стихотворение всяка сутрин. Да правим всякакви упражнения, които поддържат ума. Дори да решаваме ребуси, кръстословици, анаграми. Всички от нашето поколение бяхме длъжни да учим стихотворения наизуст, да упражняваме паметта си — а оттам и интелигентността си. Днес вече не сме задължени да го правим, но трябва по някакъв начин сами да си налагаме това ежедневно упражнение, защото в противен случай сме заплашени от гениална изкуфялост.

Жан-Клод Карьер

Нека добавя един-два нюанса към казаното от теб. Вярно е, че до известна степен паметта е мускул. И че можем да я тренираме като въображението. Без, разбира се, да се превръщаме в някой като Фунес — героя на Борхес, когото спомена преди малко. Дето си спомнял всичко и бил изгубил привилегията да забравя. Все пак никой вече не учи наизуст текстове, с изключение на актьорите в театъра. И въпреки работата им, въпреки старанието им през целия им живот, познаваме много случаи на заболели от Алцхаймер хора с тази професия. Често съм се питал каква е причината. А освен това и аз като теб съм поразен от съвпадението между развитието на изкуствената памет — тази, която е „на склад“ в компютрите ни и която изглежда безкрайно безкрайна, и развитието на болестта на Алцхаймер. Сякаш машините са взели надмощие над хората и са направили така, че нашата памет да стане ненужна, нищожна, смешна. Ние нямаме вече нужда от самите нас. Учудващо е, но е и доста ужасяващо, нали?

Умберто Еко

Разбира се, трябва да се определи функцията на изкуствения носител. Като вървя, поддържам функциите на краката си, но бих

могъл и да счупя някой от тях и ако това се случи, няма да мога да вървя. Можем да кажем същото и за мозъка. Очевидно, ако сивото вещество е засегнато от някаква физическа дегенерация, не е достатъчно, че си научавал всеки ден десет стиха от Расин. Моят приятел Джорджо Проди, брат на Романо Проди, един от големите специалисти по рака (който между другото умря от рак, въпреки че неговият мозък знаеше всичко за болестта), често ми казваше: „Ако в близко бъдеще всички започнем да живеем до сто години, повечето от нас ще умират от рак“. Колкото повече се удължава продължителността на живота, толкова повече вероятността нашето тяло да се скапва също се увеличава. Ако всички заболяваме от Алцхаймер, това просто ще се дължи на факта, че вече живеем по-дълго.

Жан-Клод Карьер

Възразявам, ваша чест!^[14] Наскоро прочетох една статия в някакво медицинско списание, където се казваше, че Алцхаймерът се подмладява. В днешно време могат да заболее и 45-годишни.

Умберто Еко

Добре. В такъв случай спирам да уча стихотворения наизуст. И започвам да пия по две бутилки уиски на ден. Благодаря, че ме обнадежди. „Ама само как изцапахте пейзажа!“^[15]

Жан-Клод Карьер

Тъкмо си спомних, защото, между другото, паметта ми работи, следния цитат: „Спомням си за един човек, който имаше изключителна, феноменална памет, само че забравих какво точно знаеше“. Така че си спомням само за забравата. Искам да кажа, че нашият разговор позволява да припомним, че френският език прави разлика между знание и познание. Знанието е всичко, с което сме задръстили мозъците си, но то невинаги ни е от полза. А познанието — това е трансформацията на знанието в житейски експеримент. Значи можем да поверим отговорността за знанието на машините и да се съсредоточим върху познанието. Несъмнено трябва да разбираме по този начин думите на Мишел Сер. И тогава не ни остава друго освен интелигентността... Какво облекчение! Остава да добавим, че

въпросите, които си задаваме за паметта, и разискванията ни по същата тема ще бъдат проява на чиста суета и ще изглеждат направо абсурдни, ако някоя огромна екологична катастрофа унищожи човешкия род или пък изчезнем от живота при инцидент или поради износване и силно изтощение. В главата ми се върти последното изречение от „Митологиките“^[16] на Леви-Строс: „Тоест — нищо“. Последната дума е „нищо“. Това е и нашата последна дума.

[1] „Фунес Паметливият“ (ориг. исп. „Funes el memorioso“, 1940; прев. на бълг. Анна Златкова) — разказ на аржентинския писател Хорхе Луис Борхес. В центъра на сюжета е млад човек, който след падане от кон придобива необикновена способност завинаги да запомня всичко, което вижда, чува, усеща, и измисля собствена система за смятане. (Борхес, Хорхе Луис. Фунес Паметливият // Борхес, Хорхе Луис. Вавилонската библиотека: миниатюри, разкази, есета. София: Народна култура, 1989). ↑

[2] Клара Шуман (1819–1886) — германска пианистка и композиторка. През 1840 г. се омъжва за Роберт Шуман след много пречки за брака им и му оказва огромна професионална подкрепа. Свири на пиано и композира и след ранната смърт на съпруга си през 1856 г. Музикалната ѝ кариера продължава над 60 години. ↑

[3] Ал-Надим или Ибн ан-Надим (неизв. — 995 или 998) — багдадски ерудит, библиограф, книготърговец, автор на прочутата книга „Китаб ал-Фихрист“ (перс. указател, опис, индекс) или „Каталог на арабската литература“, пълен списък с биобиблиографски сведения за арабската писменост и книжнина от първите четири века на исляма. В „Ал-Фихрист“ се споменава, че българите са използвали китайска писменост и „манихейско писмо“ (писмото „Мани“). ↑

[4] Екфра́сис (от гр. *εκφρασις* — описание). Жанр във византийската литература, художествено описание на ландшафт и обекти на изкуството. ↑

[5] Лаокоон — антична скулптурна композиция, изобразяваща троянския жрец Лаокоон и синовете му Антифант и Тимбрей, борещи се с морски змии. Бронзово копие на скулптурата е намерено през 1506 г. в лозя на мястото на Златния дом на Нерон и разпознато от самия Микеланджело. Откупено от папа Юлий II и в момента се намира в музей на Ватикана. ↑

[6] Плиний Стари или Гай Плиний Секунд (23–79) — римски писател, автор на „Естествена история“. ↑

[7] Децимация (лат. decimatio, от decimus „десетият“) — наказание в Римската империя като висша форма на спазване на дисциплината във войската: убиване на един от всеки десет войника по жребий. Прилага се при загуба на знамето, при бунт, дезертъорство и др. ↑

[8] Жорж Клемансо (1841–1929) — френски политик и журналист, издател на в. „Орор“, изиграл важна роля в аферата „Драйфус“, министър-председател на Франция 1906–1909 г. И 1917–1920 г. ↑

[9] Жорж Буланже (1837–1891) — френски политик, генерал, военен министър през 1886 г. След несполучлив антиреспубликански преврат през 1889 г. бяга от Франция. Завършва живота си със самоубийство. ↑

[10] Археологическият обект е единственият в света, събиращ римски колизеум и късноантичен амфитеатър на едно място. При разкопки в карето между бул. „Дондуков“ и улиците „Московска“ и „Будапеща“ през 2004 г. е открит амфитеатърът на Сердика, изграден през IV в. от император Константин Велики. А при ново проучване през 2006 г. се оказва, че на около 5 м под амфитеатъра има древноримска арена, построена през II–III в., т.е. със 100 години по-стара. ↑

[11] Публий Овидий Назон (43 пр.н.е. — 17) — римски поет. По неизвестни причини изпада в немилост и без съдебен процес е заточен от Октавиан Август на брега на Черно море в гр. Томи, днешният гр. Констанца в Румъния, където и умира. Напразно моли императора да го върне в Рим и пише прочутите си „Тъги“ и „Писма от Понта“, в които ту възхвалява, ту проклина Октавиан. ↑

[12] Карл Валентин е псевдоним на Валентин Лудвиг Фай (1882–1948) — баварски комик, клоун, кабаретен актьор и филмов продуцент. Заради многобройните му роли в немите филми от 20-те г. на XX в. го наричат „германския Чаплин“. ↑

[13] Мишел Сер (р. 1930) — френски философ, историк на науката, епистемолог, член на Френската академия от 1990 г. Поощрява свободното разпространение на знания, в частност, посредством Уикипедия. Популярна фраза: „Пиратът на знания е добър пират. В

детството си бях направил корабче и го кръстих «Пират на знания».“ (интервю на немски: „Der Pirat des Wissens ist ein guter Pirat“ в: Telepolis, 01.03.2001). ↑

[14] „Objection Your Honour“. Ж.-К. Кариер използва израз от съдебните зали в САЩ — обръщение към съдията да отхвърли въпрос на обвинението или защитата към свидетеля. Във френския съд няма подобна система на „възражение“, както и няма подобно обръщение към съдията. То е „Господин или госпожо председател на съда“. ↑

[15] Тук Еко употребява думата „merdre!“, както я произнася Крал Юбю от едноименната пиеса на Алфред Жари (1873–1907), вместо френската дума „merde“, която на арго означава „лайно“ и е прието да се превежда на български език „по дяволите“. Всъщност думата е измислена от Жари — от съществителното е направил глагол, за да придаде повече вулгарност на езика на героя си. ↑

[16] „Митологиики“ — ключов етнологичен труд на Клод Леви-Строс в четири тома (1964–1971), изследващ еволюцията и траекториите на митовете на различните континенти. ↑

4. ОТМЪЩЕНИЕТО НА „ИЗКЛЮЧЕНИТЕ“

Жан-Филип дьо Тонак:

Струва ми се, че трябва да се върнем на проблема, породен от предоставянето на неконтролирана информация чрез интернет. Как да се справяме с този „строителен материал“, с това многообразие, с това изобилие?

Жан-Клод Карьер

Наистина интернет ни дава сурова информация без никакъв или почти без никакъв подбор, без контрол на източниците, без никаква подредба. Всеки потребител трябва лично да провери откритата от него информация и да ѝ придаде смисъл — да намести знанията в собствената система от понятия. Само че по какви критерии? Както вече споменахме, учебниците по история и историческите трудове са написани съобразно националните предпочитания, съобразно влияния, които често са краткотрайни, съобразно идеологически изисквания, които прозират тук-там. Нито една история, която описва Френската революция, не е „невинна“. Според френските историци на XIX век Дантон е велик човек, на негово име са кръстени улици, навсякъде има негови статуи. После той изпада в немилост, защото е уличен в корупция, и ето че неподкупният Робеспьер, подкрепян от историци марксисти като Албер Матиез^[1], го измества. Успяват да му кръстят няколко улици в комунистически предградия и дори една метростанция в Монтрьой-су-Боа. А кой ще бъде героят утре? Или какво ще е на мода? Не знаем. Имаме нужда от гледна точка и от ориентири, за да знаем какъв подход да прилагаме към този безпорядъчен и объркан океан на знанието.

Умберто Еко

Съзирам друга опасност. Различните култури прилагат филтрирането — всяка от своя гледна точка, и ни определят какво

трябва да запазим и какво — да забравим. В този смисъл те ни предлагат общ терен на разбирателство, в това число — и по отношение на грешките. Разбираш каква революция извършва Галилей само като сравняваш откритията му с научните становища на Птолемей. С други думи, трябва да изучим етапа „Птолемей“, за да можем да пристъпим в етапа „Галилей“, и едва тогава ще разберем, че първият е сгрешил. Всяка наша дискусия по темата може да се състои единствено на базата на универсална енциклопедия. Бих могъл да ви докажа, че Наполеон никога не е съществувал, но само защото и тримата знаем, че е съществувал. Именно в това се състои гаранцията за приемствеността, за непрекъснатостта на диалога. И именно стремежът ни да живеем в стадо позволява диалога, творчеството, свободата. А с интернет, който ни предоставя всичко, но и както каза — ни принуждава да филтрираме, т.е. да извършваме подбор не посредством културата, а на своя глава, рискуваме отсега нататък да се окажем с шест милиарда енциклопедии, което ще попречи на всякакво разбирателство.

Хипотезата ми граничи с фантастиката, защото винаги ще има сили, които ще подтикват хората да споделят едни и същи убеждения. Искам да кажа, че винаги ще съществуват всепризнати авторитети, наречени „международна научна общност“, на която ние имаме пълно доверие, защото виждаме, че тя е в състояние да преглежда и коригира публично своите изводи, при това — всеки ден. Именно поради непоклатимото ни доверие в тази научна общност е вярно, че корен квадратен от 2 е 1,4121356237309504880168872420969807856967187537694807317667973799073 (не го знам наизуст, естествено, направих справка с портативния ми компютър).

Каква друга гаранция би имал един нормален човек, че това отговаря на истината? Можем да кажем, че научните истини повече или по-малко ще си останат валидни за всички нас, тъй като, ако не споделяме едни и същи математически знания, би било невъзможно например да изградим къща.

Достатъчно е обаче да се помотаеш малко из интернет и ще намериш групи хора, поставящи под съмнение знания, които ние мислим, че се споделят от всички. Те твърдят например, че земята е кухня във вътрешността си и че живеем от вътрешната ѝ страна или че

светът наистина е бил създаден за шест дни. Следователно рискът да срещнеш безброй различни знания и гледни точки съществува. Бяхме твърдо убедени, че при глобализацията всички ще мислят еднакво. А се получи точно обратното — във всяко отношение. Защото тя допринася за раздробяването на общия опит.

Жан-Клод Карьер

По повод изобилието, през което всеки е принуден да си пробива пътя сам, каквото и да му струва, понякога си мисля за индийския пантеон и неговите 36 хиляди главни божества, а също — и за второстепенните му божества, чийто брой е неопределен. Добре, че сред това роене на богове все пак има и колоси, които са известни на всички индийци. Защо? Има един метод, който в Индия се нарича гледната точка на костенурката. Поставяш една костенурка на земята така, че четирите ѝ крачета да се показват от черупката ѝ. Те представляват четирите посоки на света. Възсядаш костенурката, която е един от аватарите на Вишну^[2] и от 36 хиляди божества, които виждаш около себе си, избираш онези, които ти говорят по особен начин. И тогава начертаваш пътя си.

Според мен същото или почти същото можем да направим и като избираме собствения си път в интернет. Всеки индиец си има собствени божества. Въпреки това всички споделят едни и същи общи вярвания. Е, добре, връщам се на филтрирането. Всички сме учили по източници на информация, филтрирана, преди да се родим. Това е присъщо за всяка култура, както вече спомена. Не е забранено резултатът от филтрирането да бъде поставен и под съмнение. Но ние не можем да го направим. Ето ти пример. Според мен, като изключим Рембо и Бодлер, ние не познаваме големите френски поети. Имам предвид безценните разпасани барокови поети от началото на XVII век, които Боало и поетите на класицизма решават да убият. Казват се Жан дьо Ласепед^[3], Жан-Батист Шасине^[4], Клод Опил^[5] и Пиер дьо Марбьоф^[6]. Знам наизуст творбите на повечето от тях, но не мога да ги открия никъде освен в оригиналните издания — т.е. в книгите им, публикувани през тяхната епоха. Намират се рядко и са скъпи. Почти не са преиздавани. Твърдя, че се нареждат сред най-великите френски поети и струват много повече от Ламартин и Алфред дьо Мюсе, които са ни „продадени“ като най-видните представители на нашата поезия.

Мюсе ни е оставил четиринадесет творби и когато един ден открих, че Алфред Жари ги е нарекъл четиринадесет пъти „нищожни“, бях щастлив.

Така че миналото ни е вкаменелост. И същевременно нищо не е по-живо от миналото. Продължавам нататък... Когато адаптирах за екран „Сирано дьо Бержерак“ на Едмон Ростан заедно с Жан-Пол Рапно^[7], и на двамата ни се прииска да наблегнем върху образа на Роксана, която в пиесата е доста пренебрегната. Забавлявах се, докато преразказвах историята, като подчертавах, че това е историята на една жена. Ама как така — на жена? Ами, много просто — историята на една жена, намерила идеалния мъж — хубав, интелигентен, щедър, но с един недостатък: той — това са двама мъже. Роксана е четяла с особена наслада поетите от своето време. За да приобща актрисата Ан Броше към ролята на Роксана — чувствителна провинциална интелектуалка, дошла в Париж, ѝ дадох оригиналните издания на тези потънали в забрава поети. Те не само ѝ харесаха, но и двамата с нея успяхме да направим на Фестивала в Авиньон публично четене. Ето как е възможно да възкресиш, макар и за миг, несправедливо обречени на забрава мъртъвци.

Ами да, говоря за мъртъвци, за истински мъртъвци. Налага се да си припомним, че някои от тези поети са били изгорени на Гревския площад, в разгара на XVII век, защото са били свободомислещи, бунтари, често хомосексуални и задължително — безсрамни. Така е с Жак дьо Шосон^[8] и Клод Пьоти^[9]. От втория ни е останал сонет, посветен на негов приятел, обвинен в содомия и свободомислие и изгорен през 1661 г. Палачът давал на затворниците да облекат риза, напоена със сярата, и така огънят бързо обгръщал осъдения и го задушавал. „Приятелю, изгориха клетия Шосон!“ — така започва сонетът на Пьоти. После разказва за ужасното мъчение и завършва с думите, правейки алюзия с напоената със сярата риза: „Умря както и живя, мизерника, като показва задника си на всички!“. Две години покъсно изгарят и самия Клод Пьоти. Това го знаят малцина. Защото се намираме в епохата на успехите на Корней и Молиер, построяването на Версай и въобще — в нашия „велик век“^[10]. Ами ето ви още една форма на филтриране — изгарянето на хора. За щастие, в края на XIX век живял един библиофил — Фредерик Лашевр^[11], който имал

слабост към тези поети и ги издал отново, макар и в малък тираж. Благодарение на него все още имаме възможността да ги четем.

Умберто Еко

Говориш за френски барокови поети, които са забравени. През първата половина от XIX век по-голямата част от италианската барокова поезия беше скрита от италианските учебни програми, защото на нея се гледаше като на упадъчен период в литературата. Принадлежа към поколението, което в университета (не в гимназията) слушаше лекции на преподаватели с новаторски дух. Така преоткрих барока и бях запленил до такава степен, че той ме вдъхнови за романа ми „Островът от предишния ден“^[12], чието действие се развива през онази епоха. Но и ние, италианците, допринесохме за преосмислянето на мирогледа за Средновековието. Впрочем то е започнало още в средата на XIX век. Работех върху естетиката на Средновековието. По онова време имаше двама-трима учени, които се занимаваха всеотдайно с тази тема, но интелектуалците продължаваха да ѝ се мусят, така че трябваше да проявим инат. Само че вашето не-откриване и нашето пре-откриване на барока се дължат на факта, че Франция не е имала истински архитектурен барок. Френският XVII век вече е класически, докато Италия през същата епоха има Бернини^[13] и Боромини^[14] — творци, които в бароковата архитектура съответстват на бароковата поезия. А вие не сте преминали през световъртежа на архитектурата. Църквата ви „Сен Сюлпис“ не е барокова сграда. Не искам да бъда злюбен като Юисман^[15], който казва, че тя е модел на всички френски гари^[16].

Жан-Клод Карьер

Това обаче не му е попречило да разположи там част от действието на романа си „Бездната“^[17].

Умберто Еко

Харесвам целия квартал около „Сен Сюлпис“, дори църквата. Само че тя просто не буди у мен асоциации за великия италиански или дори баварски барок, въпреки че нейният архитект Сервандони^[18] е италианец.

Жан-Клод Карьер

Когато по нареждане на Анри IV построяват площад „Вож“^[19] в Париж, тя вече изглежда доста прилично^[20].

Умберто Еко

Въпреки че са замислени през епохата на Възраждането, замъците по Лоара са построени като подражание на замъка „Шамбор“ и са единствените прояви на барок във Франция.

Жан-Клод Карьер

В Германия барокът е еквивалент на класицизма.

Умберто Еко

Ето защо за германците поет като Андреас Грифиус^[21] е голям поет и вероятно съответства на твоите забравени френски поети. Сега виждам и друга причина, която обяснява защо барокът се проявява някъде с повече, а другаде — с по-малко блясък. Някъде барокът избликва наред с епоха на пълен упадък, какъвто е случаят в Италия, а другаде, напротив — когато централната власт във Франция укрепва. Един твърде могъщ крал не може да допусне архитектите му да отрицат фантазията си, а барокът е свободомислещ и анархичен.

Жан-Клод Карьер

Почти бунтовен, а по онова време Франция е под диктата на ужасната сентенция на Боало: „Най-сетне дойде Малерб“^[22] и пръв във Франция съумя да сложи в стиховете си малко ред“. Да, на Боало — съвършеният анти-поет. А сега искам да спомена друга видна фигура, също забравена, но наскоро беше преоткрита. Съвременник е на нашия френски талибан. Става въпрос за Балтасар Грасиан^[23], автор на романа „Придворният“.

Умберто Еко

През онази епоха има още една важна личност. Почти по същото време, когато Грасиан пише в Испания своя „Придворен“ (буквално заглавието му е „Джобен оракул или изкуството на благоразумието“), в Италия пък Торквато Ачето^[24] пише „За почтената притворност“. Мненията на Грасиан и Ачето се припокриват по редица теми. Само

че, докато Грасиан съветва как в двора човек да придобие поведение, което е в пълна дисхармония със същността му, за да може да блесне по-добре, Ачето (който също препоръчва с поведението си човек да прикрива същността си) препоръчва на всеки да стане незабележим и по този начин да си изгради защита. Разбира се, това са нюанси, сътворени от двама автори на помагала за преструвката и лицемерието с различни цели — да блеснеш повече или да се обезличиш по-успешно.

Жан-Клод Кариер

Единственият италианския писател, който никога не е имал нужда от реабилитация в тази област, очевидно е Макиавели. Смяташ ли, че и в науката съществуват същите неправди и че те се отнасят за именити личности, които са забравени?

Умберто Еко

Науката убива, но в друг смисъл. Убива предишната гледна точка, ако тя се окаже невалидна от амвона на новото откритие. Например учените са смятали, че вълните се движат в етера — в световния ефир. Щом беше доказано, че ефирът не съществува, никой вече няма право да говори за него. Така изоставената хипотеза потъва в историята на мълчанието. За съжаление, аналитичната философия в САЩ, в неосъщественото си желание да прилича на наука, е възприела същата гледна точка. Преди няколко десетилетия във Факултета по философия в Принстънския университет можеше да се прочете: „Забранено за историците по философия“. Да, ама не. Хуманитарните науки не могат да забравят историята си. Веднъж един философ аналитик ме попита защо трябвало да се обременява с неща, които били казали стоиците по един или друг въпрос. Думите им се отнасяли или за някоя глупост, която не ни интересувала, или пък засягали някаква идея, която било изключено някой друг да не формулирал рано или късно.

Отговорих му, че вероятно стоиците са мислили по интересни въпроси, с които оттогава насам никой не се е занимавал, и че за нас е от ключово значение да преразгледаме всички открития, които са спрели развитието си. Защото, щом стоиците са ги прозрели, не е необходимо да чакаме някой американски гений да преоткрие древните

идеи, които всеки дебил в Европа вече познава. С други думи, ако някоя мисъл, изречена в древността, ни води до задънена улица, добре е да знаем този факт, за да не поемаме по път, който не води никъде.

Жан-Клод Карьер

Изредих ти непознатите за нас големи барокови поети. Разкажи ни за потъналите в несправедлива забрава италиански писатели.

Умберто Еко

Споменах за скромните автори от епохата на барока, въпреки че най-известният от тях, Джанбатиста Марино^[25], тогава е бил по-известен във Франция, отколкото в Италия. А през останалата част на XVII век великите ни мъже са били предимно учени и философи като Галилей, Бруно или Кампанела и са били част от универсалния „syllabus“^[26]. А що се отнася до литературата, нашият XVII век е бил по-слаб, отколкото френският, но не можем да отминем с мълчание Голдони^[27]. По-малко познати са италианските философи на XVIII век като например Бекария^[28], който първи се обявява против смъртната присъда. Но несъмнено най-големият мислител на Италия през същия век е бил Вико^[29], който с възгледите си предугажда и изпреварва философията на историята от XIX век. Ценят го много повече в англосаксонския свят, отколкото във Франция.

Несъмнено един от най-големите световни поети на XIX век е Джакомо Leopardi^[30], но той е слабо познат във Франция въпреки добрите преводи. Само че Leopardi е бил преди всичко голям мислител, но дори и като такъв е почти непознат в Италия. Интересно, че преди няколко години неговият колосален труд „Зибалдоне“^[31] (абсолютно несистематизирани философски размишления на всякакви теми и какво ли не още) беше преведен на френски език, но интерес прояви само малка групичка философи и неколцина италианисти. Същото се случи и с Алесандро Мандзони. Неговият роман „Годениците“ беше преведен многократно на френски — още от първото му издание, а и беше преиздаден наскоро, но никога не спечели широк кръг читатели. Жалко, защото го смятам за голям романист.

На френски има дори превод на „Изповедите на един италианец“ от Иполито Ниево^[32], но защо да се сърдя на французите, че не го четат, когато и самите италианци постъпват по същия начин! (Кой знае, може пък да имат някаква сериозна причина да не го правят...) Срам ме е да призная, че самият аз го прочетох изцяло съвсем наскоро. Истинско откритие. Казваха, че бил скучен. Не е вярно. Творбата е завладяваща. Може би стилът му става малко тежък във втория том, но първият е прекрасен. Впрочем той е умрял на 30-годишна възраст по време на гарибалдийските войни, и то — по доста тайнствен начин. Романът излиза след смъртта му, така че не е имал възможността да го преправи. А произведението е впечатляващ литературен и исторически феномен.

Бих прибавил и Джовани Верга^[33]. Но по всяка вероятност особено важно е литературното течение от 1840–1860 г., което е доста в тон с днешния ден и което наричаме „Scapigliatura“^[34]. Самите италианци знаят малко за него, а неговите представители са били на висотата на бурния възход на събратята си в Париж. „Скапилиатите“ — това всъщност са „разчорлените“, „бохемите“.

Жан-Клод Кариер

Във Франция си имаме една група Ирсюти (рошльовци), създадена от неколцина членове на Хидропатите^[35], които в края на XIX век се срещали в „Ша ноар“^[36]. Искрах обаче да добавя нещо към онова, което казахте за XVIII век. В периода между „Федра“ на Расин и епохата на романтизма във Франция в продължение на сто и двадесет или сто и тридесет години не е написано нито едно поетично произведение. Разбира се, стихоплетците са снасяли, бълвали и публикували хиляди, а може би и милиони стихове, но нито един французин не е в състояние да каже името дори на едно от техните творения. Ще спомена Флориан^[37], който си е обикновен баснописец, абат Дьолил, Жан-Батист Русо^[38], само че кой ги е чел и кой днес е в състояние да ги чете? И кой все още чете трагедиите на Волтер? Навремето са били толкова популярни, че заради тях е награден приживе в „Комеди Франсез“^[39]! А сега тук-там попадаме на тях случайно. И причината е, че тези „поети“ или онези, които са се назовавали с това име, се задоволявали единствено да прилагат

правилата на предишния век, наложени от Боало. Никога не са били писани повече стихове и по-малко поезия. Нито една поема в продължение на повече от век. Когато творецът се задоволява да следва правилата, изчезва всяка изненада, губи се всякакъв блясък, всякакво вдъхновение. Ето на това се мъча да науча младите кинотворци. „Да, ще продължавате да правите филми — това е сравнително лесно, но заедно с това може да забравите как се прави кино“ — предупреждавам ги аз.

Умберто Еко

Значи в конкретния случай филтрирането е полезно. За предпочитане е да не си спомняме за такива „поети“.

Жан-Клод Кариер

Да, това безпощадно филтриране е било справедливо. Всички — в бездната на забравата. Изглежда, че талантът, новаторството, дързостта, са преминали в лагера на философите, при авторите на проза като Лакло^[40], Лъосаж^[41] или Дидро и при двамата драматурзи — Мариво^[42] и Бомарше. Едва след това отваря врати нашето велико столетие на романа — XIX век.

Умберто Еко

А великата епоха на английския роман е още през XVIII век — Самюел Ричардсън^[43], Даниел Дефо... Трите големи „цивилизации на романа“ безспорно са Франция, Англия и Русия.

Жан-Клод Кариер

Човек винаги се шокира, когато осъзнае, че понякога творческото вдъхновение може да секне, даже да изчезне. Ако вземем например историята на френската поезия, да кажем — от Франсоа Вийон^[44] до сюрреалистите, ще съзрем върволица от поетически школи, господствали една след друга в литературата: поетите от Плеядата^[45], класиците, романтиците, символистите, сюрреалистите и т.н. Но няма да открием нито следа от поезия, нито нов талант във времето между 1676 г., датата на написването на „Федра“^[46], и творчеството на Андре дьо Шение^[47].

Умберто Еко

Мълчание в поезията през една от най-славните епохи във Франция...

Жан-Клод Карьер

Когато френският език е бил дипломатическият език на цяла Европа... И мога да те уверя, че търсих навсякъде! Дори в народното творчество. Няма нищо, което си струва да бъде запазено.

Умберто Еко

Жанровете в литературата и в живописа се създават като подражание и под влияние на нещо. Ето един пример. Някой писател пръв написва хубав исторически роман и има известен успех. И ето, веднага започва плагиатството. Ако открия, че с писане на любовни романи се изкарват добри пари, няма да се откажа и аз да опитам. Така и в Древния Рим се е образувал кръг от поети, които говорели за любовта като Катул^[48] и Проперций^[49]... Съвременният роман, наричан „буржоазен“, се ражда в Англия при много особени икономически обстоятелства. Авторите пишат романи за жените на търговците или моряците, мъже, които, общо взето, са все на път. За жени, които знаят да четат и имат достатъчно свободно време за подобни занимания. Но пишат и за камериерки. И едните, и другите имат свещи и четат през нощта. Буржоазният роман е роден в контекста на търговската икономика и е адресиран предимно към жените. А когато обществото открило, че господин Ричардсън печели пари, докато разказва живота на една камериерка, се появили още много претенденти за „трона“.

Жан-Клод Карьер

Творческите течения често се създават от малка група хора, които се познават и които в определен момент споделят едни и същи вкусове. Те са почти приятели. Всички сюрреалисти, с които успях да се срещна, ми казаха, че са усетили притегателната сила на Париж малко след края на Първата световна война. Ман Рей^[50] е дошъл от САЩ, Макс Ернст^[51] от Германия, Бунюел и Дали от Испания, Бенжамен Пере^[52] от Тулуза, за да се срещнат в Париж със

себеподобни — хора, с които да измислят нови образи, нови изразни средства. Същото е и с поколението битници, новата вълна, италианските кинотворци, които се събират в Рим. Така е било и с иранските поети през XII и XIII век, които са изникнали от нищото. Бих желал да изредя всички прекрасни поети — поне онези, които имат имена: Атар^[53], Руми, Саади^[54], Хафез^[55], Омар Хаям. Всички те се познават помежду си и признават факта, който ти посочи — решаващото влияние на предшественика. А после изведнъж, внезапно, условията се променят, вдъхновението пресъхва, понякога групите се разпадат, но по принцип винаги се разпиляват, и приключението секва. В случая с Иран негативна роля изиграват ужасните монголски нашествия.

Умберто Еко

Спомням си една хубава книга на Алън Чапман^[56], в която се разказваше как през XVII век в Оксфорд около Royal Society имало изключителен подем на физиката благодарение на маса първокласни учени, които си влияели един на друг. Тридесет години по-късно нямало и помен от това. Същото се случило и в началото на XX в. в Кеймбридж, но с математиката.

Жан-Клод Карьер

В този смисъл изолираният гений изглежда неприемлив. Поетите от Плеядата — Ронсар, Дю Беле, Маро, са приятели. Същото е и с френските класици — Молиер, Расин, Корней и Боало. Те пък били толкова близки, че дори се приказвало, че Корней сътворявал пиесите на Молиер. Големите руски романисти постоянно си разменяли писма и дори поддържали кореспонденция с френските си колеги. Така е с Тургенев и Флобер, например. Ако един писател иска да избегне риска да бъде „филтриран“, съветът ми към него е да не остава изолиран, а да се присъедини към някаква групичка.

Умберто Еко

Мистерията около Шекспир се дължи на обстоятелството, че е необяснимо как един обикновен актьор е могъл да роди толкова гениално творчество. Стигаме дотам да си въобразим, че театърът на Шекспир е дело на Франсис Бейкън. Но не е така. На практика

Шекспир не е бил изолиран. Живеел е сред образовано общество и около него са били другите поети от времето на Елизабет.

Жан-Клод Карьер

А сега искам да поставя въпрос, на който досега не съм си отговорил. Защо дадена епоха си избира творчески език, който се различава от всички други? Живописът и архитектурата през епохата на ренесанса в Италия, поезията в Англия през XVI век, театърът във Франция през XVII век, после пък следва философията, идва ред на романа във Франция и Русия през следващия век и т.н. Винаги съм се питал какво щеше да направи Бунюел с живота си, ако го нямаше киното? Спомням си и за категоричните оценки на Франсоа Трюфо^[57]: „Няма английско кино, както и няма френски театър“. Сякаш киното е английско, а театърът — френски. Звучи доста грубичко и доста безапелационно.

Умберто Еко

Прав си, като казваш, че не сме в състояние да разрешим тази загадка. Ако решим да опитаме, се налага да вземем предвид безброй фактори. Горедолу е същото, като да посочим къде в даден момент се намира някоя топка за тенис, захвърлена насред океана. Защо няма велика живопис в Англия по времето на Шекспир, докато в Италия по времето на Данте твори Джото, а по времето на Ариосто пък — Рафаело? И как се ражда Френската школа? Да, спомняме си, естествено, че Франсоа I е повикал Леонардо във Франция и че той сякаш е посял там зрънцето на онова, което по-късно се превръща във Френска школа. Само че къде е обяснението?

Жан-Клод Карьер

Ще се спра за миг, и то не без носталгия, върху зараждането на италианското кино. Защо се появи точно в Италия, и то след края на войната? Може би натрупаното влияние на векове живопис се среща с изключителната страст на младите кинотворци към живота на обикновените хора? Прибързано предположение. Бихме могли само да анализираме обстоятелствата, защото истинските причини при всички случаи ще ни се изплъзнат. Особено ако си зададем и въпроса: защо това кино толкова внезапно изчезна?

Често ми се е случвало да сравня „Чинечита“^[58] с гигантско ателие, където едновременно работят Тициан, Веронезе, Тинторето и учениците им. Разбира се, знаеш, че когато папата вика Тициан в Рим, кортежът му бил дълъг седем километра — поне така се говори. Ами все едно, че се мести цяло студио. Само че това достатъчно ли е, за да се обясни неореализмът в италианската комедия? И появата на Висконти, Антониони и Фелини?

Жан-Филип дьо Тонак:

А дали е разумно да си представим култура, която не създава нито един вид изкуство?

Умберто Еко

Много е трудно да се каже. Смятало се е за възможно в някои области на света. Но ако човек отиде там и се поразтърси малко, ще открие, че съществуват традиции, които само ние не познаваме.

Жан-Клод Кариер

А и не трябва да забравяме, че в традиционните древни култури не съществува култ към великите творци. Големи художници са изразявали идеите си върху платното, без да „подпишат“ произведенията си. И най-вече — без да смятат себе си за творци и без някой да ги смята за такива.

Умберто Еко

Те не притежават и „културата на новаторството“, която е „западна марка“. Следователно има култури, където амбицията на „творците“ е била единствено да повтарят предано един и същи декоративен мотив и да предават унаследеното знание на учениците си. Ако има някакви вариации в изкуството им, те не се забелязват. По време на едно мое пътешествие в Австралия бях доста впечатлен от житейския опит и начина на живот на аборигените, не на онези, които днес са съсипани от алкохола и цивилизацията, а на онези, които са живели по тамошните земи, преди хората от Западния свят да дебаркират там. А какво на практика правеха те? Намираха се в необятната австралийска пустиня и бяха същински номади. Изследваха околностите, като непрекъснато се въртяха в кръг. Вечер хващаха

някой гущер или змия и си приготвяха ядене, а на сутринта тръгваха отново на път. Ако, вместо да обикалят в кръг, в определен момент бяха тръгнали по права линия, щяха да стигнат до морето, където ги очакваше цяло пиршество. Така или иначе — и преди, както и сега, изкуството им се състои от кръгове, които ни напомнят абстрактна живопис (между другото, е много хубава). Един ден, по време на такова пътуване, се оказахме в някакъв резерват, където имаше християнска църква и свещеник. Свещеникът ни показва голяма мозайка в сградата на църквата, където обикновено няма кръгове. Каза ни, че според аборигените окръжностите изразявали страстите Христови, въпреки че не можа да ни обясни защо. Синът ми тогава беше юноша и не беше натрупал кой знае какво религиозно знание, но откри, че окръжностите са четиринадесет. Това очевидно бяха четиринадесетте спирания^[59] към Via Crucis^[60].

Пътят към разпятието беше изобразен като постоянно кръгово движение, прекъсвано от четиринадесетте спирания. Това беше тяхната гледна точка. Тоест те не бяха в състояние да се откъснат от собствените си художествени похвати и неизменни мотиви, а и от своето въображение. Но в тази пренаситена с повторения традиция все пак имаше някакво новаторство. Нека се опитаме да пообуздаем фантазията си. Връщам се към барока. Вече обяснихме причината, поради която във Франция няма барок — монархията, чиято власт е централизирана и силна, може да бъде идентифицирана единствено чрез класицизма. Несъмнено, поради същите причини, през периода, който спомена — края на XVII и целия XVIII век, няма никакво поетическо вдъхновение. Величието на Франция тогава е изисквало дисциплина, която е била в пълна противоположност с творческия живот.

Жан-Клод Карьер

Почти можем да направим заключението, че през най-бляскавата си епоха Франция няма поезия. Останала е почти без чувства и почти без глас. По същото време Германия е във вихъра на революцията „Sturm und Drang“^[61]. Често се питам дали в съвременната власт, представлявана от хора като Саркози и Берлускони, които смятат за предимство факта, че не четат книги, няма известна носталгия по онази епоха, когато смелите гласове притихват и замлъкват, а властта

става прозаична. Нашият президент като че ли изпитва вродена антипатия към „Принцеса дьо Клев“^[62]. Като вечно забързан човек, той не вижда ползата от такова четене и не спира да повтаря това си становище по доста смущаващ начин. Ами да си представим за миг, че захвърлим всички писатели от кръжеца около Мадам дьо Лафайет в един огромен зимник и те потънат в дълго мълчание... превръщайки се в напълно ненужни личности. Между другото, в Италия ви се размина „Краля слънце“.

Умберто Еко

Ние си имахме принцове слънца, които стояха начело на градовете и които подкрепяха развитието на изключително творчество чак до края на XVII век. После започва бавен упадък. Еквивалент на вашия Крал слънце е бил папата. Неслучайно по време на властването на папите архитектурата и живописата са особено плодovити. Но не и литературата... Великата епоха на италианската литература е епохата, когато поетите и писателите творят при сенъорите — господари на малките градчета като Флоренция, Ферара, но не и в Рим.

Жан-Клод Карьер

Непрекъснато говорим за филтриране, но как да действаме, когато се отнася за не много далечна епоха... Да предположим, че поискат от мен да представя Арагон в учебник по история на френската литература... Какво ще напиша? Та Арагон^[63] и Елюар^[64], издънки на сюрреализма, по-късно пишат отвратителни комунистически хиперболи като например „Светът на Сталин непрекъснато се възражда...“ Е, Пол Елюар ще заеме мястото си като поет, а Луи Арагон, може би, като романист. Но поне за момента имам от него само текстове на песни като „Няма щастлива любов“ и „Така ли живеят мъжете?“, чиято музика е написана от Брасенс^[65] и други композитори. Все още обичам тези стихове, които съпътстваха и обсипваха с цветя пътя на младостта ми. Само че си давам ясно сметка, че те представляват просто епизод от историята на литературата. Какво от тях ще остане за следващите поколения?

А сега — ето още един пример от киното. Когато учех занаята, а това беше преди петдесет години, киното също беше на около петдесет. Тогава имаше велики майстори, които свикнахме да

обожаваме, и направо разнищвахме творбите им. Един от тях беше Рене Клер^[66]. Тогава Бунюел разказваше, че трима режисьори можели да правят каквото си поискат: Чаплин, Уолт Дисни и Рене Клер. Днес в киношколите никой не знае кой е Рене Клер. Както би казал татенцето Юбю, „Той е в зимника“^[67]. Едва си спомнят името му. Същата работа е с германците от тридесетте години, за които Бунюел направо умира: Георг Вилхелм Пабст^[68], Фриц Ланг и Мурнау^[69]. Кой ги познава днес, кой ги споменава или цитира, кой ги приема като пример за подражание? Е, Фриц Ланг живее сред киноманите поне заради филма „М“^[70], ами другите двама? Значи филтрирането се прави по безчувствен и невидим начин в киношколите, при това решението вземат студентите. Внезапно някой от „филтрираните“ вземе, че излезе на бял свят, и то само защото някъде са прожектирали негов филм, който е впечатлил някого. Или защото е издадена книга за него. Но това са изключително редки случаи. Значи можем да кажем, че от мига, в който киното навлиза в историята, навлиза и в забравата.

Умберто Еко

Същото стана и на границата между двата века и тримата увенчани с ореол автори в Италия — Д’Анунцио, Кардучи^[71], Пасколи^[72]. Д’Анунцио беше най-големият национален поет до епохата на фашизма. След войната преоткрихме Пасколи и той стана авангард на поезията през ХХ век. На Кардучи тогава гледахме като на реторик и той изчезна. Но сега има движение, което защитава Кардучи и твърди, че творбите му съвсем не са лоши.

С трите лаврови венци на следващото поколение са увенчани Джузепе Унгарети^[73], Еудженио Монтале^[74] и Умберто Саба^[75]. Питрахме се кой от тримата заслужава Нобеловата награда през 1959 г., но я дадоха на Салваторе Квазимодо^[76]. Монтале, който несъмнено е най-големият италиански поет на ХХ век (а според мен и един от тримата най-велики поети в света), получи Нобеловата награда едва през 1975 г.

Жан-Клод Карьер

За моето поколение киното номер едно в света беше италианското. Всяка седмица чакахме премиерите на два-три

италиански филма, които в никакъв случай не искахме да пропуснем. Те бяха по-скоро част от живота ни, отколкото от културата ни. И ето че един ден това кино „пресъхна“ и бързо угасна. Казаха ни, че голяма отговорност за това носи италианската телевизия, която копродуцираше филмите. Но италианското кино пострада също така и от тайнственото изчерпване, за което вече говорихме. Изведнъж се оказва, че няма свежи сили, авторите остаряват, артистите също, а произведенията започват да се повтарят. Основното, същността, есенцията са се изгубили някъде по пътя. Това италианско кино вече го няма, а беше едно от най-великите.

А какво остана от тези тридесет години, които ни караха да се смеем и да треперим от вълнение? Фелини и досега ме очарова. Струва ми се, че и Антониони все още вдъхва много респект. Гледа ли „Погледът на Микеланджело“^[77], последния му късометражен филм? Това е един от най-хубавите филми на света! Антониони го е заснел през 2000 г. Продължителността му е около 15 минути. Не се произнася нито дума, а на екрана се появява самият той — за първи и последен път през живота си. Виждаме го как влиза в църквата „Сан Пиетро ин Винколи“^[78] в Рим. Сам е. Бавно се приближава до гробницата на папа Юлий II и цялото действие става диалог, без да се произнесе нито дума. Просто има размяна на погледи между Антониони и „Мойсей“ на Микеланджело. Всичко, което казваме, трескавият ни стремеж непременно да се покажем и да говорим, безпредметното суетене и всички прояви на човешкото поведение, характерни за нашето съвремие, тук се поставят под въпрос чрез мълчанието и погледа на твореца. Той е дошъл да каже „сбогом“. Няма да се върне повече и го знае много добре. Дошъл е да направи последно посещение. Човекът, който си отива, се сбогува с чудатия шедьовър, който ще остане. Сякаш, за да се опита да разбули мистерията, до която думите нямат достъп. Погледът, който му отправя Антониони на излизане, е прочувствен и пълен с патетика.

Умберто Еко

Струва ми се, че през последните години доста позабравихме Антониони. Докато славата на Фелини, напротив, нараства непрестанно, откакто си отиде.

Жан-Клод Карьер

Предпочитам го, въпреки че невинаги си е на мястото.

Умберто Еко

През целия си живот, протичащ в изключително обвързана с политиката епоха, Фелини е мечтател и не проявява интерес към социалната действителност. Преоткриването на филмите му след смъртта му позволи на творчеството му да бъде дадена нова оценка. Гледах неотдавна по телевизията „Сладък живот“. Невероятен, грандиозен шедьовър.

Жан-Клод Карьер

Когато се говори за италианско кино, мнозина се сецат най-напред за Пиетро Джерми^[79], Луиджи Коменчини^[80], Дино Ризи^[81], за италианските комедии. Страхувам се накрая светът да не забрави онези, които навремето за нас бяха полубогове. Режисьор като Милош Форман е пожелал да прави кино още като юноша, докато е гледал филмите на италианския неореализъм и особено — филмите на Виторио де Сика^[82]. За него са съществували само италианското кино и киното на Чаплин.

Умберто Еко

Връщаме се на нашата хипотеза. Когато държавата е твърде могъща, поезията се умълчава. А когато държавата е в тотална криза, както е в Италия след войната, тогава изкуството е свободно да каже каквото има да казва. Големият „сезон“ на неореализма се развихря, когато Италия е буквално на парчета. Все още не сме навлезли в така наречената ера на италианското чудо, т.е. италианското индустриално и търговско възраждане през 50-те години. „Рим — открит град“^[83] се ражда през 1945 г., „Пайза“^[84] през 1947 г., „Крадци на велосипеди“ през 1948 г. През XVIII век Венеция все още притежава огромна търговска мощ, но вече е поела по пътя към упадъка. И все пак е имала Тиеполо^[85], Каналето, Гуарди^[86] и Голдони. Или, с други думи, когато властта се поскрие малко, това стимулира някои изкуства, а други — не.

Жан-Клод Карьер

През периода, когато Наполеон упражнява абсолютна власт (1800–1814 г.), във Франция не е публикувана дори една-единствена книга, която да се чете и днес. Живописата е помпозна, но банална донемайкъде. Давид, който до коронацията на императора е голям художник, изведнъж става невзрачен, тривиален, елементарен. Завършва печално живота си в Белгия, където рисува сладникави и блудкави картини с антични сюжети. Няма музика. Няма и театър. Отново играят пиеси на Корней. Наполеон, когато решава да иде на театър, гледа „Цина“^[87]. Изпращат Мадам дьо Стал на заточение. Силните на деня мразят Шатобриан^[88]. Докато е жив, са издадени само отделни части от шедьовъра му „Спомени от отвъдното“, който той пише тайно. Целият сборник излиза много по-късно. Романите му, които тогава го прославят, днес, уви, са абсолютно неоткриваеми за четене. Странен случай на филтриране. Всичко, което е писал за голям брой читатели, направо не се трае, а онова, което е писал насаме със себе си, ни очарова.

Умберто Еко

Така е и с Петрарка. Цял живот работи върху голяма творба на латински — „Африка“, убеден, че тя ще е новата „Енеида“ и че ще му донесе слава. А когато няма по-интересно занимание, пише небрежно сонети, които го правят прочут завинаги.

Жан-Клод Карьер

Понятието „филтриране“, което разискваме, ме доведе логично до асоциация с виното, което филтрираме, преди да изпием. Сега обаче има вино, чието главно качество е, че не е филтрирано. Запазило е всичките си органични частици, останали от гроздето, а те понякога му придават особен вкус, който филтрирането унищожават. Може би в училище сме вкусили една доста прецедена литература и по тази причина — лишена от „нечистите“ си органични съставки.

[1] Албер Матиез (1874–1932) — френски историк социалист, известен с тенденциозната си тритомна история на Великата френската революция и с пристрастията си към Робеспьер. ↑

[2] Вишну — вторият бог от божествената триада „Тримурти“ в индуизма (заедно с Брама и Шива), пазител на Вселената. Приема се,

че досега се е появявал на Земята в девет аватара, последният път като Буда, а следващото му превъплъщение ще е като бог Калки в края на настоящия космически цикъл, наричан Кали-юга. ↑

[3] Жан дьо Ласепед (1548–1623) — френски поет. Най-известната му творба е сборникът „Теорема“ — цикъл от сонети и коментари в проза към тях. Отличават се с бляскав, емоционален и високо ерудирани стил. ↑

[4] Жан-Батист Шасине (1571–1635) — френски поет, автор на сборника сонети „Презрение към живота и утеха за смъртта“, съдържащ 434 сонета, от които лъхат мрачна страст, суров реализъм и мистика. ↑

[5] Клод Опил (1580 — след 1633) — френски поет, автор на мистична поезия и религиозни поеми, за които често се вдъхновява от популярни песни. ↑

[6] Пиер дьо Марбьоф (1596–1645) — френски поет, автор на сонети, възпяващи природата, преходността на живота и любовта. Автор е и на книгата „Портрет на държавника“, посветена на кардинал Ришельо. ↑

[7] „Сирано дьо Бержерак“ (Cyrano de Bergerac, 1990) — екранизация на едноименната пиеса на Едмон Ростан. Сценарист на филма е Жан-Клод Кариер, а режисьор Жан-Пол Рапно. Главната роля се изпълнява от Жерар Депардийо. ↑

[8] Жак дьо Шосон (1618–1661) — френски поет, арестуван за изнасилване на 17-годишен младеж и обвинен в содомия. Изгорен на клада с отрязан език. ↑

[9] Клод льо Пьоти (1638–1662) — френски поет сатирик, автор на саркастични стихове против духовенството. Изгорен е на клада. ↑

[10] „Великият век“ — XVII век, при управлението на Луи XIV. ↑

[11] Фредерик Лашевр (1855–1943) — френски библиограф, ерудит, литературен критик, специалист по либертинството от XVII век. Автор на мащабни библиографии, съставител на сборници с поезия на XVI-XVII в., вади от забрава и преиздава над 25 френски автори, сред които Сирано дьо Бержерак и Боало. ↑

[12] „Островът от предишния ден“ (L'isola del giorno prima, 1994) е третият роман на Умберто Еко (Еко, Умберто. Островът от предишния ден. Прев. Толя Радева. 2. изд. [1. изд. 1997]. София: Бард, 2002. 416 с.). ↑

[13] Джовани Лоренцо Бернини (1598–1680) — италиански скулптор и архитект от епохата на барока. Негово дело са проектът на площада „Свети Петър“, колонадата пред базиликата „Свети Петър“ и Фонтанът на четирите реки на площад Навона в Рим. Сред по-известните му мраморни скулптурни групи са „Дафне и Аполон“ в галерията „Боргезе“ и „Екстазът на света Тереза“ в църквата „Санта Мария делла Виктория“ в Рим. ↑

[14] Франческо Боромини (1599–1667) — италиански архитект от епохата на барока. Най-значимата му творба е катедралата „Свети Петър“ в Рим. ↑

[15] Шарл Мари Жорж Юисман (1848–1907) — френски романист, критик и изкуствовед, познат под псевдонима Шарл Жори Юисман. Най-известната му творба е естетският роман „Наопаки“ (A rebours, 1884), с който търси нови пътища за френския роман, според него, „изпаднал в задънена улица“. ↑

[16] Думи на литератора Дюртал, главен герой в романа на Юисман „Бездната“ (Là -bas, 1891), по повод уродливия вид на парижката църква „Сен Сюлпис“. ↑

[17] Романът „Бездната“ е познат и със заглавието „Там долу“. Важно произведение в творчеството на Юисман, защото с него той категорично скъсва с натурализма и става католик. ↑

[18] Джовани Николо Сервандони (1695–1766) — френски театрален дизайнер и архитект от италиански произход. Архитект на олтарите и фасадата на църквата „Сен Сюлпис“. ↑

[19] Площадът е построен по поръчка на Анри IV и открит тържествено за сватбата на сина му Луи XIII с Анна Австрийска през 1612 г. ↑

[20] Историята на църквата е сложна. Построена е на мястото на стара църква в готически стил от XIII век. Тук вероятно става въпрос за разширяването ѝ с три олтара през 1614 г. и за необходимостта от голяма църква за района на мястото на рушащата се стара сграда. Същинската реконструкция обаче започва едва през 1645 г. и продължава около 140 години. ↑

[21] Андреас Грифиус (1616–1674) — най-големият немски бароков поет, който създава множество сонети и драми, вдъхновен от Шекспир. ↑

[22] Франсоа дьо Малерб (1555–1628) — френски поет, критик и преводач. Най-яркият теоретик на френския класицизъм, с ключова роля в прочистването на френския език от диалектни, наукообразни латински и гръцки думи и архаизми. ↑

[23] Балтасар Грасиан-и-Моралес (1601–1658) — испански философ моралист, писател, теоретик на литературата, йезуит. Голям принос в европейската афористика е сборникът му „Ogáculo manual y arte de prudencia“ (1647) със съвети за стремящите се към светския елит (Грасиан-и-Моралес, Балтасар. Изкуството на житейската мъдрост. Прев. Боряна Цонева. София: Кибеа, 1997. 192 с.). ↑

[24] Торквато Ачето (1590/98 — след 1640) — италиански писател и философ. Истинска литературна слава му носи написаният в духа на Кастильоне и Грасиан морално-политически трактат „За почтената притворност“ (Della dissimulazione onesta, 1641) за ловкостите, необходими както за дворцовия живот, така и за хората, впускащи се в политически или любовни авантюри. ↑

[25] Джанбатиста Марино (1569–1625) — италиански бароков поет, създател на течението „маринизъм“, което се появява под влияние на поемата му „Адонис“, характерно с духовитост, инверсия, алитерация, употреба на много синоними и различни по смисъл, но със сходно значение думи, които изразяват една и съща идея. ↑

[26] Syllabus (лат. каталог) — учебна програма на университетски курс. ↑

[27] Карло Голдони (1707–1793) — италиански драматург, автор на над 200 пиеси, повечето от които комедии и буфонати. Често поставяни на българските театрални сцени са „Мирандолина“ и „Слуга на двама господари“. ↑

[28] Чезаре Бекария (1738–1794) — италиански юрист, философ и политик, един от родоначалниците на криминологията с основополагащия труд „За престъпленията и наказанията“. Дядо на големия италиански романист Алесандро Мандзони. ↑

[29] Джамбатиста Вико или Виго (1668–1744) — италиански историк и философ, един от основателите на съвременната философия на историята. Автор на „Новата наука“ и „За мъдростта на италианците“. ↑

[30] Джакомо Leopardi (1798–1837) — италиански поет романтик, есеист, философ. Съвременник на Шопенхауер и поклонник

на мрачния му светоглед. Популярен и с философските си есета „Нравствени съчинения“ (*Opere morali*, 1817) и „Дневник с размисли“ (*Zibaldone*, 1829). ↑

[31] „Zibaldone“ е колекция от афоризми, философски размишления, лични импресии, филологически анализи и др., публикувани едва през 1900 г. (дълго след смъртта му) в седемтомно издание. ↑

[32] Иполито Ниево (1831–1861) — италиански писател, журналист. Сподвижник на Гарибалди, радетел за обединението на Италия. Малко след обединението ѝ загива при корабокрушение в Тиренско море. Романът му „Изповедите на един италианец“ (*Le confessioni di un italiano*, 1858) е публикуван посмъртно през 1867 г. под заглавие „Изповед на 80-годишния старец“. ↑

[33] Джовани Верга (1840–1922) — италиански писател реалист, представител на веризма. Автор на романа „Семейство Малаволя“ (*I Malavoglia*, 1881) и на разказа „Селска чест“ (*Cavalleria rusticana*), покъсно преработен на драма и опера. ↑

[34] Авангардно артистично движение от втората половина на XIX в., в свободен превод — бохемска култура. Течението се заражда в Милано и е силно повлияно от френските поети символисти и Бодлер. ↑

[35] „Рошльовците“ (*les Hirsutes*) и „Поклонниците на водолечението“ (*les Hydropathes*) — имена на тогавашни студентски клубове. ↑

[36] Кабаре „Chat Noir“ (Черна котка) — създадено през 1891 г., сменило местонахождението си през 1885 г. и закрито през 1887 г., е средище на творци бохеми — художници и писатели. От 1882 г. излиза и едноименно списание. Името е избрано от прочутия разказ на Едгар Алън По. ↑

[37] Жан-Пиер Клари дьо Флориан (1755–1794) — френски писател, драматург и баснописец. Племенник на Волтер. Кариер го характеризира с „обикновен“, защото басните му имитират басните на Лафонтен, но им липсва зарядът и талантът на великия баснописец. ↑

[38] Жан-Батист Русо (1670–1741) — френски поет, наричан от съвременниците си „най-великия лиричен поет на Франция“. Започва с несполучливи театрални пиеси, пише духовни и светски оди, но истинският му талант се проявява в епиграмите. ↑

[39] Триумфът на Волтер в „Комеди Франсез“ е на 30 март 1778 г., когато се играе пиесата му „Норина“. Актьорите изнасят бюста му на сцената и го обкичват с лавров венец. Волтер едва успява да излезе от театъра, а отвън негови почитатели се впрягат вместо коне в каретата му. ↑

[40] Шодерло дьо Лакло (1741–1803) — френски писател и политик. Освен със строителство на военни укрепления, блясва с романа си „Опасни връзки“ (*Les liaisons dangereuses*, 1782). (Лакло, Шодерло дьо. Опасни връзки. Прев. от фр. Пенка Пройкова. 3. изд. София: „Захарий Стоянов“, 2001. 479 с.). ↑

[41] Ален-Ръоне Лъосаж (1668–1747) — френски писател. Известен с романите си „Куцният дявол“ (*Le Diable boiteux*, 1709) и „Жил Блаз“ (*L’Histoire de Gil Blas de Santillane*, 1715–1735), а най-известната му пиеса е комедията „Тюкаре“, написана под влияние на Молиер. ↑

[42] Пиер дьо Мариво (1688–1763) — един от най-големите и плодовити драматурзи през XVIII в. Написал е над 50 пиеси за „Комеди Франсез“ и „Комеди Италиен“. Пиесата му „Игра на любовта и случая“, поставяна и на българска сцена, е призната за шедьовър на Мариво и на френската драматургия. ↑

[43] Самюел Ричардсън (1689–1761) — английски печатар, издател и писател. Родоначалник на сантименталната литература. Създател на европейския семейно-битов роман в епистоларна форма. Най-прочутите му творби са „Памела“, „Клариса Харлоу, или историята на една млада дама“ и „Историята на сър Чарлз Грандисън“. ↑

[44] Франсоа Вийон (1431 — между 1463–1491). Последният голям поет на Средновековието или първият голям поет на Ренесанса. ↑

[45] „Плеяда“ (*La Pléiade*) — френска поетична група, създадена ок. 1549 г. Обогаत्या френската поезия с нови форми и допринася за формирането на национален литературен език. Името е използвано за пръв път от група александрийски поети от III в. Броят на членовете е постоянен — седем, също по антична традиция, която се базира на митологичните Плеяди, седемте дъщери на титана Атлант. Бори се за френскоезична поезия и срещу латинския език, употребяван от

духовенството, и същевременно благоговее пред античната култура. Най-значимият поет в „Плеядата“ е Пиер дьо Ронсар. ↑

[46] „Федра“ (1676) — трагедия на френския класически драматург Жан Расин (1639–1699). ↑

[47] Андре-Мари дьо Шение (1762–1794) — френски поет, публицист и политик. Един от големите ентузиаста на Френската революция, но гилотиниран заради критика на якобинския терор. ↑

[48] Гай Валерий Катул (87–54 пр.н.е.) — един от най-великите древноримски поети от времето на Цицерон и Цезар. ↑

[49] Секст Проперций (50 — ок. 16 пр.н.е.) — древноримски поет. До нас са достигнали 4 книги от неговите „Елегии“. ↑

[50] Ман Рей е псевдоним на Еманюел Радницки (1890–1976) — американски авангарден художник, фотограф и кинорежисьор, с принос към сюрреализма и дадаизма. ↑

[51] Макс Ернст (1891–1976) — германски скулптор, художник, поет, един от пионерите на сюрреализма и дадаизма, водеща фигура в световния авангардизъм на XX в. ↑

[52] Бенжамен Пере (1899–1959) — френски поет, първоначално дадаист, а после сюрреалист. Съавтор в типичното за сюрреализма колективно произведение „Сюрреалистични пословици“ (Пол Ерюар & Бенжамен Пере). ↑

[53] Фарид ад-Дин Аттар (1142/48-1221) — персийско-таджикски поет, един от тримата велики поети суфи и един от най-плодовитите персийски творци. Най-известната му творба е „Събеседване с птиците“. ↑

[54] Саади (Муслихидин Абу Мохамед Абдаллах ибн Мушрифадин, 1184-ок.1291) — персийски поет, учил в прочутия Багдадски университет. Богати на народна мъдрост са произведенията му „Бустан“ (Плодна градина) и „Гюлестан“ (Градина на розите). ↑

[55] Хафез Ширази (ок.1325-1390) — персийски поет и мистик, майстор на късата лирическа форма. От него се е повлиял Гьоте в стихосбирката си „Западно-източен диван“ (1819). ↑

[56] Алън Чапман (р. 1946) — виден историк на науката от университета Оксфорд, водещ на телевизионни предавания по астрономия по британския канал „Channel 4“. Еко има предвид книгата „England’s Leonardo: Robert Hooke and the Seventeenth-century Scientific Revolution“ (2004). ↑

[57] Франсоа Трюфо (1932–1984) — френски кинорежисьор, сценарист, продуцент и актьор, ключова фигура в направлението „Нова вълна“ във френското кино. ↑

[58] Чинечита (итал. Cinecittà) — най-известното италианско киностудио, намира се в предградието на Рим. ↑

[59] Всяко от спиранията на Исус Христос към мястото на разпятието Голгота си има име: първото е „Христос е осъден на смърт“, деветото „Христос пада за трети път под тежестта на кръста“, а четиринадесетото „Христос е поставен в гроба“. Целият път се нарича „Кръстен път“. ↑

[60] Via Crucis — Пътят към Кръста, Кръстният път. Започва от т.нар. Лъвска порта на Йерусалим и води към западната част на Стария Йерусалим и Храма на Божи гроб. ↑

[61] „Буря и натиск“ — политическо движение и литературно течение в Германия през втората половина на XVIII век. Името е взето от едноименната пиеса на германския драматург Ф. М. Клингер, написана през 1777 г. Водещи представители са Шилер, Гьоте и Хердер. ↑

[62] „Принцеса дьо Клев“ (1678) е психологически роман от Мадам дьо Лафайет (1634–1693). През март 2009 г. посетителите на Парижкия салон на книгата слагат върху реверите си значка с надпис „Аз чета «Принцеса дьо Клев»“. Акцията беше протест срещу начина, по който френските управляващи и най-вече президентът се справят с икономическата криза и използва именно този любовен роман, тъй като неведнъж Никола Саркози го сочи като най-омразната му книга. ↑

[63] Луи Арагон (1897–1982) — френски романист и поет. От сюрреализма преминава в „ангажираната“ литература. От 1927 г. става член на Френската комунистическа партия и до края на живота си обвързва политическите си убеждения с литературната си дейност. Посещава България през 1947 г. със съпругата си Елза Триоле. През 1968 г. Осъжда съветската окупация в Чехословакия. ↑

[64] Пол Елюар (1895–1952) — френски поет и критик. След 1936 г. скъсва със сюрреализма и пише антифашистки стихове и оди за прослава на СССР и Сталин. ↑

[65] Жорж Брасенс (1921–1981) — френски бард и композитор. Създава песни по стихове на Вийон, Юго, Аполинер, Арагон и др. ↑

[66] Рене Клер (1898–1981) — френски кинорежисьор. Създател на жанра музикален филм. През 1953 г. получава „Гран При“ за френско кино, а през 1960 г. става член на Френската академия. Филмовата награда на Академията носи неговото име. Особено популярен е филмът му „Големите маневри“ (1955), в който участват Мишел Морган, Жерар Филип и Бриджит Бардо. ↑

[67] Думи от пиесата на Алфред Жари „Крал Юбю“, в която всички осъдени на смърт са спускани в подземията на кулата лично от крал Юбю. ↑

[68] Георг Вилхелм Пабст (1895–1967) — австрийски режисьор, създал близо 40 филма, най-известен от които е „Опера за три гроша“ (1931). ↑

[69] Фридрих-Вилхелм Мурнау (1888–1931) — велик германски режисьор на нямото кино. „Носферату, симфония на ужаса“ (1922) е първият филм, който показва на екран вампир. Филмът му „Изгрев“ (Sunrise: A Song of Two Humans, 1927), смятан от Чаплин за съвършен, получава 8 награди „Оскар“. ↑

[70] „М“ (1931) с първоначално заглавие „Mörder unter uns“ („Убиец сред нас“) — първият звуков филм на Ланг. Психологически трилър за садист, който убива деца, вид алегория на обществото, доближило се до ръба на масовата психоза — фашизма. ↑

[71] Джозуе Кардучи (1835–1907) — италиански поет и критик, историк на италианската литература. Лауреат на Нобелова награда за литература през 1906 г. ↑

[72] Джовани Пасколи (1855–1912) — италиански поет и учен, ученик на Кардучи. Дълбоко хуманистичната му поезия остава слабо популярна във фашистка Италия. ↑

[73] Джузепе Унгарети (1888–1970) — италиански поет, есеист, преводач и университетски преподавател. Основател на херметизма в италианската поезия. ↑

[74] Еудженио Монтале (1896–1981) — италиански поет, журналист и музикален критик. Дълго време не е издаван, поради отказа му да сътрудничи на фашисткия режим. Лауреат на Нобелова награда за литература през 1975 г. ↑

[75] Умберто Саба (1883–1957) — италиански поет, написал множество автобиографични стихотворения. Подходът му, за разлика от Унгарети и Монтале, е анти-херметичен. ↑

[76] Салваторе Квазимодо (1901–1968) — един от най-големите поети на ХХ в., известен с уникалния си лиричен речник. Лауреат на Нобелова награда за литература през 1959 г. ↑

[77] „Погледът на Микеланджело“ (Lo Sguardo di Michelangelo, 2004) — документален филм на италианския режисьор Микеланджело Антониони. ↑

[78] Базиликата „Сан Пиетро ин Винколи“ (букв. Свети Петър в окови) в Рим съхранява като реликва веригите, с които е бил окован свети Петър преди мъченичеството. В нея е и скулптурата на Микеланджело „Мойсей“. ↑

[79] Пиетро Джерми (1914–1974) — италиански режисьор, прочут с филми като „Развод по италиански“ (1961), „Госпожи и господата“ (1965) и „Серафино“ (1968). Документален филм за него „Пиетро Джерми: добрият, красивият, лошият“ (2009). ↑

[80] Луиджи Коменчини (1916–2007) — италиански режисьор и сценарист. Създава най-добрата екранизация на приказката на Карло Колоди „Пинокио“ и комедиите „Хляб, любов и ревност“ и „Хляб, любов и фантазия“ с Джина Лолобриджида и Виторио де Сика. ↑

[81] Дино Ризи (1916–2008) — италиански режисьор, наречен „бащата на италианската комедия“. Създава над 50 филма, сред които най-успешен е „Уханье в мрака“ (1974) с Виторио Гасман и римейкът му с Ал Пачино „Усещане за жена“ (1992). ↑

[82] Виторио де Сика (1901/02-1974) — италиански режисьор неореалист. Най-значимият му филм е „Крадци на велосипеди“ (1948), а най-касови са филмите му със София Лорен и Марчело Мастоляни „Вчера, днес и утре“ (1963) и „Брак по италиански“ (1964). ↑

[83] „Рим — открит град“ (Roma, città aperta, 1945), режисьор Роберто Роселини, съавтор на сценария Федерико Фелини. ↑

[84] „Пайза“ (Paiza, 1946), режисьор Роберто Роселини в съавторство с Федерико Фелини. ↑

[85] Джовани Батиста Тиеполо (1696–1770) — италиански художник, майстор на фреските, последният голям творец на Венецианската школа. ↑

[86] Франческо Гуарди (1712–1793) — италиански художник от Венецианската школа, прочут с нежните си венециански пейзажи. ↑

[87] „Цена или милосърдието на Август“ (1639) — трагедия от Пиер Корней. ↑

[88] Франсоа Рене дьо Шатобриан (1768–1848) — френски писател, основоположник на романтизма. Дипломат, политик, министър на външните работи през периода 1822–1824 г. ↑

5.

ВСЯКА ПУБЛИКУВАНА ДНЕС КНИГА Е ПОСТ-ИНКУНАБУЛ

Жан-Филип дьо Тонак:

Нашият разговор няма да е пълноценен, ако пренебрегнем факта, че вие не сте само писатели, но и библиофили и че сте посветили голяма част от времето и парите си да събирате в домовете си редки и изключително скъпи книги, като сте следвали определена логика, която бих искал да ни разкриете.

Жан-Клод Карьер

Най-напред бих искал да разкажа една история, която сподели с мен Питър Брук. Едуард Гордън Крег^[1], голяма личност в театъра, така да се каже, Станиславски на английския театър, прекарва в Париж цялата война — от 1939 до 1945 г. Вече забравих какво е правил там. Има малък апартамент и малко пари. Очевидно не може да се върне в Англия и за да се разсее, постоянно наобикаля букинистите по кейовете на Сена. Случайно намира и купува две антики. Първата е указател на парижките улици от епохата на Директорията^[2] със списък на хората, които живеели на този и този номер. А втората е бележникът на някакъв тапицер от същата епоха — търговец на мебели, където той си записвал деловите срещи.

Крег поставил един до друг указателя и тефтерчето и прекарал две години да уточнява ежедневните маршрути на тапицера. Въз основа на информация, дадена неволно от занаятчията, успял да възстанови маса любовни приключения, а дори и кои са били прелюбодейците. Питър Брук, който бил доста близък с Крег, веднага научил за „разследването“ и ми разказа колко изпълнени с очарование били тези историйки. Ако, за да отиде от едно място на друго, където го е очаквал клиентът, на търговеца му е бил необходим само един час,

но той стигал там след два часа, това означавало, че е спирал някъде по пътя. Само че какво е правил там?

Та и на мен като на Крег ми е приятно да притежавам книга, която е принадлежала преди това на някой друг. Обичам народната френска литература, изпълнена с гротески, а също и френската бурлеска^[3] от началото на XVII век — литература, за която съм казвал, че накърнява доброто име. Един ден открих такава книга, подвързана по времето на Директорията, с други думи — два века след отпечатването ѝ. Подвързията беше от марокен, а това придава достойнство на подобно издание, което през онази епоха се е продавало на безценица. Значи тогава е имало друг човек, който е споделял същите вкусове като мен, и то по време, когато подобна литература буквално не е интересувала никого.

Що се отнася до мен, откривам в такива текстове разбойнически ритъм, който е непредвидим и не прилича на никой друг, цял речник от думи, изпратени на заточение от класицизма. Френският език буквално е бил осакатен от евнуси като Боало, които филтрирали творбите в услуга на тяхната представа за изкуството. Трябвало е да се изчака на сцената да се появи Виктор Юго, за да преоткрием поне част от конфискуваното народно богатство.

Ще ви дам и друг пример — за една творба на писателя сюрреалист Рьоне Крьовел^[4], която е била собственост на Жак Риго^[5] и е била с посвещение до него от автора. Тази книга в моите очи крие някаква призрачна и кървава връзка между двама мъже, които смъртта сближава.

Умберто Еко

Притежавам книги, които за мен имат стойност не толкова заради съдържанието им или защото са рядко издание, а заради следите по тях, оставени от някой непознат. Например, като е подчертавал текста понякога с различни цветове или като си е писал бележки по полетата... Имам един стар учебник по медицина на Парацелз, който прилича на дантела. Редом с печатния текст са бележките на читателя ѝ, които наподобяват бродерии. Е, да, винаги си казвам, че не трябва да се подчертават пасажи или да се пише по полетата на стара и ценна книга. Но в същото време си давам сметка какво би представлявал екземпляр от някоя стара книга с бележки,

направени от ръката на Джеймс Джойс например... И предубежденията ми начаса се изпаряват.

Жан-Клод Карьер

Някои смятат, че има два вида книги: книгата, която е написал авторът, и книгата, която купува читателят. За мен интересната личност е човекът, който притежава книгата. Именно това се нарича произход. Тази книга е била притежание на „еди-кой си“. Ами че ако притежаваш книга от библиотеката на Мазарини, притежаваш „парче от краля“ — от епохата и властта му. Големите парижки подвързвачи от XVI век не приемали да подвързват какви да е книги. Простичкият факт, че някоя книга е била подвързана от Мариус Мишел^[6] или от господата Трауц-Бозоне^[7], и до днес е доказателство, че в очите им тя е имала някаква стойност. Прилича малко на историята за иранския подвързвач, който си давал труда да прочете всяка книга и да ѝ направи библиографско резюме. И нещо важно: ако сте живели тогава и сте имали желанието книгата ви да бъде подвързана в ателието на „Трауц-Бозоне“, понякога е трябвало да чакате пет години!

Умберто Еко

Собственик съм на първопечатното издание на „Malleus Maleficarum“^[8] — грамаден и злокобен учебник за инквизитори и ловци на вещици, подвързан от някой си Мойз Корню^[9], с други думи, някакъв евреин, който е работел само за цистерцианските библиотеки^[10]. Той подписвал всяка подвързана от него книга (нещо изключително рядко за онази епоха, става въпрос за края на XV век) с изображение на Мойсей с рога. За него може да се напише цяла история.

Жан-Клод Карьер

Като прекосяваме историята на книгата — и ти добре си го показал в „Името на розата“, можем да пресъздадем историята на цивилизацията. През епохата на религиите на Книгата^[11], книгата е послужила не само за хранилище и приемник, но също и за „широкоспектърен ъгъл“, от който може да се наблюдава всичко, да се разкаже всичко, а може би и да се реши всичко. Била е едновременно отправна и крайна точка. Била е обобщен образ на света и дори — на

края на света. Но ще се върна за момент в Иран, в страната на Мани^[12], основател на манихейството — християнин еретик, когото маздейците^[13] винаги са считали за техен съмишленик. Големият упрек, който Мани отправя към Христос, е, че не е писал.

Умберто Еко

Писал е един-единствен път. На пясъка.

Жан-Клод Карьер

Ех, ако Христос беше писал, вместо да остави тази грижа на другите! Какъв авторитет и каква власт щеше да има, и какви неоспорими думи щеше да остави! Добре, добре. Предпочел е да говори. Книгата още не е била това, което днес наричаме книга, пък и Христос не е бил Вергилий. Именно по повод прадедите на книгата — римските свитъци, ще се върна за малко на адаптацията, която изисква от всеки от нас развитието на технологиите. Защото има още един парадокс. Когато гледаме текст на екрана на компютъра и го движим нагоре-надолу, няма ли това нещо общо с движенията на хората, които са четели някогашните римски свитъци? Не се ли е налагало да развият навития около дървена подпора текст? Това може все още да се види в някои стари кафенета във Виена.

Умберто Еко

Разликата е само, че движението на текста в компютъра е вертикално, а разгръщането тогава е било настрани. Достатъчно е да си спомним за синоптичните Евангелия^[14], чийто текст е разположен на две успоредни вертикални колони, които се четат една след друга от ляво на дясно, като се развива свитъкът. И понеже свитъците са били тежки, по всяка вероятност са ги поставяли на маса.

Жан-Клод Карьер

Или пък са поверявали на двама роби задачата да ги разлистват.

Умберто Еко

Да не забравяме и че до свети Амброзий^[15] четенето е ставало на глас, на висок глас. Той пръв започва да чете, без да произнася думите. А това потопило свети Августин^[16] в неописуем смут. Защо на глас

ли? Ами ако получите писмо, написано на ръка и при това — доста нечетливо, понякога сте принудени да четете на глас, за да си помогнете. Правя това често, когато получа писмо от някой французин. Само французите пишат още на ръка.

Жан-Клод Карьер

Наистина ли останахме само ние?

Умберто Еко

Да. Това е остатък от стил на обучение, който аз не отричам. Пък и навремето ни съветваха да пишем на ръка. Писмо, написано на машина, си беше част от протокола само на търговската кореспонденция. Във всички страни вече е прието да се пише така, че да прочетат написаното с лекота и да те разберат. И компютърът е нашият най-добър съюзник. Но в това отношение прогресът не повлия на французите. Те продължават да изпращат ръкописни писма, които човек не може да разчете. Като изключим някои случаи, които са все по-редки дори във Франция, навсякъде другаде хората не само отвикнаха да пишат на ръка, но и да четат ръкописни текстове. А едно време печатарите бяха способни да разчитат всякакви „калиграфии“.

Жан-Клод Карьер

Има нещо, което винаги се пише на ръка — рецептата на лекаря.

Умберто Еко

Затова обществото е измислило аптекарите — да разчитат рецептите им.

Жан-Клод Карьер

Ако писането на ръка изчезне, маса професии също ще изчезнат. Графолозите, писарите, колекционерите и търговците на автографи. Откакто използваме компютъра, има нещо, което много ми липсва — черновите ми. Най-вече за сцените с диалози. Липсват ми задраскванията, думите, нахвърляни в полето, първоначалното безредие, стрелките във всички посоки, които показват, че има живот, движение, неоформено търсене. И още нещо — общата визия. Когато пиша някоя сцена за киното и са ми нужни шест страници, за да я

разкажа, искам шестте страници да са пред мен, за да преценя ритъма, за да изчисля на око продължителността ѝ. Компютърът не ми позволява това. Налага се да разпечатам страниците и да ги поставя пред мен. А вие какво пишете все още на ръка?

Умберто Еко

Бележките за секретарката ми. И не само тях. Винаги започвам новата си книга с бележки, писани на ръка. Правя скици, диаграми, които не е лесно да направиш на компютъра.

Жан-Клод Карьер

По повод черновите, се сещам за едно посещение на Борхес у дома през 1976 или 1977 г. Тъкмо бях завършил къщата си в Париж и се занимавахме с обзавеждането ѝ. Цареше невероятен безпорядък. Отидох да взема Борхес от хотела му... Пристигаме у дома и прекосяваме двора. Той ме държи под ръка, защото не вижда почти нищо, изкачваме се по стълбите и без да си дам сметка, че проявявам нетактичност, се извинявам за бъркотията, която обаче той не е в състояние да забележи. Но Борхес ми отговаря: „Ами, да, разбирам. Това е чернова“. Всичко, дори една къща, където се работи по обзавеждането ѝ, предизвиква у него литературна асоциация.

Умберто Еко

По повод черновите, ми се иска да изтъкна един феномен, който е доста предизвикателен и засяга културните промени, въведени от новите технологии. Използваме компютъра, само че пишем като луди. За да създам текст от десет страници, го преписвам по петдесет пъти. Убил съм вероятно дванадесет дървета, а щях да убия само десет, ако компютърът не беше навлязъл в живота ми.

Италианският филолог Джанфранко Контини^[17] практикуваше система, която наричаше „критиката на «scartafacci»“^[18], т.е. изучаваше различните етапи, през които минава произведението, преди да достигне окончателната си форма. А как бихме направили подобно проучване чрез компютъра? Е, добре, против всякакви очаквания, компютърът не унищожава отделните етапи, а ги умножава. Като пишех „Името на розата“, не разполагах с време да преписвам всичко сам и давах на някой да препише на машина текста, върху

който бях работил. После коригирах новата версия и пак давах да препишат текста. Добре, ама това не можеше да продължава безкрай. В един момент бях принуден да приема варианта на текста, който държах в ръцете си, за окончателен. Не бях в състояние да продължавам все в същия дух.

А с компютъра, напротив, пиша, правя разпечатка, коригирам. Вкарвам поправките си. Правя нова разпечатка и така нататък. С други думи, умножавам черновите си. Така човек може да има двеста версии на един и същи текст. Така подавам на филолога работа, която постоянно расте. И той пак няма да разполага с пълната серия текстове. Защо ли? Ами защото винаги ще има „версия фантом“. Пиша на компютъра текст А. Разпечатвам го. Коригирам го. Ето ти текст В. Вкарвам корекциите в компютъра. След това разпечатвам написаното отново и смятам, че имам текст С (бъдещите филолози ще смятат точно така). Само че всъщност става въпрос за текст D, защото, докато съм нанасял корекциите си на компютъра, съм си позволил свободата да вкарам и още поправки. И така между текстовете В и D — между текста, който съм коригирал, и версията, която е на компютъра и е интегрирала корекциите ми, има една версия фантом, която е истинската версия С. Същото е и с по-нататъшните поправки. И филолозите ще трябва да възстановяват толкова версии фантоми, колкото отивания и връщания е имало от екрана на компютъра към листовете хартия и обратно.

Жан-Клод Карьер

Преди петнадесетина години група американски писатели се противопоставиха на използването на компютъра, под претекст, че екранът, където текстовете излизали вече напечатани, им придавал някакво достолепие. Затова било трудно да бъдат критикувани и коригирани. Благодарение на екрана придобивали престиж и авторитет, текстът изглеждал почти „издаден“. А друга група, напротив, твърдеше като теб, че компютърът дава възможност текстът да се подобрява и поправя до безкрайност.

Умберто Еко

Ама разбира се... Защото текстът, който виждаме на екрана, е написан от някой друг. Така че човек може да стовари върху неговия

труд цялата си насъбрана свирепа критичност.

Жан-Филип дьо Тонак:

Жан-Клод, говорехте за „книги преди книгите“, дори за книги, появили се преди кодексите — за папируси, свитъци... Несъмнено тази част от историята на книгата ни е най-непозната...

Умберто Еко

В Рим например редом с библиотеките имало магазинчета, където се продавали книги във вид на свитъци. Някой любител на четенето отивал при книжаря и му поръчвал, да кажем, екземпляр от Вергилий. Книжарят го молел да намине след петнадесетина дни и книгата се преписвала специално за него. Може и да са имали „на склад“ най-търсените творби. Имаме доста неточна и неясна представа за покупките на книги дори и след изобретяването на книгопечатането. Първите печатни книги не се купували подвързани. Купували листовите, които после е трябвало да дадат за подвързване. И разнообразието на подвързиите, които колекционираме, е едно от обясненията за удоволствието и насладата, които изпитваме от библиофилството. А и подвързията може да придаде съвсем различен вид на два екземпляра от една и съща книга както за любителя, така и за антикваря. Мисля, че едва в края на XVII и началото на XVIII в. вече започват да продават подвързани книги.

Жан-Клод Карьер

И ги наричат „книги с издателски подвързии“.

Умберто Еко

Точно такива могат да се видят у новобогаташите, купени „на метър“ от архитекта, който прави обзавеждането. Има и още един начин да се персонифицират печатните книги — да не се отпечатват първите букви на всяка страница и на празното място да се рисуват големи ръкописни букви. Така художниците създавали впечатление у купувача им, че притежава уникален ръкопис. Цялата тази работа, естествено, се е вършела на ръка. Същото било, ако в книгата е имало гравюри. Всяка от тях се обработвала така, че цветовете ѝ да станат възможно най-ярки.

Жан-Клод Кариер

Трябва да подчертаем, че книгите са били извънредно скъпи и само кралете, принцовете и богатите банкери могли да си ги купят. Цената на тази малка старопечатна книга в библиотеката ми е била по-висока от днешната през епохата, когато е била отпечатана. Нека си дадем сметка и колко волове е трябвало да бъдат убити, за да се създаде подобна творба, на която всяка страница е отпечатана върху велен (vélin) — фина кожа от мъртвородено теле. Режи Дебре^[19] си задаваше въпроса какво ли е щяло да стане, ако римляните или гърците са били вегетарианци. Нямаше да имаме нито една от книгите, които античността ни е оставила изписани върху пергамент — с други думи, върху обработена и устойчива кожа.

Да, книгите са били много скъпи, но освен тях е имало и други, и то още от XVI век, които се продавали при амбулантните търговци. Не били подвързани, били отпечатани върху нискокачествена хартия и се продавали за няколко су. Те пътували в кошове, които търговците носели на гръб, по цяла Европа. Така не малко ерудирани личности прекосявали Ламанша или Алпите, за да отидат в някой италиански манастир, където се намирала някоя извънредно рядка творба, от която се нуждаели спешно.

Умберто Еко

Чувал ли си занимателната история на Жербер д'Ориак — това е светското име на Силвестър II, папата на хилядната година. Той научава, че едно копие на „Фарсала“ от Лукан^[20] е притежание на човек, склонен да го продаде. Обещава в замяна да даде армиярна сфера^[21] от кожа (астролаб във формата на кълбо). Получава ръкописа и открива, че липсват последните две песни. Не знае, че Лукан се е самоубил, преди да ги напише. Тогава, за да си отмъсти, изпраща половината сфера. Този Жербер е бил доста ерудирани човек, но същевременно е бил и страстен колекционер. А хилядната година често ни се представя като неандерталски период. Очевидно не е било така. Ето и доказателството.

Жан-Клод Кариер

Неправилно е да си представяме африканския континент без книги... Сякаш книгите са отличителната черта единствено на нашата цивилизация. Всъщност библиотеката в древния град Тимбукту^[22] непрестанно се е обогатявала с книги, донесени от студенти, които по време на Средновековието ходели да се срещнат с чернокожите мъдрци на Мали и като разменна монета ги носели със себе си и ги оставяли там.

Умберто Еко

Ходил съм в тази библиотека. Една от мечтите ми беше да отида в Тимбукту, преди да умра. Ще ви разкажа една история, която няма нищо общо с нашата тема, но която ни казва нещичко за могъществото на книгите. Като отидох в Мали, ми се удаде възможност да посетя страната на догоните^[23], чиято космология беше описана от Марсел Гриол^[24] в прочутата му творба „Водният бог“. Впрочем нали подигравчиите твърдят, че Гриол се е скъсал да си измисля. Само че, ако попиташ някой стар догон за религията му, той ще ти разкаже точно това, което е написал Гриол — виждаш как написаното от Гриол е станало историческа памет на догоните. А когато пристигнеш там долу, или по-скоро там горе, защото мястото се намира върху невероятен скалист морски бряг, те наобикалят деца, които ти искат какво ли не. Повиках едно от тези деца и го попитах дали е мюсюлманин. „Не — отвърна ми момчето. — Аз съм анимист^[25]!“. Така... За да може обаче някой анимист да каже, че е такъв, това означава, че е посещавал четири години Практическото училище по висши науки в Париж. Защото в противен случай анимистът няма как да знае, че е такъв, както и неандерталецът не знае, че е неандерталец. Ето ти една устна култура, но определено формирана първо от книгите.

Да се върнем сега на древните книги. Обясняваме, че печатните книги са се разпространявали предимно в образованите кръгове на обществото. Но те са се разпространявали много по-широко, отколкото ръкописите, т.е. кодексите, които са ги предшестваха. Така че изобретяването на печатната преса безспорно е една истинска демократична революция. Никой не би разбрал протестантската реформа и разпространяването на Библията без помощта на книгопечатането. През XVI век на венецианския печатар Алдо

Мануцио^[26] му хрумва дори да направи книга джобен формат, която се пренася много по-лесно. Доколкото знам, и досега не е измислена друга, по-подходяща форма за пренасяне на информация. Дори компютърът с всичките му „гигабайтове“ не е по-подходящ, защото най-напред трябва да се включи към електрическата мрежа. Не е като книгата. Пак ще повторя. Книгата е като колелото. Щом веднъж сме го измислили, не можем да надскочим изобретението.

Жан-Клод Кариер

По повод колелата... Има един съществен проблем, който трябва да решат специалистите по предколумбовите цивилизации. Как да обясним, че нито една от тях не е изобретила колелото...

Умберто Еко

Може би повечето им представители са живели толкова нависоко, че нито едно колело не би могло да конкурира ламата.

Жан-Клод Кариер

Е, да, ама в Мексико има и големи равнинни пространства. Наистина загадката е пренаситена със странности, защото мексиканците не са пренебрегнали колелото, когато са правили играчки.

Умберто Еко

Нали знаеш, че Херон от Александрия^[27] през I век преди Христа е направил куп открития, но те са останали на ниво „играчки“?

Жан-Клод Кариер

Говори се, че дори е построил храм, чиито врати се отваряли автоматично като вратите на гаражите ни днес. А подобни неща са се правели, за да се придаде повече авторитет на боговете.

Умберто Еко

Само че е било много по-лесно да накараш робите да вършат тежката работа, отколкото да правиш изобретения.

Жан-Клод Кариер

Град Мексико се намира на по четиристотин километра разстояние и от двата океана. Имало е специални „щифетни“ бегачи, които донасяли прясна риба на императорската трапеза^[28] за по-малко от ден. Всеки от тях тичал с всички сили по четири-петстотин метра, а после предавал товара си. Този факт потвърждава хипотезата ти.

Връщам се на разпространението на книги. На това „съвършено колело на знанието“, както го наричаш. Налага се да си припомним, че в Европа през XVI, а дори и още през XV в. времената са доста смутни и онези личности, които по-късно ще наречем „интелектуалци“, поддържат редовна кореспонденция. Пишат си на латински. А книгата през онези трудни за човечеството времена се придвижва навсякъде с лекота. Тя е един от носителите, съхраняващи паметта. До такава степен, че в края на Римската империя не малко интелектуалци се оттеглят в манастири, за да преписват всичко, което могат да спасят — останките от една срутваща се цивилизация. Те предусещат рушителния процес. На практика това се случва през всички епохи, когато културата е в опасност.

Жалко, че киното не познаваше този принцип на съхраняване. Купища филми бяха безвъзвратно загубени. Попадала ли ти е една книга, издадена в Съединените щати, която се казва „Снимки от изгубените филми“^[29]? От въпросните филми са останали по няколко снимки и само с тяхна помощ правим опити да възстановим самия филм. Сещам се за историята за нашия приятел — иранския подвързвач.

Само че има още нещо. Новелизацията (или романизирането) на филма, т.е. книгата с илюстрации, направена по филма, е доста стар способ. Връща ни чак в епохата на нямото кино. Запазили сме някои такива книги, съставени по филмите, а самите филми вече са изчезнали. Книгата е надживяла филма, който е вдъхновил създаването ѝ. Вече съществува и археология на киното.

Сега обаче искам да ти задам един въпрос, на който досега не съм намерил отговор. Можело ли е човек да влезе в Александрийската библиотека, както днес се влиза във всяка национална библиотека, да седне и да си чете която и да е книга?

Умберто Еко

Нямам представа, а и не знам дали изобщо има някакви сведения за това. Най-напред трябва да си зададем въпроса колко души са можели да четат. А и сме в пълно неведение колко тома е притежавала Александрийската библиотека. По-добре сме осведомени за средновековните библиотеки, но и за тях знаем много по-малко, отколкото си мислим.

Жан-Клод Кариер

Кажете ми нещо за вашата колекция. Колко (така да се каже) инкунабули притежаваш?

Жан-Филип дьо Тонак:

Многократно използвате термина „инкунабули“. Разбрахме за какво става дума, само че бихте ли могли все пак да бъдете малко по-точни?

Умберто Еко

Един италиански журналист, който между другото е доста начетен, описвайки една италианска библиотека, беше споменал, че там имало инкунабули от XIII век! Хората често смятат, че „инкунабул“ означава ръкопис, украсен с миниатюри.

Жан-Клод Кариер

Инкунабул или първопечатна книга се нарича всяка книга, отпечатана от изобретяването на книгопечатането до нощта на 31 декември 1500 г. Първопечатните книги, на латински „incunabul“, представляват „люлката“ на печатната книга. С други думи — всички книги, отпечатани през XV век. Смята се, че „42-редовата Библия“^[30], отпечатана от Гутенберг (която притежава един недостатък, че няма никакви дати върху колофона — информационната страница, която се намира някъде в края на изданието), се е появила между 1452 и 1455 г. Следващите години са „детството“ на книгопечатането и е прието този период условно да приключи в последния ден на 1500 г. — последната година, която принадлежи към XV век. Както и 2000 г. принадлежи към XX век. Ето защо, отварям скоба, беше абсолютно неадекватно да празнуваме началото на XXI век на 31 декември 1999 г. Трябваше да го

отпразнуваме на 31 декември 2000 г., когато беше краят на века. Но затова говорихме на предишната ни среща^[31].

Умберто Еко

Достатъчно е само да преброим на пръсти, нали? 100 е част от стотицата, така че трябва да стигнем до 31 декември 1500 г. (петнадесет пъти по сто), за да влезем в нова стотица. Разбира се, това самоволно фиксиране на въпросната дата е акт на снобизъм, защото книгата, отпечатана през 1499 г., и книгата, отпечатана през 1502 г., не се различават по нищо. Само че, за да продадат на сметка книга, която за нещастие е била отпечатана през 1501 г., антикварите умело я наричат „post incunabul“. По тази логика дори книгата, която ще излезе след нашите разговори, ще е пост-инкунабул.

А сега, за да отговоря на въпроса ви, ще ви кажа, че притежавам само тридесетина инкунабули, но със сигурност имам някои от „неизбежните“ или „задължителните“, както ги наричат днес, книги като „Hypnerotomachia Poliphili“^[32], „Нюрнбергската хроника“^[33], херметичните книги, преведени от Фичино^[34], „Arbor Vitae Crucifixaе“^[35] от Убертино ди Казале, който е един от героите ми в „Името на розата“. Колекцията ми е доста тясно специализирана. Става дума за една „Bibliotheca Semiologica Curiosa, Lunatica, Magica et Pneumatica“, с други думи — за колекция, посветена на окултните науки и лъженауките. Имам издание на Птолемей, който се е заблуждавал по отношение движението на Земята, но не притежавам книгата на Галилей, който се е оказал прав.

Жан-Клод Карьер

Но тогава със сигурност притежаваш творбите на Атанасиус Кирхер^[36], човек с енциклопедичен дух и безспорно проводник на не малко погрешни представи в науката, каквито знам, че харесваш.

Умберто Еко

Имам всичките му творби без първата — „Ars Magnesia“^[37]. Не се намира, въпреки че е малка книжка без илюстрации. Вероятно навремето, когато Кирхер все още не е бил известен, са я отпечатали в „ограничен тираж“. Книжката била толкова непривлекателна, че на никого не му хрумвало да я пази като нещо ценно. Имам и

произведенията на Робърт Флъд, както и няколко творби на други чудаци.

Жан-Филип дьо Тонак:

Можете ли да ни разкажете нещичко за Кирхер?

Жан-Клод Кариер

Той е германски йезуит от XVII век. Живял е дълго в Рим. Написал е тридесет книги по математика, астрономия, музика, акустика, археология, медицина, писал е и за Китай, за Лациум^[38], за вулканологията и спирам дотук. Понякога го смятат за „баща на египтологията“, въпреки че неговото разбиране за йероглифите като символи е напълно погрешно.

Умберто Еко

Това обаче не пречи Шамполион^[39] да започне великото си дело, като се опира не само на Розетския камък^[40], но и на някои от публикуваните от Кирхер репродукции. Четях лекции в Колеж дьо Франс през 1992 г. За търсенето на свършения език и една от тях беше посветена на Атанасиус Кирхер и на неговата интерпретация на йероглифите. Същия ден разсилният ми каза: „Внимавайте, господин професоре, всички египтолози от Сорбоната са в аудиторията, заели са целия първи ред!“. Казах си: загубен съм. Бях много предпазлив, не се изказах за йероглифите, а само описах позицията на Кирхер. Тогава си дадох сметка, че египтолозите никога до този момент не се бяха занимавали с Кирхер (за когото само бяха чували да се говори като за луд човек), така че се забавлявах много. Тогава случаят ме срещна с египтолога Жан Йойот, който ми даде една точна библиография по въпроса за изгубването и откриването на ключа към йероглифите. Примерът за изчезването на език като древноегипетския очевидно ни интересува и сега, когато усещаме, че върху световното културно наследство надвисват нови опасности.

Жан-Клод Кариер

Кирхер също така е първият в света, който публикува енциклопедия за Китай „China Monumentis illustrata“^[41].

Умберто Еко

Той е и първият, който забелязва, че китайските идеограми имат иконичен произход.

Жан-Клод Карьер

Не трябва да забравяме и прекрасната му творба „Ars Magna Lucis et Umbrae“^[42], където за първи път има описание на око, гледащо движещи се картинки през въртящ се диск, което доказва, че Кирхер е теоретичният изобретател на киното. Впрочем говори се, че именно той е въвел в Европа магическия фенер^[43]. Така че очевидно се е докоснал до всички области на познанието през своята епоха. Бихме могли да кажем, че Кирхер е един вид „интернет“ дълго преди появата му и преди измислянето на термина. Просто е знаел всичко, което човек би могъл да знае, и знанията му са били 50% точни и 50% погрешни или изпълнени с фантазия. А тази пропорция, по всяка вероятност, се доближава до съотношението на материалите, с които правим консултации, вперили очи в екрана на компютъра. Трябва да добавим все пак — и по тази причина го харесваме особено много, — че е измислил котешки оркестър (достатъчно е било само да подръпне писаните за опашките), а също и машина за чистене на вулкани. Карал да го смъкнат в грамаден кош наред димящите пари на Везувий. Държали го цяла армия младоци йезуити. Само че Кирхер е търсен от колекционерите, защото книгите му са оформени невероятно красиво. Мисля, че и двамата сме любители на Кирхер или поне на великолепно издадените му произведения. Липсва ми само едно издание, несъмнено едно от най-важните — „Едип Египтянина“^[44]. Твърди се, че това е една от най-красивите книги на света.

Умберто Еко

За мен най-любопитната му творба е „Ноевият ковчег“^[45]. Има гравюра, която е толкова голяма, че е нагъната многократно, за да се побере във формата на книгата, и представлява разрез на ковчега, в който се виждат всички животни, включително и змиите, които се крият в „трюма“.

Жан-Клод Карьер

Там има и великолепна гравюра на Потопа. Да не забравяме и „Вавилонската кула“^[46]. Въз основа на научни изчисления Кирхер доказва, че кулата не е била довършена, защото (ако за нещастие това се било случило) заради височината и теглото си щяла да преобърне Земята и да я измести от оста ѝ.

Умберто Еко

На нея се вижда как Земята се върти около оста си, а от едната ѝ страна, хоризонтално се показва кулата, която прилича на анатомичен орган — мъжки член. Гениално! Имам и творбите на Гаспар Шот^[47], друг германски йезуит и един от учениците на Кирхер, само че няма да излагам на сергия всичко, което притежавам. Въпросът, който бихме могли да си зададем сега, е какви са мотивите на един или друг колекционер да придобият този или онзи библиофилски предмет. Защо и двамата с вас колекционираме творби на Кирхер? Има много причини, които определят избора на някоя стара творба. Може да е чистата любов към предмета „книга“. Има колекционери, които притежават книги от ХІХ век, чиито страници не са разрязани и няма да ги разрежат за нищо на света. В случая става въпрос за съхраняване на предмета заради самия предмет — да бъде запазен недокоснат, девствен. Има и колекционери, които ги привличат само подвързиите. Хич не ги е грижа за съдържанието на притежаваните от тях книги. Има и такива, които пък се интересуват единствено от издателя и искат да се сдобият на всяка цена с книги, отпечатани от Мануцио^[48] например. Някои пък се вманиачават само по конкретна творба. Искат да имат всички издания на „Божествена комедия“. Други пък ограничават колекциите си само в една област, например френската литература от ХVІІІ век. Някои пък съставят библиотеките си, като се въртят само около една тема. Такъв е и моят случай — както вече казах, събирам книги, които имат някаква връзка с лъженауките, странните науки, окултизма, а също и с въображаеми или измислени езици.

Жан-Клод Карьер

Би ли ни обяснил този странен избор?

Умберто Еко

Грешката, злонамереността и глупостта ме очароват. Аз съм убеден флорентинец^[49]. Защото и аз, като теб, обожавам глупостта. Затова в сборника ми с есета „Войната за лъжата“^[50] описах посещенията си в американските музеи за репродукции на изкуството (видях дори една Венера Милоска, направена от восък в характерната ѝ поза, но с ръце!). А в „Границите на интерпретацията“^[51] дори измислих цяла теория за фалшификациите и за фалшификаторите. И най-сетне за романа ми „Махалото на Фуко“^[52] се вдъхнових от окултистите, които фанатично вярват на всичко. Що се отнася до романа ми „Баудолино“^[53], главният му герой е гениален фалшификатор, но пък се оказва полезен за хората.

Жан-Клод Карьер

Може би защото лъжата е единственият верен път към истината.

Умберто Еко

Фалшификатът поставя под въпрос всеки опит да се създаде теория на истината. Ако е възможно всеки фалшификат да се сравни с автентичната творба, която е вдъхновила появата му, има начин да се разбере дали става дума за фалшификат, или не. По-трудно е да се установи дали една истинска творба е автентична.

Жан-Клод Карьер

Не съм истински колекционер. Цял живот съм купувал книги единствено защото ми харесват. А в една библиотека най-много ме привличат разнообразието и липсата на критерии при подбора ѝ, особено когато различни предмети стоят едни до други и нямат нищо общо до такава степен, че чак „се бият помежду си“.

Умберто Еко

Съседът ми в Милано колекционира само книги, които смята за красиви. Ето защо в библиотеката му стоят рамо до рамо книга на Витрувий^[54], инкунабул на „Божествена комедия“ и албум на някой съвременен художник. При мен нещата не стоят така. Вече ви говорих за моята голяма страст към Кирхер. За да имам всичките му книги, за да стана собственик на екземпляр и на „Ars Magnesia“ — безспорно най-грозната книга в колекцията, съм готов да платя цяло състояние.

Между другото, и моят съсед притежава „Hypnerotomachia Poliphili“, може би най-красивата книга на света. С него постоянно се шегуваме, защото точно срещу сградата, в която живеем, в „Кастело Сфорцеско“, се намира прочутата библиотека „Тривузиана“, където пък има трети екземпляр на книгата. Несъмнено това е мястото в света с най-голяма концентрация на екземпляри на „Hypnerotomachia“ в радиус от петстотин метра. Разбира се, говоря за първото издание на книгата от 1499 г., а не за по-късните.

Жан-Клод Карьер

А продължаваш ли да обогатяваш колекцията си?

Умберто Еко

Ами едно време тичах като луд да търся любопитни книги, а сега се ограничавам само с някое и друго пътуване. Целя се в качеството. Или пък търся да попълня някое празно място от „orega omnia“^[55] на някой автор. Какъвто е случаят с Кирхер.

Жан-Клод Карьер

Понякога колекционерите имат фиксидея по-скоро да „сложат ръка“ върху някой рядък предмет, а не толкова да го запазят. Знам една невероятна случка на тази тема. Съществували само два екземпляра от книгата, която се сочи за първоизвор на цялата бразилска литература — романът „Гуарани“^[56], издаден в Рио около 1840 г. Единият бил в някакъв музей, а другият „бродел“ насам-натам по света. Моят приятел Жозе Миндлин, големият бразилски колекционер, научава, че въпросният втори екземпляр е собственост на някаква личност в Париж и човекът бил склонен да го продаде. Купува си билет от Сао Пауло до Париж и си наема стая в хотел „Риц“, за да се срещне с библиофила от Централна Европа — собственик на тъй желаната от него книга. Дватамата се срещат и се затварят в стаята на Миндлин в „Риц“, и в продължение на цели три дни преговарят. Трите дни преминават в ожесточено пазарене. Най-сетне постигат споразумение и книгата става собственост на Жозе Миндлин, който начаса взема обратния самолет. По време на полета има достатъчно свободно време да разгледа току-що придобития с толкова труд екземпляр от „Гуарани“ и е малко ядосан, като установява, че книгата сама по себе

си не е нещо изключително, както е очаквал. Върти в ръцете си книгата, разглежда я отвсякъде, търси някакъв рядко срещан детайл, някакъв отличителен знак. Накрая я бута настрани. Като пристига в Бразилия, я забравя в самолета. Сдобил се трудно с ценния предмет, но той изведнъж загубил всякакво значение и привлекателност. По чудо някой от персонала на „Ер Франс“ видял книгата и от авиокомпанията я прибрали. Така че Миндлин успял да си я вземе. Разказваше, че му било почти все едно. А и аз ще потвърдя усещането му: в деня, когато ми се наложи да се разделя с част от библиотеката ми, не усетих кой знае каква мъка.

Умберто Еко

Бил съм свидетел на подобни неща. Истинският колекционер се интересува повече от процеса на търсенето, отколкото от притежанието, както и истинският ловец се интересува преди всичко от лова, а накрая (и то евентуално) от кулинарната обработка и дегустирането на убития от него дивеч. Познавам колекционери (забележете, че хората колекционират всичко — книги, пощенски марки, пощенски картички, тапи от бутилки шампанско), които прекарват целия си живот в събиране на някаква колекция и които, след като веднъж тя вече е налице, я продават или подаряват на някоя библиотека или музей.

Жан-Клод Карьер

И аз като теб получавам огромно количество каталози от книжари. По-голямата част са каталози на каталози за книги. „Books on books“, както ги наричат. Има търгове, където се продават само каталози на книжари. Някои от тях са от XVIII век.

Умберто Еко

Бях принуден да се отърва от тези каталози, които често са истинско произведение на изкуството. Само че мястото за една книга също си има цена. Ще се върнем на тази тема. Сега нося всичките си каталози в университета, където вода магистърска програма за бъдещи издатели. Естествено, студентите имат лекции и по история на книгата. Задържам само някои каталози — онези, които се отнасят до скъпи за мен теми, или такива, които са дяволски красиви. Някои от тях се

правят не за истински библиофили, а за новобогаташи, които искат да инвестират в редки и ценни книги. Такива хора повече ламтят за книги за изкуство. Ако въпросните каталози не се разпращаха безплатно, щяха да струват цяло състояние.

Жан-Филип дьо Тонак:

Не мога да се въздържа и да не ви попитам колко струват инкунабулите. Фактът, че сте собственици на някои от тях, означава ли, че сте богати?

Умберто Еко

Зависи. Има инкунабули, които в момента струват милиони евро, и други, които можеш да си купиш само за няколкостотин евро. Удоволствието да си колекционер се състои и в това, да откриеш извънредно рядък предмет и да платиш за него половината или една четвърт от истинската му цена. Дори това да се случва извънредно рядко, защото пазарът се свива като „шагренова кожа“^[57], но дори сега не е напълно невъзможно да сключиш някоя и друга добра сделка. Случва се библиофил да направи изгодни покупки у някой прочут антиквар, който продава скъпо. Книга на латински език, която се продава в Америка, дори да е твърде рядка, не представлява интерес за колекционерите, защото те не четат книги на чужди езици, още по-малко пък — на латински, така че е по-логично подобен текст да се намери в някоя от големите университетски библиотеки. Американците биха се заинтересували от първо издание на някоя от книгите на Марк Твен например, и цената ще е без значение. Намерих в Ню Йорк, у Краус, голям антиквар с традиции, който за съжаление затвори антиквариата си преди няколко години, „De Harmonia Mundi“^[58] от Франческо Джорджи^[59], прекрасна книга, отпечатана през 1525 г. Бях намерил екземпляр от нея и в Милано, но прецених, че е прекалено скъп. А у Краус, поради обстоятелството, че големите американски библиотеки притежават екземпляри от тази книга и че за стандартния американски колекционер подобно издание на латински не представлява никакъв интерес, купих книгата за една пета от цената, която ми искаха за нея в Милано.

Сключих добра сделка и в Германия. Веднъж, в един каталог, подготвен за някакъв търг, сред купища книги, класирани по теми,

забелязах почти случайно списъка книги под рубриката „теология“ и изведнъж видях едно заглавие: „Offenbarung Göttlicher Mayestat“ от Алойсиус Гутман^[60]... Гутман. Гутман... това име ми говори нещо. Направих бърза справка и установих, че Гутман е сочен за вдъхновителя на всички манифести на розенкройцерите, само че неговата книга никога не се е появявала в каталог на тази тема поне през последните тридесет години. Началната цена на книгата беше днешни 100 евро. Казах си, че има вероятност тя да убегне от вниманието на колекционерите, защото би трябвало да бъде представена в раздела „Окултизъм“. Търгът щеше да се състои в Мюнхен. Писах на моя немски издател (който е от Мюнхен) да участва в търга, но да не дава повече от 200 евро. Той я купи за 150.

Тази книга не само е изключително рядка, но в полето на всяка страница има бележки, изписани с готически шрифт в червено, черно и зелено, което я превръща в своеобразен предмет на изкуството. Само че след тези подаръци на съдбата, през последните години цените на книгите по търговете скочиха неимоверно и достигнаха нечувани върхове. Защото на пазара се появиха купувачи, които не знаят нищичко за книгите, но някой им е казал, че покупката на инкунабули е добра инвестиция. А това не е вярно. Когато купиш държавни ценни книжа за 1000 евро, след известно време може и да ги продадеш или на същата цена, с по-малка или по-голяма отстъпка, само с едно обаждане в банката си. Но ако купиш книга за 1000 евро, няма да я продадеш никога за 1000 евро. Защото книжарят също трябва да извлече полза: вложил е средства за каталога, за магазинчето си и така нататък. Ако е мошеник, ще се опита да ти даде по-малко от четвъртинката от стойността ѝ на пазара. Но във всички случаи да се намери добър клиент, се изисква време. Така че ще натрупаш пари едва след смъртта си, и то като повериш продажбата на книгите си на Christie's^[61].

Преди пет-шест години един антиквар в Милано ми показва приказен инкунабул на Птолемей. За съжаление ми поиска 100 000 евро. Беше твърде много, е, поне за мен. Възможно е, ако го бях купил на тази цена, да видя доста зор да го продам пак за толкова. Впрочем три седмици по-късно подобно издание от Птолемей беше продадено по време на търг за 700 000 евро. Личности от типа на така наречените „инвеститори“ се бяха забавлявали да качат цената. А оттогава досега (знам, защото съм проверявал) всеки път, когато книгата се появи в

каталог, не е била предлагана за по-малко. При подобни цени стойностните книги се изплъзват от ръцете на истинските колекционери.

Жан-Клод Карьер

Книгата се превръща във финансов обект, продукт, стока, а това е доста тъжно. Обикновено колекционерите, хората, които истински обичат книгите, не са особено богати. Като минава през банката в графата „вложение, инвестиция“, както всяка друга стока, тя губи от стойността си.

Умберто Еко

Най-напред колекционерът не ходи по търгове. Те се провеждат в четирите краища на планетата. Ще му трябват значителни средства, за да присъства на всеки търг. Но има и още една причина, а тя е, че книжарите буквално изяждат продажбата. Уговарят се помежду си да не покачват цената на търга, а после се събират в хотела и си разпределят онова, което са накупили. За да купиш книга, която харесваш, понякога са ти необходими десет години. Пак у Краус направих една от най-изгодните си покупки — пет инкунабули, подвързани заедно. Поискаха ми цена, която за мен очевидно беше твърде висока. Но всеки път, когато наминавах през антиквариата, се шегувах с продавачите, че все още не бяха продали книгите — знак, че може би са скъпички. Накрая собственикът ми каза, че упоритостта и верността ми трябва да бъдат възнаградени, и ми отстъпи книгите почти за половината от сумата, която ми беше поискал първоначално. Месец по-късно в друг каталог само един от петте инкунабули беше оценен два пъти по-високо от сумата, която бях платил за всички. А в следващите години цената на всеки от тях продължи да пълзи нагоре. Десет години търпение. Забавна игра.

Жан-Клод Карьер

Смяташ ли, че вкусът към старите книги ще продължи да съществува? Ето този въпрос си задават, и то с безпокойство, добрите книжари. Ако клиентелата им се състои само от банкери, със занаята им е свършено. Много мои познати книжари ми казват, че сред

представителите на последните поколения има все по-малко и по-малко истински любители на книгата.

Умберто Еко

Да не забравяме, че старите книги по необходимост са на изчезване. Ако притежавам някое съкровище, дори то да е голяма рядкост, дори да е например картина от Рафаел, когато умра, семейството ми ще го продаде. Но ако притежавам хубава колекция от книги, в завещанието си давам нареждане тя да не бъде разпиляна, тъй като съм прекарал целия си живот в усилия да я събера. В такива случаи или дават колекциите на някоя обществена институция, или пък чрез посредничеството на Christie's я откупува някоя голяма библиотека, обикновено американска.

Тогавя всички тези книги изчезват завинаги от пазара. Диамантът се завръща на пазара всеки път, когато поредният му собственик умре. А инкунабулите просто стават част от каталога на Бостънската библиотека, например.

Жан-Клод Карьер

И вече няма да излязат оттам.

Умберто Еко

Никога. Освен щетите, нанесени на библиофилите от така наречените „инвеститори“, да се намери инкунабул, е все по-рядко явление, а и все по-скъпо. А що се отнася до младите поколения, не смятам, че са изгубили вкуса си към редките книги. По-скоро се питам дали такъв изобщо някога е съществувал. Та старите книги винаги са били много над финансовите възможности на младите хора. Но трябва да признаем, че ако някой е истински пристрастен, той може да стане колекционер и без да пилее много пари. Намерих из лавиците си две книги на Ариосто от XVI век, които бях купил от любопитство още като младеж. Видях цената, написана от антикваря с молив върху титулната страница. Приблизително днешни две евро. От негова гледна точка не е било кой знае какво.

Имам приятел, който колекционира малките томчета на Универсалната библиотека „Рицоли“ (BUR — Biblioteca Univ. Rizzoli), нещо като германската библиотека „Реклам“. Това са книги, издадени

през 50-те години на миналия век и станали извънредно редки заради изключително скромното им оформление, а и защото никак не са били скъпи и никой не си е дал труда да ги съхранява сериозно. И все пак, да събереш на едно място всички заглавия (близо хиляда), си е доста вълнуващо начинание, но то не изисква да имаш пари и да отидеш при луксозен антиквар. Най-напред трябва да преровиш битпазара или, както днес го наричат, „e-Bay“. Човек може да е библиофил на съвсем прилична цена. Имам друг приятел, който колекционира скромни стари издания (но не непременно оригинални) на поети, които харесва, защото — каза ми той — четенето на стихотворения в издания от други епохи им придава съвършено различно усещане.

Дали това го прави библиофил? Или просто е любител на поезията? Под път и над път ще откриете места, където се продават стари книги, и сред тях можете да измъкнете издания от XIX век и дори първи издания от XX век на цената на едно похапване в ресторант (освен, разбира се, ако не търсите първото издание на „Цветя на злото“^[62]). Един мой студент колекционираше туристически пътеводители на различни градове, стари и изгубили всякаква стойност, които му продаваха почти без пари. Така събра данни и разработи тема за докторат, където описа как се е променял даден град през десетилетията. После публикува доктората си, а накрая издаде и цяла книга.

Жан-Клод Карьер

Мога да ви разкажа как се сдобих с пълното издание на съчиненията на Флъд и всички бяха подвързани по един и същи начин според вкуса на епохата. Несъмнено бяха уникални екземпляри. Историята започва у едно богато многодетно семейство в Англия, което притежава ценна библиотека. Сред децата (а това се случва често) само едно знае истинската стойност на книгите. Когато бащата умира, познавачът казва небрежно на братята и сестрите си: „Аз ще взема само книгите. Оправяйте се, както знаете, с останалото“. Всички са трогнати и облекчени. Имат си земи, пари, мебели, че и цял замък. Но новият притежател на библиотеката не може да я продаде официално, защото рискува да всее паника в семейството. Ако разберат резултата от продажбата, ще загреят каква е била стойността на „само книгите“ и че брат им е взел не „нищо“, а направо ги е

измамил. Тогава момчето решава да ги продаде мълчешком чрез някакво куртие^[63] — един вид брокери, които често са доста странни личности. И така книгите на Флъд дойдоха при мен чрез едно такова „куртие“, което се придвижваше с моторетка и на дръжките ѝ имаше закачена найлонова торбичка. Понякога в торбичките на тези агенти се крият съкровища. Бяха ми необходими четири години, за да платя книгите. Но никой от семейството в Англия не разбра в чии ръце беше попаднала библиотеката на баща им и на каква цена.

[1] Едуард Гордън Крег (1872–1966) — английски театрален и оперен режисьор, актьор, продуцент, сценичен дизайнер, теоретик на театъра. Гениален изпълнител на ролята на Хамлет. ↑

[2] Директорията, представлявана от 5-има директори, е държавна институция, управлявала Франция от 1794 до 1799 г. ↑

[3] Бурлеска е литературно, драматично или музикално произведение, което се стреми да предизвика смях, като се подиграва с духа на сериозни творби или като окарикатурява героите си. Появява се през XVII в. по подражание на италиански автори, които пишат пародии, осмиващи античните писатели. Днес е разновидност на развлекателното сценично шоу, близко до мюзикъла, кабарето и водевила. ↑

[4] Ръоне Кръовел (1900–1935) — френски писател сюрреалист, изключен от движението по настояване на Андре Брьотон заради бисексуалност. Завършва живота си със самоубийство. Причините са две: туберкулоза на бъбреците и психически сътресения по време на Международния писателски конгрес през юни 1935 г. в Париж заради изгонването на френските сюрреалисти, които Иля Еренбург нарича в памфлет „педерастии“ и в отговор получава множество плесници лично от Брьотон, а Кръовел прави отчаяни опити пред делегатите сюрреалистите да бъдат върнати в залата. ↑

[5] Жак Риго (1898–1929) — френски писател сюрреалист. Основава агенция за самоубийства, която гарантира на клиентите си „бърза и безболезнена смърт“. Самият той завършва живота си със самоубийство след три неуспешни опита. ↑

[6] Мариус Мишел (1846–1925) — прочут френски подвързвач. Автор на книгата „Френската подвързия“ (Reliure française, 1880). ↑

[7] Георг Трауц (1808–1879) — немски подвързвач, емигрира във Франция през 1830 г. и постъпва на работа при френския подвързвач Антоан Бозоне. Впоследствие двамата основават съвместно ателие за луксозни подвързии и марката им „Трауц-Бозоне“ става една от най-известните във Франция през XIX в. ↑

[8] „Чукът за вещици“ (лат. *Malleus Maleficarum*) е най-известният трактат по демонология, написан от двама германски монаси, доминиканските инквизитори Хенрих Крамер (Heinrich Kramer, 1430–1505) и Якоб Шпренгер (James Sprenger, 1436–1494). Публикуван е в гр. Шпайере през 1486 г. Като инкунабул и после като старопечатна книга има неимоверен успех: в течение на 9 години претърпява 9 издания, 7 пъти е била издавана през XVI век. Общо до края на XVII век има 29 издания, 16 от които в Германия, 11 във Франция и 2 в Италия. Това юридическо ръководство за „лов на вещици“ е отговорно за около 60 000 смъртни случая (на англ.: *The Hammer of Witches: A Complete Translation of the Malleus Maleficarum by Christopher S. Mackay. Cambridge University Press, 2009. 668 p.*). ↑

[9] Moïse Cornu (фр.) — букв. Рогатият Мойсей. ↑

[10] Цистерциански библиотеки — в манастирите на монасите от Цистерцианския орден, основан през 1098 г. в абатството Сито (на лат. *Cistercium*) в Бургундия и играл голяма роля в религиозната история на Европа. Едно от главните занятия на монасите там било преписването на книги. Някои от библиотеките им съдържат хиляди ръкописи и печатни издания. Орденът съществува до днес — от 2000 манастири са останали 87. ↑

[11] „Религии на Книгата“ или „религии на Писанието“ — определение, което дава ислямът на предшестващите го монотеистични религии, основаващи се на Библията — юдаизма и християнството. Произхожда от израза в Корана „хора на Книгата“ („ахл аль-китаб“) или немюсюлманите, които ръководят живота си от божествените откровения в Светото Писание. ↑

[12] Мани (ок. 216 — ок. 275 г.) — персийски пророк. Манихейството съществува около едно хилядолетие в Месопотамия, Индия, Централна Азия, Северна Индия и Тибет. Манихейците включват в религията си всички световни традиции и запазват много християнски текстове. ↑

[13] Привърженици на маздеизма (перс.) — религия на древните народи в Средна Азия и Задкавказието: перси, мидийци и пари, която възниква през I в. пр.н.е. и проповядва победа на добрия бог Ахура-Мазда в битката му срещу злия бог Ангра Майню. ↑

[14] Това са първите три книги от Новия завет: Евангелията на Матей, Марко и Лука. Наричат се „синоптични“ от гр. дума „σύνοψις“ — преглед. Описват едни и същи събития от живота на Исус и се различават от Евангелието на Йоан. ↑

[15] Св. Амброзий (ок. 340–397) — епископ на Милано, един от четирите велики латински учители на Църквата. Изключително начетен за времето си, автор на химни и на коментари върху Библията. Покровител е на Милано и Болоня, изобразяван с бич, кошер или с книга. ↑

[16] Кръстник и учител на св. Августин е св. Амброзий. В „Изповеди“, глава VI пише, че св. Августин е учуден от мълчаливото четене на своя учител (без да си мърда устните). ↑

[17] Джанфранко Контини (1912–1990) — италиански филолог и литературен критик. Автор на книги върху творчеството на Данте, Еудженио Монтале и др. ↑

[18] Scartafacci (остар. ит.) — чернови. ↑

[19] Режи Дебре (р. 1940) — френски философ и политолог с леви убеждения. През 1967 г. се бие с Че Гевара в Боливия. Съветник по външните работи на френския президент Франсоа Митеран. Създател на медиологията — идеологическа, политическа и религиозна теория на медиите. ↑

[20] Марк Аней Лукан (39–65) — римски поет, най-значимият след Вергилий. Племенник на Сенека. Историческата поема „Гражданската война или битката при Фарсала“ съдържа 10 песни и описва хрониката до решителния сблъсък между войските на Цезар и Помпей. ↑

[21] Армилярна сфера — древен астрономически уред за определяне на екваториалните или еклиптичните координати на небесните тела, важен навигационен уред и за моряците. Същата история У. Еко предава чрез героя си Уилям от Баскервил в „Името на розата“ (Ден втори: шести час). ↑

[22] Библиотеката в Тимбукту (Мали) съдържа над 100 000 ръкописа, повечето на тема астрономия, биология, музика, на арабски

език още от XII в. Градът още през XIV в. се превръща в книжовен център. Днес Тимбукту е беден град, но е един от осемте административни центрове на държавата и е под закрилата на ЮНЕСКО. ↑

[23] Догони — племенна общност в Мали, обитаваща планинските склонове Бандиагара на юг от р. Нигер. Безписмен народ, с изключително примитивен бит, но с феноменални знания в областта на астрономията и космологията. След изследванията на френските антрополози Жермен Дитерлен и Марсел Гриол, астрономическите познания в догонската митология са описани и от Робърт Темпъл в книгата му „Загадката Сириус“ (1975, бълг. Изд. 2000). ↑

[24] Марсел Гриол (1898–1956) — френски етнограф африканист. ↑

[25] Анимизъм — система от вярвания, която не приема делението на тялото и душата. Според анимистите душа имат и животните, и растенията, и предметите — всичко, свързано с материалния свят на човека. Днес в света има около 150 млн. анимисти, които обитават Африка, Азия и Океания. ↑

[26] Алдо Мануцио или Алдус Мануциус (1449–1515) — венециански издател печатар. Първ издава гръцките и латинските класици във формат in octavo, дотогава употребяван само за богослужебни книги. ↑

[27] Херон Александрийски (I в., ок. 10–75) — древногръцки инженер, физик, механик, математик, изобретател, живял в Египет. До нас са дошли много негови трактати, сред които „Пневматика“, „Метрика“, „Механика“ и др. Изобретил е варианти на двигатели, парната турбина, пневматични подемни кранове, автоматичен куклен театър, автомат за продажба на „светена“ вода, автомат за отваряне на врата, монетен автомат, воден орган, водни часовници, геодезически и земемерни уреди, самозареждащ се арбалет, ръчен снаряд и др. ↑

[28] Става дума за императора на ацтеките. Столица на империята е бил град Теночтитлан, върху чиято територия се намира днешният град Мексико. По описания начин съобщение на 2000 км разстояние пристигало за до 5 дни. ↑

[29] Възможно е под споменатото на френски език заглавие „Photographies de films perdus“ Кариер да има предвид книгата „Lost

Films: Important Movies That Disappeared“ на Frank T. Thompson (1996).

↑

[30] „42-редовата Библия“ — издание от ерата на Гутенберг, утвърдило изкуството на печатната книга. В първите страници текстът на Библията е бил разположен в 2 колони и на 40–41 реда, но за да спести място, Гутенберг е намалил големината на шрифта на следващите страници и така на всяка страница е успял да събере по 42 реда. Тази Библия е отпечатана в Майнц в 180–200 екземпляра (според някои източници — в 300 екземпляра), а работата по нея е продължила между 1452–1456 г. Днес се знае местонахождението на 48 от тях, 12 от които са отпечатани на телешка кожа (vélin). Най-много са в Германия (12), а след нея се нареждат САЩ (9). ↑

[31] Жан-Клод Кариер има предвид „Беседи за края на времената“, където участват много събеседници и въпросите са задавани също от Жан-Филип дьо Тонак. (Entretiens sur la fin des temps / Jean-Claude Carrière, Jean Delumeau, Umberto Eco, Stephen Jay Gould; réalisés par Catherine David, Frédéric Lenoir et Jean-Philippe de Tonnac. Paris: Fayard, 1998. 321 p.). ↑

[32] „Hypnerotomachia Poliphili“ (от гръц. думи „ύπνος — сън“, „’ερος — любов“ и „μάχη — битка“) — приблизителен превод „Любовната битка на Полифилий насън“ или накратко „Сънят на Полифилий“. Една от най-мистериозните и най-изящно изработени книги инкунабули. Отпечатана във Венеция през 1499 г. от известния издател печатар Алдо Мануцио. Произведението е анонимно, изградено в акростих, жанрът е езотеричен любовен роман. Книгата е написана на смес от италиански и латински език, но включва и фрагменти на древноеврейски, гръцки и арабски и египетски йероглифи. Шрифтът е изработен от Франческо Грифо. Векове по-късно, през 1929 г., е възроден от Стенли Морисън и наречен „бембо“.

↑

[33] „Нюрнбергска хроника“ („Liber Chronicarum“, 1493) — легендарен инкунабул на прочутия издател Албрехт Дюрер. Съдържа 1809 ксилографски гравюри на германския художник Михаел Волгемут (1434–1519). Автор на текста е нюрнбергският физик, лекар и картограф Хартман Шедел (1440–1514). Изданието е отпечатано от Антон Кобергер — собственик на най-голямата немска печатница от тази incunabula era. ↑

[34] Марсилио Фичино (1433–1499) — италиански филолог, философ, лекар и астролог, основател и глава на флорентинската Платонова академия. Противник на схоластиката на Аристотел. Превежда на латински Платон и Плотин. ↑

[35] „Arbor Vitae Crucifixae“ (1305) — „Дървото на кръстния живот“ (на Исус Христос), трактат на италианския предсказател, теолог и член на Ордена на францисканците Убертино ди Казале (Ubertino da Casale, 1259 — след 1325). В творбата Христос е разгледан според канона на св. Франциск. Говори се за приближаващото царство на Св. Дух и се отправят критики към Църквата. ↑

[36] Атанасиус Кирхер (1602–1680) — немски йезуит и учен от Римската колегия (Collegio Romano). Наричат го „универсален гений“ („universal genius“) и „магистър на сто изкуства“ („master of a hundred arts“), „последния човек на Ренесанса“, по ерудиция го сравняват с Леонардо да Винчи. Автор на научни трудове и изобретения — 34 издадени тома in folio по математика, астрономия, музика, акустика, медицина, езикознание, археология, сред които „Mundus Subterraneus“ (с информация за изчезналата Атлантида), изобретил теоретично киното („магическия фенер“, прототипа на проекционния апарат) и дори първия „компютър“. Археологическата му колекция става основа за първия в Рим природонаучен музей, наречен на негово име — „Museum Kircherianum“. Притежавал и изследвал неразчетената книга „Ръкописът на Войнич“. Прави опити да разчете йероглифите и публикува Коптски (етиопски) речник. През 1660 г. продава ексклузивните права за издаване и преиздаване на повечето от книгите си на амстердамския издател Йохан Вайсберг. ↑

[37] „Ars Magnesia“ (лат.) или „Изкуството на магнетизма“ (1631) — първата книга на Кирхер. (Kircher, Athanasius. *Ars Magnesia, Hoc est Disquisitio Bipartita-empirica seu experimentalis, Physico-Mathematica De Natura, Viribus, Et Prodigiosis Effectibus Magnetis*. Herbipoli: Zinck, 1631). ↑

[38] Лацио (лат. Лациум) — област в антична Италия, прародина на съвременните романски народи. ↑

[39] Жан-Франсоа Шамполион (1790–1832) — френски историк ориенталист и лингвист, с ключов принос за разчитането на йероглифното писмо след откриването на Розетския камък на 14 септември 1822 г. Помагат му отличните знания по древни езици и

особено речникът на коптския език на Атанасиус Кирхер. Основател на египтологията. ↑

[40] Розетският камък — базалтова плоча от 196 г. пр.н.е., епиграфски паметник, открит в градчето Розета, близо до р. Нил, през 1799 г. На него има три паралелни текста: на древноегипетски в два варианта (йероглифно и демотично или народно писмо) и на старогръцки език, благодарение на което се разшифроват египетските йероглифи. Текстът представлява благодарствено слово на египетските жреци към фараона Птолемей V Епифан. ↑

[41] Илюстрирана „Енциклопедия на Китай“ (*China monumentis: qua sacris qua profanis, nec non variis naturae & artis spectaculis, aliarumque rerum memorabilium argumentis illustrata*, 1667) — монументален труд с карти и цялата информация за Империята, която Кирхер успява да събере. ↑

[42] „Великото изкуство на светлината и сянката“ (Рим, 1646). ↑

[43] *Laterna magica* (лат.). ↑

[44] „*Oedipus Aegyptiacus*“ (в 3 т., Рим, 1652–1655). ↑

[45] „*Arca Noë, in tres libros digesta...*“ (Амстердам, 1675). ↑

[46] „*Turris Babel, Sive Archontologia Qua Primo Priscorum post diluvium hominum vita, mores rerumque gestarum magnitudo, Secundo Turris fabrica civitatumque exstructio, confusio linguarum, & inde gentium transmigratio, cum principalium inde enatorum idiomatum historia, multiplici eruditione describuntur & explicantur*“ (Амстердам, 1679). ↑

[47] Гаспар Шот (1608–1666) — германски учен, йезуит, експериментатор в областта на физиката, математиката и естествените науки. Най-популярната му книга е „Забавна техника, или Чудесата на изкуствата“ (*Technica curiosa, sive Mirabilia artis*, 1664). ↑

[48] Не е ясно Умберто Еко кого има предвид: Алдо Мануцио (1449–1515) или по-късната фамилна печатница с издателство „*Manutius*“ на сина му Паоло Мануцио (1512–1574) и внука му Алдо Мануцио младши (1547–1597). ↑

[49] Флобер колекционирал всякакви материални и словесни „експонати“ на глупостта. Събирал писмени „бисери“ винаги докато чете. Романът му „Бувар и Пекюше“ е първа част на неосъществения му замисъл за двутомна „Енциклопедия на човешката глупост“. Втората част планирал да състави от събраните цитати. Тази колекция

е публикувана много години след смъртта му, през 1913 г., под заглавието „Le Dictionnaire des idées reçues“. ↑

[50] Сборник с есета на Умберто Еко, писани в периода 1963–1983 г., издаден на френски език (Еко, Umberto. *La guerre du faux*. Paris: V. Grasset, 1985. 274 p.). Заглавието на книгата е алюзия със заглавието на фантастичния роман на Жозеф Рони-старши „Борба за огън“ (*La Guerre du feu*, 1909, екранизиран под заглавието „Войната за огъня“, 1981). ↑

[51] Еко, Umberto. *I limiti dell'interpretazione*. Milano: Bompiani, 1990., 369 p. ↑

[52] Еко, Умберто. Махалото на Фуко. Прев. Бояна Петрова. [2. изд.]. София: Бард, 2001. 672 с. ↑

[53] Еко, Умберто. Баудолино. Прев. Бояна Петрова. София: Бард, 2003. 480 с. ↑

[54] Марк Витрувий Полион (I в. пр.н.е. — I в. от н.е.) — древноримски военен инженер, архитект. Най-важният му трактат е „Десет книги за архитектурата“, вероятно първият научен труд в тази област. Прочутата скица на Леонардо „Витрувианският човек“ показва образеца в теорията на Витрувий — пропорциите на архитектурните проекти трябва да следват хармоничните отношения между частите на човешкото тяло. ↑

[55] Пълни събрани съчинения (лат.). ↑

[56] „Гуарани“ („O Guarani: Romance Brasileiro“, 1857) — исторически роман на бразилския журналист, политик, писател романтик Жозе де Аленкар (1829–1877). Сюжетът е колонизацията на Бразилия от португалците и любовта на португалско момиче с индианец. ↑

[57] Алюзия с едноименния роман на Оноре дьо Балзак, чийто герой купува шагренова кожа от един антиквар. Тя се сгърчва и смалява при изпълнението на всяко негово желание. Сравнението е оригинално, защото шагреновата кожа се е използвала преди всичко за подвързии на книги. ↑

[58] Пълно заглавие „De Harmonia Mundi Totius“ (лат.) — „За хармонията на целия свят“, трактат. ↑

[59] Франческо Джорджи (1466–1540) — венециански монах, проявявал силен интерес към Кабала. Автор на трактатите „De harmonia mundi totius“ (ок. 1525) и „In Scripturam Sacram Problemata“

(1536). Шекспир ценял много Джорджи и споменава неговата концепция за света във „Венецианският търговец“. ↑

[60] Става дума за Егидиус Гутман (Aegidius Gutmann, 1490–1584) — немски алхимик, вероятен предшественик на розенкройцерите. Цитираната книга „Откровението на божественото величие“ („Offenbarung Göttlicher Majestät“) е внушителен трактат по алхимия, написан през 1575 г., но издаден след смъртта му през 1619 г. във Франкфурт. ↑

[61] Christie’s — световноизвестна аукционна къща. Заедно със Sotheby’s заемат 90% от световния пазар на търгове за антикварни произведения и предмети на изкуството. ↑

[62] „Цветя на злото“ („Les fleurs du mal“, 1861) — сборник стихове на Шарл Бодлер (1821–1867). ↑

[63] Куртие (фр. courtier) — меклер, дилър във Франция; посредник за сделки при стокови или фондови борси и при застрахователни операции. Възнаграждението, което получава от своя доверител, е процент от стойността на купените или продадени с негово посредничество стоки или ценни книжа. ↑

6. КНИГИ, КОИТО ИСКАТ НА ВСЯКА ЦЕНА ДА СЕ ДОБЕРАТ ДО НАС

Жан-Филип дьо Тонак:

Изглежда, че сте преследвали някои книги, и то понякога — с голямо упорство. За да попълните изданията на някой автор, или пък, за да обогатите тематиката на вашите колекции. Или дори само от любов към красивия предмет, или заради символичното значение, което дадена книга би могла да въплъщава. Имате ли случки в живота си, които бихте споделили с нас, свързани с тази детективска дейност?

Жан-Клод Карьер

По този повод ще ви разкажа за едно мое посещение в Националния архив преди десетина години. Трябва да знаете, че всеки ден в архивите на Франция, както предполагам и във всяка друга държава, където има такива, идва камион, за да вземе грамада от стари документи, за които има решение да бъдат унищожени. Трябва да се прави прочистване, отчисляване. Така е навсякъде по света.

Понякога, преди да дойде камионът, до вече обречената планина хартия се допускат хора, които наричат „papieristes“ — „бумажни манияци“, любители на стари документи като нотариални актове, брачни договори и какво ли не, за да си вземат онова, което ги интересува, преди да бъде унищожено. Директорката на Националния архив ми разказа как един ден отивала на работа и тъкмо се канела да влезе в двора на сградата, видяла един от въпросните камиони да излиза оттам. Минал точно покрай нея. Много обичам опитното и набито око. С едно стрелване на погледа то забелязва ценните неща, сякаш само това е чакало. И така, тя се отдръпва, за да направи път, и вижда къс жълтеникава хартия, която стърчи от една бала. Веднага спира камиона, развързва връвта и попада на единствения намерен

дотогава афиш на „Блестящия театър“ на Молиер^[1], от времето, когато е гастролирал само в провинцията! Как ли е попаднал този афиш там? И защо са решили да го изгорят? Колко ли ценни документи, редки книги са дадени за унищожаване само поради чиста разсеяност, нехайство, незнание, небрежност? Хората, проявяващи невнимание, нанасят повече щети от преките унищожители.

Умберто Еко

Един колекционер наистина трябва да притежава опитно око. Преди няколко месеца бях в Гранада и след като посетих „Алхамбра“ и всички останали забележителности, помолих един приятел да ме заведе да разгледам някоя книжарница за стари книги. Там цареше рядко срещан хаос. Ровех без големи надежди сред безразборно натрупаните испански заглавия, които не представляваха никакъв интерес за мен. Изведнъж две книги привлякоха погледа ми и аз поисках да ги измъкнат от купа. Попаднах на две творби по мнемотехники на испански. Платих едната, а продавачът ми подари другата. Ще ми кажете, че си е било чист късмет и че вероятно при книжаря е имало и други ценни книги. Сигурен съм обаче, че не е така. Човек притежава някакъв ловен нюх, който го води към плячката му.

Жан-Клод Карьер

Случвало ми се е да придружавам моя приятел Жерар Оберле^[2], добре известен книжар и прекрасен писател, при букинистите. Той влиза в някое магазинче и разглежда мълчаливо и внимателно лавиците му. В определен момент се насочва към **КНИГАТА**, която си го чака. Тя е единствената, към която посяга, и единствената, която взема. Последния път това беше творба на Самюел Бекет за Марсел Пруст^[3]. Много е трудно да се намери оригиналното ѝ издание. Познавах един прекрасен книжар на улица „Университетска“, който се беше специализирал по научни книги и предмети, свързани с науката. Бях студент и заедно с моите приятели ни пускаше в магазинчето си, въпреки че беше съвсем наясно, че не можехме да купим нищо. Обаче разговаряше с нас и ни показваше прекрасни неща. Той е един от хората, които оформиха вкуса ми. Живееше на улица „Бак“, от другата страна на булевард „Сен Жермен“. Една вечер на път за дома си се изкачвал по улица „Бак“... Както си върви, вижда, че от една кофа за

боклук се показва странно парче месинг. Спира, вдига капака, разузнава съдържанието на кофата и вади от вътре една от дванадесетте сметачни машини, изработени от самия Паскал. Безценна вещ. Тя в момента се намира в Националната консерватория за изкуства и занаяти^[4]. Кой я е хвърлил там? И какво съвпадение точно той, с неговото опитно око, да мине оттам точно тази вечер!

Умберто Еко

Преди малко се шегувах, разбира се, като разказвах за оня книжар в Гренада. Искам да бъда напълно честен — не съм сигурен дали при него нямаше и трета книга, която би ме впечатлила толкова, колкото и другите две. А може би и оня книжар, твоят приятел, е минал три пъти покрай същия предмет, който му е правел знаци, и е забелязал машинката на Паскал едва на четвъртия път.

Жан-Клод Карьер

В каталанския език има един основополагащ текст от XIII век. Това е отдавна изчезнал ръкопис, който се състои само от две страници, но съществува негова печатна версия от XV век. Така че става въпрос за изключително рядък инкунабул. Очевидно това е най-скъпата първопечатна книга на света за страстния любител каталанец. Познавах един книжар в Барселона, който след години истинско детективско търсене и преследване на отдавна изтрети следи, накрая я откри. Купи я и я препродаде на Библиотеката на Барселона. Не ми каза цената, но трябва да е била значителна. Минават няколко години. Същият книжар един ден купува огромен фолиант^[5] от XVIII век, чиято подвързия — както често се случва — е била натъпкана със стари документи и постъпва така, както се постъпва в подобни случаи. Разцепва внимателно подвързията с бръснач, за да изпразни съдържанието ѝ. Сред хартиите, които били вътре, намира каталанския ръкопис от XIII век. Същият ръкопис. Оригиналният. Изгубеният. Помислил, че ще припадне. Истинското съкровище било вътре в подвързията. Чакало го. Някой го бил пъхнал там от елементарно невежество.

Умберто Еко

Куорич^[6] — най-важният книготърговец антиквар в Англия, а може би и в света, организира цяла изложба и издаде специален каталог само от подобни ръкописи, намерени в подвързиите. Там дори имаше подробно описание на един ръкопис, оцелял след пожара от „Името на розата“ — измислен, естествено. Веднага разбрах. Стигаше ми само да проверя размерите му — колкото пощенска марка. Така станавме приятели. Но много хора бяха повярвали, че става дума за автентичен документ.

Жан-Клод Карьер

А смяташ ли, че все още е възможно да се намери неизвестна трагедия на Софокъл?

Умберто Еко

В момента в Италия тече грандиозна полемика по повод папируса на Артемидор^[7], който стана притежание на банковата фондация „Сан Паоло“ в Торино. Двамата най-големи италиански специалисти са се хванали за гушите. Спорят дали този текст, който се приписва на гръцкия географ Артемидор, е автентичен, или не. Всеки ден в пресата четем гръмкото мнение и на някой друг специалист, който потвърждава или отрича написаното предишния ден. И всичко това се прави, за да се покаже, че продължаваме да намираме тук и там повече или по-малко ценни находки от миналото.

Само преди петдесетина години намерихме ръкописите от Мъртво море. Смятам, че вероятността да намерим значими исторически документи в наши дни, е по-голяма, защото строим повече и разглеждаме повече пръстта по време на разкопките. Така че днес има по-голяма вероятност да намерим някоя трагедия на Софокъл, отколкото по времето на Шлиман.

Жан-Филип дьо Тонак:

Кое е най-съкровено то ви желание като библиофили и хора, влюбени в книгите? Какво бихте желали да видите как изскача от земята по време на някой строеж?

Умберто Еко

С цялото си сърце бих искал да намеря (и то лично за мен) екземпляр от Библията на Гутенберг, първата печатна книга. Интересуват ме и изгубените трагедии, за които говори Аристотел в своята „Поетика“. Няма други изчезнали книги, които биха ми липсвали. Както вече казахме, щом ги няма, може би не са заслужавали да оцелеят при пожарите или да избегнат ръката на инквизитора.

Жан-Клод Карьер

Лично аз бих бил очарован, ако открия непознат досега кодекс на маите. Когато пристигнах за първи път в Мексико през 1964 г., ми казаха, че имало описания на около сто хиляди пирамиди, но разкопки били правени само на триста от тях. Години по-късно разговарях с един археолог, който работеше в Паленке^[8], и се заинтересувах колко време биха продължили разкопките там. Знаете ли какво ми отговори? „Петстотин и петдесет години приблизително“. Съдбата на доколумбовия свят несъмнено ни предоставя най-кръвожадания пример на опит за тотално разрушаване на всякакви текстове, на цяла раса с общ език и еднакъв начин на изразяване, притежаваща култура и литература, с други думи — общ начин на мислене. Като че ли победените народи не са заслужавали никаква памет...

Цели купища кодекси са били изгорени в Юкатан по нареждане на няколко християнски талибани. Оцеляват едва по няколко кодекса на ацтеките и маите, някои от тях — при невероятни обстоятелства. Един кодекс на маите бил намерен през XIX век в Париж от някакво „набито око“ до една камина малко преди да го изгорят.

А това е доказателство, че древните езици на Америка не са мъртви. Напротив, възраждат се. Нахуатъл^[9], езикът на ацтеките, претендира за национален език в Мексико. И пиесата „В очакване на Годо“^[10] току-що беше преведена на нахуатъл. Вече си запазих екземпляр от „оригиналното“ издание.

Жан-Филип дьо Тонак:

Може ли да си представим, че утре ще открием някоя книга, за чието съществуване не сме знаели?

Жан-Клод Карьер

По този повод ще ви разкажа още една невероятна история. Главното действащо лице в нея е Пол Пелио^[11], френски лингвист, млад изследовател от началото на XX век. Бил изключително надарен лингвист и запален археолог, почти като Шамполион, но живял цял век преди него. Работел с германски екип в Западен Китай, в областта Дунхуанг, където изучавал един от пътищата на коприната. От водачите на камилски кервани през пустинята се знае отдавна, че там има много пещери, а в тях — статуи на Буда и други древни артефакти.

През 1911 г. Пелио и колегите му откриват пещера, която била зазидана още от X век. Преговарят с китайското правителство и я отварят. Оказва се, че в нея има 70 000 ръкописа — всички до един от преди X век! Някои твърдят, че това е най-голямото археологическо откритие на XX век. Цяла пещера с книги, за чието съществуване никой не е и подозирал! Да си представим за момент, че сме проникнали в някоя затворена зала на Александрийската библиотека и там всичко е непокътнато... А Пелио с опитното си око вероятно е изпитал същото чувство — неконтролируема еуфория. Как ли е биело сърцето му?! Някакъв фотограф го е уловил как е застанал със свещ в ръка пред купищата антични текстове. Няма никакво съмнение, че сърцето му е преливало от щастие.

Остава три седмици^[12] в пещерата сред безценните ръкописи и започва да ги подрежда. Открива два ръкописа на изчезнали езици — единият бил на староперсийски, написан с азбука „пахлави“^[13]. Открива също и единствения познат и досега ръкопис на китайски език, написан от самите манихейци, а не от противниците им. Върху този текст моята съпруга Нахал написа цяла дисертация. Там Мани е наречен „Буда на светлината“. Има и други невероятни документи и текстове от всички културни традиции. Пелио успява да накара френското правителство да откупи около 20 000 от тези ръкописи — разбира се, със съгласието на китайците. Днес те са във фонда „Пелио“ в Националната библиотека. Все още се превеждат и проучват.

Жан-Филип дьо Тонак:

Ще задам още един въпрос. Може ли да си представим, че ще открием някой непознат шедьовър?

Умберто Еко

Един италиански майстор на афоризмите беше написал, че човек не може да бъде голям български поет. Мнението му изглежда малко расистко. Може би е искал да изрази само едната от следните две идеи или и двете едновременно (би могъл да избере която и да е малка страна вместо България). Първата — че дори такъв поет да съществува, езикът му не е достатъчно познат, за да имаме шанса пътищата ни да се пресекат. „Голям“ всъщност означава „прочут“ — не може да си голям поет, ако не си прочут. Веднъж бях в Грузия и ми казаха, че националната им поема „Човекът с тигровата кожа“ на Шота Руставели е невероятен шедьовър. Вярвам, че е така, но славата му не е отекнала в света така, както тази на Шекспир! Втората идея — една страна трябва да е била разтърсена от големи исторически събития, за да произведе съзнание, способно да мисли универсално.

Жан-Клод Карьер

А и колко писатели като Хемингуей са се родили в Парагвай? Може би по рождение са имали капацитета да създадат твърде оригинални и силни четива, но не са успели. Защото не са можели да пишат. Или защото не е имало издател, който да се интересува от техните творби. А може и да не са съзнавали, че притежават писателска дарба и че е трябвало да станат писатели.

Умберто Еко

В „Поетиката“ си Аристотел изрежда двадесетина трагедии, които ние не познаваме. Истинската загадка обаче е защо са оцелели единствено творбите на Софокъл и Еврипид. Дали са били най-добрите и най-достойните да достигнат до следващите поколения? Или пък авторите им са изплели маса интриги и са действали така, че да получат одобрението на съвременниците си и да отстранят конкурентите си — онези, които Аристотел цитира? Защото в противен случай историята би съхранила именно техните имена.

Жан-Клод Карьер

Да не забравяме, че някои от произведенията и на Софокъл са се изгубили. А дали те — изгубените му творби, не са имали по-голяма стойност от запазените? А може би онези, които сме съхранили, са били предпочитаните от атиняните трагедии? Това не значи, че са били

най-интересните, поне в нашите очи. Може би днес бихме предпочели да четем другите. И кой е решил да запази, да не запази или да преведе на арабски език едно произведение, а не друго? И колко ли са „великите автори“, за чието съществуване изобщо не сме узнали? Макар че и без книги славата на автора може да е огромна. Тук се сблъскваме с понятието „призрачност“. Кой знае? Може би най-великият писател е онзи, от когото не сме прочели нищичко. Очевидно върховете на славата са пренаселени от анонимни гении... Често си мисля за тълкуванията върху творбите на Шекспир и Молиер и се питам (естествено въпросът ми е идиотски) кой ли ги е написал. Но какво значение има? Истинският Шекспир потъва и изчезва в славата на Шекспир. Без творчеството си Шекспир би бил никой. А творчеството на Шекспир и без Шекспир щеше да си остане творчество на Шекспир.

Умберто Еко

Може би има отговор на нашето питане. Върху всяка книга с течение на времето се натрупват всички тълкувания, които сме направили. Не четем творчеството на Шекспир такова, каквото той го е написал; нашият Шекспир е много по-богат от онзи, когото са четели през неговата епоха. За да може един шедьовър да стане шедьовър, е достатъчно да стане известен, т.е. да погълне всички тълкувания, които е предизвикал, а те ще направят от него онова, което е. Непознатият шедьовър просто не е имал достатъчно читатели, четения, тълкувания. В края на краищата, бихме могли да кажем, че Талмудът е създал Библията.

Жан-Клод Карьер

Всяко прочитане променя книгата, разбира се, както и събитията, на които сме съвременници. Една велика книга си остава винаги велика, расте и остарява заедно с нас, но никога не умира. Времето я опложда и я променя, докато творбите, към които няма интерес, се плъзват встрани от историята и изчезват. Преди няколко години прочетох отново „Андромаха“ на Расин^[14]. И ето че стигнах до тирадата, в която Андромаха описва на прислужницата си сечта в Троя: „Сещай се, Сефиза, не забравяй и сънувай онази нощ жестока, за цял един народ ще бъде вечно страшен спомен тя“. Четеш тази сцена по

различен начин, след като вече е съществувал лагерът „Освиенцим“. А младият Расин още в „Андромаха“ ни е описал един геноцид.

Умберто Еко

Такава е историята и на Борхес за Пиер Менар^[15]. Някакъв писател опитва да пренапише „Дон Кихот“, като за целта усвоява историята и културата на Испания от XVII век. Пише той книгата, дума по дума повтаря романа на Сервантес, но смисълът му се променя, защото изречението, казано днес, има по-друго значение от същото изречение по онова време. А и ние самите четем романа по различен начин поради многократните му прочити през вековете, станали неделима част от оригинала. Непознатият шедьовър не е имал този шанс.

Жан-Клод Карьер

Шедьовърът не се ражда шедьовър, а става такъв. Трябва да добавим, че големите произведения си влияят едно на друго чрез нас. Безспорно можем да обясним доколко Сервантес е повлиял на Кафка. Но също бихме могли да кажем (Жерар Жьонет^[16] го показва съвсем ясно) и че Кафка е повлиял на Сервантес. Ако прочета Кафка преди Сервантес, несъзнателно и за самия мен Кафка ще промени четенето на „Дон Кихот“. Така и нашият преизпълнен с трудности живот, личният ни опит, получаваната текуща информация, дори грижите у дома и проблемите с децата — всичко влияе върху четенето на старите текстове.

Случва ми се да разтворя някоя книга, ей така, случайно. Така миналия месец отворих „Дон Кихот“ — попаднах на последната му част, онази, дето се чете най-малко. На връщане от своя „остров“ Санчо Панса среща свой приятел на име Рикоте, който е „обращенец“ — с други думи, мавър, покръстен с кралски декрет (исторически факт), чрез който го изпращат в Берберия — страна в Африка, която той не познава, чийто език не говори, чиято религия не практикува. Рикоте подчертава, че е добър християнин, роден в Испания, също като родителите си. Тази страница от романа е невероятна. Тя в прав текст ни говори за нас самите, просто и без посредник. „Никъде другаде не намираме прием, какъвто заслужават нашите нещастия“^[17] — казва героят. Ето какво значи авторитет, близост и актуалност на великата

книга. Отваряме я и тя ни говори за нас. Защото междуременно сме изживели много неща, защото към нея се е прибавила и нашата памет и се е примесила със съдържанието на четивото.

Умберто Еко

Така е и с „Джокондата“. Леонардо да Винчи е сътворил произведения, които лично аз смятам за по-хубави, например „Богородица на скалите“ или „Дамата с хермелина“. Но „Джокондата“ е получила повече коментари и тълкувания, които също като седиментни пластове с времето са се наслагали върху платното и са преобразили картината. Елиът^[18] вече каза всичко това в есето си върху „Хамлет“. „Хамлет“ не е шедьовър, а хаотична трагедия, която не успява да приведе в хармония различните си източници. По тази причина творбата става енигматична и всички продължаваме да си задаваме въпроси за нея“. „Хамлет“ не е творба шедьовър заради литературните си достойнства, а защото устоява на нашите интерпретации — с други думи, остава неразгадана от тях. Понякога е достатъчно да произнесем няколко безсмислени думи, за да ни запомнят следващите поколения.

Жан-Клод Карьер

Ами преоткриването на забравени творби? Като че ли едно произведение прекосява времето и чака своя звезден час. Веднъж от телевизията ме попитаха дали бих приел да адаптирам „Дядо Горио“ за екрана. Не бях препрочитал романа поне от тридесет години. Една вечер седнах да го прегледам. Не можах да се откъсна от книгата, докато не я прочетох цялата, и стоях до три часа през нощта. Как така Балзак, едва 32-годишен, когато пише романа, неженен, няма и деца, успява да проучи и разкрие из основи отношенията на един стар баща с дъщерите му по такъв безмилостен, точен и правдоподобен начин? Например дядо Горио разказва на Растинак, който живее в същия пансион, че вижда дъщерите си да минават с каретите си по „Шан-з-Елизе“. Той е платил каретите и лакеите им и по тази причина е обеднял, дори се е разорил. Страхува се да не ги притесни с присъствието си и затова не се показва, не им прави знак, че е там. Задоволява се да слуша възхитените коментари на онези, които ги гледат от страни, и казва на Растинак: „Бих искал да съм малкото

кученце, което държат върху коленете си...“ Как е съумял Балзак да измисли това сравнение? Наистина от време на време има колективни преоткривания на творби, но има и лични, които всеки от нас може да направи, ако някоя вечер вземе в ръце забравена книга. А тези преоткривания са безценни духовни преживявания.

Умберто Еко

Спомням си, че в младостта си така открих Жорж дьо Ла Тур^[19] и направо се влюбих в него, и то до такава степен, че се питах защо не го смятат за гений от класата на Караваджо. Десетилетия по-късно Ла Тур беше преоткрит и обсипан с ласкателства. Тогава стана извънредно популярен. Понякога стига да организираш изложба (или да направиш ново издание на книга), за да предизвикаш внезапно див възторг.

Жан-Клод Карьер

Между другото, можем да засегнем и темата за това, как някои книги устояват на унищожението. Вече говорихме за начина, по който испанците са се отнесли към индианските цивилизации в Америка. От всички тези езици и литератури сме съхранили всичко на всичко три кодекса на майте и четири на ацтеките. Два от тях са открити като по чудо — първият (на майте) в Париж, а вторият (на ацтеките) във Флоренция и затова е наречен Флорентинският кодекс. А дали е имало „хитри“ и „упорити“ книги, които са пожелали на всяка цена да оцелеят и един ден да задръстят полезрението ни?

Жан-Филип дьо Тонак:

Може би отклоняването на ръкописи и ценни книги е изкушение за онези, които знаят точно стойността им? Един експерт, който се занимава с консервиране и реставриране на книги в Националната библиотека в Париж, наскоро беше обвинен, че е откраднал ръкопис, принадлежащ на староеврейския фонд, за който самият той отговарял.

Умберто Еко

Има и книги, които са оцелели благодарение на крадци. Вашият въпрос ме накара да си спомня за Джироламо Либри, флорентински граф от XIX век. Бил голям математик и по някаква причина станал

френски гражданин. Като голям учен, при това твърде уважаван, го назначават за извънреден комисар по издирването и спасяването на ръкописи, принадлежащи към националното богатство. И ето че в това си качество той прекосява цяла Франция, ходи от манастир на манастир, обикаля общинските библиотеки и наистина успява да изтръгне от тъжната им съдба документи с огромна стойност и купища ценни книги. Всички приветстват начинанието му и цялата страна го обсипва с почести до деня, в който става ясно, че е отклонил за своя полза хиляди документи и неоценими книги. Заплашва го процес. Всички представители на френската култура от онова време, сред които Гизо^[20] и Мериме, подписват манифест в защита на клетия Джироламо Либри, като страстно защитават неговата почтеност. Надигат се и италианските интелектуалци. Разгръщат безпрецедентна пледоария в защита на несправедливо обвинения нещастник. Продължават да го защитават дори когато откриват в дома му хилядите документи, които е обвинен, че е откъмнал. Той прилича малко на онези европейци, които откривали ценни предмети и смятали за най-нормалното нещо на света да ги отнесат у дома си. Освен ако Джироламо не е държал тези документи в дома си „на склад“ — докато им дойдел редът да ги класифицира. За да избегне процеса, Либри се самозаточава в Англия, където завършва опетнения си от невероятния скандал живот. Но и досега няма никакви категорични факти или улики, чрез които да узнаем дали е бил виновен, или не.

Жан-Филип дьо Тонак:

Има книги, за чието съществуване знаем, но никой никога не ги е виждал или чел... Непознати шедьоври, чиято съдба е да останат непознати. Това са неоценими ръкописи — откраднати или очакващи да бъдат открити на дъното на някоя пещера от хиляда години. Но какво да кажем сега за творби, които внезапно губят „бащинството“ на автора си и ги приписват на някой друг? Шекспир ли е написал Шекспировото творчество? Омир бил ли е Омир? И така нататък...

Жан-Клод Карьер

По повод Шекспир ще споделя с вас едно мое изживяване. Бях в Пекин точно след културната революция. Една сутрин закусах в

хотела и четях „China Today“ на английски. Същата сутрин на седем колони, на цяла страница, се описваше сензационно събитие. Експерти в Англия открили, че някои творби на Шекспир не били негово дело. Бързам да прочета цялата статия и узнавам, че всъщност спорът се е родил въз основа само на няколко стиха, които като цяло не представляват особен интерес и са пръснати из няколко от пиесите му. Вечерях с група китаисти и им споделих изненадата си. Как така новина за Шекспир, която не е никаква новина, може да заеме почти цялата първа страница на „China Today“? Тогава един от китаистите ми каза: „Не забравяйте, че сте в страната на мандарините, т.е. в страна, където писането от край време е свързано с властта и е от основно значение. И когато се случи нещо, отнасящо се за един от най-големите писатели на Западна Европа, а може би и на света, си струва да публикуваш информация по този въпрос на седем колони на първа страница!“

Умберто Еко

Трудовете, предназначени да утвърдят или отхвърлят автентичността на Шекспировите творби, са безбройни. Имам цяла колекция, съдържаща най-известните. Дебатът се нарича „Полемиката за Шекспир и Бейкън“^[21]. Веднъж написах една шега, че ако всички творби на Шекспир са написани от Бейкън, на Бейкън нямало да му остане време да напише своите. Следователно неговите произведения са написани от Шекспир.

Жан-Клод Карьер

Имаме си същите проблеми с Корней и Молиер, но за това вече говорихме. Кой е авторът на творбите на Молиер? Кой, ако не самият Молиер? Докато бях студент по класическа филология, един от професорите в продължение на четири месеца ни чете лекции по „Омировия въпрос“. И накрая направи следния извод: „Сега вече знаем, че поемите на Омир вероятно не са били написани от самия Омир, а от внука му, който също се е казвал Омир“. Е, нещата еволюираха, защото днес специалистите постигнаха съгласие, че „Илиадата“ и „Одисеята“ със сигурност не са дело на един и същи човек. Така че версията за внука на Омир беше изоставена напълно.

Във всеки случай въпросът за съ-бащинство на Корней и Молиер ражда във въображението какви ли не сценарии. Молиер е ръководел театър заедно с маса служители: режисьор, актьори — хора, които са го виждали непрекъснато. Имало е регистри, където се е записвала всяка дейност — например във финансовата сфера. В такъв случай остава единствено да допуснем, че най-важният факт относно Молиер е бил скрит и да предположим например, че Корней му е носел текстовете нощно време, загърнат в черна мантия. Чудно е как никой по онова време не го е разбрал. Но лековерието побеждава правдоподобните факти. Така че стигаме до абсурдната теория за заговор. Има хора, които не могат да приемат света такъв, какъвто е. Понеже не могат да го пресътворят, се чувстват длъжни на всяка цена да го пренапишат.

Умберто Еко

Създаването на някоя творба задължително трябва да бъде съпътствано от някаква мистерия. Така иска публиката. Иначе как Дан Браун щеше да си изкарва хляба? Още от времето на Шарко^[22] знаем защо един истеричен човек има стигмати, но Падре Пио^[23] все още е идол за нас. Банално е Корней да бъде само Корней. Но ако Корней е едновременно и Корней, и Молиер, интересът се удвоява.

Жан-Клод Карьер

Що се отнася до Шекспир, не трябва да забравяме, че много малко от пиесите му са видели бял свят, докато е бил жив. Дълго след смъртта му група английски ерудити се събират и през 1623 г. съставят първото пълно издание със съчиненията му. Смята се, че това е оригиналното издание, и го наричат „Фолиото“^[24]. Очевидно е съкровище на съкровищата. Дали някъде има още екземпляри?

Умберто Еко

Виждал съм три в библиотеката „Фолгър“ във Вашингтон^[25]. Да, има и още, но не и при антикварите. В „Тайнственият пламък на кралица Лоана“^[26] разказвам случката за един книжар и „Фолиото“ от 1623 г. Всъщност — за мечтата на всеки колекционер: да се сдобие с Библията на Гутенберг или „Фолиото“ от 1623 г. Но както обяснихме, вече няма Библии на Гутенберг на пазара, всички са в големите

библиотеки. Видях две в библиотеката „Пиърпонт Морган“ в Ню Йорк. Впрочем едната беше непълна. Пипнах с ръце една във Ватиканската библиотека — напечатана върху велен и с цветно обозначение на рубриките, т.е. с оцветявани на ръка начални букви. Ако приемем, че Ватиканът не е Италия, това означава, че в Италия няма нито една Библия на Гутенберг. Последният познат в света екземпляр беше продаден на една японска банка преди двадесет години — не си спомням точно сумата, но беше някъде 3 или 4 милиона долара тогавашни пари. Ако някога на библиофилския пазар изскочи още някой екземпляр, никой не би могъл да каже за каква цена ще бъде предложен. Всеки колекционер си мечтае съдбата да го срещне със стара болна дама на 95 години, която в някой от шкафовете си е скрила Библия на Гутенберг. Колекционерът ѝ предлага да я купи за 200 000 евро. За дамата това е цяло състояние, което ще ѝ позволи да прекара приятно остатък от живота си. Но веднага възниква следният въпрос: след като занесете Библията у дома си, какво ще правите с нея? Или не казвате на никого, че я имате, а това е все едно да гледате комедия сам-самичък. Не можете да ѝ се насладите, защото не ви е смешно. Или пък започвате да приказвате за нея и така мобилизирате всички крадци на света. И накрая, обзет от отчаяние, я предавате в кметството на града. Ще я сложат на сигурно място и ще имате възможността да я гледате с приятелите си толкова пъти, колкото ви се прище. Само че няма да можете да станете посред нощ и да я погалите. Тогава каква е разликата дали притежавате, или не някоя Библия на Гутенберг?

Жан-Клод Карьер

Ами да, наистина. И каква е разликата? Понякога се замечтавам или по-скоро се унасям... Представям си, че съм крадец и че влизам в частен дом, където спи прекрасна колекция от стари книги. Нося си сак, където бих могъл да напъхам най-много десет книги. Е, да допуснем и че ще сложа две или три в джобовете си. Трябва, значи, да избира кои. Отварям библиотеката и имам на разположение само десет-дванадесет минути да взема решение, защото е възможно в къщата да има алармена система и тя да подаде сигнал на комисариата. Това е любимата ми ситуация. Възможността да нахлуя в затвореното и защитено пространство на някой колекционер. Представям си, че е

богат, парадоксално невеж и изключително антипатичен човек — до такава степен лишен от човешки образ, че понякога му се случва да разреже страниците на извънредно рядка книга, за да я продава страница по страница. Имам приятел, който се е снабдил по този начин с една страница от Библията на Гутенберг.

Умберто Еко

Ако бях разрязал и унищожил по този начин някои от книгите ми с гравюри, щях да спечеля сто пъти повече от сумата, която съм платил за тях.

Жан-Клод Карьер

Такива хора, които разрязват книгите си по този начин, за да продават гравюрите им, се наричат „трошачи“ или „разрушители“. Те са явни врагове на библиофилите.

Умберто Еко

Познавах един книжар в Ню Йорк, който продаваше старинни книги само по този начин. „Правя демократичен вандализъм — обясняваше ми той. — Купувам непълни копия и ги разпарчетосвам. Казвате, че не е възможно да намерите непокътнат екземпляр от «Нюрнбергската хроника», нали така? Хубаво, аз ви продавам една страница от нея за 10 долара“. Само че вярно ли беше твърдението му, че разпарчетосва само непълни екземпляри? Никога няма да узнаем... Впрочем той почина. Съществува един вид споразумение между книжарите и колекционерите. Колекционерите се задължават да не купуват отделни гравюри, а книжарите пък отказват да ги продават. Само че има гравюри, които са издадени като приложение към книгата, но отделно от нея (и не са намерени и досега), изчезнали са още преди сто или двеста години. Как да устои човек на изкушението на прекрасна картина с изрисувана рамка. Имам една цветна карта от Коронели^[27]. Съвършена е. Откъде ли е дошла? Нямам представа.

[1] „Блестящият театър“(Illustre Théâtre) — създаден лично от Молиер и М. Бежар в Париж през 1643 г. Закрит е две години по-късно заради дългове, но именно в него започва актьорската кариера на Молиер. ↑

[2] Жерар Оберле (Gérard Oberlé, р. 1945) — френски писател, библиограф, библиофил и продавач на антикварни книги. Занимава се и с преиздаване на книги на забравени и странни автори. ↑

[3] „Пруст“ (1931) — критическо есе на Самюел Бекет (1906–1989). ↑

[4] Conservatoire National des Arts et Métiers (CNAM) — висше училище в Париж. ↑

[5] Фолиант (лат. folium — лист) — книга във формат ½ от стандартния печатарски лист; обемна книга в голям формат. ↑

[6] Куорич (1819–1899) — легендарен лондонски букинист, антиквар и издател, основател на антикварната фирма „Quoritch“. Еко очевидно има предвид някой от наследниците на Куорич. ↑

[7] Папирусът на Артеמידор (I в. пр.н.е.) — зле запазен папирус с текст на втората от 11-те книги на гръцкия географ Артеמידор от Ефес. Съдържа най-старата известна географска карта от времето на гръцкото и римското владичество в Египет. От 2006 г. е изложен в Египетския музей в Торино. ↑

[8] Паленке (Palenque) — условно название на руините на голям град на майте в джунглата около р. Усумасинта в Мексико. Разцветът му като център на изкуството, религията и астрономията е през III–IX в. Най-забележителните обекти са групите пирамиди, сред които Пирамидата с надписите (Templo de las Inscripciones), в която е гробницата на владетеля Пакал (у. 683 г.), с погребалната му нефритова маска и капака на саркофага с мистериозно изображение. ↑

[9] Нахуатъл — индиански език от уто-ацтекското семейство, който се говори от около 1,5 милиона в Мексико и Салвадор. От XVI в. автентичната писменост е изоставена и преминава на латинска азбука. В българския език има заемки от нахуатъл (думите „какао“, „шоколад“, „домат“, „койот“ и др.). ↑

[10] „En attendant Godot“ (1952) — пиеса на Самюел Бекет. ↑

[11] Пол Пелио (1878–1945) — френски синолог, изследовател на Китай. Познавал будизма и бил надарен с фотографска памет. По време на експедицията си от 1905–1908 г. изследва храмовия комплекс от пещери Цянфодун („Пещера на хилядата Буда“). В пещерата Могао френските учени откриват склад с десетки хиляди ръкописи на китайски, санскрит, уйгурски и тибетски езици. Сред тях е най-старата в света печатна книга „Диамантената Сутра“ (ок. 868 г.). ↑

[12] На ден Пелио и екипът му са преглеждали по 1000 ръкописа.

↑

[13] Азбуката „пахлави“ е характерна по-скоро за средноперсийския език, установил се след IV в. Пахлави започват да наричат и самия средноперсийски език, когато около IX в. преминава в новоперсийски. ↑

[14] „Андромаха“ (1667) — трагедия на Жан Расин (Расин, Жан. Андромаха: Трагедия. Прев. на Дим. Симидов. София: Игнатов, 1940. 102 с.). ↑

[15] „Пиер Менар, авторът на Дон Кихот“ (1939) — разказ на Хорхе Луис Борхес. Изборът на името вероятно е асоциация с френския писател от XVIII в. Пиер Менар. ↑

[16] Жерар Жьонет (р. 1940) — френски литературен критик. За „Пиер Менар“ на Борхес пише в I том на сборника си „Фигури“, гл. „Утопия на литературата“ (Женет, Жерар. Фигури: Из Фигури I, II, III. София: Фигура, 2001. 270 с.). ↑

[17] Пълен цитат: „А в Берберия и във всички страни на Африка, където очаквахме да ни посрещнат, приемат и нагостят, тъкмо там най-много ни оскърбяват и тормозят. Не ценяхме щастието, докато го имахме, а желанието на почти всички ни да се върнем в Испания е толкова голямо, че повечето от тези, които знаят испански като мене — а те са много — се връщат обратно в нея и оставят на произвола на съдбата жена и деца — толкова силно се чувстват свързани с Испания. Чак сега разбрах колко верни са думите: «Няма нищо по-сладко от любовта към родината.»“ (Сервантес Сааведра, Мигел де. Знаменитият идалго дон Кихот де ла Манча: Роман: Ч. 1-2; Прев. от исп. Тодор Нейков; Прев. на стиховете Стоян Бакърджиев. София: Народна култура, 1970). ↑

[18] Томас Елиът (1888–1965) — англо-американски поет, автор на драми и литературна критика. Носител на Нобелова награда за поемата „Четири квартета“ през 1948 г. Есето му „Хамлет“ е от 1919 г.

↑

[19] Жорж дьо Ла Тур (1593–1652) — френски художник, кралски живописец, много известен приживе, но след смъртта си потъва в забрава. Преоткрит е едва през 1915 г. Смята се за един от най-големите живописци на XVII в. ↑

[20] Франсоа Пиер Гийом Гизо (1787–1874) — известен френски учен, философ, филолог, историк. Виден европейски политик през периода 1830–1848 г. Автор на множество научни трудове, сред които речници, философски трактати и исторически обзори. ↑

[21] „The Shakespeare — Bacon controversy“ (ориг.). ↑

[22] Жан-Мартен Шарко (1825–1893) — френски невролог, професор. Учител на Зигмунд Фройд. Специалист по проблемите на хипнозата. Поставя основите на теорията за психогенната природа на истерията. ↑

[23] Падре Пио (светско име Франческо Форджионе, 1887–1968) — францискански монах капуцин. През 1918 г. по тялото му се появяват стигмати — рани на местата на раните на Христос от разпятието. Прекарва 50 години от живота си в молитви към Бога, но и помага на вярващите, като построява болница „Дом за облекчаване на страданието“. През 2002 г. е канонизиран, а от 2008 г. мощите му са изложени за поклонение. ↑

[24] Първото фолио на Шекспир е отпечатано през 1623 г., 7 години след смъртта му, в тираж 750 екземпляра. В него са включени 36 пиеси. До 1998 г. се съхранява в библиотеката на британския университет в Даръм, когато е откраднато. След намирането му през 2008 г. се пази в сейф в Шекспирова библиотека Фолгър във Вашингтон. Пазарната стойност на рядкото издание е 15 млн. британски лири или около 30 млн. долара. ↑

[25] Шекспирова библиотека Фолгър (Folger Shakespeare Library) — независима научна библиотека във Вашингтон с най-голямата колекция от печатни издания на Шекспир. ↑

[26] Романът на У. Еко е издаден през 2004 г.; преведен на български език (Еко, Умберто. Тайнственият пламък на кралица Лоана: Ил. изд. Прев. Нели Раданова. София: Бард, 2006. 463 с.). ↑

[27] Винченцо Мария Коронели (1650–1718) — италиански историк, географ, учен енциклопедист, издател на карти и глобуси. Съществуват негови карти на поречието на Дунав от Виена до Никопол, както и на Източна Европа, издадени след смъртта му, където фигурира и река с име „България“ — приток на р. Морава, а Южна Морава е наречена „Българска Морава“. ↑

7.

ЗНАНИЯТА СИ ЗА МИНАЛОТО ДЪЛЖИМ НА КРЕТЕНИ, МАЛОУМНИЦИ ИЛИ ВРАГОВЕ

Жан-Филип дьо Тонак:

Посредством старинните книги, които колекционирате, влизате ли по някакъв начин в диалог с миналото? Старинните книги представляват ли за вас един вид свидетелство за миналото?

Умберто Еко

Вече казах, че колекционирам единствено книги, където има нещо сгрешено или лъжовно. А това доказва, че въпросните книги не са неоспорими свидетели. Но дори да лъжат или да заблуждават, от всяка може да се получи някаква информация за миналото.

Жан-Клод Карьер

Нека се опитаме да си представим един ерудит от XV век. Такъв човек е притежавал сто или двеста книги, някои от които е възможно да са достигнали до нас. В дома му, по стените, висят гравюри, изобразяващи Йерусалим и Рим. Доста несъвършени гравюри. Неговата представа за света е доста далечна и мъглява. Ако иска да го опознае, трябва да пътува. Книгите са прекрасно нещо, но информацията в тях винаги е недостатъчна и както каза, често и невярна.

Умберто Еко

Дори в „Нюрнбергската хроника“, която представлява илюстрирана история на света от създаването му до 1490 г., една и съща гравюра е използвана по няколко пъти, за да представи различни

градове. А това означава, че печатарят повече се е грижил за илюстративния аспект на книгата, отколкото за информационния.

Жан-Клод Карие

С жена ми събрахме колекция, която би могла да се нарече „Пътешествия в Персия“. Първите творби от колекцията са от XVII век, а една от най-важните и най-прочути книги е на Жан Шарден^[1]. Датира от 1686 г. Имаме друг екземпляр от същата книга, издаден 40 години по-късно, във формат in-octavo, т.е. малък формат в много томове. В деветия том е включен своеобразен проспект за развалините в Персеполис^[2], който, като се разгъне, е с дължина към три метра: гравюрите са залепени една към друга и този къртовски труд е трябвало да се повтаря при подготвянето на всеки екземпляр на книгата.

Същият текст е препечатан още веднъж през XVIII век с абсолютно същите гравюри. Че и още веднъж — след сто години. Сякаш в продължение на два века Персия не е претърпяла никакви промени. Тогава ние вече сме в епохата на романтизма и нищо във Франция не напомня за времето на Луи XIV^[3]. Но в книгите Персия си е останала непроменена. Сякаш се е запечатала в една серия от картини, сякаш е била неспособна да се промени. Такава е била концепцията на издателя и тя на практика по някакъв начин олицетворява представата за културата и историята на съвременниците му. По същия начин във Франция до XIX век продължават да издават като научни книги творби, които са написани и отпечатани двеста години по-рано!

Умберто Еко

Книгите понякога са пълни с грешки. Но нерядко става дума и за наши заблуди или еуфорични интерпретации. През 60-те години написах една шегичка, публикувах я в „Pastiches et postiches“^[4]. Измислих бъдеща цивилизация, която намира в някакво езеро кутия от титан, а вътре има документи, които самият Бъртранд Ръсел^[5] е поставил на сигурно място по времето, когато организираше антиядрени походи и когато всички ние бяхме буквално обсебени (много повече от днес) от ядрената заплаха (днес сме по-апатични не защото заплахата е намаляла, напротив, а защото свикнахме с тази

мисъл). Шегата се състоеше в това, че намерените „документи“ всъщност са текстове на песнички. И филолозите на бъдещето се опитват да възстановят по тях изчезналата цивилизация — нашата, и смятат, че те са върхът на поезията през нашата епоха.

По-късно разбрах, че моят материал е разискван по време на семинар на гръцки филолози, където изследователите се питали дали фрагментите от творчеството на гръцките поети, върху които работели, не са от същия тип.

Наистина е за предпочитане да не се възстановява миналото, като се използва само един източник. Впрочем разстоянието във времето понякога прави някои текстове непригодни за всякакви интерпретации. Знаем една много интересна история по този повод. Преди двадесетина години НАСА или някаква друга американска правителствена организация се чудеше как да закопае ядрени отпадъци, които, както е известно, запазват радиоактивността си в продължение на... да кажем, десет хиляди години. Във всички случаи числото е астрономическо. Най-голямата трудност на проекта бе, че дори ако някъде се намери терен, не знаеха какъв знак да сложат, за да предотвратят достъпа до мястото. Не изгубихме ли за две-три хиляди години ключовете към разчитането на толкова много езици? Ако след пет хиляди години човешкият род изчезне и на Земята дебаркират посетители, дошли от далечното космическо пространство, как да им се обясни, че не трябва да се излагат на опасност, мотаейки се на въпросното място. Експертите натовариха Том Себеок^[6] — лингвист и антрополог, да предложи някаква форма на общуване и да намери решение на сложния проблем. След като проучи всички възможни предложения, заключението на Себеок бе, че няма никакъв език, дори пиктографски, който да е годен за разбиране извън средата, която го е създала.

Ние не сме в състояние да разтълкуваме със сигурност какво изразяват праисторическите рисунки, открити в пещерите. Дори идеографският език може да не бъде разбран. Според Себеок единствената възможност беше учредяването на религиозни братства, които биха могли да изнамерят някакво табу като например „не пипай това“ или „не яж онова“, защото едно табу може да оцелее, като се предава от поколение на поколение. Тогава ми беше хрумнала една идея, но понеже НАСА не ми плати за нея, я запазих за себе си. Измислих закопаването на радиоактивните отпадъци да стане по

следния начин: първият слой да бъде доста „разреден“, с други думи, слабо радиоактивен, а вторият — малко повече и така нататък. Ако по невнимание някой пришълец си пъкне ръката в отпадъците (или онова, което му служи за ръка), най-напред ще изгуби само една фаланга от пръста си, ако упорства — вероятно ще изгуби един от пръстите си. Само че не можем да сме сигурни, че въпросното същество няма да упорства докрай.

Жан-Клод Карьер

Открихме първите асирийски библиотеки още когато не знаехме нищо за клинообразното писмо. Винаги на дневен ред стои заплахата от загуба или унищожение. Какво да се спаси? Какво да се предаде и как да се предаде? Как да сме сигурни, че езикът, който използваме днес, ще бъде разбран в близко и далечно бъдеще? Карате ни да си представим ситуация, в която всички лингвистични кодове са изгубени и езиците остават неми и неясни. Но да си представим и обратното: че ако днес нарисувам на някоя стена графити, които нямат никакъв смисъл, може би утре ще се появи някой, който ще се бие в гърдите, че ги е разгадал. В продължение на цяла година се забавлявах да измислям разни текстове. Сигурен съм, един ден ще се намерят хора, които ще открият някакъв смисъл в тях.

Умберто Еко

Естествено, защото, за да се предизвика тълкувание, няма по-добро средство от безсмислицата.

Жан-Клод Карьер

Или от тълкуванието, за да се роди безсмислица. В това се състои приносът на сюрреалистите... Те работеха по сближаването на думи, които нямат никакво родство или връзка помежду си, с цел да излюпят от комбинацията някакъв скрит смисъл.

Умберто Еко

Същото е и във философията. Философията на Бъртранд Ръсел не е породила толкова тълкувания, колкото философията на Хайдегер^[7]. Защо? Ами защото Ръсел е абсолютно ясен и разбираем, а Хайдегер — неясен. Не твърдя, че единият е бил прав, а другият

сгрешил. Що се отнася до мен, старая се да се увардя и от двамата. Само че, когато Ръсел каже някоя тъпотия, той я казва ясно, докато е трудно да разберем Хайдегер дори когато казва някоя банална изтъргана истина. Следователно, за да останеш в историята, за да имаш там трайно присъствие, трябва да се изразяваш мъгляво. Знаел го е още Хераклит^[8]...

Отварям малка скоба. Знаеш ли защо философите преди Сократ пишели само фрагменти?

Жан-Клод Карьер

Не.

Умберто Еко

Защото са живеели сред развалини. Шегата настрана, но до нас е достигнала някаква следа от тези фрагменти единствено благодарение на коментарите, които те са предизвикали — най-често векове по-късно. По-голямата част от знанията ни за философията на стоиците, която вероятно е интелектуална изява, все още недостатъчно оценена от нас, дължим на Секст Емпирик^[9], който пък е творил, за да ги обезкуражава и отхвърля идеите им. По същия начин познаваме много фрагменти на философите преди Сократ от произведенията на Еций^[10], който пък е бил пълен глупак. Стига човек да прочете неговите спомени и разсъждения, и ще го проумее. Така че можем да се съмняваме дали разказите му предават правдиво духа на предсократовите философи. Да не забравяме, че информацията си за галите дължим на перото на Цезар, а за германите — на произведенията на Тацит^[11]. Знаем нещичко за тези народи благодарение на спомените и свидетелствата на враговете им.

Жан-Клод Карьер

Бихме могли да кажем същото и за еретиците, които познаваме от приказките на отците на Светата църква.

Умберто Еко

Все едно да познаваме философията на XIX век само от енцикликите^[12] на Ратцингер^[13].

Жан-Клод Карьер

Образът на Симон Магьосника^[14] ме очарова. Навремето му посветих цяла книга. Той е съвременник на Христос. Познат е само чрез „Деянията на апостолите“, с други думи — чрез онези, които го обявили за еретик и го обвинили в „симонизъм“, т.е. в намерението му да откупи от свети Петър чудотворните дарби на Христос. Това е всичко или почти всичко, което знаем за него. Но кой е бил той в действителност? Учениците на Христос са го познавали. Славел се като чудотворец. Така че няма как да е бил просто един жалък и смешен шарлатанин, какъвто ни го представят неприятелите му.

Умберто Еко

За богомилите^[15] и павликяните^[16] се говори, че са яли деца. Но същите измислици се разпространяваха и за евреите. Враговете, без значение чии врагове са, винаги ядат деца.

Жан-Клод Карьер

Значи голяма част от познанията ни за миналото, които най-често са дошли до нас чрез книгите, се дължат на кретени, малоумници или нечии фанатизирани противници. Изглежда, че ако всички следи от миналото изчезнат, няма да имаме с какво да ги пресъздадем, освен чрез творбите на налудничави писачи и недоказали се гении, в чиято съдба Андре Блавие^[17] дълго се е взирал.

Умберто Еко

Един герой от моята книга „Махалото на Фуко“ се пита дали човек не може да си зададе същия вид въпроси и за евангелистите. Може би Христос е казал съвсем други неща, а не думите, които са ни „докладвали“ те.

Жан-Клод Карьер

Напълно възможно е да е изрекъл други думи. Често забравяме, че най-старите християнски текстове, които притежаваме, са „Посланията на свети Павел“. Евангелията са по-късни. Така че личността на Павел, истинският създател на християнството, е доста сложна. Смята се, че се е срещнал няколко пъти с Яков, братът на Исус, по повод обрязването, което тогава е фундаментален въпрос.

Защото Исус (докато е жив), а и Яков, след смъртта на брат си, продължават да посещават Храма... Остават си евреи. Именно Павел отделя християнството от юдейството и се обръща към езичниците и друговерците, към онези, които не са евреи. Той е истинският баща основател.

Умберто Еко

Разбира се, притежавал е огромна интелигентност. Осъзнал е, че се налага да продадат християнството на римляните, ако искат думите на Христос да отекнат надалеч. Ето защо в традицията, която започва от Павел, според евангелията Пилат е подлец, естествено, но не е истинският виновник. Истинските виновници за смъртта на Исус са евреите.

Жан-Клод Карьер

И Павел несъмнено е разбрал, че не би могъл да продаде Исус на евреите като нов и единствен бог, защото юдаизмът по онова време е все още млада религия, силна и дори настъпателна, нова за страната, докато гръко-римската религия е в пълен упадък. Това не се отнася за римската цивилизация, която методично преобразява античния свят — уеднаквява го и му налага Pax Romana^[18], който ще трае векове. Войнстващата и завоевателна Америка от времето на Буш не беше способна да предложи на света — основавайки се на точно определена и валидна за всички култура — този вид мир.

Умберто Еко

Щом говорим за безспорни откачалки, трябва да споменем и американските теле-евангелисти. Един бърз поглед в неделя сутрин по американските телевизионни канали е достатъчен, за да получи човек представа колко сериозен е този проблем. Онова, което показва Саша Барон Коен в „Борат“^[19], очевидно не е плод на въображението му. Спомням си, че през 60-те години, за да преподава някой в „Орал Робъртс Юнивърсити“ в Оклахома (Орал Робъртс беше един от онези неделни телепроповедници), трябваше да отговори на въпроси като „Do you speak in tongues?“ (Имате ли дарба за езици?) — подразбира се дарбата да се говори на език, който никой не говори, но всички

разбират. Този феномен е описан в „Деянията на апостолите“. Приеха един колега, защото неговият отговор бил: „Not yet“ (Още не).

Жан-Клод Карьер

Присъствал съм на много служби в Съединените щати, където бият чела и се полагат ръце върху земята, извършва се лъжелечение, а тълпата изпада в екстаз. Доста плашещо е. На моменти имах чувството, че съм попаднал в лудница. От друга страна, ми се струва, че не трябва толкова да се безпокоим от наличието на подобни феномени. На моменти си казвам, че фундаментализмът, интегризмът^[20] и фанатизмът биха били наистина много опасни, ако Бог съществуваше и ако внезапно вземеше страната на някой от тези разгневени набожни благочестивци. Но досега не бихме могли да кажем, че е проявил пристрастие, показвайки, че е на нечия страна. Струва ми се, че тези движения първоначално са във възход, а после — в упадък, но на всички етапи са непременно лишени от всякаква свръхестествена подкрепа и са обречени още в зародиш, защото се градят върху нищото. Единствената опасност може да произлезе от американските неокреационисти^[21], защото има вероятност да осъществят стремежа си библейските „истини“ да се изучават като научни факти, а това би било истински регрес. Те не са единствените, които искат да наложат становищата си по този начин. Преди поне петнадесет години ходих на улица „Розие“ в Париж — там има училище за равини и „професорите“ преподават как светът е създаден от Бога преди малко повече от 6000 години и че всички праисторически останки са наместени в седиментните пластове от самия Сатана, за да ни измами.

Предполагам, че нещата не са се променили оттогава. Бихме могли да оприличим тези „обучения“ на действията на свети Павел, който изгаря гръцката наука. Вярата винаги е по-силна от познанието. Това може да ни учудва и да не ни харесва, но нещата стоят така. Би било прекалено обаче да кажем, че тези извратени учения разстройват хода на живота. Не, той не се променя. Да не забравяме, че Волтер е йезуитски възпитаник.

Умберто Еко

Всички велики атеисти са излезли от семинариите.

Жан-Клод Карьер

И гръцката наука, въпреки стремежите да „притихне“, в края на краищата е възтържествувала. Дори ако пътят на нейната истина е осеян с препятствия, затвори и лагери за изстребление.

Умберто Еко

Религиозното възраждане не става през периоди на обскурантизъм, напротив. То процъфтява в хипертехнологични епохи като нашата, съвпада с упадъка на велики идеологии, с периоди на огромна морална разпуснатост. Тогава имаме необходимост да вярваме в нещо. Християните слизат в катакомбите в периода на най-големия разцвет на Римската империя, когато сенаторите демонстрират връзките си с проститутки и си червят устните. Това са движения за възстановяване на равновесието и по-скоро са напълно в нормата.

Съществуват много възможности за изразяване на необходимостта да се вярва в нещо. Тя може да се осъществи чрез интерес към системата на картите „таро“ или чрез привързаност към духа на „Ню ейдж“^[22]. Нека разсъждаваме малко за възобновяването на полемиката върху дарвинизма — възобновиха я не само протестантските фундаменталисти, но и десните католици (точно това се случва в Италия напоследък). От дълго време вече католическата църква не се тревожеше особено за теорията за еволюцията: още от отците на Църквата се знаеше, че в Библията фактологията се изразява чрез метафори и че следователно шестте дни на създаването на света биха могли да съответстват на геоложките ери. Така че „Битието“ — първата книга от Стария завет, прилича много на Дарвиновата теория. Човекът се появява едва след появата на животните и е направен от кал. От една страна, той е продукт на калта, а от друга — върхът на еволюцията.

Единственото нещо, което един вярващ би искал да запази, е посланието, че тази еволюция не е случайна, а е резултат от „интелигентен план“. Но все пак сегашната полемика не засяга проблема за „плана“, а обхваща цялостната теория на дарвинизма. Така че станахме свидетели на регрес. Ще повторя: в митовете търсим убежище от технологичните заплахи. И ето че този синдром освен

всичко друго може да се изрази в колективна преданост към личности като падре Пио!

Жан-Клод Карьер

Това все пак е един вид поправка на грешката. Сякаш разобличаваме вярата като майка на всички престъпления. Само че през 1933 г., годината, в която Хитлер идва на власт, и при смъртта на Сталин — двадесет години по-късно, на нашата планета има близо 100 милиона насилствено убити хора. Повече, отколкото по време на всички други войни в историята на света. Така че нацизмът и марксизмът са две безверни чудовища. И когато смаяният свят се пробужда след масовото клане, изглежда съвсем нормално да се върне към религиозните практики.

Умберто Еко

Само че нацистите викаха „Gott mit uns“ („Бог е с нас“), но религията, която практикуваха, беше езическа. Когато атеизмът става държавна политика, какъвто беше случаят в Съветския съюз, няма вече никаква разлика между вярващия и атеиста. И двамата могат да се превърнат във фундаменталисти, в талибани. Писах преди време за становището на Маркс, че религията била опиумът на народите, и обясних, че е неточно. Опиумът би имал неутрализиращо, упояващо, приспивно действие... НЕ, религията е кокаинът на народите. Защото възбужда гълпите.

Жан-Клод Карьер

Да кажем, че представлява смес от опиум и кокаин. Наистина мюсюлманският интегризъм^[23] днес сякаш понася отново факела на войнстващия атеизъм, така че ретроспективно бихме могли да разглеждаме нацизма и марксизма като две странни езически религии. Само че каква сеч предизвикаха!

[1] Жан-Батист Шарден (1643–1713) — френски бижутер, писател и пътешественик. Познат и като сър Джон Шардън. Прекарал 4 години в Персия, а наблюденията си описва в книгата „Пътуванията на господин кавалера Шарден в Персия и други места от Изтока“ („Voyages de monsieur le chevalier Chardin en Perse et autres lieux de

l'Orient“). Сред „другите места“ са Измир, Константинопол, Грузия и Кавказ. ↑

[2] Персеполис — гръцкото име на град Парса (днес в Иран), древна столица на Персийската империя от VI-V в. пр.н.е. Основан е от цар Дарий I. Опожарен от Ал. Македонски през 330 г. пр.н.е. Руините на града са открити през 1931–1939 г. ↑

[3] Шарден се изселва в Англия, защото е бил протестант, а Луи XIV е преследвал протестантите. В английския двор Шарден е за кратко кралски бижутер на Чарлз II, който го удостоява с рицарско звание. ↑

[4] Френски превод от 1988 г. на сборник с пародийни и иронични журналистически дописки и бележки. Оригинално издание: Eco, Umberto. *Diario minimo*. Milano: Mondadori, 1963. 227 p. ↑

[5] Бърtrand Ръсел (1872–1970) — английски философ, математик, историк, пацифист и атеист. Ненавижда войната и я определя като ирационален изблик на гордост, досада и алчност. Последните 15 год. от живота си води кампания срещу заплахата от атомна война. Многократно е арестуван за организиране на кампании за ядрено разоръжаване, последният му арест е на 81 год. възраст. ↑

[6] Томас Себеок (1920–2001) — американски лингвист, висококвалифициран експерт по семиотика. Пренася семиотиката в комуникативни системи, неотнасящи се за хора, негов е терминът „зоосемиотика“. Изобретил авангардни системи за общуване, които биха могли да бъдат използвани при контакти със същества от други светове. ↑

[7] Мартин Хайдегер (1889–1976) — немски философ. Разработва собствено учение — фундаментална онтология, разглежда в детайли древногръцката философия, противопоставя метафизика на философия и търси отговор на въпросите в езика, наречен от него „дом на битието“. ↑

[8] Хераклит от Ефес (544-483г. пр.н.е.) — древногръцки философ, афористик. Заради дълбочината и загадъчността на мислите, които изказвал в сложни понятия и образи, получил прозвището „Тъмният“. До нас е достигнало едно негово съчинение — философският трактат „Музите, или за природата“. Според античните автори Хераклит оставил този труд за съхранение в храма на

Артемида, но то изгоряло по време на пожара през 365 г. пр.н.е., предизвикан от Херострат. ↑

[9] Секст Емпирик (160–210) — древногръцки лекар и философ, представител на античния скептицизъм. В запазените съчинения „Пионовите основоположения“ и „Против учените“ доказва, че не са възможни каквито и да било общозадължителни научни, теологически, етически и т.н. истини и препоръчва въздържание от всякакво знание, за да се постигне по този начин душевно равновесие и блаженство, чието осъществяване е именно целта на философията. ↑

[10] Еций (името може да се срещне и като Аеций поради неправилно четене на дифтонга „ae“) — древногръцки философ перипатетик, живял през I или II в. пр.н.е. Написал труда „Placita philosophorum“ в „жанра“ доксография — компилация от извадки, мнения и възгледи на видни философи и учени от древността, съставена от по-късни автори. (Ако оригиналите на древни учени са изгубени, тяхната доксография е единственият начин да узнаем за тях).

↑

[11] Става дума за „Записки за Галската война“ от Гай Юлий Цезар и за „Германия“ от Тацит (Цезар, Гай Юлий. Галската война. Прев. от лат. Стефан Илчев. 2. изд. София: Д. Чилингиров, 1942. 248 с.; Тацит, Публий Корнелий. Германия. Прев. и обясн. Д. Дечев. София: Образование, 1918. 72 с.). ↑

[12] Папско послание с програмен характер върху обществен, религиозен или политически проблем. И до днес се пише и чете задължително на латински език, а заглавието винаги е първата фраза от текста. ↑

[13] Йозеф Алойс Ратцингер (р. 1927) — светското име на римокатолическия папа Бенедикт XVI (понтификат от 19 април 2005 г. и в настоящия момент). ↑

[14] Симон Магьосника (Simon Magus, Симон Магус, Симон Влъхва, Симон от Хитон, ?-65) — съвременник на Апостолите, основател на съществуващата до III век гностическа секта на симонианците. По общото твърдение на античните християнски писатели (Иустин, Иринеи, Иполит, Тертулиан и др.) той е родоначалник на гностицизма и на всички църковни ереси. През 1993 г. Ж.-К. Кариер публикува романа си „Simon le Mage“. ↑

[15] Богомили (от името на българския поп Богомил) — еретично движение в християнството от X-XV в., появило се в България по времето на цар Петър (927–969) и оказало влияние върху средновековна Европа (френските катари и албигойци, италианските патарени, босненските еретици, руските „стриголници“ и др.). ↑

[16] Павликяни (вероятно от името на апостол Павел) — еретично движение в християнството, родило се в Армения през VII в. и разпространено през VIII-IX в. в Мала Азия и в европейските части на Византийската империя. Съюзници на цар Калоян в завземането на Пловдив през 1205 г. и воюват на негова страна срещу кръстоносците. Подкрепят многократно и цар Самуил. На павликяните е наречен град Павликени и няколко други български селища. ↑

[17] Андре Блави (1922–2001) — белгийски литературен критик и изкуствовед. Книгата му „Литературните безумци“ (1982) е посветена на автори нещастници, които не са спечелили известност нито сред читателите, нито сред издателите, критиците и интелектуалците, защото се самоиздавали, а книгите им били със странни и налудничави идеи. Традицията по съхраняване на имената на тези „fous littéraires“ започва още с писателя Шарл Нодие, библиографа Гюстав Брюне и писателя Раймон Кено. През 1960 г. в Лондон излиза и „Литературна история на безумците“. ↑

[18] Pax Romana (лат. Римски мир) — дълъг мирен период в историята на Римската империя и провинциите ѝ. ↑

[19] „Борат: Културен обмен с Америка за напредък на великия братски казахстански народ“ (Borat: Cultural Learnings of America for Make Benefit Glorious Nation of Kazakhstan, 2006) — псевдодокументален филм на британския режисьор и актьор Саша Барон Коен със сюжет служебното пътуване на казахстански журналист из САЩ. В експеримента му със скрита камера сред американците го придружават клакьори проповедници. Филмът е забранен в Казахстан и Русия. ↑

[20] Интегризъм — течение в католицизма, което се стреми да поддържа единността и целостта на вярата, догмите и религиозните традиции и да ги брани от промени. ↑

[21] Неокреационизъм — тенденция на възстановяване на концепцията на креационизма, че светът е непосредствено творение на Създателя, и популяризирането ѝ сред учените и обществото. ↑

[22] Ню ейдж (англ. New Age, букв. „нова ера“) — движение, съвкупност от различните духовно-мистични, езотерични, окултни и неоезически вълни през ХХ в. Обединява ги очакването на новото време — Ерата на Водолея, която ще замени Ерата на Риби, започнала от раждането на Христос и приключваща около 2000 г. (идеята е популяризирана от мюзикъла „Коса“, 1968). Вярва се, че ще настъпи грандиозен скок в духовното и менталното развитие на човечеството. ↑

[23] Тук „интегризъм“ се използва в смисъл на фундаментализъм, краен консерватизъм. Французите често употребяват термина „интегризъм“ вместо „фундаментализъм“. ↑

8.

СУЕТАТА НЕ ПРОЩАВА: АВТОРИ ОТКАЧАЛКИ И ТЕХНИТЕ „ШЕДЬОВРИ“

Жан-Филип дьо Тонак:

Миналото достига до нас изопачено по всички възможни начини, особено когато в този процес се намесва и глупостта. И двамата поддържахте становището, че на културата ѝ харесва да съхранява само върховете на творчеството, фигуративно казано — „Хималаите“ на човешките творения, а да пренебрегва полукачеството, онова, което не ни прославя особено. Бихте ли могли да дадете примери за другата категория „шедьоври“.

Жан-Клод Карьер

Веднага се сещам за една изключителна творба в три тома — „Лудостта на Исус“, в която авторът обяснява, че героят му в действителност е „физически и духовен дегенерат“. А той е Бине-Сангле^[1], професор по медицина, при това доста известен. Публикувал есето си в началото на XX век — през 1908 г. Ще цитирам няколко откъса от антологията: „Налице са дълготрайна анорексия и обилна кървава пот. Той умира скоропостижно на кръста вследствие загуба на съзнание при пристъп на повръщане, причинено от наличието на плеврит и туберкулоза в левия дроб...“ Авторът уточнява, че Христос бил нисък и слаботелесен, произхождал от семейство на лозари, където доста се пиело и т.н. Накратко: „ето как вече 1900 години Западният свят съществува на гърба на една погрешна диагноза“. Това е книга на луд човек, но е написана толкова добросъвестно, че не може да не предизвика уважение.

Разполагам и с още един творчески бисер. Негов автор е френски прелат от XX век, който един ден бива озарен от просветление. Казва си, че атеистите не са нито извратени, нито лоши хора, а просто са луди. Така че лекарството за тях е съвсем просто. Трябва да се затворят

в лудници за атеисти и да се лекуват. А лечението включва обливане със студена вода и ежедневно четене на двадесет страници от Босюе^[2]. Повечето щели да оздравеят. Авторът на творбата на име Льофебр, очевидно твърде запален по темата, ходил да представя „бижудо“ си на всички именити специалисти по нервни болести като Пинел^[3] и Ескирол^[4], които очевидно не са го приели. Написах преди 25 години сценарий за един телевизионен филм — „Кредо“, режисьор беше Жак Дьоре^[5], като в него се противопоставях на този откачен прелат, който искал да облива с вода атеистите. Бях чел дописка в „Льо Монд“ за един професор по история в Киев, арестуван от КГБ, обявен за луд и затворен в лудница, понеже вярвал в Бога. Опитах се да представя в какво са се изразявали разпитите му.

Умберто Еко

Наистина трябва да обръщаме поглед назад. Докато работех над книгата си за търсенето на съвършения език^[6], попаднах на какви ли не побъркани лингвисти, на автори на теории за произхода на езика. Най-забавни бяха националистите, които твърдяха, че езикът на тяхната страна бил всъщност езикът на Адам. Мнението на Гийом Постел^[7] бе, че келтите са потомци на Ной. Други „специалисти“ от Испания бяха върнали произхода на кастилския език чак до Тубал, сина на Яфет и внук на Ной. Според Горопий Бекан^[8] пък всички езици произхождали от общ език, който бил диалект от Антверпен. Абрахам Милиус^[9] смята, че еврейският език е родил тевтонския език, антверпенски диалект в най-чиста форма. Някой си барон Дьо Риколт поддържал становището, че фламандският е единственият език, на който хората са говорили в люлката на човечеството. Пак през XVII век Георг Стирнхилм^[10] в труда си „De linguorum origine praefatio“ претендира, че готският език, който според него е старонорвежки, стои в основата на всички познати досега езици. Друг шведски учен, Олоф Рудбек^[11], в шедьовъра си „Atlantica sive Manheim vera Japheti posterorum sedes ac patria“ (3000 страници!) претендира, че Швеция е родина на Яфет и че шведският език е бил родният език и на Адам. Един от съвременниците на Рудбек — Андреас Кемпе^[12], написал пародия за всички тези теории, в която Господ говори на шведски, Адам — на датски, а Ева пък се поддава на изкушението, подтиквана

от змия франкофон. По-късно стигаме до Антоан дьо Риварол^[13], който не твърди, че френският език е оригиналният и изначалният, напротив, сигурен е, че не е, но пък според него е най-прагматичният език, защото английският бил твърде сложен, немският — твърде груб, италианският — твърде объркан и т.н.

След всички тези „шедьоври“ стигаме и до Хайдегер, който пък настоява, че философия може да се прави само на гръцки и немски. Е, толкова по-зле за Декарт и за Лок. Най-близките до нашето съвремие бисери са становищата на пирамидолозите — изследователите на пирамидите. Най-известният сред тях е Чарлз Пиаци Смит^[14], шотландски астроном, който пък открил в Хеопсовата пирамида всички размери на Вселената. Темата е много богата, можете да се убедите, като отворите интернет. Напишете думата „пирамида“ и ще научите, че височината на пирамидата, умножена по един милион, дава разстоянието от Земята до Слънцето, а теглото ѝ, умножено по един милиард, дава теглото на Земята. Като се удвои сборът от дължината на четирите ѝ страни пък, е налице 1/60 част от градуса на географската ширина на екватора, и като заключение — Хеопсовата пирамида е в мащаб 1:43 200 спрямо Земята.

Жан-Клод Карьер

По същия начин някои си задават въпроса дали Митеран не е реинкарнация на Тутмос II^[15].

Жан-Филип дьо Тонак:

Същото е и със стъклената пирамида на Лувъра, за която се твърди, че е покрита с 666 стъклени прозорчета, въпреки че проектантите ѝ и онези, които са работили по монтажа ѝ, отрекоха това число, но за сметка на това пък Дан Браун го потвърди.

Умберто Еко

Нашият каталог на лудостта би могъл да се превърне в книга без край. Ето още един пример... Познавате прочутия доктор Тисо^[16] и неговите изследвания върху мастурбацията като причина за слепота, глухота, dementia пресох^[17] и други поражения върху здравето. Бих добавил и творбата на един автор, чието име не си спомням. Тя е

посветена на сифилиса — опасен не поради друго, а защото можел да предизвика туберкулоза.

Някой си Андрийо^[18] през 1869 г. пише книга за вредата от клечката за зъби. Никому неизвестният господин Екошар пък е посветил изследванията си върху различните техники за набиването на кол. Друг един, с фамилия Фурнел^[19], през 1858 г. се развихрил да доказва ползата от боя с пръчки и се аргументирал с цял списък известни личности — писатели и други творци, които са били наказвани с пръчка: от Боало до Волтер и Моцарт.

Жан-Клод Карьер

Не забравяйте и Едгар Берийон^[20], член на Френската академия, който през 1915 г. пише, че изпражненията на германците са по-обилни от тези на французите. И че по обема на екскрементите им се познава откъде са минали. Всеки пътник би могъл да разбере, че е пресякъл границата между Лотарингия и съседното немско графство, като наблюдава количеството на фекалиите покрай пътя... Берийон говори безспир за „полихезията при германската раса“. Дори това е заглавието на една от книгите му.

Умберто Еко

Някой си господин Шение-Дюшен през 1843 г. изобретил система с цел френският език да се превежда чрез йероглифи^[21] и така полученият език, според него, щял да бъде разбираем за всички народи. Някой си пък Шасеньон^[22] през 1779 г. написал четири тома под заглавието „Катаракти на въображението, потоп на графоманията, литературното повръщане, енциклопедичните кръвоизливи, парад на изродите“. Оставям на теб да се досетиш какво е съдържанието им. (Например има една възхвала на възхвалата и разсъждение на тема корените на сладката папрат).

Най-интересен е феноменът, когато луди пишат за луди. В „Литературните безумци“, издадена през 1880 г., Гюстав Брюне^[23] например не прави никаква разлика между налудничавите и сериозните творби и твърди, че просто и двете са дело на хора, които вероятно са страдали от психични отклонения. В неговия доста пикантен списък е не само Анрион^[24], който през 1718 г. е написал

дисертация върху телосложението на Адам, но и подробности за Сирано дьо Бержерак, маркиз дьо Сад, Фурие, Нютон, Едгар Алън По и Уолт Уитман. Що се отнася до Сократ, авторът на „шедьовъра“ признава, че философът наистина не е писател, след като никога нищо не е написал, но смята, че е удачно да се включи в списъка на лудите човек, който споделя, че има някаква фамилна обремененост (очевидно става въпрос за мономания — едностранчива натраплива психоза).

В списъка си на авторите откачалки Брюне описва (цитирал е 1500 заглавия) последователи на нови космогонии, хигиенисти, които пропагандират предимствата на вървежа назад, някой си Мадрол^[25], който пък измисля теология на железниците, някой си Пасот^[26], който през 1829 г. публикува труд със заглавие „Демонстрация на неподвижността на Земята“, както и творбата на друг превъртял гений на име Тарди^[27], който през 1878 г. доказва, че Земята се завърта около оста си в продължение на 48 часа.

Жан-Филип дьо Тонак:

В „Махалото на Фуко“ разказвате за едно издателство от типа на онези, които на английски се наричат Vanity Press^[28], т.е. описвате издателство, което публикува книги с парите на авторите им^[29]. Това е още едно място, откъдето се пръкват подобни „шедьоври“.

Умберто Еко

Да. Само че не става въпрос за романтична измислица. Преди да напиша този роман, публикувах разследване върху изданията от този тип. „Процедурата“ е следната: Изпращате текста си в някое от въпросните издателства, което не щади похвалите си за неговите очевидни литературни достойнства и ви предлага да го издаде. Вие сте развълнуван и смутен. Обхваща ви паника. А от издателството ви дават да подпишете договор, в който има клауза, че трябва да финансирате издаването на ръкописа си. В замяна на това издателят пък се задължава да ви осигури купища статии, че дори (и защо не) ласкателни литературни отличия. В договора не се споменава колко екземпляра ще отпечата издателството, но там се съдържа категоричната клауза, че непродадените екземпляри ще бъдат унищожени, освен ако вие не станете техен собственик. Издателят

пуска книгата в тираж от 300 екземпляра — сто за автора, за да ги раздаде на близките си, и двеста за вестниците, които веднага ги хвърлят в кошчетата си за боклук.

Жан-Клод Карьер

Още щом видят името на автора.

Умберто Еко

Добре, обаче издателството притежава тайни списания, в които публикациите, прославящи тази „важна“ книга, няма да закъснеят. За да се наслади на възхищението на близки и роднини, авторът закупува, да кажем, още стотина екземпляра, които издателят бърза да напечата. След около година го уведомяват, че продажбите не са били особено добри и че остатъкът от тиража (казват му, че е бил 10 000 екземпляра) ще бъде унищожен. Питат го колко иска да закупи. Авторът е разбит от мисълта, че прекрасната му книга ще изчезне. Тогава закупува три хиляди бройки. Издателят начаса отпечатва три хиляди, които до този момент не са съществували, и ги продава на автора. Начинанието е печелившо, понеже издателят не е имал никакви разноси по разпространението на шедьовъра.

Друг пример за Vanity Press (бих могъл да изредя куп подобни книги) са „енциклопедични“ сборници като „Биографичен речник на съвременните италианци“^[30]. Имам го. Издава се на принципа „плати си, за да те включат“. Вътре четеш „Павезе, Чезаре, роден на 9 септември 1908 г. в Санто Стефано Белбо и починал в Торино на 26 август 1950 г.“ и бележката: „Преводач и писател“. Толкова. Понататък обаче четеш за някой си Паолици, Деодано, чието име никой не е и чувал. А измежду прочутите неизвестни най-впечатляващият е някой си Джулио Сер Джакоми, който е избълвал книга от 1500 страници, съдържаща кореспонденцията му с Айнщайн и папа Пий XII. Творението му съдържа само писма, при това — само негови, защото е повече от ясно, че нито единият от двамата му адресати не му е отговорил.

Жан-Клод Карьер

И аз си издадох една книга „за сметка на автора“, без обаче да се надявам на продажби. Беше посветена на актьора Жан Карме^[31].

Написах я, след като той почина, и раздадох екземпляри на няколко негови близки. Написах я на моя компютър, помогна ми една сътрудничка. После я разпечатахме, подшихме и направихме петдесет екземпляра. Днес всеки може да си отпечата книга. Но да я разпространи и продаде, вече е съвсем друго нещо.

Умберто Еко

Един италиански ежедневник, впрочем доста сериозен, предлага на читателите да публикуват свои материали, и то срещу съвсем нищожна сума. Редакцията не се подписва под такава публикация, защото не желае да носи отговорност за становищата на автора. Несъмнено този подход ще ограничи дейността на издателствата от типа Vanity Press, но по всяка вероятност ще увеличи броя на тщеславните хора. Нищо не може да спре суетата.

Само че системата си има и положителна страна. Тези издателства са анонимни и произвеждат нещо като свободно циркулиращите в интернет текстове, непубликувани другаде. Приличат на модерна форма на „самиздат“, защото са единственият начин да разпространите идеите си, ако живеете в диктатура и искате да избегнете цензурата. Всеки, който навремето се е занимавал със „самиздат“ за сметка на свой страх и риск, сега може да разполага текстовете си без особена опасност директно в мрежата.

Впрочем системата „самиздат“ е доста старичка. Има книги от XVII век, публикувани в градове, които например носят името „Франкополис“ или нещо от този род — очевидно измислени. Обикновено това са били книги, чиито автори биха могли да бъдат обвинени в ерес. Поради това писателите и издателите са ги издавали тайно по тази система. Ако в библиотеката си имате книга от същата епоха, върху чиято титулна страница не фигурира името на издателя, със сигурност книгата ви е апокрифна. Не са липсвали такива случаи. Ако сте живели по времето на Сталиновата диктатура и не сте били съгласни с идеите на Партията, единственото, което бихте могли да направите, е да прибегнете до самиздат. Книгата ви би могла да се разпространи, повече или по-малко, единствено по тайни канали.

Жан-Клод Карьер

През периода 1981–1984 г. в Полша анонимни ръце пъхаха такива книги нощем под вратите.

Умберто Еко

Аналогично явление съществува и в демократичните общества, където по принцип цензурата не съществува. Ако обаче ръкописите са отхвърлени от всички издатели, авторите им прибягват до интернет. Познавам млади писатели в Италия, които постъпиха по този начин. На някои от тях този метод донесе късмет. Случваше се издател да прочете книгите им и да им се обади.

Жан-Филип дьо Тонак:

Струва ми се, че в момента разговаряме за безпогрешния усет на издателските къщи. Знаем, че такъв не съществува. Това е друга забавна или ужасяваща страница от историята на книгата. Може би се налага да кажем нещо и по този въпрос. Дали издателите са по-далновидни от авторите?

Умберто Еко

Доказали са, че са достатъчно глупави да откажат някои шедьоври. Наистина става въпрос за още една глава в историята на невежеството. „Може би съм малко ограничен, но не мога да разбера защо трябва да се посветят тридесет страници, за да се разкаже как някой се върти цяла нощ в леглото си и не може да заспи“. Това е първият издателски отзив за „По следите на изгубеното време“ на Марсел Пруст. За „Моби Дик“ пък заявяват: „Малко вероятно е тази творба да заинтригува младите читатели“. По повод „Мадам Бовари“ пишат на Флобер: „Господине, погребали сте романа си в бъркотия от детайли, които са добре обрисувани, но напълно излишни“. На Емили Дикинсън казват: „Всичките ви рими са неправилни“. Колет^[32], току-що написала „Клодин на училище“, чува от издателя: „Боя се, че няма да продадем повече от десет екземпляра“. След като прочитат „Фермата на животните“, обясняват на Джордж Оруел, че „е невъзможно да се продаде история за животни в Съединените щати“. За „Дневникът на Ане Франк“^[33] мнението е следното: „Това момиче, изглежда, няма никаква представа, че книгата ѝ буди единствено любопитство...“ Само че проблемът не е само при издателите.

Съществува и при холивудските продуценти. Ето преценката на един „ловец на таланти“ за първото изпълнение на Фред Астер през 1928 г.: „Не умее нито да свири, нито да пее, на всичко отгоре е плешив. Донякъде му се удава да се изрази чрез танца“. А за Кларк Гейбъл учудено възкликват: „За какво ни е човек с такива уши?!“

Жан-Клод Карьер

Направо ми се завива свят от всички тези примери. Нека си представим, че съществува част от всичко написано и издадено по света, която сме запомнили като наистина прекрасно, вълнуващо, незабравимо, или просто списък с книги, достойни да бъдат прочетени. Каква е тази част? Един процент? Един промил? Имаме високо мнение за книгата и на драго сърце я сакрализираме и боготворим. Но в действителност, ако се вгледаме, скандално голяма част от книгите в нашите библиотеки са написани от хора без никакъв талант, от кретени или от побъркани. В Александрийската библиотека е имало двеста-триста хиляди свитъци, които са станали на пепел. Със сигурност голяма част са били пълни глупости.

Умберто Еко

Не смятам, че в Александрийската библиотека е имало толкова книги. Когато си представяме библиотеките на античния свят, винаги преувеличаваме мащаба им. Вече говорихме за това. Доказано е, че дори най-прочутите библиотеки през Средновековието са притежавали около 400 книги! Разбира се, в Александрия по-вероятно е имало повече, защото според някои източници при първия пожар, по времето на Цезар, когато огънят е засегнал само едното крило, са изгорели 40 000 свитъка. Във всеки случай, трябва да внимаваме и да не сравняваме нашите библиотеки с библиотеките от Античността. Производството на папируси не би могло да се сравни с производството на печатни книги. Да се създаде един папирус или един-единствен ръкописен кодекс, е необходимо много повече време, отколкото да се отпечата огромен тираж на една книга.

Жан-Клод Карьер

Александрийската библиотека все пак е доста амбициозен проект. Тя е държавна библиотека и не може да се сравнява с частната

библиотека на някой крал, дори да е бил велик крал, или с някоя библиотека в манастир. Александрия по-скоро може да се сравни с Пергам, чиято библиотека също е изгоряла. А може би съдбата на всяка библиотека е някой ден да изгори.

Жан-Филип дьо Тонак:

Само че сега вече знаем, че огънят изпепелява не само шедьоврите...

Жан-Клод Кариер

А няма това ни утешава? По-голямата част от блудкавите книги изчезват, но някои от тях може би са били развлекателни и до известна степен поучителни. Четенето на подобни книги винаги ни е забавлявало. Други пък са ни тревожили заради душевното здраве на авторите им. Но сме се сблъскали и с лоши и агресивни книги, пълни с омраза, ненавист, обиди и подстрекаващи към насилие или война. Да, ужасяващи книги. Оръдия на смъртта. Ако бяхме издатели, щяхме ли да издадем „Mein Kampf“?

Умберто Еко

В някои държави съществуват закони срещу негационизма, примерно срещу отрицателите на холокоста. Само че има разлика между правото да не издадеш една книга и правото да я унищожиш, след като вече е издадена.

Жан-Клод Кариер

Спомням си, че вдовицата на Селин все не разрешаваше да преиздадат „Дребна сума за масово клане“^[34]. В един период тази книга беше невъзможно да се намери.

Умберто Еко

В моята антология „История на грозотата“^[35] бях избрал един откъс от „Дребната сума“ — за грозотата на евреина от гледна точка на антисемитите. Но когато издателят поиска авторските права за препечатване в антологията ми, вдовицата отказа. Кое не пречи пълната версия на тази книга да се намери в интернет, на нацистки сайт, естествено.

Жан-Филип дьо Тонак:

Да се върнем (вероятно за последен път) на авторите откачалки. Наистина ли става дума за побъркани хора, или са ги цензурирали заради идеите им?

Умберто Еко

Вече разказах за лудите, които упорито поддържат хронологичното първенство на националния си език. Сега ще ви представя и един друг кандидат, който през своята епоха е изказал наполовина верни, но и наполовина спорни истини. Така или иначе, е бил обявен за еретик и по чудо е избегнал кладата. Имам предвид автора на „Пре-адамитите“ Исаак ла Пейрер^[36], френски протестантски писател от XVII век. Той обяснява, че светът не е на шест хиляди години, както се твърди в Библията, защото в Китай са открити родословия, които доказват, че е много по-стар. Следователно мисията на Христос, дошъл да изкупи първородния грях на човечеството, интересува еврейския средиземноморски свят, но не вълнува останалите народи, които не са били докоснати от първородния грях. Това малко напомня за дилемата, повдигната от либертинците^[37], за множеството на светове. Ако хипотезата за множеството на светове е точна, как да си обясним факта, че Исус Христос е дошъл на Земята, а не другаде? Освен ако не си представим, че е бил разпънат на кръста и на други планети...

Жан-Клод Кариер

Когато работихме с Бунюел върху „Млечния път“^[38], филм за ересите в християнската религия, измислих една сцена, която и двамата много харесахме, но се оказа, че ще струва твърде скъпо, и затова я няма във филма: една летяща чиния каца някъде с гръм и трясък, „капакът“ ѝ или „пилотската кабина“ се отваря, оттам излиза някакво зелено същество с антени по главата и носи кръст, върху който е разпънато нему подобно същество с антени по главата.

За да не се отклонявам много от темата, ще се спра за миг на испанските конкистадори. След като стъпили на американския бряг, поискали да узнаят защо местните жители не били и чували да се

говори за Бог и християните, за Христос, за Спасителя. Та нали Христос е казал „Вървете при всички народи и проповядвайте“?

Бог не би могъл да сгреша, като е поискал от учениците си да проповядват новата истина на всички хора. И логическият им извод е бил следният: останалите не са хора. Както е казал Сепулведа^[39]: „Бог не е искал те да бъдате в неговото царство“. Някои, за да „придадат“ човешки образ на индианците в Америка, стигнали дотам, че измислили как уж там били намерили кръстове и по това разбрали, че на континента е имало християнски апостоли още преди пристигането на испанците. Само че измамата била разкрита.

[1] Шарл Бине-Сангле (1868–1941) — френски военен лекар и психиатър. Цитираното съчинение „Лудостта на Исус“ (La Folie de Jesus, 1910) предизвиква спорове предимно в християнските кръгове и е определено като „богохулство“. ↑

[2] Жак Босюе (1627–1704) — френски теолог, свещеник, изповедник в двора на Луи XIV. Назначен за възпитател на дофина (престолонаследника) и в тази си длъжност ръководи издаването на „почистената“ от неприлични пасажки класическа библиотека „Ad usum Delphini“, предназначена за деца. ↑

[3] Филип Пинел (1745–1826) — знаменит френски психиатър. ↑

[4] Жан-Етиен Ескирол (1772–1840) — френски лекар и психиатър, ученик на Пинел, създател на мрежата психиатрични клиники във Франция. ↑

[5] Жак Дьоре (1929–2003) — френски режисьор, прочут с трилърите и детективските си филми: „Басейнът“ (1969), „Борсалино“ (1970), „Бандата“ (1975), „Полицейска история“ (1976), „Трима мъже за убиване“ (1980), „Престъплението“ (1993). ↑

[6] Eco, Umberto. La ricerca della lingua perfetta nella cultura Europea. Laterza, Fare l'Europa, 1993. 423 p. ↑

[7] Гийом Постел (1510–1581) — френски езиковед, дипломат, астроном, преводач на Кабала. В трактата си „De orbis terrae Concordia“ (1543) излага теорията за световната монархия, обединяваща народите чрез общия майчин праезик — староеврейският, но под управлението на френския крал, защото галите („gallus“ означава „победил водата“) били потомците на Ной. ↑

[8] Йоан Горопий Бекан (1519–1572) — фламандски полиглот, философ и медик. В произведението си „Произходът на Антверпен“ („*Origines Antwerpianae*“, 1569) твърди, че боговдъхновенният праезик е запазен в холандския и че предците на антверпенци са говорили езика на Адам и са живели преди Потопа. ↑

[9] Абрахам Милиус (1563–1637) — холандски филолог и теолог, автор на изследването „За белгийския език“ („*Lingua belgica*“, 1612). ↑

[10] Георг Стирнхилм (1598–1672) — шведски езиковед, преводач на антична литература, кралски антиквар. Автор на трудове по лингвистика, сред които споменатият „Увод към произхода на езиците“ (1671). ↑

[11] Олоф Рудбек старши (1630–1702) — шведски ботаник, медик, преподавал математика, физика, музика. Като ректор на университета в Упсала спасява от пожар университетската библиотека. В цитирания труд „Атлантика или Манхайм са истинското седалище и родина на потомците на Яфет“ („*Atlant eller Manheim, Atlantica sive Manheim, vera Japheti posterorum sedes et partia*“, 1675–1698, 3 т.) създава теорията, че Швеция е Платоновата Атлантида. ↑

[12] Андреас Кемпе (1622–1689) — шведски филолог, автор на труда „*Die Sprachen des Paradieses*“ (1688). ↑

[13] Антоан дьо Риварол (1753–1801) — френски писател, роялист, памфлетист и есеист. За най-известния си труд „Разсъждение за универсалността на френския език“ (1784), получава Голямата награда на Берлинския университет. ↑

[14] Чарлз Пиаци Смит (1819–1900) — шотландски учен и придворен астроном. Популярната му теория за връзката на пирамидите в Гиза с Библията и астрономията е публикувана в книгата му „Наследството на Голямата пирамида“ („*The Our Inheritance in the Great Pyramid*“, 1864). ↑

[15] Тутмос II — четвърти фараон от 18-ата династия в Древен Египет, управлява от 1490 до 1494 г. пр.н.е. Спекулациите вероятно са поради факта, че по случай 200-годишнината от Великата френска революция Франсоа Митеран поръчва изграждането на стъклена пирамида в Лувъра по подобие на Голямата пирамида в Гиза. ↑

[16] Самюел Огюст Тисо (1728–1797) — швейцарски лекар, автор на фундаментални трудове по медицина, в частност за епилепсията, „За здравето на литераторите“ (1768). Но поради

огромния отзвук на шокиращите му твърдения, най-известна до днес е книгата му „Онанизмът“ („L’onanisme. Dissertation sur les maladies produites par la masturbation“, 1759). ↑

[17] Dementia Presox (лат.) — преждевременна деменция. ↑

[18] Едмон Андрийо (1833–1889) — френски стоматолог. Посочената монография е „За клечката за зъби и недостатъците ѝ“ (Andrieu, Edmond. Cure-dent et de ses inconvenients. Paris: A. Coccoz, 1869). ↑

[19] Виктор Фурнел (1829–1894) — френски театровед, библиограф. Цитираното изследване е „За ролята на ударите с пръчка в обществените отношения, в частност и в историята на литературата“ (Fournel, Victor. Du rôle des coups de bâton dans les relations sociales et en particulier dans l’histoire littéraire. Paris: A. Delahays, 1858. 252 p.). ↑

[20] Едгар Берийон (1859–1948) — френски невролог, специалист по хипнозите. Споменава се книгата му „Прекомерната дефекация при немската раса“ („La polychésie de la race allemande“, 1915). ↑

[21] Книгата се казва „Френските йероглифи или Прилагане на фигуративния метод в началното образование“ (C. Chesnier-Duchene „Les Hiéroglyphes français, ou Méthode figurative appliquée à l’instruction primaire“, 1843). ↑

[22] Жан-Мари Шасеньон (1735–1795) — френски писател мистик, член на Ордена на илюминатите. Споменат е сборникът му „Cataractes de l’imagination, déluge de la scribomanie, vomissement littéraire, hémorragie encyclopédique, monstre des monstres“ (1779). ↑

[23] Пиер-Гюстав Брюне (1807–1896) — френски библиограф и издател. Става дума за книгата му „Les Fous littéraires, essai bibliographique sur la littérature excentrique, les illuminés, visionnaires“ (1880). ↑

[24] Никола Анрион (Nicolas Henrion, 1663–1720) — френски нумизмат и ориенталист, професор по сирийски език в Кралския колеж. Проследил историята на човешкия ръст на базата на изследване на древните мерни единици. Според изчисленията Адам е бил висок 40 метра, а Ева 38, но след тях хората прогресивно започнали да се смаляват — например Ной е бил висок 33 метра, Авраам 9 метра, а Мойсей „едва“ 4. Трудът му остава неиздаден. ↑

[25] Антоан Мадрол (1792–1861) — френски публицист и религиозен автор, наричан „литературен безумец“ („fou littéraire“). Става дума за книгата му „Теология на железните пътища, парата и огъня“ (Madrolle, Antoine. *Théologie des chemins de fer, de la vapeur et du feu*. Paris: T. Pitrat, 1842. 147 p.). ↑

[26] Феликс Пасот — френски професор по физика и математика в Collège de Juilly (Félix Passot. *Démonstration de l'immobilité de la terre*. Lyon: Fontaine, 1829. 18 pp.). ↑

[27] Вероятно геологът Шарл Тарди (Charles Tardy) от втората половина на XIX в. ↑

[28] „Суетно книгоиздаване“. ↑

[29] Умберто Еко го нарича „издателство за «сефета»: «СФ» е автор със Собствено Финансиране и «Мануцио» беше от онези издателства, които в англосаксонските страни се наричат «vanity press». Цени — най-високи, административни разходи — никакви (...) «Мануцио» не се интересува от читателите. Важното е, както казва господин Гарамонд, авторите да не ни изневерят. Без читателите можем да оцелеем“. (Еко, Умберто. *Махалото на Фуко*. [Прев. от итал.] Бояна Петрова. [2. изд.]. София: Бард, 2001, с. 245). ↑

[30] Издатели на подобни справочници са Международният биографичен център в Кеймбридж, Великобритания (International Biographical Centre) и Американският биографичен институт в Северна Каролина (American Biographical Institute). ИВС е издателство към Melrose Press Ltd, популярно с книгата *Dictionary of International Biography*. Специализиран е и в „присъждане“ на награди. Сумата, която трябва да заплати получателят, е между \$500 и \$1495, в зависимост от необходимата престижност на отличието. АБИ работи с оферти между \$195 и \$495 в зависимост от желаната степен на престиж и качеството на печата на свидетелството и материала за рамката. Аналогичен е принципът на включване и в руския литературно-биографичен алманах „Персона России“ на издателство „Елит-прес Плюс“. Суетата да видиш статия за себе си в алманаха струва между 20 000–150 000 рубли. Приходите на такива издателства са от продажбата на книги и свидетелства на самите биографиранни клиенти. ↑

[31] Жан Карме (1920–1994) — френски актьор и сценарист. Играе във филми като „Високият рус мъж с черната обувка“ (1972),

версията на „Клетниците“ (1982) с Лино Вентура, „Зелева супа“ (1981) и др. Книгата на Кариер за него е: Jean Carmet. Je suis le badaud de moi-même. Préfates de Jean-Claude Carrière, Jean-Pierre Coffe. Paris: Plon, 1999. 222 p. ↑

[32] Сидони Габриел Колет (1873–1954) — френска писателка. Носителка на ордена на Почетния легион, първата жена, отличена с наградата „Гонкур“ и първата жена президент на Академия „Гонкур“. „Клодин на училище“ е скандален полуавтобиографичен роман (Claudine à l'école, 1990). ↑

[33] „Дневникът на Ане Франк“ (др. загл. „Задната къща“, 1947) — най-популярната в света книга, писана от дете, и една от най-четените книги за войната, видяна през детските очи. Представлява дневник, който си води еврейското момиче Ане Франк (1929–1945) от 14 юни 1942 до 1 август 1944 г., докато се укрива със семейството си от нацистите в тайна пристройка на къща в Амстердам. Книгата е публикувана в 55 страни, в тираж над 25 милиона екземпляра. ↑

[34] „Дребна сума за масово клане“ („Bagatelles pour un massacre“, 1937) — антисемитски памфлет на френския писател модернист Фердинан Селин (1894–1961). Книгата е издадена в края на 1937 г. и веднага е преведена в нацистка Германия. Във Франция е забранена за кратко през 1939 г., но е преиздадена с успех през октомври 1943 г. и илюстрирана с фотографии. Днес романът не е достъпен (легално) за масово четене. Не е превеждан на бълг. език. ↑

[35] Изданията на италиански и английски: *Storia della bruttezza*. A cura di Umberto Eco. Milan: Bompiani, 2007. 455 p.; *On Ugliness*. Edited by Umberto Eco; translated by Alastair McEwen. New York: Rizzoli International Publications, 2011. 456 p. ↑

[36] Исаак дьо Ла Пейпер (1594–1676) — френски богослов, калвинист, протестант. През 1655 г. в Амстердам издава анонимно „Пре-адамитите“ („Systema theologicum, ex Prae-Adamitarum hypothesi“, Amsterdam; англ. прев.: „A Theological Systeme upon the Presupposition, that men were before Adam“, London, 1655). Когато научават, че той е авторът ѝ, го хвърлят в затвора, където се отрича от възгледите си: че Адам е прародител само на еврейския народ, а родоначалниците на другите народи са пре-адамитите. ↑

[37] Либертинство (фр. *libertinisme*) — философско течение, зародено през XVII век във Франция и Англия; отрича общоприетите

норми на обществото. Либертинската литература е оценявана като порнография. ↑

[38] „Млечният път“ (La Voie lactée, 1969) — сатиричен филм, копродукция на Франция, ФРГ, Италия; режисьор Луис Бунюел, сценарист Жан-Клод Кариер. ↑

[39] Хуан Хинес де Сепулведа (ок.1490-1573) — испански теолог, преводач на Аристотел, придворен историограф на крал Карл V. Автор на произведението „За справедливите причини на войната срещу индианците“ („De justis bell i causis contra indios suscepti“, Roma, 1550). Базирайки се на критериите на Аристотел, твърди, че индианците в Америка са „роби по природа“. ↑

9. ВЪЗХВАЛА НА ГЛУПОСТТА

Жан-Филип дьо Тонак:

Ако не се лъжа, и двамата сте влюбени в глупостта...

Жан-Клод Карьер

Влюбени, при това — безгранично предани и верни до живот влюбени. Тя може да разчита на нас. Когато през шестдесетте години с Ги Бештел^[1] започвахме нашия „Речник на глупостта“^[2], си казахме: „Защо да се вкопчваме само в историята на блясъка на интелекта, на шедьоврите, на великите паметници на човешкия ум?“ Глупостта, тъй скъпа на Флобер^[3], ни се стори не само несравнимо по-разпространена (това се подразбира), но и много по-плодоносна, по-способна да разкрие безброй истини, а в известен смисъл — и по-честна. Сътворихме увода и го нарекохме „Възхвала на глупостта“^[4]. Дори предлагаме да даваме уроци по глупост.

Всички идиотщини, написани за негрите, евреите, китайците, жените, великите актьори, ни се струваха много по-разбулващи действителността в сравнение със задълбочените интелигентни анализи. Когато прочутият с реакционните си възгледи монсеньор Дьо Келен^[5] по време на Реставрацията се обръща от амвона на „Нотр Дам“ към публика от аристократи, повечето избягали от Наполеон, но вече завърнали се във Франция: „Исус Христос не само е син Божи, а и произхожда от благородно семейство по майчина линия“, изявлението му ни казва много — не само за него самия (това не е чак толкова интересно), но и за обществото и менталитета през онази епоха. Спомням си и за бисера на Хюстън Стюарт Чембърлейн^[6], виден антисемит: „Всеки, който претендира, че Исус Христос е бил евреин, е или невежа, или лъжец“.

Умберто Еко

Бих искал все пак да стигнем до някаква дефиниция. Тя безспорно е много важна за нашата тема. В една от моите книги^[7] правя разграничение между имбецила (малоумника), кретена и глупака. Кретенът не ни интересува. Той поднася лъжицата към челото си вместо към устата си и не разбира какво му се говори. Решил е житейския си проблем. Имбецил е социална категория, можете да го наречете и другояче — защото за някои хора „глупак“ и „имбецил“ е едно и също нещо. Имбецилът е човек, който в определен момент казва нещо, което определено не е трябвало да каже. Той прави неволни гафове от липса на такт. Глупакът е нещо друго. Неговият проблем не е социален, а логичен. На пръв поглед имаш чувството, че разсъждава правилно. Трудно е да разбереш веднага какво точно в поведението му не се връзва. Ето защо е опасен. Ще ти дам пример. Глупакът казва: „Всички жители на Пирея са атиняни. Всички атиняни са гърци. Следователно всички гърци са жители на Пирея“. Имаш подозрението, че нещо не е както трябва, защото знаеш, че има гърци, които живеят в Спарта например. Но не си в състояние да обясниш къде и как е сгрешил. Защото за целта е необходимо ти сам да познаваш всички правила на формалната логика.

Жан-Клод Карьер

Според мен глупакът не се задоволява просто да греши и да се самоаблуждава. Той огласява на висок глас заблудата си. Той я разпространява. Исква всички да го чуят. Човек дори се изненадва, като вижда колко е гръмогласна глупостта. „Сега със сигурност знаем от сигурен източник, че...“ — казва той. И изтърсва огромна глупост.

Умберто Еко

Напълно си прав. Ако човек повтаря настойчиво една всеизвестна банална истина, тя веднага се превръща в глупост.

Жан-Клод Карьер

Флобер казва, че глупостта е желанието да правиш заключения^[8]. Глупакът иска да стигне сам за себе си до безапелационни и окончателни изводи. Исква веднъж завинаги да „закрие темата“. Обаче тази глупост, която често се възприема за истина от някои кръгове, е изключително поучителна за нас, защото я

наблюдаваме през призмата на историята. Днес ограничаваме образованието си до историята на красотата и блясъка на ума или по-скоро други са стеснили познанието ни само до тях, но те представляват минимална част от летописа на човечеството. Вече обсъдихме това. Може би се налага да добавим към историята на грозотата — темата, с която старателно се занимаваш — и световна история на заблудите и невежеството.

Умберто Еко

Вече говорихме за Еций и за начина, по който той преценява трудовете на философите преди Сократ. Няма никакво съмнение: този тип е бил глупак. А що се отнася до глупостта, след твоите думи, вече ми се струва, че тя не е идентична с тъпотията. По-скоро е начин да се управлява тъпотията.

Жан-Клод Карьер

С високомерие и показност.

Умберто Еко

Може да си глупав, но същевременно да не си съвсем тъп. Може да си тъп по стечение на обстоятелствата.

Жан-Клод Карьер

Да, но в такъв случай няма да превърнеш глупостта си в занаят.

Умберто Еко

Че може да се живее за сметка на глупостта, това е вярно. Случката, която разказа за изявлението на Келен, че „по майчина линия Христос бил от благородно семейство“, според мен не е проява на абсолютно тъпоумие. Просто защото от гледна точка на библейското тълкувание твърдението му е вярно. Мисля, че в този случай категорично сме на страната на малоумието. Мога да кажа за някого, че е от добро семейство. Но не бих го казал за Исус Христос най-малкото защото това изобщо не е важно пред факта, че е син Божи. Следователно Келен изрича една историческа истина, но го прави неуместно. Имбецилът винаги говори, без да мисли.

Жан-Клод Карьер

Сетих се за още един прословут цитат: „Аз не съм от благороден произход, но децата ми са“. Авторът на този бисер е поредният абсолютен малоумник, освен ако не го е казал с чувство за хумор. Но да се върнем на монсеньор Дьо Келен. Става дума все пак за архиепископа на Париж, който със сигурност е притежавал най-консервативен дух, но е имал голям морален авторитет във Франция към онзи момент.

Умберто Еко

Добре, тогава да поправим дефиницията. Глупостта е начин да се изявяваш с тъпотията си надменно и с постоянство.

Жан-Клод Карьер

Да, не звучи никак зле. Бихме могли да обогатим нашата беседа с цитати, заимствани от всички недоброжелатели (а те са много), опитвали се да сринат авторитета на личности, които днес смятаме за големи писатели или художници. Хулите са винаги по-гръмогласни от похвалите. Трябва да приемем този факт и да не го оспорваме. Един истински поет си пробива път през буря от ругатни. Петата симфония на Бетовен е била наречена „трясък на непристойност“ и „краят на музиката“. Само че днес едва ли се замисляме, че принос за тези „пищни гирлянди от обиди“ върху вратовете на Шекспир, Балзак, Юго и т.н. имат и твърде видни личности. Самият Флобер е казвал за Балзак: „Какъв човек щеше да е този Балзак, ако умееше и да пише...“

А освен това съществува патриотична, милитаристична, националистична, расистка и друга глупост. Прочети в „Речника на глупостта“ главата, посветена на евреите. Цитатите разкриват не толкова омраза към евреите, а най-обикновена глупост. Злобна глупост. Например: „Евреите имат естествена слабост към парите. Доказателство: ако някоя майка еврейка ражда трудно, достатъчно е да раздрънкаш пред корема ѝ сребърни монети и бебето ще излезе с протегнати ръчички“. Това е писано през 1888 г. от някой си Фернан Грегоар^[9], че и на всичко отгоре е публикувано. Ами Фурие^[10], който пък казвал, че „евреите са чумата и холерата за тялото на обществото“? Самият Прудон^[11] е писал в дневниците си: „Тази раса трябва да се изпрати обратно в Азия или да се унищожи“. Това са „истини“,

изречени от хора, които често наричат себе си „учени“. „Истини“, от които тръпки те побиват.

Умберто Еко

А диагнозата? Глупост и кретенизъм? Ето един „празник на малоумието“ (поне така, както аз го разбирам). Предостави ми го Джойс с разказа си за мистър Скефингтън^[12]. „Узнах, че брат ви е починал“ — казва Скефингтън. „А беше само на десет години“ — отвръщат. „И все пак е печално“ — обобщава Скефингтън.

Жан-Клод Карьер

Глупостта често граничи с грешката, със заблудението. Именно страстното ми желание да търся глупостта винаги ме е сближавало с твоето изследване на лъжата. Но тези два източника на информация са грубо погазени от системата на образованието. Всяка епоха си има, от една страна, своята истина и от друга — своите общоизвестни безкрайни прояви на малоумие. Но образованието се стреми да ни предаде само истината, да обучава само въз основа на истината. По един или друг начин глупостта е минала през филтъра и е отсята. Съществува понятието „политически коректен“ и „разумно коректен“ факт. Което ще рече „удобен някому начин на мислене“. Щем не щем — така стоят нещата.

Умберто Еко

Тестът с лакмусова хартия ни позволява да определим дали имаме киселина, или основа. Така че, ако бяхме изобретили някакъв тест от типа на лакмусовата хартия за анализ на човешкия мозък, той във всички случаи щеше да ни даде сведения дали пред нас стои глупак, или малоумник. Но да се върнем отново на вашата теория за родството между глупостта и заблудата. Заблудата не е непременно проява на глупост или малоумие. Тя е просто резултат на грешка. Птолемей искрено е вярвал, че Земята е неподвижна. Той е допуснал грешка по липса на научна информация. Но може би утре ще открием, че Земята не се върти около Слънцето, и тогава ще отдадем почит на проникателността на Птолемей.

Но да действаш злонамерено, означава да говориш противното на онова, което смяташ за вярно. Винаги допускаме грешка от добро

желание. Следователно грешката съпътства цялата история на човечеството и впрочем толкова по-добре, защото иначе щяхме да сме богове. Понятието „лъжа“, което съм изследвал, на практика е много деликатно. Има измама, която е резултат от имитацията на продукт с оригинално качество, и новият продукт трябва да запази съвършена идентичност с модела. Оригиналът и фалшивото копие ще са неразличими по смисъла на Лайбниц^[13]. Лъжата тук се състои във факта, че се опитвате да придадете истинска стойност на нещо, за което прекрасно знаете, че е фалшификат. Разсъждението на Птолемей, който говори добронамерено, е погрешно. Само че той не прави това, за да накара някого да повярва, че Земята е неподвижна, защото всички знаем, че тя се върти около Слънцето. Не. Птолемей наистина вярва, че Земята е неподвижна. Добросъвестната заблуда на Птолемей няма нищо общо с фалшификация. Просто днес ние, благодарение на опита си, придобит през вековете, оценяваме теорията му като невярна.

Жан-Клод Карьер

Ще внесе едно уточнение, което няма да облекчи усилията ни да съставим дефиниция. Пикасо признавал, че и самият той можел да създаде фалшиви творби на Пикасо. Дори се е ласкаел, че е направил най-добрите фалшификати на Пикасо в света.

Умберто Еко

Кирико^[14] също е признавал, че е изработвал фалшиви творби на Кирико. И трябва да призная, че и аз самият сътворих една фалшива творба на Еко. Едно италианско хумористично списание, нещо като „Charlie Hebdo“, беше подготвило специален брой на „Corriere della Sera“ за пристигането на марсианци на Земята. Очевидно ставаше дума за измислица. И тогава ме помолиха да напиша фалшива статия от самия себе си под форма на пародия на истинския Еко.

Жан-Клод Карьер

Това е начин човек да избяга от самия себе си. От плътта си и от материята си. А може би и от духа си.

Умберто Еко

Само че, преди да подлага самия себе си на критика, човек трябва да постави като мото клишетата си. Така че ще ми се наложи да повтарям собствените си клишета, ако искам да създам „продукт на Еко“. Да произведеш фалшификат на самия себе си, е доста здравословно упражнение.

Жан-Клод Карьер

Същото се случи и по време на изследването на глупостта, което ни отне много години. Дълго време Бештел и аз четяхме единствено невероятно лоши книги. Настървено поглъщахме каталозите на библиотеките и щом видехме определени заглавия, си представяхме съкровището, което ни очакваше... Когато откриеш в списъка заглавие от рода на „Влиянието на велосипеда върху добрите нрави“, можеш да си сигурен, че книгата ще е върхът на насладата.

Умберто Еко

Очакват ви обаче неприятности, когато някой луд се амбицира и започне да нанася вреди на личния ви живот. Както вече споменах, посветих едно изследване на лудите, чиито творби са издадени от Vanity Press. Поне за мен беше очевидно, че влагам ирония в резюмето на идеите им. Някои от тях обаче не бяха усетили иронията и ми писаха, за да ми благодарят, че съм приел толкова сериозно техните становища. Същото беше и с „Махалото на Фуко“, където разглеждах „носителите“ на истина, и то предизвика у някои от тях неочакван ентузиазъм. Все още по телефона ми се обажда един „Велик майстор на тамплиерите“ (е, разговаря с жена ми или секретарката ми, които, естествено, го пращат в „девета глуха“).

Жан-Клод Карьер

За да се посмеем малко, ще ви цитирам едно писмо от нашия „Речник на глупостта“. Ще разберете защо. Намерихме го в „Revue des Missions apostoliques“^[15]. Ами да, прочетохме дори *това* списание! Един свещеник благодари на писмовния си събеседник за това, че му е изпратил чудотворна вода, която оказала извънредно благотворно влияние върху болния, но той не го осъзнал. „Давах му да пие от тази вода, без той да знае, в продължение на девет дни и той, човекът, който цели четири години беше между живота и смъртта и през тези четири

години ми оказваше съпротива с отчайващо упорство и богохулни ругатни (а те могат да накарат всекиго да потрепери), издъхна кротко след девет дни молитви, обладан от чувство на милосърдие, което беше извънредно утешително, още повече че не го очаквахме ни най-малко от него“.

Умберто Еко

Трудно е да определим дали този тип е кретен, глупак или имбецил. И трудността идва оттам, че тези категории са „идеални типове“ или „idealtypen“^[16], както казват германците. Впрочем през повечето време откриваме у един и същи индивид смесица от трите типа поведение. Защото действителността е много по-сложна от тази твърде обща типология.

Жан-Клод Карьер

Не съм се връщал на тази тема от години, но направо съм шокиран, като установявам за пореден път колко е стимулиращо изследването на глупостта. Не само защото поставя под въпрос обожествяването на книгата, а защото ни разкрива, че в определен момент всеки от нас е бил способен да извърши глупост, подобна на глупостта в събраните от нас примери. Винаги сме на косъм от изричането на някоя глупост. Ще ви цитирам едно изречение, Впрочем излязло изпод перото на Шатобриан^[17]. Той прави характеристика на Наполеон, когото никак не е харесвал, и ето какво пише: „Наполеон наистина е ненадминат в уменията си да печели битки, но като изключим тази му способност, и най-незначителният генерал проявява повече способности от него“.

Жан-Филип дьо Тонак:

Бихте ли могли да споделите нещо повече за общата ви слабост към всичко, което кара човека да осъзнае своите несъвършенства? Не е ли тя скрита проява на съчувствието ви към човека?

Жан-Клод Карьер

В един момент от живота си (бях на около тридесет години), след като приключих с висшето си образование и минах задължителния цикъл по класически науки, нещо в моя житейски механизъм зацикли.

Бях войник в Алжир по време на войната от 1959–1960 г. И именно там изведнъж открих колко беше ненужно, щях да кажа безсмислено, всичко, на което ме бяха учили. Точно тогава прочетох няколко книги за колонизацията, гадни, тъпи и подтикващи към насилие, които никога дотогава не ми беше давал да чета. Започнах да мисля, че имам нужда да изляза от прекалено отъпканите пътища и да откроя какво има около тях, в заобикалящата ги местност — в пустите незастроени площи, храстите, дори блатата. От своя страна, Ги Бештел беше извървял същия път на разсъждения като мен. Бяхме се запознали по време на подготовката ни за Екол нормал^[18].

Умберто Еко

Мисля, че макар и по чувствително различен начин, сме „на една дължина на вълната“. В текста, който ми бяхте поискали за заключение към вашата енциклопедия върху „Смъртта и безсмъртието“^[19], написах, че за да приемем нашия край, се налага да се убедим, че всички, които остават след нас, са глупаци и че не си струва труда да прекарваме повече времето си с тях. Това беше един доста парадоксален начин да се похвалим — т.е. да изречем на висок глас истината, че през целия си живот сме култивирали висшите добродетели на човечеството. Човешкото същество е нещо изключително в точния смисъл на думата. Човекът е открил огъня, построил е градове, написал е прекрасна поезия, дал е какви ли не интерпретации за света, измислил е митологичните образи и т.н. Но в същото време не е спрял да води война със себеподобните си, да прави грешки, да разрушава околната среда. Съществува равновесие между висшата интелектуална добродетел и просташката низост, защото в крайна сметка те се неутрализират. Така че, решавайки да говорим за глупостта, по някакъв начин отдаваме почит на това полугениално — полумалоумно създание. И щом се доближим до смъртта, а това се отнася и за двама ни, започваме да мислим, че глупостта има превес върху добродетелта. Очевидно това е най-добрият начин да се утешим. Ако у дома дойде водопроводчик, за да поправи някой теч в банята, и ми вземе доста пари ей така, „в крачка“, и след като си тръгне, с жена ми откриваме, че течът не е отстранен, се утешавам, като ѝ казвам: „Ами, виж, този е кретен. Иначе щеше ли да поправя, при това

извънредно лошо, вани, които текат? Не. Щеше да е професор по семиология в Болонския университет“.

Жан-Клод Карьер

Първото нещо, което човек открива, щом започне да изучава глупостта, е, че самият той е малоумник. Очевидно е. Не може да слагаш на другите етикета, че са малоумници, без да си дадеш сметка, че тяхната глупост представлява огледало, което те ти подават, за да се огледаш.

Умберто Еко

Да не попадаме все пак в парадокса на Епименид^[20], според когото всички на остров Крит са лъжци. Но понеже той самият е от Крит, значи и той е лъжец. Ако един тъпак ти каже, че всички останали са тъпаци, фактът, че е такъв, не означава, че може би не ти е казал истината. А ако добави, че всички останали са тъпаци като него самия, значи проявява признаци на интелигентност. Значи не е глупак. Защото другите прекарват живота си, без да имат понятие, че са тъпаци. Съществува риск да попаднем и в клопката на друг софизъм, чийто автор е Оуен^[21]: „Всички хора са глупаци с изключение на нас двамата. Впрочем, като ви гледам и ако поразмисля...“

Жан-Клод Карьер

Нашият ум е хаотичен и витае из облаците. Всички книги, които вие и аз колекционираме, са живо доказателство за главозамайващия обем на нашето въображение. Особено трудно е да разграничиш лудостта и всичките ѝ отклонения от глупостта.

Умберто Еко

Ето още един пример на глупост, който ми идва наум — принадлежи на Нойхаус^[22], автор на един памфлет за розенкройцерите, написан около 1623 г., по времето на шумния спор във Франция съществуват ли розенкройцерите, или не. „Самият факт, че крият от нас своето съществуване, вече ни показва, че съществуват“ — отсича авторът. Доказателството за тяхното съществуване е, че отричат своето съществуване.

Жан-Клод Карьер

Почти съм готов да приема този аргумент.

Жан-Филип дьо Тонак:

Възможно ли е, и това е мое предположение, да разглеждаме глупостта като древно зло, с което новите и достъпни за всички технологии биха помогнали да се преборим? Бихте ли се подписали под тази положителна прогноза

Жан-Клод Карьер

Избягвам изкушението да преценявам нашата епоха песимистично. Твърде лесно е, това е стандартен мироглед, ще го срещнем навсякъде. И все пак... Ще ти цитирам отговора, който дава Мишел Сер на един журналист по време на някакво интервю. Не си спомням вече по какъв повод и при какви обстоятелства са му задавали въпроси относно решението за строежа на язовирната стена в Асуан. Бил създаден комитет, в който влизали хидроинженери, различни специалисти, бетонджии, може би и еколози, но нямало нито философ, нито египтолог. Мишел Сер изразил учудването си. Журналистът пък се учудил, че той се учудва. „Какво щеше да прави един философ в подобен комитет?“ — попитал го той. „Щеше да забележи, че в него няма египтолог!“ — отговорил Мишел Сер.

За какво, наистина, би могъл да послужи един философ? Този отговор не е ли тясно свързан със сегашната ни тема — глупостта? На каква възраст и по какъв начин трябва да се изправим лице с лице срещу глупостта, вулгарността, безсмисленото жестоко упорство, които са нашият ежедневен насъщен хляб и с които сме принудени да живеем? Във Франция в момента тече нещо като дебат (ами да, има какви ли не дебати) и темата му е на каква възраст човек трябва да се посвети на философията. Днес нашите студенти прохождат във философията едва в края на следването си. А защо това не става по-рано? И защо да не просветим по-рано децата в антропологията, знанието на която е увертюра към културния релативизъм?

Умберто Еко

Странно е, че в най-философската страна на света — Германия, не се преподава философия в гимназията. В замяна на това в Италия,

под влияние на немския идеалистичен историцизъм, се учи тригодишен курс по история на философията, нещо твърде различно от френската програма, която включва само запознаване с философската дейност, с други думи — учат те как да философстваш. Смятам, че не е излишно човек да знае нещичко за това, какво са мислели философите — от епохата преди Сократ до наши дни. Единственият риск за наивния студент е да вземе да повярва, че е прав онзи, който мисли последен. Само че нямам никаква представа как преподаването на философия във Франция влияе върху младежите.

Жан-Клод Карьер

Пазя спомен за онази студентска година, когато изучавахме философия — имах чувството, че съм напълно загубен. Програмата беше разделена на много части: обща философия, психология, логика и етика. Само че как човек би могъл да създаде един учебник по философия? И после как да се включат в него култури, които изобщо не са познавали материята, която наричаме философия? Преди малко направих една бележка за антропологията. Терминът „философско понятие“ например е чисто западна находка. Опитай се да обясниш какво е „понятие“ на някой индианец, дори да е много умствено надарен, или пък какво е „трансценденция“ на някой китаец. Нека разширим темата за образованието, без естествено да претендираме, че ще стигнем до решение на проблемите ѝ. От реформата на Жюл Фери^[23] училището във Франция е безплатно, но също така е и задължително за всички. А това ще рече, че републиката се задължава да научи всички свои граждани на едно и също нещо, без забрани и ограничения, като много добре осъзнава, че „по пътя“ по-голямата част ученици ще отпаднат от процеса. Целта на играта е в крайна сметка чрез селекция да се сформира елит, който ще управлява страната. Аз съм пълен консуматор на тази система. Без Жюл Фери сега нямаше да съм тук и да разговарям с вас. Щях да съм стар селянин от Южна Франция без нито су в джоба си. Впрочем кой знае какъв щях да съм...

Всяка образователна система е отражение на обществото, което е било свидетел на създаването ѝ, което я е измислило и което я е наложило. И все пак по времето на Жюл Фери френското и италианското общество са съвсем различни от това, което са днес. По време на Третата република 75% от французите са все още селяни,

работниците са 10 или 15%, а хората, които наричаме „елит“ — още по-малко. Днес селяните са едва 3-4% от населението и същият принцип на образованието е все още в сила. Между другото, по времето на Жюл Фери хората, които не са успявали да постигнат нещо в учението си, са намирали работа в селското стопанство, занаятчийството, ставали са работници или прислужници в домакинствата. Тези области, даващи възможности за работни места, обаче полека-лека изчезнаха, а вместо тях се появиха работни места в сферата на обслужването и държавната администрация. Така че онези, които днес са отхвърлени преди или след зрелостния си изпит, направо биват оставени на произвола на съдбата. Няма кой да ги приеме на работа, няма нищо, което да смекчи удара върху психиката им. Нашето общество се метаморфозира, но образователната система, „grosso modo“, си остава същата, поне по отношение на принципите си.

Трябва да прибавим и факта, че днес много повече жени завършват висше образование и оспорват на мъжете определен брой работни места в традиционно привлекателните сектори, а работните места не са се увеличили. Занаятите вече не привличат тълпи, но пак продължават да са предизвикателство и убежище за нечий призвания. Преди няколко години бях член на жури, което трябваше да присъди най-високата награда в състезание на най-сръчните майстори в художествените занаяти, т.е. на елита им. Направо бях слисан, като видях какви материали използваха тези хора, какви техники и умения владееха, и си дадох сметка колко са талантиливи. Поне в тази област нищо не е загубено.

Умберто Еко

Да, в нашите общества, където намирането на работа е всеобщ проблем, има млади хора, които преоткриват занаятите. Това явление е доказано с факти в Италия, а несъмнено и във Франция, както и в другите страни от Западна Европа. Случва ми се да се срещна с такива млади занаятчии и когато видят името ми върху кредитната ми карта, по реакциите им разбирам, че са чели някои от книгите ми — а това се случва често. Преди петдесет години хора от същата среда вероятно нямаше да са прочели всички тези книги, защото не бяха завършили образованието си докрай. А сега маса хора завършват висше образование, преди да се отдадат на някой занаят.

Мой приятел ми разправи какво им се случило един ден в Ню Йорк, където заедно с негов колега философ взели такси от Принстънския университет. Разказа ми, че шофьорът приличал на мечка, защото лицето му не се виждало — било скрито под дългите му рошави коси. Той повел разговор с клиентите си, за да разбере с какви хора си има работа. Двамата обяснили, че преподават в Принстън. Само че шофьорът искал да научи повече подробности. Колегата на моя приятел малко се подразнил, затова му тръснал, че се занимава с „трансценденталното възприятие“ и „’ελοχη“^[24]. Но шофьорът го прекъснал и го попитал: „You mean Husserl, isn't it?“^[25]

Разбира се, той бил студент по философия, който работел като шофьор на такси, за да си плати следването. Но навремето шофьор на такси, който да знае кой е Хусерл^[26], беше извънредно рядко срещано явление. Днес можете да попаднете на шофьор, който ви пуска класическа музика и ви задава въпроси върху най-новата ви книга по семиотика. И това съвсем не е сюрреалистичен сюжет.

Жан-Клод Карьер

Общо взето, новините не са лоши, нали? Дори ми се струва, че екологичните заплахи, които изобщо не са измислица, могат да изострят нашата интелигентност и да ни изтръгнат от дългия и дълбок сън.

Умберто Еко

Имаме право да настояваме, че е налице напредък в културата и той е очевиден, защото засяга социални категории, които преди бяха традиционно изключени от нея. Но налице е и огромно количество глупост. Едно време селяните си траеха не защото бяха глупави. Да си образован, съвсем не значи, че непременно си и интелигентен. Не. Само че днес всички искат да бъдат чути и в някои случаи това е фатално, защото така огласяват глупостта си. Да кажем, че едно време глупостта не се излагаше на показ, не искаше да я опознаят, а сега направо процъфтява.

Същевременно разделната линия между интелигентността и глупостта е доста мъглява и неясно очертана... Когато трябва да сменя някоя крушка, се проявявам като пълен кретен. Имате ли във Франция вариант на анекдота „Колко души са необходими, за да се смени една

крушка?“ Не? Е, ние в Италия си имаме цяла серия. Преди вечните мърморковци, на дневен ред бяха гражданите на Кунео, градче в Пиемонт. „Колко души от Кунео са необходими, за да се смени една електрическа крушка?“ Отговорът е „пет“: един държи крушката, а останалите четирима въртят масата, върху която е стъпил. Същият анекдот го има и в Съединените щати. „Колко калифорнийци са необходими, за да се смени една крушка?“ В техния вариант отговорът е „петнадесет“: един сменя крушката, а четиринадесет участват в експеримента и набират опит“.

Жан-Клод Карьер

Спомена хората от Кунео. Да, това е градче в Северна Италия. Имам чувството, че при всички народи най-глупавите хора живеят в северната част на страната си.

Умберто Еко

Разбира се, защото на север има най-много хора, които страдат от болести на щитовидната жлеза, на север са планините, които са символ на изолацията, от север изскачат и варварите, които са нахлували в територията ни и са рушали градовете ни. Това е отмъщението на южняците, които са по-бедни и технически по-изостанали. Когато Боси^[27], шефът на Северната лига — едно расистко движение, слязъл за първи път на юг, за да произнесе някаква реч, хората разпространили из града табели, върху които се четяло: „Когато вие все още живеете по дърветата, ние вече умеехме да говорим“.

Южняците винаги са упреквали северняците, че им липсва култура. Културата понякога е последното убежище на хората с несправедливо отнети блага в областта на технологията. Забележете, че напоследък карабинерите заместиха жителите на Кунео в анекдотите за глупаци. Само че нашите полицаи проявиха гениалност и се възползваха от тази си репутация. А това по един или друг начин доказва, че са интелигентни.

След полицаите дойде ред на футболиста Франческо Тотти, който обаче направо предизвика взрив от фойерверки. Защото събра всички вицове, които се разказваха за него, и издаде книга^[28], но приходите от продажбите предостави на разни благотворителни организации.

Изворът, който бълваше вицове за Тоти, пресъхна, защото всички промениха мнението си за него.

[1] Ги Бештел е френски писател и историк, връстник на Жан-Клод Кариер. Основна тема в творбите му е липсата на религиозна толерантност. ↑

[2] Пълното заглавие на книгата е „Речник на глупостта и погрешните преценки“ (Bechtel, Guy et Jean-Claude Carrière. Dictionnaire de la bêtise et des erreurs de jugement. Paris: R. Laffont, 1965. 505 p.; 2 rév. et augm. ed. 1991. 790 p.). ↑

[3] Виж бел. 232. ↑

[4] Заглавието „Възхвала на глупостта“ (във фр. ориг. *Éloge de la bêtise*) е алюзия към сатирата „Възхвала на глупостта“ (на фр. *Éloge de la folie*, букв. Прослава на безумието) на Еразъм Ротердамски (в лат. ориг. *Stultitiae Laus*, 1509 г.). Издания на бълг. език: Еразъм Ротердамски. Хвалба на глупостта. Прев. от първообраза Николай Райнов. София: сп. Самообразование, [1919]. 176 с.; Еразъм Ротердамски. Възхвала на глупостта. Прев. от лат. [с послеслов] Александър Милев. София: Нар. култура, 1969. 236 с.; 2. изд., 1984. 192 с.). ↑

[5] Иацинт-Луи дьо Келен (Monseigneur de Quélen, 1778–1839) — архиепископ на Париж (1825–1839 г). Кариер нарича възгледите му „реакционни“, защото те са такива от гледна точка на властта, но де факто са прогресивни: противопоставя се на експулсирането на евреите през 1828 г. и по време на епидемията от холера през 1832 г., преустройвайки много семинарии в болници. ↑

[6] Хюстън Стюарт Чембърлейн (1855–1927) — английски писател от немски произход, социолог, философ. Скандална известност му носи книгата „На какво се крепи XIX век“ („Die Grundlagen des neunzehnten Jahrhunderts“, 1899) заради изложения в нея расов подход към историческите събития. Произведението логично става „наръчник“ на пангерманското движение от 20-те години на XX век, а после и на националсоциалистите. ↑

[7] В „Махалото на Фуко“, гл. 10, буквално: „На света има кретени, дебили, глупаци и луди...“ (Еко, Умберто. Махалото на Фуко. [Прев. От итал.] Бояна Петрова. [2. изд.]. София: Бард, 2001, с. 64–69).

↑

[8] Афористична фраза от писмо на Гюстав Флобер до Луи Буйе (1850). ↑

[9] Фернан Грегоар — печатарски работник, анархист. Без нужната образование се втурва в журналистиката и започва да напада безразборно евреите. През 1892 г. основава антиеврейска радикалсоциалистическа лига. Става дума за книгата му „Евреите от Алжир“ („La Juiverie Algerienne“, 1888). ↑

[10] Шарл Фурие (1772–1837) — френски философ, социолог, представител на утопичния социализъм. Автор на термина феминизъм. ↑

[11] Пиер-Жозеф Прудон (1809–1865) — френски философ социалист, радващ се на почитта на Карл Маркс; един от основоположниците на анархизма. Крайно противоречив в позициите си, обвиняван в антисемитизъм. ↑

[12] Франсис Скефингтън (1878–1916) — личен познат на Джеймс Джойс, персонаж в „Епифании“ (Eiphanies), прототип на Маккан в „Портрет на художника като млад“ и в „Одисей“ („Улис“). ↑

[13] Готфрид Вилхелм Лайбниц (1646–1716) — германски философ. Тук се цитира принципът за „тъждественост на различните частици“ (Principium identitatis indiscernibilium), че „няма два тъждествени обекта, защото в такъв случай всички обекти биха били едно и също нещо, от което следва, че тъждествени са неразличимите обекти“ (описанието на принципа е приблизително). ↑

[14] Джорджо де Кирико (1888–1978) — италиански художник, основател на течението „Метафизична живопис“. ↑

[15] „Преглед на Апостолските мисии“ (фр.). ↑

[16] „Идеален тип“ — дефиниран от Макс Вебер (1864–1920), който дава примери за „идеалния“ капиталист, „идеалния“ „протестант“ и др. ↑

[17] В памфлета на Шатобриан „За Бонапарт и Бурбоните“ („De Buonaparte et des Bourbons“, 30 март 1830 г.). ↑

[18] Ecole normale supérieure — висше училище в Париж, едно от най-авторитетните и поради строгите критерии към бъдещите студенти едно от трудно достъпните във Франция. Там се подготвят университетски преподаватели, бъдещи учени по фундаментални и приложни науки и политики. ↑

[19] Енциклопедично издание под редакцията на Фредерик Леноар и Жан-Филип дьо Тонак (*La mort et l'immortalité: Encyclopédie des croyances et des saviors. Sous la direction de Frédéric Lenoir et Jean-Philippe de Tonnac. Bayard Centurion, 2004. 1685 p.*). ↑

[20] Епименид (VII-VI в. пр.н.е.) — древногръцки жрец, философ и ясновидец от о-в Крит, смятан за автор на митологични и религиозни поеми. Наричат го „философа шаман“. Стихът му за лъжливостта на критяните, цитиран в Новия завет при апостол Павел в Послание до Тит (1:12), е класически пример в трудовете по логика за „логически кръг“ (*circulus vitiosus*). ↑

[21] Вероятно става дума за Робърт Оуен (1771–1858) — английски утопист, социален реформатор, пионер на социализма, с принос в управлението на човешките ресурси. Множество принципи от книгите му са се превърнали в популярни афоризми. Същият афоризъм Еко използва и в „Махалото на Фуко“: „Всички са глупаци, с изключение на вас и мен. Дори, за да не ви обидя, само на вас“. (Еко, Умберто. *Махалото на Фуко*. [Прев. от итал.] Бояна Петрова. [2. изд.]. София: Бард, 2001, с. 67). ↑

[22] Виж книгата: *Neuhous, Henri. Avertissement pieux et très utile des Frères de la Rose Croix; Escrit et mis en lumière pour le bien public par Henri Neuheus de Dantzic, Maître en Médecine et Phil. P. in Mörbuch. Paris: au Palais, 1623. VIII — 62 p.* ↑

[23] Жюл Фери (1832–1893) — френски политик, министър, реформатор на образователната система във Франция (1880–1882). Отделя училището от църквата, премахва религиозното обучение и забранява на членове на католическите ордени да бъдат преподаватели в държавните училища. Въвежда обща среднообразователна програма за момчета и момичета, прави основното образование задължително и безплатно за всички. ↑

[24] Епохе — термин от гръцката философия, означаващ „въздържание от окончателно отсъждане“. В смисъла на философския принцип, развит от Едмунд Хусерл — отстраняване на всичко лично преживяно, за да остане само универсалната структура. ↑

[25] „Имате предвид Хусерл?“ (англ.). ↑

[26] Едмунд Хусерл (1858–1938) — германски философ, основоположник на феноменологията. Обяснява и доразвива редица

принципи от античната философия, вкл. и принципа за „въздържание от оценка“ (виж бел. 368). ↑

[27] Умберто Боси (р. 1941) — италиански политик, лидер на сепаратистката партия Северна лига, подкрепяща идеята за автономия на Северна Италия, ключов партньор на италианския премиер Силвио Берлускони. ↑

[28] Франческо Тотти има в биографията си 5 книги, от които най-популярни са двата тома „Всички вицове за Тотти, събрани от мен самия“ (Totti, Francesco. *Tutte le barzellette su Totti: raccolte da me*. Milano: Mondadori, 2003. 109 p.; Totti, Francesco. *Le nuove barzellette su Totti: raccolte ancora da me*. Milano: Mondadori, 2004. 108 p.). ↑

10.

ИНТЕРНЕТ ИЛИ НЕВЪЗМОЖНОСТТА ЗА DAMNATIO MEMORIAE^[1]

Жан-Филип дьо Тонак:

Как приехте забраната на „Сатанински строфи“^[2]? Фактът, че една религиозна власт успява да забрани публикувана в Англия творба, не е особено успокоителен...

Умберто Еко

Напротив, случаят със Салман Рушди би трябвало да ни вдъхне огромен оптимизъм. Защо ли? Ами защото всяка книга, осъдена от религиозна власт в миналото, не би имала шанса да избегне цензурата, а нейният автор би поел огромен риск — почти сигурно е, че щяха да го изгорят жив или да го прободат с кама. В света на комуникацията, който създадохме, Рушди оцеля, защото беше защитен от всички западни общества и книгата му не изчезна.

Жан-Клод Карьер

И въпреки това тоталната мобилизация на сили като в случая с Рушди не се повтори никога, за да се защитят други осъдени от ислямската фатва писатели, и те бяха убити, особено в Близкия изток. В тази връзка можем да кажем съвсем простичко, че писането винаги е било и си остава доста опасно занятие.

Умберто Еко

И все пак съм убеден, че в глобализираното общество имаме информация за всичко и това ни дава възможност да реагираме. Нима холокостът би бил възможен, ако тогава съществуваше интернет? Не съм сигурен. Всички начаса щяха да узнаят какво се случва. Същото се отнася и за положението в Китай. Въпреки че китайските

ръководители полагат големи усилия да филтрират информацията, която достига до тамошните интернет потребители, тя все пак циркулира двупосочно. Китайците могат да разберат какво се случва в останалата част от света и ние можем да узнаем нещичко от онова, което става в Китай.

Жан-Клод Карьер

За да приложат цензура в интернет, китайците изобретиха доста хитри способности, но те не работят безотказно. Просто защото потребителите на мрежата винаги успяват да отбият удара. И в Китай, както и навсякъде, хората използват мобилните си телефони и правят клипове — заснемат всичко, на което са станали свидетели. После ги разпространяват по целия свят. Така че става все по-трудно и по-трудно да се скрие нещо. Бъдещето на диктаторите е доста мрачно. Ще им се наложи да действат подмолно и в пълна тайна.

Умберто Еко

Мисля си например за съдбата на Аун Сан Су Чжи^[3]. За военните стана много трудно да я ликвидират от мига, когато за нея се застъпи почти целият свят. Същото се случи и с Ингрид Бетанкур^[4].

Жан-Клод Карьер

Все пак не можем да кажем, че на света няма вече цензура и произвол. Още сме много далеч от подобен успех.

Умберто Еко

Впрочем, ако цензурата може да се ликвидира чрез изваждане на информация, доста по-трудно е това да стане чрез добавяне на такава. Това е типично за медиите. Представете си следното: един политик, обвинен в корупция, пише писмо на някакъв вестник, за да обясни, че е невинен. Вестникът публикува писмото, но до материала поставя снимка на автора му, който яде сандвич в някаква закусвалня. Готово! Ето че пред нас стои човекът, който изяжда парите на данъкоплатците. Но нещата биха могли да се нагласят далеч по-умело. Ако бях политик и знаех, че на другия ден ще излезе много неприятна новина за мен, която като нищо може да се появи на първите страници в целия печат като водеща новина, щях да накарам през нощта да поставят бомба на

централната гара. На другия ден вестниците ще излязат с различни заглавия на първите си страници. Понякога мисля дали причината за някои атентати не се корени в подобни неща. Да не се задълбочаваме във версиите за заговори, за да кажем в заключение, че атентати като трагедията на 11 септември не са онова, което мислим. Има доста умни хора по целия свят, които си блъскат мозъците с тази трагедия.

Жан-Клод Карьер

Не можем да допуснем, че едно правителство би приело да загинат близо три хиляди граждани, за да се прикрият някои машинации... Очевидно подобно нещо е непонятно. Във Франция има доста известен пример, свързан с аферата „Бен Барка“. Мехди Бен Барка^[5] беше марокански политик, когото отвлякоха във Франция пред бирарията „Лип“. Несъмнено е бил убит. Генерал Дьо Гол дава пресконференция в Елисейския дворец. Всички журналистите бързат да са първи там. Задават му въпрос: „Господин генерал, защо, въпреки че сте били уведомен за отвличането на Мехди Бен Барка, изчакахте няколко дни, преди да оповестите този факт пред пресата?“ „Причината е в моята неопитност“ — отговаря Дьо Гол, като с мимика и жестове изразява отчаянието си. Избухва групов смях и опасността отминава. Стратегията, целяща отвличане на вниманието, в този случай проработва. Смяхът надделява и се оказва по-важен от смъртта на един човек.

Жан-Филип дьо Тонак:

Има ли други форми на цензура, чието действие отсега нататък интернет ще затрудни или дори ще блокира?

Умберто Еко

Например методът „Damnatio Memoriae“ е измислен от римляните. „Проклятието върху паметта“ се гласувало от Сената и „декретът“ се състоял в това, да обрекат някого на забора след смъртта му. Пълно мълчание — пълна забора. Имали право да изтрият името му от публичните регистри или пък да съборят статуите му и дори да обявят деня на раждането му за зловреден. Между другото, така са постъпвали и по времето на сталинизма, когато махали снимките на бившите водачи — изпратени на заточение или

ликвидирани. Такъв е бил случаят с Троцки например. Днес щеше да е по-трудно да се унищожи нечия снимка, защото тя веднага безпроблемно ще се тиражира в интернет. „Заличеният“ няма да е заличен за дълго.

Жан-Клод Карьер

Само че има случаи на „колективна забрава“, а това е нещо по-силно от публичната слава. Не става въпрос за обмислено решение като в Римския сенат, а за един вид прикрит ревизионизъм, нежно изтласкване. Както съществува колективна памет, така съществува и колективна липса на съвест или колективна забрава. Лице, което е познало своя „звезден час“, ни напуска, без да усетим, без никакъв остракизъм, без никакво насилие. Отива си доброволно, потъва в царството на сенките като кинорежисьорите от първата половина на ХХ век, за които вече говорих. И накрая се оказва, че този някой, който напуска паметта ни и бавно, тихо и полека е изтласкан от книгите ни по история, от разговорите ни, от възпоменанията ни, сякаш никога не е съществувал.

Умберто Еко

Познавах един голям италиански критик, за когото твърдяха, че носел нещастие. За него беше създадена цяла легенда и накрая може би и самият той се включи в нея. И до ден-дневен не го цитират в нито една книга, дори в трудове, където приносът му не може да се оспори. И това е форма на „проклятие на паметта“. Що се отнася до мен, никога не съм се притеснявал да го цитирам. Излиза, че аз съм най-несуеверният човек на света. Освен това му се възхищавах твърде много и исках да му го кажа лично. Дори един ден реших да отида при него със самолет. И понеже не ми се случи нищо лошо, ми обясниха, че съм влязъл в обсега на закрилата му. Във всеки случай, като изключим една общност от *happy few*, които продължаваме да говорим за него, славата му наистина залезе.

Жан-Клод Карьер

Съществуват, разбира се, много начини да обречеш на забрава човек, творба, цяла култура. Разгледахме някои от тях. Системното унищожение на един език така, както са постъпили испанците в

Америка, очевидно е най-добрият начин да направиш културата, чието изразно средство е той, абсолютно недостъпна за света, и после да диктуваш какво да се говори от нейно име. Видяхме обаче, че такива езици оказват съпротива, устояват на натиска и оцеляват. Никак не е лесно да накараш нечий глас да замлъкне завинаги, да изтриеш от лицето на света една култура и един език, защото те с тих шепот напомнят за себе си и така се промъкват незабелязано от един век в друг. Да, прав си, случаят с Рушди ни дава надежда. Това безспорно е една от най-значимите придобивки на глобализираното общество. Тоталната и категорична цензура днес на практика е невъзможна. Единствената опасност е информацията, която циркулира навсякъде, да не се окаже напълно достоверна или пък всички ние в един не много далечен ден да не станем лица, които дават информация. Вече говорихме по този въпрос. Ще се превърнем в повече или по-малко квалифицирани информатори — доброволни и безплатни, повече или по-малко нечий привърженици и защитници на нечий идеи. Ще се появят и фантазори — творци на информация, които ще създават измислици всеки божи ден. Може би ще стигнем и дотам, да описваме света не такъв, какъвто го виждаме в нашите желания, и ще приемаме измислицата за чиста истина.

За да оздравеем от подобно състояние, ако сметнем това за необходимо (защото в края на краищата на една измислена информация не ѝ липсва известно обаяние), се изискват безкрайни проверки. А това е къртовска работа, същински ад. Един свидетел е недостатъчен, за да се установи истината, също като при разследване на престъпление. Необходимо е съпоставяне на гледни точки, на свидетелски показания. В повечето случаи събирането на информация изисква колосален труд и от него няма особен смисъл. Изоставят резултатите на инерцията и произвола на съдбата.

Умберто Еко

Само че изобилието от доказателства невинаги се оказва достатъчно. Бяхме свидетели на насието на китайската полиция над монасите талибани. То предизвика международен скандал. Но ако по нашите телевизионни екрани в продължение на три месеца гледаме постоянно пребиваните от полицията монаси, зрителите — дори най-съпричастните, дори онези, които са най-склонни да проявят

активност, в един момент ще престанат да проявяват интерес. Това означава, че съществува праг на възприемане на информация, а щом той се прекрачи, тя се превръща във фон, в най-обикновен страничен шум.

Жан-Клод Карьер

Сапунени мехури, които се надуват и после се пукат. Една година бяхме в мехура „Преследвани монаси в Тибет“, през следващата ни напъхаха в мехура „Ингрид Бетанкур“, но и той се спуска. Дойде ред на кризата с ипотечните кредити, срива в банковата система или на борсата, или и двете заедно. Какъв ще бъде следващият мехур? Когато към крайбрежието на Флорида се приближи застрашителен циклон и по пътя позагуби сили, виждам, че журналистите са почти разочаровани. А все пак за тамошните жители това е чудесна новина. Как в този огромен океан от информация се създава така наречената новина? Какво е обяснението, че дадена информация обикаля цялата планета и мобилизира за определен период от време цялото обществено внимание, а само след няколко дни вече не вълнува никого?

Ще ти дам пример. През 1976 г. работех с Бунюел в Испания над сценария на „Този неясен обект на желанието“^[6] и всеки ден получавахме вестници. Най-неочаквано прочитаме, че в църквата „Сакре-Кьор“ в Монмартър е избухнала бомба! Замръзваме от смайване, а като се опомняме, идва ред на удовлетворението и насладата. Никой не поема отговорността за атентата и полицията води разследване. За Бунюел това е новина с особена важност. В акта той съзира ясна символика. Някой да постави бомба в Църквата на срама, замислена като „изкупление на престъплението на комунарите“^[7]... та това е неочаквана придобивка и повод за радост! Винаги е имало хора, желаещи да разрушат този паметник на безчестието или „да го обагрят в кръв“, както известно време се заканваха анархистите.

На другия ден грабваме вестниците, за да разберем какво става. Нито дума. И повече не се появи и ред. Никога. Отчаяние и фрустрация. Тогава просто добавихме към нашия сценарий за филма участие на терористична група, наричаща себе си „Революционна група на Армията на Младенеца“.

Умберто Еко

Да се върнем към цензурата чрез добавяне на информация. Една диктатура, която би искала да унищожи всякаква възможност чрез интернет хората да достигат до извора на информацията, би могла без проблем да разпространи вирус, за да унищожи всички данни в персоналните компютри и по този начин да предизвика гигантско информационно затъмнение. Може би няма да успее да ликвидира всичко, защото съхраняваме ценните си данни и на флашки. Но все пак твърде вероятно е акцията на тази кибер диктатура да успее и да унищожи близо 80% от нашите бази данни.

Жан-Клод Карьер

А може би не е необходимо да се унищожи всичко? След като дори аз мога да открия в моя документ всички употреби на някоя дума чрез опцията „Find“ и да ги премахна само с едно кликуване, защо да не допуснем, че има информационна цензура, която ще успее да махне избирателно само една дума или група думи във всички компютри на планетата? Но кои думи биха избрали диктаторите в информатиката? Хващам се на бас, че интернет потребителите както винаги ще отвърнат на удара. Пак старата история с нападението и защитата, но на друга територия... И можем да си представим, че ще се появи нов Вавилон, а езиците и кодовете, и всички ключове отново ще изчезнат. Ама че хаос!

Жан-Филип дьо Тонак:

Установихте наличието на един парадокс: че творчеството или човекът, които са осъдени на забрава, могат да превърнат създаденото около тях мълчание в нещо като ехо камера^[8] и да успеят да си проправят път към паметта ни. Бихте ли коментирали подобен обрат на съдбата?

Умберто Еко

В този случай „проклятието на паметта“ трябва да се разглежда в друг смисъл. По различни причини (а те са многобройни и комплексни) като филтриране, инциденти или пожари дадена творба не може да стигне до нас. Откровено казано, никой не е виновен за нейното изчезване. Но се оказва, че тя липсва, когато я потърсим. И

понеже произведението е било приветствано и коментирано от много свидетели, отсъствието му се забелязва. Такъв е бил случаят с картините на Зевксис^[9] в древността. Като изключим съвременниците на художника, никой не ги е виждал. И все пак и до днес говорим за тях.

Жан-Клод Кариер

По исторически сведения, когато Тутанкамон наследява Ехнатон, името на мъртвия фараон било заличено от стените на храмовете. Ехнатон далеч не е единственият с такава съдба. Изронват се надписи, събарят се статуи. Все си мисля за тази прекрасна снимка на Куделка^[10]: статуя на Ленин, изобразена като огромен труп, лежи върху един шлеп и се носи по Дунава към Черно море, където потъва завинаги.

А за разрушените статуи на Буда в Афганистан може би трябва да направим едно уточнение. През първите векове след проповедта му не го изобразяват — не му издигат статуи. Представят го единствено чрез отсъствието му. Показват следи от краката му. Празно кресло. Дърво, под чиято сянка Буда е медитирал. Кон със седло, но без ездач.

Едва след нашествието на Александър Велики в Централна Азия, под влияние на гръцките скулптори, започват да създават физическо присъствие на Буда. И така талибаните, без да знаят, участват в завръщането на будизма към зората му. За истинските будисти днес празните ниши в Бамианската долина^[11] може би са по-красноречиви и по-пълни от преди. Като че ли понякога блясъкът на арабско-мюсюлманската цивилизация се губи заради терористичните актове и те почти успяват да засенчат нейното величие. По същия начин кръвопролитията на ацтеките засенчват в продължение на векове красотата на цивилизацията им. Когато пожелават да унищожат цивилизацията на победените народи, испанците прилагат така мащабно замисъла си, че кръвта, която са пролели там, е почти единственият факт, съхранен в колективната памет. Днес същата опасност дебне исляма: в утрешния ден споменът за него ще бъде сведен само до терористичните му актове. Защото нашата памет, както и нашият мозък, притежават свойството да редуцират информацията. Така е. Постоянно прилагаме селекция и редукция.

[1] Проклятие върху паметта (лат.) — специална форма на следсмъртно наказание, прилагано в Древния Рим спрямо държавните престъпници като узурпатори на трона, организатори на заговори и опетнили себе си императори. Заличават се всички следи за живота на престъпника (унищожават се негови портрети и статуи, монети и надписи на стени и плочи, изтрива се името му от закони и хроники). За да се подложи на забрава, съществувала практика да се отчупва старата и да се поставя нова глава върху старото скулптурно тяло или да се избиват членовете на семейството. ↑

[2] „Сатанински строфи“ (1989) — роман на Салман Рушди (р. 1947), британски писател от индийски произход, носител на наградата Букър (1981). Заради представянето на пророка Мохамед в непристойна светлина, книгата е забранена в много ислямски страни. Осъден на смърт в Иран. Иранският аятолах Хомейни, публично проклез Рушди, постановява смъртна присъда и за всички лица, съпричастни към издаването на книгата и призовава мюсюлманския свят да изпълни присъдата. През 2008 г. Рушди е обявен от британските читатели за най-достойния носител на Букър за 40-годишното ѝ съществуване. ↑

[3] Аун Сан Су Чжи (р. 1945) — политик, лидер на опозицията в Мианмар, държава в Азия. Носител на Нобелова награда за мир за 1991 г. Управляващата страната военна хунта я държи 15 години в затвора и под домашен арест. Освободена в края на 2010 г. ↑

[4] Ингрид Бетанкур (р. 1961) — колумбийски политик, сенатор, кандидат на изборите за президент на Колумбия през 2002 г. Прекарва над 6 години като заложница на терористичната групировка „Революционни въоръжени сили на Колумбия“ (FARC). Освободена е след спецоперация през 2008 г. ↑

[5] Махди Бен Барка (1920–1965) — ляв марокански политик, лидер на партията Национален съюз на народните сили в Мароко. През октомври 1965 г. е похитен в Париж и убит при неизяснени обстоятелства. За убийството му е набедена израелската служба „Мосад“, което нанася вреда върху френско-израелските отношения. ↑

[6] „Този неясен обект на желанието“ (Cet obscur objet du désir, 1977) — последният филм на режисьора Луис Бунюел. ↑

[7] Църквата „Сакре-Кьор“ в Монмартър е построена с решение от 1873 г. по предложение на архиепископа на Париж, който мотивира

строежа като „изкупление на греха на комунарите“. Хълмът Монмартър е едно от местата, където започва въстанието на участниците в Парижката комуна през 1870–1871 г. Сто години по-късно много хора смятат, че построяването на църквата е подигравка с паметта на въстаниците. ↑

[8] Изолирано помещение с добра акустика за записване на звукови ефекти. ↑

[9] Зевксис от Хераклея — древногръцки художник, творил между 420–380 г. пр.н.е. Техниката му на рисуване била уникална — изобразил толкова натурални гроздове, че птиците започнали да ги кълват, и портрет на идеалната жена, който всички гледали с наслада. След упадъка на Гърция картините му отиват в Рим, а после в Константинопол, където изгарят при неколкочкратни пожари. ↑

[10] Йозеф Куделка (р. 1938) — чешки фотограф антикомунист. Става известен със снимките си на „Пражката пролет“ през 1968 г. ↑

[11] В централната част на Афганистан, в долината Бамиан през V в. директно в скалата били изсечени две гигантски статуи на Буда. През 2001 г. са взривени по заповед на лидера на талибаните Мохамед Омар като „забранен от закона идол“. ↑

11. ЦЕНЗУРА С ОГЪН

Жан-Филип дьо Тонак:

Огънят е един от най-страшните цензори в историята на книгата, така че трябва да му отделим специално внимание...

Умберто Еко

Естествено, и тутакси трябва да споменем кладите, на които нацистите са изгаряли книгите „дегенерати“.

Жан-Клод Карьер

В „451° по Фаренхайт“ Бредбъри^[1] представя едно измислено общество, което иска да се освободи от затормозяващото наследство на книгите и решава да ги изгори. 451 градуса по Фаренхайт е точно температурата, при която гори хартията, при това с горенето на книгите в това произведение са натоварени пожарникарите.

Умберто Еко

„451° по Фаренхайт“ е и заглавието на едно предаване по италианското радио. Само че подходът му е коренно противоположен. Един слушател се обажда, че не може да намери тази и тази книга, друг, че я е загубил. Трети пък реагира на мига и съобщава, че има точно същата книга и че е готов да я преотстъпи. Нещо като да оставиш някъде книга, която си прочел — в киното, в метрото, за да направиш някой друг щастлив. Така да се каже, случайният или умишленият огън съпътства историята на книгата още от създаването ѝ. Да се изброят всички изгорели библиотеки — това е невъзможно.

Жан-Клод Карьер

Спомням си за едно мое преживяване, чрез което натрупах опит. Бяха ме поканили на някакво събитие в Музея на Лувъра — трябваше да избира някоя творба и да я коментирам в една късна вечер пред

малобройна публика. И аз избрах картина на един френски художник от XVII век на име Льо Сьюор^[2] „Проповедта на свети Павел в Ефес“. На нея е изобразен свети Павел с брада, облечен в роба, стъпил върху една стела. Все едно, че гледаш някой днешен аятолах, липсва му само тюрбанът на главата. Очите на свети Павел блестят. Няколко верни последователи го слушат. А в долната част на картината, с гръб към „публиката“, на колене, един чернокож слуга гори книги. Приблжих се до таблото, за да видя какви книги гори. Върху страниците им се виждат геометрични фигури и математически формули. Слугата е роб, очевидно се е покръстил наскоро и очевидно гори гръцка наука. Какво ли послание — пряко или косвено — е искал да ни предаде художникът? Не бих могъл да кажа. Но картината все пак е изключителна. Идва вярата и изгаряме науката. Това е нещо повече от филтриране. Това е унищожение чрез пламъците на огъня. Квадратът на хипотенузата трябва да изчезне завинаги.

Умберто Еко

Към основното послание има и допълнително расистко послание, тъй като унищожението на книгите е поверено на чернокож. Все си мислим, че нацистите са изгорили най-много книги, но какво всъщност знаем за онова, което се е случило по време на кръстоносните походи?

Жан-Клод Карьер

Мисля, че испанците са по-лоши от нацистите. Те са били най-големите гробари в Новия свят. Но и монголите не са си поплювали.

Умберто Еко

В зората на модерните времена Западният свят се е сблъскал с две все още непознати за него култури — американоиндианската и китайската. Впрочем Китай е бил голяма империя, която не бихме могли да завладеем или „колонизираме“, но с която сме могли да търгуваме. Ето защо йезуитите са отишли там не за да покръстят китайците, а за да подкрепят и насърчат диалога между културите и религиите. А индианските територии в Америка изглеждали, напротив, населени с кръвожадни диваци и били подложени на истинско плячкосване и дори на ужасяващ геноцид.

Така че идеологическото оправдание за този двоен стандарт в поведението се основава на природата на езиците, които са използвали едните и другите. Определили са индианските пиктограми в Америка като проста имитация, лишена от всякакво концептуално достойнство, докато за китайските идеограми преценили, че съдържат идеи и следователно — повече „философия“. Днес знаем, че пиктографското писмо е много по-съвършено. А колко пиктографски текстове са изчезнали?

Жан-Клод Кариер

Испанците унищожавали останки от изключителни цивилизации и изобщо не си дали сметка, че унищожават съкровища. Но между тях е имало и такива като удивителния монах Бернардино де Саагун^[3], който предусещал, че има неща, които не трябва да се унищожават, защото представляват съществена част от онова, което днес наричаме „културно наследство“.

Умберто Еко

Йезуитите, които отивали в Китай, били образовани хора. А Кортес^[4] и особено Писаро^[5] са били истински главорези и фанатици, обсебени от манията да осъществят докрай един убиващ културата план. Францисканските монаси, които ги придружавали, смятали индианците за диви зверове.

Жан-Клод Кариер

Не всички, за щастие. Не и Саагун, нито пък Лас Касас^[6] и Дуран^[7]. Всичко, каквото знаем днес за индианците преди Конкистата, го дължим на тях. А те нерядко са поемали значителни рискове.

Умберто Еко

Саагун е бил францисканец, но Лас Касас и Дуран са били доминиканци. Любопитно е колко погрешни могат да се окажат клишетата. Доминиканците са били хора от инквизицията, а францисканците са били олицетворение на самата кротост. И ето че в Латинска Америка, като в уестърн, францисканците са играли ролята на „bad guys“, а доминиканците понякога са изпълнявали ролята на „good guys“.

Жан-Филип дьо Тонак:

Защо испанците са разрушили някои сгради, а други са пощадили?

Жан-Клод Карьер

Ами много просто — защото не са ги забелязали. Така се е случило с повечето от големите градове на майте, изоставени от много векове и скрити в гъстата джунгла. А също и с Теотиуакан^[8], който е по на север. Градът вече е бил празен и запуснат, когато в областта са пристигнали ацтеките — към XIII век. Тази фиксидея — да премахнат всички писмени следи, показва до каква степен в очите на нашественика един народ без писменост е завинаги прокълнат и обречен. Неотдавна в България откриха в гробници от второто и третото хилядолетие пр.н.е. изкусно изработени златни и сребърни предмети^[9]. Известно е, че траките, подобно на галите, не са оставили писменост. А народите без писменост, които не са се назовали или не са разказали историята си дори в изопачен вид, сякаш не съществуват — дори ако са оставили прекрасни и изящни златни предмети. Така че, ако искате да си спомнят за вас, трябва да пишете. Да пишете и да вземете предпазни мерки вашите текстове да не потънат в някой ад.

Питам се какво ли са имали наум нацистите, когато са започнали да изгарят еврейски книги. Дали не са си въобразявали, че ще ги унищожат всичките — от първата до последната? Не е ли това начинание не само престъпно, но и утопично? Не е ли било по-скоро една символична операция?

А в наши дни, пред очите ни, други случки, манипулиращи общественото мнение, не престават да ме изненадват и възмущават. Понеже често ходя в Иран, се случи така, че предложих на една агенция, с която съм работил, да изпрати малък екип и да заснеме страната — такава, каквата я познавам. Директорът на агенцията ме прие и ми нахвърли своята гледна точка за страната, за която той всъщност не знае нищо. Обясни ми точно и ясно какво трябва да заснема. Той решаваше какво да се заснеме и какви снимки да донесе от страна, от която си няма никакво понятие, защото никога не е стъпвал там: например искаше да види кадри с фанатици, които се

бият в гърдите, наркомани, проститутки и така нататък. Излишно е да казвам, че проектът не се осъществи.

Всеки ден ставаме свидетели на факта, че репортажите, които гледаме, може да се окажат измама. Фалшификациите са фини и се долавят трудно, защото се представят като реално заснети кадри, с други думи — като документи. И в края на краищата, независимо дали човек вярва, или не, няма нищо по-лесно за подмяна от истината.

Спомням си, че гледах по един телевизионен канал документален филм за Кабул — град, който познавам добре. Всички кадри бяха заснети от долу на горе... Виждаха се само покривите на къщите, разрушени от войната, но не и улиците, нито пък минувачите или търговците. Имаше интервюта с хора, които в един глас се надпреварваха да говорят за плачевното състояние на страната си. А за озвучаване на филма беше използван единствено зловецният вой на вятъра — същият, какъвто чуваме в пустините на снимачните площадки, монтиран така, че да се повтаря до безкрайност. С други думи — бил е избран в някоя сонотека и прибавен като фон на почти целия филм. Този шум може да разпознае всяко опитно ухо. Същевременно леките дрехи, които носеха героите във филма, не потрепваха въпреки „вятъра“. Този репортаж беше чиста измама. Поредната.

Умберто Еко

Лев Кулешов вече беше обяснил по какъв начин кадрите „се заразяват“ един от друг и как е напълно възможно да се обработят така, че да изпращат различно послание. Лицето на човек, показано на зрителя първия път веднага след чиния с храна, а после — след нещо отвратително, ще предизвика съвсем различни възприятия и отношение в залата. В първия случай ни се струва, че лицето на човека изразява желание да похапне, а във втория — погнуса.

Жан-Клод Карьер

Човешкият поглед в края на краищата вижда онова, което кадрите искат да му внушат. В „Бebetо на Розмари“ на Полански^[10] много хора накрая „видяха“ чудовищното, защото то беше описано от персонажите, които се навеждаха над кошчето му. Но Полански не го показва нито веднъж.

Умберто Еко

Вероятно и много хора са видели съдържанието на прословутата ориенталска кутия в „Дневна красавица“^[11].

Жан-Клод Карьер

Естествено, когато някой питаше Бунюел какво е имало вътре, той отговаряше: „Снимка на господин Карьер. Ето защо младите момичета се плашат“. Един ден някакъв непознат ми се обади по телефона по повод същия филм и ме попита дали съм живял в Лаос. Кракът ми не беше стъпвал там и му признах това. Задава ми същия въпрос за Бунюел и получава същия отрицателен отговор. Тогава телефонният ми събеседник се учуди. Прословутата кутия му припомнила за някакъв стар обичай в Лаос. Тогава го попитах дали знае какво има в кутията. „Естествено!“ — отвърна ми той. „Моля ви — обърнах го на чувства аз, — кажете ми!“ И тогава човекът ми обясни, че въпросният обичай се състоял в това, жените да прикачват със сребърна верига огромен скарабей към клитора си и по време на любовния акт да се наслаждават бавно и деликатно на удоволствието. Направо паднах от коня и му казах, че не сме имали намерение да затваряме скарабей в кутията. Онзи затвори. А аз изпитах огромно разочарование, че съм научил тайната.

Разказвам всичко това, за да обясня, че кадърът, в който ние виждаме нещо съвсем различно от онова, което той ни показва, може да ни подведе, и то по начин, който е още по-трудно доловим от манипулациите на писмения език или думите. Ако искаме да запазим визуалната си памет чиста, трябва на всяка цена да научим бъдещите поколения да гледат критично кадрите и изображенията. Това дори е приоритетна задача.

Умберто Еко

Има и друга форма на цензура, за която носим отговорност. Дори да запазим всички книги на света, всички цифрови носители, всички архиви, е възможно да се появи криза в цивилизацията, която да превърне всички езици, които сме избрали за съхранение на огромната си култура, в съвършено неразбираема каша. Тогава цялото наследство ще бъде безвъзвратно погубено.

Жан-Клод Карьер

Това се случи с йероглифското писмо. След едикта на Теодосий I^[12] от 380 г. християнската религия се превръща в държавна, единствена и задължителна за цялата империя. Наред с другите затварят и египетските храмове. Жреците, които били познавачите и пазителите на тази писменост, вече нямало на кого да предават знанията си. Принудени били да погребат боговете си, с които са живели хилядолетия наред. А заедно с боговете — и култовите предмети, и самия език. Достатъчно е едно поколение, за да изчезне всичко. Често завинаги.

Умберто Еко

И бяха необходими цели четиринадесет века, за да се открие ключът към този език...

Жан-Филип дьо Тонак:

Да се върнем за момент към цензурата чрез огъня. Онези, които са изгаряли библиотеки в Античността, може би са смятали, че са унищожили всички следи от ръкописите в тях. Само че след изобретяването на книгопечатането подобно нещо вече е било невъзможно. Да се изгори един, два, дори сто екземпляра от една печатна книга, все пак не означава, че тя ще изчезне. Може би ще се окаже, че има и други екземпляри, пръснати из различни частни или държавни библиотеки. За какво тогава служат модерните клади като онези на нацистите?

Умберто Еко

Цензорът знае много добре, че няма да унищожи всички екземпляри на забранените книги. Но това е начин да се издигне и превърне в демиург, в чиято власт е целият свят, включително и властта да хвърли всяка концепция за света в огъня.

„Алибито“ му се гради върху оправданието, че възражда и пречиства културата, която някои произведения са направили „гнила“. Неслучайно и нацистите говореха за „изроденото изкуство“. Аутодафето е един вид лечение.

Жан-Клод Карьер

Тази идея за създаването, разпространението, запазването и унищожението е доста добре илюстрирана в Индия чрез фигурата на бог Шива. Той е „вписан“ в огнен обръч, а една от четирите му ръце държи барабан, под звуците на чийто ритъм е бил създаден светът, а в другата — факела, който ще унищожи всеки плод на творението. И двете му ръце са на едно и също ниво.

Умберто Еко

Не сме много далеч от светогледа на Хераклит и стоиците. Всичко се ражда в огъня и огънят разрушава всичко, за да се появят обещание и надежда за ново бъдеще. Ето защо са предпочитали да изгарят еретиците, вместо да им отсичат главата — нещо далеч по-просто и по-евтино. Актът на изгарянето просто е послание към всички, които споделят същите идеи или притежават същите книги.

Жан-Клод Карьер

Да вземем например Гьобелс, най-вероятно единственият интелектуалец сред нацистите, при това — библиофил. Ти беше прав, като каза, че онези, които са горели книги, са съзнавали много добре какво правят. Трябва да си преценил, че едно четиво е опасно, за да поискаш то да изчезне. А освен това цензорът не е някой луд. Като изгори няколко екземпляра от дадена книга, която е определена като опасно четиво, няма да я унищожи. И прекрасно осъзнава това. Но актът си остава подчертано символичен. И най-вече — изпраща послание на останалите: имате право да изгорите тази книга, не се колебайте, защото ще извършите добро дело.

Жан-Филип дьо Тонак:

Същото, като да изгориш знамето на Съединените щати в Техеран или другаде...

Жан-Клод Карьер

Разбира се. Едно-единствено изгорено знаме е достатъчно, за да осъзнаят хората решителността на едно движение, а дори и на цял народ. И въпреки това, както сме се убедили вече безброй пъти, огънят никога не успява да доведе до абсолютно безмълвие. Дори сред

испанците, които са си поставили за цел да изтрият следите на много култури, е имало такива като монасите, които са се опитвали да спасят някои „експонати“. Вече споменахме Бернардино де Саагун, но колкото и пъти да го споменем, няма да е достатъчно... Той нарежда на ацтеките да преписват (понякога тайно) книги, които по-късно били хвърлени в огъня. Карал художниците сред индианците да ги илюстрират. За награда обаче този нещастник не успял да види приживе плодовете на делото си, защото властите наредили да изземат съчиненията му. Като наивен човек, той дори предложил да предаде и черновите си. За щастие, това не станало. Именно въз основа на тези чернови два века по-късно е било издадено почти всичко, което знаем за ацтеките.

Умберто Еко

Испанците са имали много време да разрушат следите от онази цивилизация, но нацизмът е продължил всичко на всичко 12 години!

Жан-Клод Карьер

А властта на Наполеон — единадесет години, на Буш десет — поне засега. Въпреки че нещата са несравними. Веднъж си поиграх да проследя 20 години от историята на ХХ век — от 1933 г., когато Хитлер идва на власт, до смъртта на Сталин през 1953 г. Представете си всичко, което се е случило през тези двадесет години! Втората световна война и като прибавка, сякаш всемирният конфликт не беше достатъчен, куп други войни — преди, по време на войната, след нея: войната в Испания, в Етиопия, в Корея, положително изпускам някои. Завръщането на Шива. Вече ви разказах за две от четирите му ръце. Всичко, което се създава, ще бъде унищожено. Само че третата ръка прави движението „абауа“, което означава „Не се страхувай“, а четвъртата ръка казва: „Благодарение на моя ум, успях да отлепя единия си крак от земята“. Това е един от най-многозначните образи, които човечеството ни е дало за тълкуване. Ако го сравните с разпнатия на кръста Христос — образ на един умиращ в агония (и на този образ се кланя цялата ни култура), Христос изглежда доста опростен. Но може би, колкото и да е парадоксално, именно това е създавало силата му.

Умберто Еко

Връщам се на нацизма. Има нещо твърде любопитно в кръстоносния му поход срещу книгите. Подбудителят и вдъхновителят на нацистката политика в областта на културата е бил Гьобелс, който владеел изцяло новите средства за информация и измислил как радиото да стане всевластващ господар — вектор на всички комуникации. Да победиш комуникацията чрез книги посредством комуникацията чрез масмедии... Гениално пророчество.

Жан-Клод Кариер

Как се е извършил преходът от книгите, изгорени от нацистите, към малката червена книжка на Мао^[13] и най-вече до настървението, което за няколко години вдига на крака народ с численост над милиард?

Умберто Еко

Геният на Мао се състои в това, да направи от тази малка червена книжка флаг. Достатъчно е било някой да я размахва. Не било задължително да се чете. И нещо още по-важно — понеже е съзнавал, че никой не е прочел „свещените“ текстове от първата до последната страница, я е напълнил с разбъркани откъси и афоризми, които могат да се научат наизуст и да се рецитират като мантри или да се повтарят като молитви.

Жан-Клод Кариер

Но как се стигна дотам, до това очевидно глупаво обсебване на цял един народ, който размахва една малка червена книжка? Защо този марксистки колективистки режим поставя тази книга над всичко?

Умберто Еко

Не узнахме какъв точно е бил начинът, по който са били манипулирани масите по време на Културната революция. През 1971 г. участвах в сборен том, посветен на китайските комикси. Някакъв журналист, който е бил в Китай, започнал да събира огромен материал по темата, за който нямахме представа, че съществува. В него влизаха комикси, които подражаваха на английския стил, и цели романи в снимки. Тези творби, които датират от времето на Културната

революция, изобщо не подсказват какво става по същото време в Китай. Напротив. Бяха пацифистки и се противопоставяха на всякаква форма на насилие, насърчаваха толерантността и взаимното разбирателство. Същото се случи и с малката червена книжка, която беше символ и нямаше нищо общо с насилието. Естествено, не се и споменаваше, че прославата на **СЪЩАТА ТАЗИ** малка книжка включваше изчезването на всички останали.

Жан-Клод Карьер

Бях в Китай по време на заснемането на „Последният император“ на Бертолучи. Правех три репортажа едновременно. Един върху самия филм, втори за възраждането на китайското кино, платен от списание „Cahiers du Cinéma“, и трети на тема възобновеното обучение по инструменти за китайска народна музика, поръчан от едно френско списание. Най-паметната ми среща беше с директора на Института за обучение по инструменти за китайска народна музика. Задах му въпроси, за да разбере как свиренето на тези инструменти е било прекъснато по време на Културната революция. Положих доста усилия, за да накарам този човек да заговори малко по-свободно. Разказа ми, че най-напред затворили института, а после съборили и библиотеката. Той успял, вероятно с риск за живота си, да спаси няколко учебника и ги изпратил на разни братовчеди в провинцията. Що се отнася до него самия, изпратили го в „девета глуха“ — да работи като обикновен селянин. Всички, които имали някаква специалност или знания, трябвало да бъдат обезвредени. Приложили обичайния принцип на Културната революция: всяко знание крие власт, следователно трябва да се отървем от знанията и знаещите. Пристигнал в една селска община, където веднага разбрали, че не умее да работи с лопата и кирка. Предложили му да си стои в къщи. И този човек, най-големият специалист по китайска народна музика, ми каза: „В продължение на девет години играх домино“.

Не говорим какво са правели испанците в Америка преди четири-пет века, нито за клането на християните по време на кръстоносните походи. Не! Споменаваме събития, на които сме съвременници... И най-лошото не е непременно зад гърба ни. В книгата си „Световна история на унищожаването на книгите“ Фернандо Баез^[14] разказва за разрушаването на библиотеката в Багдад

през 2003 г. Това не е първият опит за разрушаването на въпросната библиотека. Монголите вече са правили опит в тази насока. Тези земи са нападани и плячкосвани многократно. През X, XI и XII век арабската цивилизация безспорно е най-бляскавата. И изведнъж я подлагат на двоен обстрел — от едната страна са християните по време на кръстоносните походи и започналата в Испания Реконкиста, а от другата — монголите, които завземат Багдад през XIII век и разрушават града до основи. Монголите, както вече споменахме, рушили сляпо наред, но и християните не са по-достойни за уважение. Баез разказва, че по време на Свещената война те унищожили над три милиона книги.

Умберто Еко

Наистина Йерусалим е разрушен, когато в него нахлуват кръстоносците.

Жан-Клод Карьер

Същото се случва и по време на испанската Реконкиста в края на XV век. Сиснерос^[15], съветник на кралица Изабела Кастилска, заповядва да се изгорят всички мюсюлмански книги, намерени в Гранада, като пощадява само няколко учебника по медицина. Баез разказва, че половината суфистка поезия от онази епоха вероятно е изгорена. Не трябва постоянно да твърдим, че все други изгарят книгите ни. Самите ние имаме доста голям принос в унищожаването на знанието и красотата.

Следователно (имам желанието да ви поразвлека, за да прекъсна за миг изреждането на катастрофи) трябва да признаем, че книгата е имала неприятели — и това не е ни най-малко изненадващо — измежду самите автори на книги. И примерите за такива „писатели“ не са толкова далеч от нашето време. Филип Солерс напомня, че по време на събитията от 1968 г. във Франция е съществувал Комитет за действие на студентите писатели^[16] (за чието съществуване не знаех, но изглежда, е бил доста комичен). Комитетът пламенно се бунтувал срещу традиционното образование (това верую е било задължително) и призовавал, не без лиричен патос, към „ново знание“. Като член на този комитет Морис Бланшо^[17] апелирал особено настойчиво за унищожаване на книгата, защото държала знанието в плен. Според

него думите трябвало най-накрая да се освободят от книгата, от предмета „книга“, да се отскубнат от затвора ѝ. Но къде да се приютят? За това нямало предложения. Въпреки това навсякъде издигали лозунги: „Долу книгите, никога вече книги!“. И тези лозунги били написани и скандирани от писатели!

Умберто Еко

За да приключим темата за кладите за книги, трябва да споменем авторите, които са пожелавали да изгорят собствените си книги и понякога са успявали...

Жан-Клод Карьер

Несъмнено страстта да разрушим сътвореното със същата тази страст разкрива инстинкти, които живеят дълбоко в нас. Да размислим върху налудничавото желание на Кафка да изгори цялото си творчество миг преди смъртта си. Рембо е искал да унищожи „Един сезон в Ада“^[18], а Борхес наистина е унищожил първите си книги.

Умберто Еко

На смъртното си ложе Вергилий пожелал да изгорят „Енеида“. Кой знае дали тези мечтания за разрушение не съдържат в себе си нещо от архетипа — идеята за унищожение чрез огън, което ще оповести началото на нов свят? Или пък са израз на схващането: „Аз умирам, а с мен умира и светът!“. Хитлер се самоубива, след като подпалва целия свят...

Жан-Клод Карьер

Преди да умре, героят на Шекспир Тимон Атински^[19] се провиква: „Умирам! О, слънце, спри да грееш!“. Човек се сеца и за всички камикадзета, които, умирайки, повличат със себе си и част от света, който отхвърлят. Но безспорно, при дадените обстоятелства — независимо дали се отнася за японци камикадзе, които се връзват със самолетите си в американската флота, или за терористи, които извършват самоубийствени атентати, всички те умират в името на някаква кауза. Някъде бях казал, че първият камикадзе е бил Самсон. Той събаря храма, в който е затворен, и умира, но заедно с него биват премазани много филистимляни. Самоубийственият атентат е

едновременно и престъпление, и наказание. За известно време работих с японския режисьор Нагиса Ошима. Той ми каза, че всеки японец по време на жизнения си път в определен момент стига до желанието за самоубийство.

Умберто Еко

Тук е самоубийството на Джим Джоунс^[20] с близо хиляда негови ученици в Гвиана. Тук е и колективната смърт на „Последователите на Давид“ в Уейко през 1993 г.^[21]

Жан-Клод Карьер

Необходимо е от време на време човек да препрочита „Полиевкт“^[22] на Корней, където се разказва за един човек, който се покръстил в християнска вяра по време на Римската империя. Той приема мъченичеството, внезапно осенен от решението да повлече със себе си и жена си Полин. Според него такава съдба е най-възвишена. Ама че сватбен подарък!

Жан-Филип дьо Тонак:

Започваме да осъзнаваме, че да създадеш едно произведение, да го издадеш и да накараш хората да се запознаят с него, не е непременно най-сигурният начин да те познават и бъдещите поколения.

Умберто Еко

Вярно е. Наистина е така. За да станеш известен, трябва да си творец — да си бил художник, да си създадеш империя, да си бил мислител. Но ако нямаш способността да създадеш нещо, ти остава само разрушението — на някое произведение на изкуството, а понякога и на самия себе си. Да вземем за пример Херострат. Той се прославя с това, че разрушава храма на Артемида в Ефес. Понеже е известно, че го е запалил само за да бъде запомнен от следващите поколения, атинското правителство забранява да се произнася името му. Очевидно това не е била достатъчна мярка. Доказателството: запомнили сме името на Херострат, а сме забравили името на архитекта на храма в Ефес. Херострат, естествено, има много наследници. Можем да споменем например мъже, които отиват в

телевизията, за да разправят пред целия свят, че са рогоносци. Това е типична форма на саморазрушение. Готови са на всичко, само и само да влязат в Канал 1. Така постъпва и серийният убиец, който иска да го разкрият, за да се говори за него.

Жан-Клод Карьер

Анди Уорхол отразява това желание в знаменитата си фраза за „15-те минути слава“^[23].

Умберто Еко

Същият инстинкт подтиква човека, застанал зад някого, когото в момента снимат, да маха с ръце, за да е сигурен, че ще го забележат. Подобно нещо ни се струва идиотско, но това е неговият миг на слава.

Жан-Клод Карьер

Водещите на предавания получават непрекъснато какви ли не екстравагантни предложения. Някои твърдят, че ще отидат в студиото и че ще се самоубият „в ефир“. Или просто ще страдат и изпитват болка, пък ако щат, да ги бият или измъчват. Или като покажат на всички как съпругата им прави любов с другого. Формите на съвременния екхибиционизъм като че ли нямат край. По италианската телевизия върви едно предаване „Ла Корида“, в чийто сценарий влиза да кани негови фенове да се изявяват, като излагат мирогледа си под приветствията или дюдюканията на развилнялата се публика. На потенциалните участници им е напълно ясно, че ще ги смажат, но въпреки това предаването е принудено всеки път да отхвърля милиони желаещи, които са готови на всичко, за да се появят на екрана.

[1] Бредбъри, Рей. 451° по Фаренхайт. Прев. Веселин Измирлиев. S. I.: Mediasat, 2005. 190 с. (Златна колекция XX век: 21). ↑

[2] Юсташ льо Сьюор (1617–1655) — френски художник от епохата на барока. Картината е от 1649 г. ↑

[3] Бернардино де Саагун (ок. 1499–1590) — францискански монах, мисионер в Мексико, историк и лингвист. Автор на т.нар. Флорентински кодекс (1540–1575), фундаментален труд за историята на ацтеките. ↑

[4] Ернан Кортес (1485–1547) — испански конкистадор, завоевател на Мексико, унищожил империята на ацтеките. ↑

[5] Франсиско Писаро (1475–1541) — неграмотен испански авантюрист, конкистадор, завладял империята на инките в Перу. ↑

[6] Бартоломе де Лас Касас (1484–1566) — испански доминикански свещеник. Противопоставя се на колониалната политика на Сепулведа и защитава коренното население на Америка от зверствата на испанците. ↑

[7] Диего Дуран (1537–1588) — испански монах доминиканец, запален историк и почитател на културата на ацтеките, която е описал в книгата си „Кодексът на Дуран“, издадена през 1581 г. (Duran, Diego. *History of the Indies of New Spain*. Translated, annotated, and with an introduction by Doris Heyden. Norman and London: University of Oklahoma Press, 1994). Автор е и на произведението „Богове и ритуали“ (1574–1576). ↑

[8] Теотиуакан (I-VII в. пр.н.е.) — древен изоставен град, разположен на 48 км от днешния гр. Мексико. В превод на нахуатъл означава „Място на боговете“ или „Където хората станаха богове“. Създаден е от неизвестен народ във формата на монументален комплекс от 15 пирамиди. ↑

[9] Вероятно има предвид само най-новите археологически находки със златни маски, нагръдници, пръстени, съдове — част от тринайсетте гробници от Долина на тракийските царе, открити през 2004 г. (Голямата косматка, Малката косматка, Светицата); Александровската гробница, открита през 2001 г.; гробниците в района на Тракийския култов център Старосел, открити през 2000–2008 г. ↑

[10] „Бебето на Розмари“ (Rosemary's Baby, 1968) — хорър филм, екранизация на едноименния роман на Айра Левин. Режисьор Роман Полански (това е първият му опит да адаптира книга). Участват Мия Фароу и Джон Касавитис. ↑

[11] „Дневна красавица“ (Belle de jour, 1967) — еротичен филм, екранизация на едноименния роман на Жозеф Кесел. Режисьор Луис Бунюел, сценаристи Луис Бунюел и Жан-Клод Кариер. Участват Катрин Денъов, Жан Сорел, Мишел Пиколи и др. ↑

[12] Теодосий I Велики (347–395) — последният император на единната Римска империя. Наречен „Велики“ от църковните историци заради ортодоксалната му християнска политика. Издава едикта de fide

catholica („за католическата вяра“), утвърждава никейската формула на християнството „Символ на вярата“, забранява дори частните езически култове, в резултат на което през 393 г. за последен път се провеждат Олимпийските игри. ↑

[13] „Малка червена книжка“ — популярното на Запад заглавие на „Цитатник“ на лидера на КНР Мао Дзедун (пълно заглавие: „Сборник с извадки от произведенията на Председателя Мао Дзедун“). Издадена е през 1966 г., многократно преиздавана в десетки милиони екземпляри като инструмент за изграждане на култа към личността на Мао. ↑

[14] Фернандо Баез (р. 1947) — венецуелски писател, специалист по история на книгата. (Baez, Fernando. *A Universal History of the Destruction of Books: From Ancient Sumer to Modern-day Iraq*. Transl. from the Spanish by Alfred MacAdam. New York: Atlas Books, 2010. 372 p.). Виж и бел. 17. ↑

[15] Франсиско Хименес де Сиснерос (1436–1517) — испански кардинал, Велик инквизитор. Прочул се с насилствената християнизация на маврите. По негова заповед в Гранада са изгорени ценни арабски ръкописи (най-много екземпляри на Корана). Инициатор и организатор за издаването на знаменитата Библия с паралелни текстове на много езици („Biblia Poliglotta. In complutensi universitate...“, 1514–1517). ↑

[16] В Комитета за действие (Comité d'action étudiants-écrivains) са участвали Морис Бланшо, Маргьорит Дюрас, Дионис Масколо и писатели сюрреалисти. Членовете му провъзгласявали „смъртта на автора“, поддържали идеята за анонимност при писането и призовавали за отказ от всякаква собственост върху интелектуалните продукти. ↑

[17] Морис Бланшо (1907–2003) — френски писател, един от най-влиятелните и загадъчни творци на ХХ в., с голям принос към теорията и принципите на структурализма и на „новия роман“. ↑

[18] „Един сезон в Ада“ (*Une Saison en Enfer*, 1873) — сборник от стихове в проза на френския поет символист Артур Рембо (1854–1891), единственото му произведение, издадено приживе. ↑

[19] Герой от едноименната пиеса на Шекспир (ок. 1607), легендарен мизантроп от Атина. (Шекспир, Уилям. Събрани съчинения: Т. 4: Трагедии: Крал Лир; Тимон Атински; Макбет;

Антоний и Клеопатра; Кориолан. Прев. от англ. Валери Петров. София: Захарий Стоянов, 1998. 800 с.). ↑

[20] Джеймс (Джим) Джоунс (1931–1978) — американски проповедник, основател на религиозната организация „Народен храм“ (People Temple), чиито последователи през 1978 г. по официалната версия на ФБР, извършват масово самоубийство. В имението Джоунстаун в Гвиана 909 души се самоотравят с цианид по нареждане на своя водач. ↑

[21] На 19 април 1993 г. при пожар в ранчото Маунт Кармел център в Уейко, Тексас, загиват 82 души. Трагедията е финалът на 51-дневна обсада на ФБР в имението, обитавано от членовете на апокалиптичната религиозна група, предвождана от психопат на име Дейвид Кореш. „Последователите на Давид“, известни още и като „Клона на Давид“, са секта на Църквата на адвентистите от седмия ден. ↑

[22] „Полиевкт“ (Polyeucte, 1642) — трагедия на Пиер Корней. Заглавието е лично гръцко име със значение „дългоочакван“. (Корней, Пиер. Полиевкт: Трагедия в 5 д. Прев. от ориг. Н. Щърбанов. София: сп. Библиотека, 1904. 72 с.). ↑

[23] Американският попарт художник Анди Уорхол (1928–1987) е автор на широко цитирания израз: „В бъдеще всеки ще има своите петнадесет минути слава“. ↑

12.

КНИГИТЕ, КОИТО НЕ СМЕ ПРОЧЕЛИ

Жан-Филип дьо Тонак:

По време на нашите беседи споменавахте огромен брой заглавия на книги, различни и често изненадващи, но сега, ако ми позволите, бих искал да ви задам един въпрос: Чели ли сте ги? Необходимо ли е един образован човек да прочете всички книги, които е прието, че трябва да познава? Или е достатъчно да си състави мнение и щом веднъж го изгради — си спестява четенето им веднъж завинаги? Допускам, че сте чули да се говори за книгата на Пиер Байар „Как да говорим за книги, които не сме чели“^[1]? Разкажете ми за всички книги, които не сте чели.

Умберто Еко

Ако искате, мога аз да започна... В Ню Йорк участвах в един дебат с Пиер Байар и смятам, че по този въпрос той каза доста верни неща. На света има повече книги, отколкото са часовете, с които разполагаме, за да се запознаем с тях. Имам предвид да се прочетат не всички създадени книги, а само онези, които представляват една определена култура. Така или иначе, влиянието на книгите, които не сме прочели и които не сме имали време да прочетем, е огромно. Кой наистина е прочел „Бдение над Финеган“^[2], имам предвид от първата до последната дума? Кой наистина е прочел Библията — от Битие до Апокалипсиса? Като навържа един към друг всички откъси, които съм прочел от нея, бих могъл да се похваля, че съм минал една трета. Но не повече. И все пак имам съвсем точно изградена представа за всичко, което не съм прочел.

Признавам, че прочетох „Война и мир“ едва на четиридесет години. Но знаех най-важното, преди да я прочета. Ти спомена „Махабхарата“. Не съм я чел, въпреки че имам три нейни издания на три различни езика. Кой е чел „Хиляда и една нощ“ от кора до кора?

Кой наистина е прочел „Кама сутра“? Но всички говорят за нея, а някои дори я прилагат на практика. Светът е пълен с книги, които окото ни не е виждало, но знаем почти всичко за тях. Въпросът е да разберем откъде сме научили за тези книги, как сме ги опознали... Байар признава, че никога не е чел „Одисей“ на Джойс, но че съвсем спокойно говори за творбата пред студентите си. Може да каже, че историята в книгата се случва само в рамките на един ден, място на действието е Дъблин, а главният герой — евреин, използваният похват — вътрешният диалог и т.н. И всички тези елементи, въпреки че не е чел книгата, са абсолютно точни.

Мога да дам много различни отговори на човек, който идва у дома, вижда библиотеката ми и не се сеща да ме попита нищо по-оригинално от това: „Ама всичките ли сте ги прочели?“ Един мой приятел в подобни случаи отговаря: „И не само тях, господине! Не само тях“.

Що се отнася до мен, аз имам два отговора. Първият е: „Не. Това са само книгите, които трябва да прочета следващата седмица. Онези, които вече съм прочел, са в университета“. А другият е: „Нито една от тези книги не съм чел. Иначе щях ли да ги държа още тук?“ Разбира се, запасил съм се и с други, по-еднозначни отговори, с които мога да унижа още повече събеседника си или да го вкарам в тежка депресия. Истината е, че в домовете си имаме десетки, стотици, ако не и хиляди книги (ако библиотеката ни е импозантна), които не сме прочели. Но в някой близък или далечен ден ще вземем тези книги в ръка и ще си дадем сметка, че всъщност вече ги познаваме.

Нима? Как така познаваме книги, които не сме прочели ли? Първото обяснение е окултистско, което не подкрепям: от книгите към вас текат флуиди. А второто е, че не е вярно, че в продължение на години не сме отваряли тази или онази книга. Много пъти сме я премествали дори само за да я попрелистим, но не си спомняме. Има и трети отговор: през годините сме прочели купища книги, в които са споменати или цитирани части от въпросните книги, и те са ни станали познати. Така че има много начини да научим нещо за книгите, които не сме чели. За щастие. Иначе как щяхме да намерим време да препрочитаем по четири пъти една и съща книга?

Жан-Клод Карьер

По повод книгите в нашите библиотеки, които не сме чели и които несъмнено няма да прочетем никога — вероятно у всеки от нас тлее склонността да отдели настрана, да прибере някъде тези книги, които ще прочете, но по-късно, много по-късно, някога, може и в някой друг живот. Не са ли ужасни вайканията на умиращия: ето, сетният ми час дойде, а още не съм чел Пруст!

Умберто Еко

Когато ме питат дали съм чел тази или онази книга, винаги тактично отговарям: „Ами нали знаете, че аз пиша, а не чета“. Тогава всички мълкват. Понякога се случва да си имам работа и с по-настойчиви събеседници, които питат: „Чели ли сте «Панаир на суетата» от Такъри?“ Накрая отстъпих пред това „разпореждане“. На три пъти се опитах да я прочета. Само че всеки път задрямвах и романът падаше от ръцете ми.

Жан-Клод Карьер

Направи ми огромна услуга. Бях си обещал да го прочета. Мерси.

Умберто Еко

Когато бях студент в Университета на Торино, живеех в стая на студентското общежитие. Срещу една лира, която пъхахме в ръката на шефа на клакьорите, можехме да гледаме всички спектакли на общинския театър. За четири години в университета се насладих на всички шедьоври на античния и съвременния театър. Но понеже нощем заключваха сградата на общежитието ни в дванадесет и половина, а представленията в театъра рядко свършваха в удобно за нас време, гледах всички спектакли без последните пет-десет минути. После се запознах с бъдещия ми приятел Паоло Фабри^[3], който като студент изкарваше пари, като късаше билетите на входа на Университетския театър в Урбино. По тази причина не можеше да гледа спектакъла от самото начало, а едва 15-ина минути след вдигане на завесата, след като всички зрители са се настанили. На него му липсваше началото, на мен — краят. Трябваше да си помагаме взаимно и да обменяме информация. Винаги сме мечтали да правим точно това.

Жан-Клод Карьер

Така и аз се питам дали съм гледал всички филми, които мисля, че съм гледал. Несъмнено съм гледал откъси по телевизията и съм чел книги и статии, в които се говори за тях. Познавам съдържанието им, защото мои приятели са ми го разказвали. В мозъка ми цари истинска бъркотия от филми, които съм сигурен, че съм гледал, други, които съм сигурен, че не съм гледал, и всички останали филми. Например „Пръстенът на Нибелунгите“, филм от нямото кино на Фриц Ланг. Пред очите ми са сцените, когато Зигфрид убива дракона в една внушителна гора, изградена в студио. Дърветата са сякаш от цимент. Само че гледал ли съм филма?! Или пък съм гледал само този откъс? После идват филмите, за които съм сигурен, че не съм ги гледал, но говоря за тях, сякаш съм. Понякога дори го правя твърде убедително. Един ден двамата с Луи Мал^[4] бяхме в Рим в компанията на наши приятели французи и италианци. Завърза се разговор за филма на Висконти „Гепардът“. Луи Мал и аз бяхме на различно мнение и понеже сме хора професионалисти, всеки от нас искаше неговата гледна точка да вземе връх. Единият харесваше филма, а другият го ненавиждаше. Вече не помня кой беше „за“ и кой „против“. Това няма значение. Цялата маса ни слуша. Изведнъж ме спохожда смътно подозрение и питам Луи: „Ти гледал ли си филма?“ А той ми отговаря: „Не, а ти?“ „И аз не съм го гледал!“ — казвам. А хората, които слушаха разговора ни, не скриха възмущението си как сме им изгубили времето.

Умберто Еко

Когато се освободи място в някоя катедра в италианските университети, се събира национална комисия. Всеки член на комисията получава планини от публикациите на всеки кандидат за мястото. Разказвали са ми какво е казал един от членовете на комисията, в чийто кабинет били струпани такива документи. Питат го кога ще намери време да ги прочете, а той отговаря: „Никога няма да ги прочета. Не искам да се влияя от хора, които съм определен да преценявам“.

Жан-Клод Карьер

И е бил напълно прав. Ако си гледал филма или си прочел книгата, ще се чувстваш задължен да формулираш собствено мнение.

Докато, ако не знаеш нищо за творбата, ще използваш мненията на останалите в тяхното многообразие и различие, ще потърсиш най-добрите аргументи, ще се бориш с естествения си мързел и дори със собствения не непременно добър вкус.

Съществува и още една трудност. Сещам се за „Замъкът“ на Кафка, чел съм тази книга едно време. Но впоследствие гледах два филма, които интерпретираха доста свободно романа, единият от които на Михаел Ханеке^[5]. Усетих как в някаква степен деформираха първото ми впечатление от книгата и решително повлияха върху спомените ми за нея. Дали вече не мисля за „Замъкът“ през погледа на кинотворците? Каза, че Шекспировият театър, както го четем днес, във всички случаи е по-богат от онзи, който той е написал, защото пиесите му са погълнали всички прочити и интерпретации, започнали още по времето, когато перото на Шекспир е скърцало върху хартията, и продължаващи в момента. Мисля, че Шекспир се обогатява и става все по-силен и по-силен.

Умберто Еко

Вече казах как младите хора в Италия откриват философията — не с уроци по философстване като във Франция, а чрез историята на дисциплината. Спомням си за моя учител по философия, изключителен човек. Благодарение на него отидох да следвам философия в университета. Някои основи на философията наистина разбрах едва чрез неговото посредничество. Допускам, че този великолепен учител не беше успял да прочете всички творби, за които споменавах в курса си лекции. Искам да кажа, че е напълно възможно много произведения, за които той ни говореше компетентно и с ентузиазъм, да са му били абсолютно непознати. Познаваше ги само чрез историята на философията.

Жан-Клод Карьер

Когато Еманюел льо Роа Лодри^[6] беше директор на Националната библиотека, се хвърли в едно доста странно статистическо проучване. От създаването на библиотеката след Революцията, да приемем — някъде от около 1820 г. до днес, повече от два милиона заглавия не са били поръчвани нито веднъж от нито един читател. Нито веднъж. Може би става дума за наистина ненужни

книги, за благочестиви текстове, сборници с молитви или неточни науки (каквито ти харесваш), за творби на справедливо забравени мислители. Когато стартирало набирането на книги за фондовете на библиотеката, хората започнали да мъкнат книги с каруци в насипно състояние и ги трупали в двора откъм улица „Ришелъ“. Всички те трябвало да се приемат, класират и опишат, а времето ги притискало. А после множество книги заспали дълбок сън, от който още не са се събудили.

Сега се опитвам да се поставя на мястото на писателя или автора — и тримата тук сме такива. Ако знаеш, че книгите ти събират прах по лавиците и никой и не помисля да посегне към тях, няма да ти подежда успокоително. Мисля обаче, Умберто, че това не се отнася за твоите книги. В коя страна им се оказва най-топъл прием?

Умберто Еко

От гледна точка на тиража, по всяка вероятност в Германия. Ако във Франция се продадат 200–300 хиляди екземпляра от която и да е книга, това е рекорд. В Германия трябва да се продадат над милион екземпляра, за да се отчете, че те ценят. Най-ниските тиражи са в Англия. Англичаните по принцип предпочитат да заемат книги от библиотеките. Що се отнася до Италия, тя вероятно е малко преди Гана в списъка. Като компенсация обаче италианците четат много списания, много повече от французите. Всъщност пресата успя да отведе нечетящи хора при книгите. Как ли? Така стана в Испания, Италия, но не и във Франция. Някой ежедневник предлага на читателите си срещу съвсем скромна сума книга или DVD заедно с вестника. Книготърговците отрекоха тази практика, но тя въпреки всичко се наложи. Спомням си, че когато романът „Името на розата“ беше предложен безплатно като добавка към вестник „Република“^[7], вестникът продаде 2 милиона екземпляра вместо обичайните 650 000. А това означава, че романът ми е достигнал до 2 милиона читатели (и ако човек се размисли и стигне до предположението, че една книга ще заинтригува цялото семейство, можем предпазливо да изречем числото 4 милиона).

Може би книготърговците е имало за какво да се тревожат. Но когато шест месеца по-късно се направи равносметка за продажбите през полугодieto в книжарниците, се оказа, че продажбите на

джобните издания наистина са намалели, но съвсем незначително. А това пък означава, че онези 2 милиона не са били хора, които редовно посещават книжарниците. Спечелили сме нови читатели.

Жан-Филип дьо Тонак:

И двамата дават доста ентузиазирана преценка за практиките на четенето в съвременното общество. Книгите отдавна не са привилегия на елита. И макар да им се налага да се състезават с други, по-съблазнителни и по-конкурентоспособни носители, устояват на конкуренцията и доказват, че нищо не може да ги замени. Колелото е отдавна измислено и изобретението си остава ненадминато.

Жан-Клод Карьер

Един ден, преди 25 години, взех метрото от станцията при кметството. На перона имаше пейка, на нея седеше човек, а до него бяха натрупани четири-пет книги. Той четеше. Влаковете идваха и тръгваха. Наблюдавах този човек, който не се интересуваше от нищо, освен от книгите си. Реших да се позабавя и да му отделя малко време, защото ме заинтригува. Така или иначе, накрая се приближих до него и проведохме кратък разговор. Любезно го запитах какво прави тук. Той ми обясни, че идвал всеки ден на същото място в осем и половина и стоял там до обяд. После излизал за един час, за да обядва, и се връщал на мястото си, където оставал до шест вечерта. Завърши разказа си с думи, които никога няма да забравя. „Чета, цял живот не съм правил нищо друго“. Тръгнах си, защото имах чувството, че му губя времето.

Защо в метрото ли? Ами защото не може да остане цял ден в някое кафене, без да консумира. Несъмнено не можеше да си позволи подобен лукс. А метрото е безплатно. Хората сноват насам-натам, но не го безпокоят по никакъв начин. Често съм си задавал въпроса, дали този човек беше идеалният читател, или най-извратеният читател.

Умберто Еко

А какво четеше?

Жан-Клод Карьер

Ами, доста разнородни четива... Романи, книги по история, есета. Струва ми се, че имаше вътрешна зависимост от акта „четене“ и че за него нямаше значение какво точно чете. Казват, че четенето е ненаказан порок. Този пример доказва, че то може да се превърне и в чиста перверзия. Може би дори във фетишизъм.

Умберто Еко

В детските ми години една съседка всяка година ми подаряваше книга за Коледа. Един ден тя ме попита: „Каж ми, Умбертино, четеш, за да разбереш какво съдържа книгата, или от любов към самото четене?“ Трябва да ви призная, че невинаги бях очарован от онова, което четях. Четях заради радостта от четенето, без значение какво, както се случва човек да чете в тоалетната. Когато сме там, можем да четем и вестник отпреди 6 месеца. Това е едно от големите открития на моето детство!

Жан-Клод Карьер

Да четеш заради четенето, е като да живееш заради живота. Познаваме и хора, които ходят на кино просто за да гледат някакви филми, да гледат картинки, които се движат. За тях няма особено значение какъв е филмът — какво показва и за какво се разказва в него.

Жан-Филип дьо Тонак:

Дали това може да се определи като „зависимост от четенето“?

Жан-Клод Карьер

Разбира се. И този човек в метрото е пример за подобно състояние. Представете си някой, който посвещава няколко часа на ден на ходене, но не обръща никакво внимание на пейзажа, на хората, които среща, на въздуха, който диша. Можеш и да четеш по същия начин, както вървиш или тичаш. Но какво ще запомниш от така прочетените книги? Какво ще си спомниш от дадена книга, ако в един и същи ден си пробягал две или три книги? Има хора, които се затварят в някое кино и гледат по четири-пет филма на ден. Такава е

орисията на журналистите и на журито по време на фестивалите. Губиш се в материала.

Умберто Еко

Имам известен опит. Една година бях член на журито на фестивала във Венеция. Имах чувството, че ще откача.

Жан-Клод Кариер

Когато излезеш от залата за прожекции, направо залиташ от погълнатата дневна порция и дори палмите по булевард „Кроазет“ в Кан ти се струват недействителни. Целта е не да видиш или прочетеш всичко, а да знаеш какво да извлечеш от този акт, как да оползотвориш видяната или прочетена интелектуална „храна“... Дали любителите на бързото четене наистина се наслаждават на това, което четат? Ако си спестяваш дългите описания на Балзак, нима не пропускаш най-ценното и най-характерното за неговите произведения? Нещо, което само той на света може да ти даде.

Умберто Еко

Като онези читатели, които във всеки роман търсят пряката реч. Случвало се е в младостта ми, когато четях приключенски романи, да прескачам някои пасажи, за да стигна по-бързо до следващия диалог.

Но да се върнем на нашата тема — за книгите, които не сме чели. Има начин да се насърчи четенето и той е измислен от писателя Акиле Кампаниле^[8]. Той ни разказва как маркиз Фускалдо станал най-знаещият човек на своето време... Наследил от баща си огромна библиотека, но високомерно я пренебрегвал. Един ден случайно разтворил една книга и между страниците ѝ намерил банкнота от хиляда лири. Запитал се: ами ако има пари и в останалите книги? И прекарал остатъка от живота си да прелиства систематично всички томове, завещани му в наследство. И така се превърнал в извор на знания.

Жан-Филип дьо Тонак:

„Не четете Анатол Франс!“ Съветът нещо да се чете или да не се чете, по маниера на сюрреалистите, няма ли като последица да

привлече вниманието върху произведения, които на човек не би му хрумнало да прочете, ако не му бяха подсказали?

Умберто Еко

Сюрреалистите не са единствените, които са съветвали хората да не четат определени автори и определени книги. Това е жанрът на критичната полемика, съществувал, откакто свят светува.

Жан-Клод Карьер

Брьотон^[9] беше съставил списък, съдържащ автори, които трябва да се четат, и такива, които не трябва да се четат. Четете Рембо, не четете Верлен. Четете Юго, не четете Ламартин. И странно — четете Рабле, но не четете Монтен. Ако буквално следвате съветите му, вероятно ще разминете пътищата си с доста интересни книги. Но въпреки всичко трябва да призная, че този списък ми спести четенето на „Големият Мон“^[10].

Умберто Еко

Не си чел „Големият Мон“? В този случай изобщо не е трябвало да слушаш съветите на Брьотон. Книгата е прекрасна.

Жан-Клод Карьер

Може би все още не е късно. Съзнавам, че сюрреалистите хвърляха срещу Анатола Франс гръм и мълнии. Само че аз прочетох книгите му. Някои, като „Бунтът на ангелите“ например, ми доставиха удоволствие. Ама какъв зъб му имаха! Като умря, настоявах да бъде затворен в една от големите метални каси, каквито имат букинистите, и да бъде хвърлен в Сена заедно със старите му книги, които толкова обичаше! В това им желание долавяме и омразата към старите прашасали книги, към ненужните книги, които заемат място, а често са и глупави. Така че въпросът остава: творбите, които не са били изгорени, нито зле предадени на поколенията, нито пък преиначени при превода, творбите, които не са били цензурирани и всяка по свой начин стигнала до нас, те ли са наистина най-добрите? Тях ли трябва да четем?

Умберто Еко

Вече говорихме за книги, които не съществуват или които вече не съществуват. Непрочетени книги, които очакват да ги прочетем или да не ги прочетем. Но сега бих желал да ви разкажа за автори, чиито творби не съществуват, и все пак ние ги познаваме. Хора от издателския свят един ден се събират около една маса на Панаира на книгата във Франкфурт. Там са Гастон Галимар, Пол Фламан, Ледиг-Роволт и Валентино Бомпиани. Така да се каже — генералният щаб на европейското книгоиздаване. Коментират новата лудост, превзела издателския бизнес: да се наддава за права на млади автори, които все още с нищо не са се доказали. На един от тежката група му хрумва да измислят нов автор. Името му ще е Мило Темешвар и ще е уж автор на вече прочутата книга „Нека сега аз да се изкажа“^[11], за чиито права „Американ Лайбръри“ същата сутрин е предложила петдесет хиляди долара. Решават да пуснат слуха за тази измислица и да видят какво ще стане.

Бомпиани се върна на щанда си и ни разправя какво са решили — на мен и на мой колега (по онова време работехме за него). Хрумването ни допадна и ни изкуши да плъзнем по пътеките на панаира, за да разпространяваме „под секрет“ името на Мило Темешвар, като обясняваме как скоро ще гърми навсякъде. Вечерта на един прием Джанджакомо Фелтринели се появява при нас, силно възбуден, и казва: „Вие си губите времето! А аз купих световните права на «Нека сега аз да се изкажа»!“. От този момент Мило Темешвар стана извънредно важна личност за мен. Написах рецензия за книгата му „Продавачите от Патмос“^[12], замислена като пародия на търговците на Апокалипсиса. Представих Мило Темешвар като албанец, който бил изгонен от страната си заради „ляв завой“ в убежденията си! Написал книга в духа на Борхес за използването на огледала по време на играта на шахмат. А за книгата му върху Апокалипсисите дори сложих името на издателя ѝ — измислено, естествено. После чух, че Арнолдо Мондадори, най-големият италиански издател по онова време, накара да изрежат статията ми и върху нея написал с червено „Купи тази книга на всяка цена!“.

Но историята с Мило Темешвар не свършва тук. Ако прочетете увода на „Името на розата“, ще видите, че там съм цитирал един текст от Мило Темешвар^[13]. Намерих името „Темешвар“ в някои библиографии. Наскоро, за да напиша пародия на „Шифърът на

Леонардо“, цитирах някои негови публикации на грузински и руски и доказах, че е посветил на романа на Дан Браун научни изследвания. Така че живях целия си живот с Мило Темешвар.

Жан-Филип дьо Тонак:

Във всеки случай и двамата успяхте окончателно да оневините всички хора, по които лавици има книги, които не са чели и никога няма да прочетат!

Жан-Клод Кариер

Една библиотека не се състои непременно от книги, които сме чели, нито дори от такива, които ще прочетем някой ден. Прекрасно е, че можем да уточним тези неща. Това са книги, които можем да прочетем. Или които бихме могли да прочетем. Дори и да не го направим никога.

Умберто Еко

Това е гаранцията на знанието.

Жан-Филип дьо Тонак:

Нещо като изба с вино. Няма нужда веднага и всичко да бъде изпито.

Жан-Клод Кариер

Притежавам много добра изба и знам, че най-забележителните бутилки с вино ще оставя на наследниците си. Най-напред — понеже пия все по-малко и по-малко вино, но в замяна на това купувам все повече и повече. Но знам, че ако ми се прище, мога да сляза в мазето и да видя сметката на бутилките от най-добрите реколти. Купувам нови вина веднага след като ги произведат и преди да ги бутилират по системата „wine-futures“. Това на практика означава да купиш виното през годината на реколтата, но да го получиш след три години. Ако се отнася за качествено „бордо“ например, ползата е в това, че производителите го държат най-напред в бурета, а после в бутилки при възможно най-добрите условия. В продължение на три години виното ти се подобрява, а на себе си спестяваш изкушението да го изпиеш. Това е превъзходна система. След три години почти си забравил, че си

поръчал това вино. И го получаваш като подарък от самия себе си. Прекрасно е.

Жан-Филип дьо Тонак:

А не трябва ли да се постъпва така и с книгите? Да ги приберем някъде — е, не непременно в изба, и да ги оставим да „узреят“.

Жан-Клод Карьер

Във всеки случай това ще победи неприятния „ефект на новата книга“, който ви притиска да я прочетете, защото е новина, току-що излязла. А защо да не запазим романа, за който „всички говорят“, и да не го прочетем чак след три години? Това е метод, който прилагам доста често с филмите. Понеже нямам възможност да гледам всички, които ми се налага да гледам, ги прибирам някъде „за после“. След известно време установявам, че и желанието, и необходимостта да ги гледам са се изпарили. И така става с повечето от тях. В този смисъл придобивката по системата „фючърс“ — покупка с отлагане, е несъмнено вид филтриране. Ще избира виното, което бих искал да пия след три години. Е, поне така си казвам.

Има още един метод: възлагате филтрирането на някой „експерт“, по-компетентен от вас и който познава вкусовете ви. Така се оставих в ръцете на Жерар Оберле и в течение на години разчитах на него за насоки кои книги *трябва* да купя, независимо от финансовите ми възможности в дадения момент. Той ми нареждаше, аз се подчинявах. Така купих още при първата ни среща „Паулилка или модерната порочност, неотдавнашни спомени на една полякиня“ — роман от края на XVIII век^[14], който повече никъде не видях да се продава. В него има една сцена, която винаги съм искал да адаптирам за киното. Един печатар открива, че жена му изневерява. Има и доказателство: писмо, което тя е получила от любовника си. Тогава съпругът набира текста върху печатната преса, съблича жена си, връзва я за една маса и отпечатва писмото върху тялото ѝ колкото може по-надълбоко. Голото бяло тяло става хартия, а жената, викаща от болка, завинаги се превръща в книга. Историята е нещо като праобраз на „Алената буква“ на Натаниел Хоторн. Да отпечаташ любовно писмо върху тялото на провинила се жена — не е ли това страстта на печатаря или, в най-лошия случай, на писателя?

[1] Пиер Байар (р. 1954) — експерт и преподавател по френска литература, психоаналитик. Посочената книга е преведена на близо десет езика, вкл. на български. (Байар, Пиер. Как да говорим за книги, които не сме чели. Прев. Петя Тончева Кондузова-Илиева. София: Ciela, 2008. 202 с. Ориг.: Bayard, Pierre. Comment parler des livres l'on n'a pas lus? Paris: Minuit, 2007. 162 p.). ↑

[2] *Finnegans Wake* (1939) — експериментален комичен роман на Джеймс Джойс, пише го в продължение на 16 години, вече полусляп. Издаден е две години преди смъртта му. Текстът е труден за четене и за разбиране. 49 200 думи от използваните са употребени само веднъж, сред тях има заемки от около 70 езика, както и измислени от Джойс. Към книгата проявяват интерес малко читатели, а още по-малко я дочитат, въпреки славата ѝ на „велико произведение“. ↑

[3] Паоло Фабри (р. 1939) — италиански семиотик. ↑

[4] Луи Мал (1932–1995) — френски кинорежисьор, оператор, продуцент, сценарист. Автор на филмите „Асансьор за ешафода“ (1953), „Хубаво момиче“ (1978), „Атлантик сити“ (1980), „Сбогом, момчета“ (1987) и др. ↑

[5] Михаел Ханеке (р. 1949) — австрийски режисьор. Филмът „Замъкът“ (*Das Schloß*, 1997) е режисьорски съдържана екранизация на недовършения роман притча на Кафка. Други филми: „Пианистката“ (2001) по едноименния роман на нобеловия лауреат Елфрида Елинек; „Бялата лента“ (2009). ↑

[6] Емануел льо Руа Ладюри (р. 1929) — френски историк, автор на книги по историческа статистика и историческа демография. Почетен професор в Колеж дьо Франс, член на Френската академия за морални и политически науки. ↑

[7] У нас книгата на Умберто Еко „Името на розата“ премина през същата кампания. На 29 март 2005 г. беше включена като подарък с ежедневниците „24 часа“ и „Труд“, продавани на непроменена цена от 0,70 лв. По информация на ИК „Труд“ само за един ден романът е разпространен в тираж от 400 000 екземпляра. ↑

[8] Акиле Кампаниле (1899–1977) — италиански писател сюрреалист. На български език са преведени някои негови разкази и романът му „Ако луната ми чуе молбата“. Умберто Еко е изследвал творчеството му (Еко, Умберто. Но какво е този Кампаниле? Прев. от итал. Емилия Миразчийска // Страница, VI, 2002, №3, с. 99–103). ↑

[9] Принципите на Андре Брьотон са изложени в първи „Манифест на сюрреализма“ (1924) и „Втори манифест на сюрреализма“ (1929). От 2008 г. ръкописът на „Манифест на сюрреализма“ е собственост на колекционера и филателист Жерар Леритие, който го купува на аукцион в Sotheby’s за 3,2 млн евро. Кариер се увлича по Манифеста още 14-годишен, след преместването си в Париж през 1945 г. Прочита го по съвет на приятел, остава шокиран, препрочита го и го наизустява. По собственото му признание, списъкът със задължителните и забранените за четене автори на сюрреалистите е бил риск на младостта му — отворил е очите му за много, но и за много му ги е затворил. ↑

[10] „Големият Мон“ (1913) — единственият роман на френския писател Ален Фурние (1886–1914), част от френската класика и задължителен в учебната програма по литература, номиниран за наградата „Гонкур“. Романът е екранизиран (Le grand Meaulnes, 2006). ↑

[11] На английски „Let Me Say Now“. ↑

[12] На английски „The Patmos Sellers“. Остров Патмос в Гърция е прочут с Пещерата на Апокалипсиса, където се смята, че св. Йоан е написал Откровението. Вътре има ниша, служила му за работна маса, и пукнатина в скалата, дело на Божия глас. ↑

[13] Цитат: „През 1970 г. [...] попаднах на испанския превод на книжката на Мило Темешвар «За използването на огледалата в играта на шах»; [...] Ставаше дума за превода на изчезналия оригинал на грузински (Тбилиси, 1934 г.)“. (Еко, Умберто. Името на розата. Прев. от итал. Никола Иванов. София: Нар. култура, 1985, с. 33). ↑

[14] Роман на френския писател Жак-Антоан дьо Реверони, барон дьо Сен-Сир (1767–1829), публикуван през 1798 г. (Révéroni Saint-Cyr, Jacques Antoine. Pauliska, ou, La Perversité moderne: mémoires récents d’une Polonoise. Éd. Antoine de Baecque. Paris: Payot & Rivages, 2001. 246 p.). ↑

13.

КНИГИ ВЪРХУ ОЛТАРА И КНИГИ В „АДА“^[1]

Жан-Филип дьо Тонак:

Отдаваме подчертана почит на книгата и на всички книги — и на онези, които са изчезнали, и на онези, които не сме чели, и на онези, които не трябва да четем. Подобна почит е особено разбираема за общества, които са поставили книгата на пиедестал. Може би трябва да кажете нещичко и за религиите на Книгата.

Умберто Еко

Важно е да отбележим, че неправилно наричаме само трите големи монотеистични религии „Религии на Книгата“. Будизмът, брахманизмът и конфуцианството също се основават върху книги. Разликата е в това, че при монотеизма първоначалното Писание има особен смисъл. Пред него се благоговее, защото предава Словото Божие върху страниците на книга.

Жан-Клод Карьер

За религиите на Писанието неоспорим авторитет е Древноеврейската Библия, защото е най-старата от трите. Смята се, че текстът ѝ е създаден по времето на Вавилонския плен, някъде през VII-VI век преди християнската ера. Би трябвало в нашите разговори да се придържаме към коментарите на специалистите. Но все пак следният текст е в Библията: „В началото бе Словото; и Словото беше у Бога; и Словото бе Бог“^[2]. Само че как словото става Писание? Защо точно Книгата представлява и въплъщава словото? Как и при какви условия се е преминало от едното към другото? И оттогава наистина самият факт, че някой пише, придобива почти магическа значимост — сякаш онзи, който владее писмеността, това с нищо несравнимо средство, е в

тайна връзка с Бог, със загадките на Мирозданието. И после трябва да се запитаме: кой език е избрало Словото, за да се въплъти в него. Ако Христос беше избрал нашето време за своето посещение, несъмнено би се спрял на английския език. Или на китайския. Но той говорел арамейски, докато не превели думите му първо на гръцки, а после и на латински. Всички тези етапи, естествено, застрашават достоверността на посланието му. Дали наистина е изрекъл това, което твърдим, че е казал?

Умберто Еко

Когато през XIX в. решили да се преподават чужди езици в тексаските училища, един сенатор твърдо се противопоставил със следния изпълнен с дълбок смисъл аргумент: „Щом английският език е бил достатъчен за Исус, и ние нямаме нужда от други езици!“

Жан-Клод Карьер

Що се отнася до Индия, там нещата стоят по съвсем различен начин. Разбира се, книгите съществуват, но по-голям авторитет на религията придава винаги устната традиция. И до днес тя се смята за по-достойна за доверие. Защо ли? Ами защото древните текстове се рецитират или пеят групово. Ако някой сгреша, групата е там и ще му каже това, а и ще го поправи. Устната традиция на големите епоси, продължила около 1000 години, би била по-точна от нашите транскрипции, правени от монаси, които преписвали на ръка в скрипториите древните текстове, повтаряйки грешките на предшествениците си и прибавяйки към тях и нови. В индийския свят не откриваме опити да свържат словото с божеството, нито дори със сътворяването на света. Просто защото и самите богове са били сътворени. В началото е необятен вибриращ хаос. През пространството му преминават отломки от музика или откъслечни звуци. Минават милиони години и тези звуци се превръщат в гласни. Гласните бавно се съчетават една с друга, опират се на съгласните, преобразуват се в думи, тези думи на свой ред се съчетават една с друга и създават Ведите^[3]. Следователно Ведите нямат автор. Те са създадени от Космоса и по тази причина имат такъв авторитет. Кой би се осмелил да постави под съмнение словото на Вселената? Но ние можем и дори сме длъжни да се опитаме да го разберем. Самите Веди

са доста мъгляви, също като безкрайните дълбини, където са родени. Следователно, трябва ни тълкувания, за да ги разберем. След тях идват Упанишадите^[4], после втората категория основополагащи индийски текстове, и чак накрая — авторите. А боговете се появяват във времето някъде между текстовете от втората категория и авторите. Думите създават боговете. А не обратното.

Умберто Еко

Неслучайно индийците са първите езиковеди и първите граматисти.

Жан-Филип дьо Тонак:

А бихте ли могли да ни разкажете как пристъпихте в „религията на Книгата“? Какъв беше първият ви контакт с книгите?

Жан-Клод Карьер

Роден съм на село в къща без книги. Мисля, че през целия си живот баща ми беше чел и препрочитал една-единствена книга — „Валантин“^[5] от Жорж Санд. Когато го питаха защо четете само нея, той отговаряше: „Ами, много я харесвам. Защо тогава да чета и други книги?“

Първите книги, които влязоха в дома ни (не броя няколкото молитвеника), бяха детските ми книжки. А мисля, че първата книга, която видях през живота си, беше Светото писание, поставено на видно място върху олтара на църквата, и местният свещеник го разлистваше страница по страница с дълбока почит. Така че моята първа книга беше предмет на преклонение. По онова време свещеникът обръщаше гръб на паството и четеше евангелието с горест и усърдие, като в началото припяваше „In illo tempore dixit Jesus discipulis suis...“^[6]

Истината излизаше с песен от една книга. Нещо дълбоко вкоренено в мен и по рождение вписано в душата ми изгради схващането ми, че мястото на книгата е привилегировано и дори — свещено. Ето защо тя винаги е заемала в сърцето ми царствено място — същото, каквото заемаше в него и книгата върху църковния олтар от

детството ми. Книгата, именно защото е книга, съдържа истина, която убягва на хората.

И странно, много по-късно преоткрих това усещане в един филм с Лаурел и Харди^[7], които са сред моите любими екранни персонажи. Лаурел твърди нещо, не си спомням вече какво, а Харди се чуди и го пита дали е сигурен. И тогава Лаурел му отговаря: „Знам го, защото го прочетох в една книга“. И до днес този аргумент ми се струва напълно достатъчен.

Станах библиофил много рано. Сигурен съм, защото неотдавна намерих списък с книги, който съм съставил на 10-годишна възраст. Той съдържа осемдесет книги! Жюл Верн, Джеймс Оливър Кърууд, Фенимор Купър, Джек Лондон, Майн Рид и така нататък. Запазих този списък, защото той беше моят първи каталог. Книгите ме привличаха. Привличането се дължеше както на оскъдицата им, така и на изключителната аура на Големия Мисал^[8]. Не ставаше въпрос за някакъв прост антифонар^[9], а за книга с респектираща големина, трудна за носене от едно дете.

Умберто Еко

Аз открих книгата по различен начин. Дядо ми по бащина линия, който почина, когато бях на пет или на шест години, беше печатар. И като всички печатари беше политически пристрастен към всички социални битки на неговото време. Беше хуманен социалист и затова недоволстваше срещу организираните от приятелите му стачки, а в деня на стачката канеше стачкоизменниците да обядват в дома му, за да им спести боя!

Сегиз-тогиз ходехме да го видим, защото той живееше извън града. След като се пенсионира, започна да подвързва книги. У тях върху една етажерка винаги имаше купища книги, които чакаха реда си. По-голямата част от тях бяха с илюстрации. Нали си спомняш онези издания на популярни романи от XIX век с гравюрите на Жоано и Льоноар... Моята любов към дългите обемисти романи до голяма степен се роди в ателието на дядо ми. Когато той почина, там имаше още доста книги за подвързване, но никой не дойде да си ги потърси. Всички бяха поставени в един огромен сандък, който баща ми, най-големият от тринадесетте сина, наследи.

И така, този огромен сандък се озова в зимника на семейния ни дом. Вече на една ръка разстояние, засилваше любопитството ми, пробудено от честите посещения при дядо. И понеже трябваше да слизам в избата за въглища или за бутилка вино, не пропусках да се докосна до тези неподвързани книги, които в очите на едно осемгодишно дете бяха нещо изключително. Там беше всичко, достатъчно да разтърси моя ум. Не само Дарвин, но и не малко еротични книги, че и всички броеве, излизали от 1912 до 1921 г., на „Giornale illustrato dei viaggi“^[10] — италианската версия на френското списание „Journal des voyages et de aventures de terre et de mer“^[11]. Въображението ми се разпали от подвизите на смелите французи, които разсичали със сабя безчестните прусаци, и разказите, обагрени в краен национализъм, който аз очевидно не съм усещал. И всичко беше „подправено“ с жестокост, за която днес нямаме и понятие: отрязани глави, изнасилени девизи, изкормени деца, и то — във възможно най-екзотичните страни.

За голямо съжаление, бащиното ми книжно наследство изчезна. Толкова го бях чел и давал на приятели, че накрая книгите „предадоха Богу дух“. Един италиански издател — Сондзоньо, се беше специализирал в издаване на илюстрирани приключенски разкази. И понеже през седемдесетте години издателската група, която публикуваше мои книги, откупи издателството му, се зарадвах на вероятността, че бих могъл да открия някои книги от детството си, като „Морските опустошители“ на Жаколио^[12], преведена на италиански под заглавието „Капитанът Сатана“. Но издателските архиви бяха унищожени от бомбардировките през войната. За да възстановя детската си библиотека, ми се наложи години наред да ровя из сандъците на антикварите и на битпазара и все още не съм привършил...

Жан-Клод Карьер

Трябва да подчертаем — и на практика ти в момента правиш точно това — колко много са повлияли върху съдбите ни книгите от нашето детство. Специалистите по Рембо напомнят как стихотворението му „Пияният кораб“ е поело от енергията на прочетения преди това роман „Индианеца Костал“^[13] от Габриел Фери^[14]. Установявам, Умберто, че си започнал с приключенски

романи и фейлетони, а аз — със свещени книги. Е, поне една. Което може би обяснява някои различия в житейските ни пътища... кой знае? Онова, което безкрайно ме учуди при посещението ми в Индия, е, че в индуисткия култ няма книги. Няма писан текст. Не дават на вярващите нещо, което да четат и да пеят, защото повечето от тях са неграмотни.

Може би по тази причина ние в Западния свят настояваме да се говори за „религиите на Книгата“. Библията, Новият завет и Коранът са върховни. Те не са за неграмотните, невежите или нисшите обществени слоеве. Те се възприемат ако не като написани от самия Господ-Бог, то поне като създадени под негова диктовка и с вдъхновение, родено от неговите помисли. Коранът е продиктуван от ангел, а Пророкът, от когото се иска да го „прочете“ (и това е първото предписание), трябва да признае, че не умее да чете, че не се е научил. Тогава той е дарен със способност да „чете“ света и да облича в слово предсказанията си. Религията, връзката ни с Бога, ни издига до знанието. Четенето е необходимост.

Евангелията са записани въз основа на свидетелствата на апостолите, запазени думите на Божия син. В Библията всичко е зависимо от книгите. Няма друга религия, в която книгата да е мостът между божественния и човешкия свят. Някои индуистки текстове, като например „Бхагавад Гита“^[15], са свещени, но отново подчертавам — те не са култови инструменти.

Жан-Филип дьо Тонак:

А дали гръцкият и римският свят са почитали книгата?

Умберто Еко

Не и като религиозен обект.

Жан-Клод Карьер

Може би римляните са почитали Сибилините книги^[16], които съдържали предсказанията на гръцките жрици и които християните са изгорили. Двете „свещени“ книги на гърците несъмнено са били творбите на Хезиод и Омир. Но не може да се каже, че в тях има религиозни откровения.

Умберто Еко

В политеистичната култура не може да има авторитет, който да стои над останалите, и следователно идеята за един-единствен „автор“ няма смисъл.

Жан-Клод Карьер

„Махабхарата“ е написана от мъдреца аед Вяса. Той е индийският Омир. Само че тогава е предписмената епоха. Вяса, първият автор, не е умее да пише. Той обяснява, че е създал „най-великия епос на света“, който има за цел да каже на хората всичко, което трябва да знаят. Само че хората (или боговете) все още не са изобретили писмеността. Вяса се нуждае от някого, който да записва онова, което знае, за да може чрез писано слово истината да отиде при хората. Затова Брама му изпраща полубога Ганеша^[17], който се появява с малкия си закръглен корем, слонската си глава и мастилницата си. За да пише, отчупва едната си бивна и я топи в мастилото. Затова винаги представят Ганеша със счупена дясна бивна. Впрочем между Ганеша и Вяса се появява съперничество, което продължава през цялото време, докато се пише епосът. Така че „Махабхарата“ е съвременник на раждането на писмеността. И е първото писмено произведение.

Умберто Еко

Същото казват и за поемите на Омир.

Жан-Клод Карьер

Боготворенето на Библията на Гутенберг, за което говорихме, е напълно оправдано в контекста на нашите религии на Книгата. Защото новата история на книгата също започва с една Библия.

Умберто Еко

Само че това благоговение е валидно единствено за кръга на библиофилите.

Жан-Клод Карьер

А колко Библии на Гутенберг има? Знаеш ли?

Умберто Еко

Източниците не са единодушни. Изчисляваме, че вероятно са били отпечатани от 200 до 300 екземпляра. Днес са „живи“ 48, от които 12 са отпечатани на телешка кожа (vélin). Може би има още няколко, които дремят у частни лица. От типа на необразованата стара дама, която измислихме и която е готова да отстъпи своя екземпляр.

Жан-Клод Кариер

Фактът, че хората са могли до такава степен да обожествят книгата, доказва трайната значимост, която е придобило писаното слово при сменящите се едни след други епохи и култури. Ако не беше така, откъде щеше да дойде властта на грамотните и просветени хора в Китай? И властта на писарите в египетската култура? Четенето и писането са били привилегия на малка група лица, които пък получавали чрез тях изключителна власт. Представете си, че вие и аз сме единствените в цялата област, които могат да четат и пишат. Бихме могли да всеем респект само с факта, че си обменяме мистериозни послания, страшни разкрития и кореспонденция, чието съдържание никой не би могъл да узнае.

Жан-Филип дьо Тонак:

По повод почитта към книгите: Фернандо Баез в своята „История на унищожаването на книгите“ цитира разказа на Йоан Златоуст, че през IV век имало хора, които носели около врата си древни ръкописи, за да се предпазят от силите на Злото.

Жан-Клод Кариер

Книгата може да бъде талисман, но и магьоснически предмет. Испанските монаси, които горили кодекси в Мексико, защитавали действията си с обяснението, че книгите носят нещастие. А с това сами си противоречали. Защото, ако те самите са стигнали там, подкрепяни от силата на истинския Бог, как така „лъжливите богове“ биха могли да им навредят? Същото са казвали и за тибетските книги, които били набездавани, че съдържат опасни езотерични наставления.

Умберто Еко

А познаваш ли изследването на Раймондо ди Сангро, принц Сансеверо^[18] за кипу?

Жан-Клод Карьер

А, имаш предвид онези завързани на възелчета въжета, които „администрацията“ на инките използвала, за да замести с тях писмото?

Умберто Еко

Точно тях. Мадам Дьо Графини^[19] пише „Писма на една перуанка“ — роман, който имал невероятен успех през XVIII век. Раймондо ди Сангро, неаполитански принц, алхимик, се захваща с изследване върху книгата на мадам Дьо Графини и написва великолепната студия върху кипу, като прилага и цветни рисунки. Този принц Сансеверо е изключителна личност. Вероятно е бил масон, окултист. Известен е и с това, че накарал да направят за капелата му в Неапол статуи на хора, които били изобразени без кожата си, за да се виждала цялата им кръвоносна система. Скулптурите били толкова реалистични, че хората си въобразявали, че Сансеверо работи с живи тела, може би роби, на които давал да пият някакви отвари, за да ги вкамени и превърне в статуи. Ако отидете в Неапол, трябва на всяка цена да посетите криптата на капела „Сансеверо“, за да им се насладите. Тези тела са същински експонати на Везалий^[20], само че от камък.

Жан-Клод Карьер

Бъди сигурен, че няма да пропусна. По повод на това писмо с възли, което предизвика невероятни коментари, се сетих за онези грамадни фигури, които бяха намерени в Перу и за които любителите на приключения разправяха, че били изрисувани върху скалите, за да предадат послание на същества от друга планета. Сега ще ви разкажа една новела от Тристан Бернар^[21] на подобна тема. Един ден земните жители откриват, че към тях са изпратени сигнали от далечна планета. Разтревожили се, защото не могат да разчетат посланието. Тогава решават по протежението на Сахара да изрисуват възможно най-краткия отговор, но с гигантски букви, всяка от които дълга километри. Написали „Какво?“, което им отнело години. Не след дълго последвал и шокът, когато получават отговор: „Благодарим, но нашето послание не се отнасяше за вас“.

Направих това малко отклонение, Умберто, за да те попитам: какво означава „книга“? Всички предмети, които съдържат читаеми знаци, книги ли са? Римските свитъци книги ли са?

Умберто Еко

Да, смятаме ги за част от историята на книгата.

Жан-Клод Карьер

Тогава съм изкушен да кажа следното: излиза, че книгата е предмет, който се чете. Това обаче е невярно. Един вестник се чете, но той не е книга, както не са книги писмата, надгробните плочи, плакатите за манифестациите, етикетите и текстовете върху монитора на компютъра ми.

Умберто Еко

Струва ми се, че един от начините да се даде определение за книга е, като помислим каква е разликата между език и диалект. Никой лингвист не познава тази разлика. И все пак бихме могли да я илюстрираме, като кажем, че диалектът е език без армия и флота. По тази причина например сме приели венецианския език за език, защото е бил използван в дипломатическите и търговските документи. А подобно нещо никога не се е случвало с пиемонтския диалект.

Жан-Клод Карьер

Който си остава диалект.

Умберто Еко

Точно така. Следователно, ако притежаваш някаква малка плоча, върху която има само един знак, да кажем — име на бог, тя все още не е книга. Но ако пред теб е обелиск, върху който са изписани много знаци и те разказват историята на Египет, имаш предмет, който прилича на книга. Същата е разликата между текста и изречението. Изречението свършва там, където е точката, докато текстът продължава отвъд хоризонта на първата точка, отделяща първото изречение, което е в състава на текста. „Върнах се у дома“. Изречението свършва. Но ако прибавиш и второ изречение, например „Върнах се у дома. Срещнах майка ми“, вече си в „режим на текст“.

Жан-Клод Карьер

Бих искал да цитирам откъс от „Философия на книгата“ — едно есе на Пол Клодел^[22], издадено през 1925 г., така, както го е прочел по време на една конференция във Флоренция. Клодел е автор, когото не ценя особено, но той има няколко учудващи проблясъка. Есето започва с трансценденталната декларация: „Знаем, че светът е текст и че той ни говори смирено и радостно за своето собствено отсъствие, но също и за вечното присъствие на някой друг, с други думи — за своя Създател“.

Очевидно говори християнинът. Малко по-нататък той казва: „Реших да изучавам физиологията на книгата — думата, страницата и самата книга. Думата е само зле усмирена част от изречението, парче от пътя към смисъла, световъртеж на идеята, която ви хрумва. А китайската дума, напротив, остава неподвижна пред окото... Тайнството на писмеността е, че тя говори. Древният и модерният латински от самото начало е език, създаден да се пише върху камък. Първите книги са изящна архитектура. После движението на ума се ускорява, потокът мисловна субстанция напират неудържимо, редовете стават по-тесни, а почеркът закръглен и скъсен. Скоро идва книгопечатането, за да сграбчи завършената върху страницата влажна и треперееща бродерия, излязла изпод тънкия накрайник на перото, и да я превърне в клише... И ето че човешкият почерк е стилизиран, опростен — като механичен орган... Стихът е ред, който спира не защото е достигнал до някаква материална граница или защото му липсва пространство, а защото вътрешният му обем се е запълнил и силата му е изконсумирана... Всяка страница изниква пред нас като стъпаловидни тераси на огромна градина. Окото ни се наслаждава и внезапно го стряска страничен удар от някое прилагателно, което се стоварва напористо в неутралността с тъмночервена или огнена бележка... Голямата библиотека винаги ми е напомняла напластяванията във въглищна мина, пълна с фосили, отпечатъци и предположения. Тя е хербарият на чувствата и страстите, стъкленницата, в която се съхраняват изсушените екземпляри на всички човешки общества“.

Умберто Еко

Тук прекрасно видяхме разликата между поезия и реторика. Поезията би ни разкрила по абсолютно нов начин какво е писменост, книга и библиотека, докато Клодел формулира точно това, което ние знаем! Че стихът не свършва, защото страницата е изписана, а защото се подчинява на вътрешни правила и т.н. Чухме една висша реторика. Само че той не прибавя нито една нова мисъл към вече познатото.

Жан-Клод Карьер

Докато Клодел вижда в своята библиотека „наслояванията във въглищна мина“, един приятел сравнява книгите в нея с топъл кожух. Той чувства, че книгите му дават подслон и го затоплят. Предпазват го от грешките, неувереността и мразовития студ. Когато сте заобиколен от всички световни идеи, всички чувства, цялото човешко знание и всички възможни заблуди, това ви дава усещане за сигурност и комфорт. Никога няма да усетите студ в лоното на вашата библиотека. Във всички случаи ще сте защитен от ледения език на невежеството.

Умберто Еко

Атмосферата, която цари в библиотеката, също създава усещане за защитеност. Особено ако има старинна обстановка и всичко е от дърво. Лампите трябва да приличат на лампите в Националната библиотека и да са зелени. Съчетанието между кестеновокафявото и зеленото помага да се създаде специфичната атмосфера, за която говорим. Библиотеката в Торонто, която е свръхмодерна, доста представителна и оригинална, що се отнася до стила ѝ, не ти дава това усещане за защитеност, както би се чувствал в „Стърлинг Мемориал Лайбръри“ в Йейл, чиито зали са в псевдоготически стил, а има и цели етажи, обзаведени с ретро мебели от XIX век. Спомням си, че идеята за убийство в библиотеката за „Името на розата“ ми хрумна точно докато работех в „Стърлинг Лайбръри“. Една вечер, докато четях в мецанина, усещах, че всичко може да ми се случи. До мецанина няма асансьори, така че, щом веднъж седнеш зад работната маса, ти се струва, че ако си в беда, няма кой да ти се притече на помощ. Трупът ти, проснат под някой стелаж, ще бъде открит много след престъплението. В атмосферата витае някакъв полъх на защита, на нещо, което те пази, но това е усещането за консервация. Същото, което изпитваш около гробовете и в мавзолеите.

Жан-Клод Карьер

В големите обществени библиотеки винаги ме е очаровало миниатюрното петно зелена светлина, което очертава светъл кръг, а точно в центъра му се намира книгата. Четеш си своята книга и си заобиколен от всички книги на света. Държиш в ръце едновременно и частта, и цялото. Ето защо избягвам модерните библиотеки — студени и анонимни, където книгите вече не се виждат. Съвсем забравихме, че една библиотека може да бъде и красива.

Умберто Еко

Когато работех по докторската си дисертация, прекарвах много време в библиотеката „Сент Жьонвиев“ в Париж^[23]. В този тип библиотеки, с книги навсякъде около нас, беше лесно човек да се съсредоточи и да си води бележки. От деня, в който започнаха да стоварват там фотокопирните машини на RapXerox, започна началото на края. Вече можехме да си направим копие на книгата и да си го занесем в къщи. Започнахме да пълним къщите си с копия. А когато ги имахме на разположение по всяко време, преставахме да ги четем. Сега с интернет сме в същото положение. Нали пак разпечатваме материалите и пак се задръстваме с документи, които няма да прочетем. Другият вариант е да четем текста от екрана, но от мига, в който кликнем, за да вървим по-нататък, забравяме какво сме прочели току-що и всичко онова, което ни е довело до страницата, висеща в момента на екрана ни.

Жан-Клод Карьер

Има една тема, която до този момент не сме засегнали. Защо поставяме определена книга точно до някоя друга? Защо редим книгите по този, а не по друг начин? Защо изведнъж променяме подредбата в библиотеката си? Дали само за да сменим „местожителството“ на книгите по етажерките и да поставим в съседство други книги? Или за да посягаме по-често към книгите? Предполагам, че между книгите, които стоят една до друга, има „обмен“, и го насърчавам. От време на време качвам по-горе онези, които са били долу, за да им придам мъничко достойнство. Правя го и за да са на нивото на очите ми, и за да им обясня, че преди това не съм

ги държал в долната част, защото са с по-ниско качество, и че в никакъв случай не съм ги смятал за недостойни.

Вече говорихме за филтрирането. Разбира се, че трябва да пресяваме и да подпомагаме пресяването, което, така или иначе, ще се направи, и да се опитаме да спасим онова наследство, което по наша преценка не трябва да се изгуби по пътя. Също и онази негова част, която би харесала на идващите след нас и би ги подтикнала да се позабавляват за наша сметка. Трябва и да придадем смисъл на това наследство, когато можем, но — предпазливо. Само че нашият живот преминава в една смачкана от проблеми епоха, при това — крайно несигурна, затова най-важната задача на всеки от нас е несъмнено винаги когато има възможност, да насърчава обмена на информация, знанията, опита, гледните точки, надеждите, плановете. И да ги свързва едни с други. Това може би ще бъде и първата задача на онези, които ще заемат нашето място. Леви-Строс казваше, че културите не живеят, ако не влизат в контакт с други култури. Ако една култура е самотна, тя не заслужава да се нарича такава.

Умберто Еко

Един ден секретарката ми пожела да състави каталог на книгите ми, за да уточни мястото на всяка от тях. Разубедих я. Щом ще започвам да пиша книгата си „Съвършеният език“, ще преустрою цялата си библиотека съобразно новата ми тема и необходимите ми критерии, ще я пренаредя според това, кои книги ще са най-подходящи да подхранват текущите ми разсъждения. А когато приключа, някои ще отидат отново на лавицата по езикознание, други ще се завърнат в кътчето за книги по естетика, а трети пък ще се окажат „натоварени на борда“ в очакване на друго изследване.

Жан-Клод Карьер

Трябва да признаем, че няма нищо по-трудно от това, да наредиш една библиотека. Е, по-трудно е да внесеш ред в света. Кой би се осмелил? И как да я наредиш? По теми? Но тогава ще имаш книги с различен формат и ще трябва да преустроиш лавиците си. Тогава как? По формати? По периоди? По автори? Има автори, които са писали на всякакви теми. А ако тръгнеш да редиш книгите по теми, тогава ще имаш по един Кирхер на всяка лавица.

Умберто Еко

Лайбниц си е поставил същата задача. И за него е било проблем да организира знанието. Същият неразрешим проблем е стоял и пред Д'Аламбер и Дидро, когато са готвели „Енциклопедията“.

Жан-Клод Кариер

Всъщност истинските проблеми се явяват в по-късните времена. Една голяма частна библиотека през XVII век е съдържала най-много 3000 тома.

Умберто Еко

Причината за това е проста и нека повторим, че по онова време книгите са били безкрайно по-скъпи от днес. Един ръкопис е струвал цяло състояние. Понякога е имало повече сметка да го препишеш на ръка, отколкото да го купиш. А сега бих искал да ви разкажа една доста забавна история. Посетих университетската библиотека „Коимбра“ в Португалия. Масите бяха покрити с някаква материя, подобна на велур, и приличаха малко на маси за бiliarд. Питам каква е причината за това защитно облицоване. Отговарят ми, че го правят, за да предпазят книгите от набезите на прилепите. „Тогаваша защо не ги изтребите?“ — питам аз. Ами просто защото те пък ядат червеите, които нападат книгите. А в същото време червеят също не трябвало да се осъжда на смърт радикално. Защото проникването на червея в старопечатната книга помагало да се разбере как са подвързани листовите в нея и дали няма прибавени по-нови части. Траекторията на движението на книжните червеи понякога рисува странни фигури, които оставят характерен печат върху старинните книги. В учебниците за библиофили намираме всички възможни инструкции как да се предпазим от червеите. Един от съветите е да се използва „Циклон В“ — същата субстанция, която са използвали нацистите в газовите камери. Естествено, по-добре е да се използва за унищожаване на насекоми, отколкото на хора, но все пак буди същото неприятно усещане.

Има и друг, не толкова варварски метод: в библиотеката се поставя будилник, подобен на онези, които са имали бабите ни.

Изглежда, че тиктакането му и вибрациите, които той предава на дървото, разубеждават червеите да излязат от скривалищата си.

Жан-Клод Карьер

Будилник, който приспива, така да се каже.

Жан-Филип дьо Тонак:

Контекстът, който са формирали трите световни религии на Книгата, сам по себе си е мощен генератор на стимули за четене. Наред с това огромна маса от жителите на планетата е изолирала от живота си книжарниците и библиотеките. За тях книгата е мъртва буква.

Умберто Еко

Анкета, направена в Лондон, показва, че една четвърт от интервюираните смятат Уинстън Чърчил и Чарлз Дикенс за измислени лица, а Робин Худ и Шерлок Холмс за действително съществували.

Жан-Клод Карьер

Невежеството е навсякъде около нас. То често е арогантно и с претенции, отстоява правото си на съществуване. Постоянно набира все нови и нови членове. Сигурно е в себе си. Декларира надмощието си посредством елементарността на нашите политици. А знанието — крехко и променливо, винаги заплашено, съмняващо се в себе си, ще се окаже едно от последните убежища на утопията. Смяташ ли, че наистина е важно човек да притежава знания?

Умберто Еко

Мисля, че те са от фундаментално значение.

Жан-Клод Карьер

Възможно най-голям брой хора да знаят възможно най-много неща?

Умберто Еко

Трябва възможно най-много индивиди от себеподобните ни да познават миналото. Това е фундаментът на всяка цивилизация. Да

вземем старейшината, който вечер под дъба разказва историите на племето: именно той установява връзката на племето с миналото и му предава придобития опит. Човешкият род несъмнено е изкушен да мисли, по стереотипа на американците, че това, което се е случило преди триста години, вече не се брои и не ни засяга. Джордж У. Буш не беше чел трудовете за войните на англичаните в Афганистан, следователно не би могъл да извлече и най-елементарния извод от опита им, но изпрати там своята армия на война. Ако Хитлер беше изучил достатъчно руската кампания на Наполеон, не би повторил неговата глупост. Щеше да знае, че лятото никога не е достатъчно дълго, за да се стигне до Москва преди зимата.

Жан-Клод Карьер

Вече говорихме за онези, които искат да забранят книгите, и за онези, които не четат книги поради най-стандартен мързел или невежество. Само че съществува и теорията за „ученото невежество“ на Николай Кузански^[24]. „В едно листо от дърво ще откриеш по-ценни неща, отколкото в книгите“ — пише свети Бернар^[25] на Хенри Мърдак, абат Воклер^[26]. — „Дърветата и скалите ще те научат на неща, които не можеш да научиш от нито един учител“. Именно защото книгата е оформен напечатан текст, тя не може да ни научи на нищо, насажда у нас съмнения, понеже ни предлага да споделим впечатленията на един-единствен индивид. Истинското знание се крие в съзерцаването на природата. Не знам дали ти е попадал прекрасният текст на Хосе Бергамин^[27] „Залезът на неграмотността“. Той поставя въпроса по интересен начин: Какво сме загубили, като сме се научили да четем? От какви форми на познание, присъщи на праисторическите хора и на народите без писменост, сме лишени безвъзвратно? Въпрос, който няма отговор, както нямат отговор и всички остри въпроси.

Умберто Еко

Струва ми се, че всеки може да отговори на този въпрос от свое име. И великите мистици изказват различни мнения по него. Тома Кемпийски^[28] в „Подражание на Христа“ например казва, че през целия си живот е намирал покой единствено когато се оттеглял някъде с книга в ръка. И напротив — Якоб Бьоме^[29] пък получавал просветителско озарение, когато лъч светлина огрее калаеното гърне

пред него. Не му пукало дали в този момент наоколо имал книги, или не, защото и без тях получавал прозрения за цялото си бъдещо творчество. Само че ние, хората на книгата, няма какво да извлечем от едно нощно гърне, огряно от слънчев лъч.

Жан-Клод Карьер

Връщам се на темата за нашите библиотеки. Може би и на теб ти се е случвало. Влизам в помещение, пълно с книги, и само ги гледам, без да ги докосна. Получавам нещо, което едва ли ще успее да изразя. Доста интригуващ експеримент и в същото време — успокояващ. Когато се занимавах с школата FEMIS, разбрах, че Жан Люк Годар си търси работно помещение в Париж. Позволихме му да се настани в една от стаите, но при условие че взема по няколко студенти, когато монтира филмите си. И така, снимаше той филм и когато снимките приключваха, подреждаше по лавиците всички разноцветни кутии с отделните епизоди. Преди да започне монтажа, прекарваше много дни да съзерцава ролките, без да ги отваря. Това не беше никаква игра. Защото той беше сам. Гледаше бобините. Наминавах от време на време да го видя какво прави и как е. Той си стоеше все там и може би се опитваше да си спомни нещо или пък се чудеше как да възстанови реда, или пък чакаше да му дойде някакво вдъхновение.

Умберто Еко

Подобен експеримент могат да направят не само хора, които са натрупали много книги в домовете си или пък ролки с киноленти, както е в случая, за който разказваш. Човек може да проведе същия експеримент във всяка обществена библиотека или в голяма книжарница. Колцина от нас не са вдишвали простикия аромат на книги, които чакат върху лавиците, но които не са наши? Да съзерцаваш книги, с цел да извличаш знание. Всички книги, които не сте чели, ви дават някакво обещание. И ето ни още един повод за оптимизъм: днес все повече хора имат достъп до все повече книги. Когато бях малък, книжарницата беше мрачно и неприветливо място. Влизахме, а облечен в черно мъж ни питаше какво желаем. Всяваше ни толкова страх, че даже не помисляхме да се застояваме дълго сред книгите. Никога в историята на цивилизацията не е имало толкова книжарници колкото днес — красиви, просторни, прекрасно осветени,

където можете да се разхождате, да прелиствате книги, да правите открития. Имате цялото време на света да обикаляте площ от три или четири етажа, каквито са книжарниците „Фнак“ във Франция или веригата „Фелтринели“ в Италия. И когато отида там, откривам, че са пълни с младежи. Повтарям: не е задължително да купуват книги или дори да ги четат. Стига им само да ги попрелистят, да хвърлят по едно око на титулната им страница. И ние самите сме научили маса неща само като сме чели анотации. Някой ще възрази, че спрямо шестте милиарда човешки същества процентът на хората, които четат книги, остава много нисък. Но когато бях хлапе, населението на планетата беше всичко на всичко два милиарда, а книжарниците бяха пуссти. Процентът четящи хора днес ми се струва по-благоприятен.

Жан-Филип дьо Тонак:

И все пак вече казахте, че изобилието от информация по интернет в един момент би могло да произведе шест милиарда енциклопедии и да се озовем в напълно антипродуктивна и парализираща система...

Умберто Еко

Между премерения световъртеж, който човек получава в красива книжарница, и безспирния световъртеж от интернет има огромна разлика.

Жан-Филип дьо Тонак:

Дотук бяхме в лоното на религиите на Книгата, полагащи я на олтара като светиня. Книгата беше въздигната до върховен авторитет, който впоследствие щеше да служи за низвергване, заточаване или осъждане на смърт на всички книги, отдалечаващи се от ценностите, които самата тя отстоява. Струва ми се, че нашата дискусия ни приканва да кажем няколко думи за „ада“ на нашите библиотеки — мястото с онези изолирани книги, макар и не изгорени, но скрити така, че случаен читател да няма достъп до тях.

Жан-Клод Карьер

Има много начини да подхванем темата. Аз например установих не без изненада, че в цялата испанска литература чак до втората

половина на XX век няма нито един еротичен текст. Това пак е „ад“, но под формата на пустош.

Умберто Еко

Затова пък испанците са сътворили най-голямото богохулство на света, което дори не се осмелявам да назова.

Жан-Клод Карьер

Да, но нямат еротичен текст. Един испански приятел ми разправяше как, като бил дете, през шестдесетте или седемдесетте години, негов приятел му показал, че в „Дон Кихот“ се говори за „tetas“ — т.е. за „диците“ на някаква жена. Значи в тези години едно испанско момче все още се учудвало, че намира „мръсна“ дума у Сервантес, и дори се възбуждало. Но това е изключение — няма нищо друго. Няма дори казармени песни. Всички големи френски писатели са написали по един или по няколко порнографски текста — от Рабле до Аполинер. А испанците — не. Няма спор, Инквизицията в Испания е успяла да прочисти речника и да задуши ако не явлението, то поне словото. Даже „Изкуството на любовта“^[30] на Овидий е била забранена. Странна ситуация, като имаме предвид, че някои латински автори, компрометирали се с еротични творби, са били от испански произход. Имам предвид например Марциал^[31], родом от Калатаюд.

Умберто Еко

Имало е култури, които са били по-либерални по отношение на секса. Нали си виждал фреските в Помпей или скулптурите в Индия. И на двете места свободомислието личи. Нравите по време на Ренесанса са били доста разпуснати, но още с началото на Контрареформацията са започнали да покриват голите тела на Микеланджело. Полюбопитно е положението през Средновековието. Официалното изкуство е доста срамежливо и благочестиво, но в замяна на това във фолклора или в поезията на голиардите^[32] има цяла лавина от неприлични неща.

Жан-Клод Карьер

Казват, че Индия е страната, измислила еротиката. Зад това схващане не стои ли отново книга — „Кама Сутра“, на практика най-

старият известен учебник по сексуалност? Там наистина са представени всички възможни пози и сексуални сцени, разгърнати като пана върху фасадите на храмове като „Кхаджурахо“^[33]. Само че онези сладострастни времена ги няма и оттогава Индия се развива праволинейно в пуританска посока, при това — пуританството става все по-строго. В съвременното индийско кино дори няма целувки по устата. Несъмнено това се дължи както на влиянието на исляма, така и на английската Викторианска епоха. Само че не съм съвсем сигурен дали няма и коренно индийско пуританство. Но помня как беше и във Франция през петдесетте години, когато бях студент... Тогава трябваше да ходим на лов за еротични книги в една книжарница в подземията на булевард „Клиши“, на ъгъла на улица „Жермен Пилон“. А оттогава са изминали само петдесет и пет години. В този случай и на Запад няма с какво да се похвалим!

Умберто Еко

Ще ти дам една точна илюстрация за принципа на „Ада“. Той се прилага в Парижката национална библиотека. Няма защо да се забраняват книгите, достатъчно е да не се дават на всички.

Жан-Клод Карьер

Това са предимно произведения с порнографска тематика — онези, които са насочени срещу „добрите“ нрави, неприличните книги. Те съставят „Ада“ на Националната библиотека, създаден веднага след Революцията от фондове, конфискувани от манастирите и замъците, от частни домове и естествено, от кралската библиотека. „Адът“ изчаква Реставрацията — епохата, през която триумфират отново консервативните нрави. Харесва ми това, че за да посетиш „Ада на книгите“, ти трябва специално разрешение. Смятаме, че е лесно да идеш в ада, но тук нещата не са така. Книжният „Ад“ е под катинар. Не всекиму е дадено да пристъпи в него. Между другото, библиотеката „Франсоа Митеран“ току-що организира изложба с тези книги, която пожъна огромен успех.

Жан-Филип дьо Тонак:

А вие посещавали ли сте този „Ад“?

Умберто Еко

Защо да го правим, след като всички книги, които са там, вече са публикувани?

Жан-Клод Карьер

Ходил съм, но само в някои негови части. Несъмнено „Адът“ съдържа книги, които ти и аз сме чели, но в издания, които са обект на интерес единствено на библиофилите. А и в този фонд няма само френски книги. Арабската литература също е доста богато представена. Съществуват еквиваленти на „Кама Сутра“ на арабски и на персийски. И все пак, подобно на Индия, арабско-мюсюлманският свят сякаш е изгубил бляскавите си творчески начала и е завладян от неочаквано пуританство. А то ни най-малко не отговаря на традициите на тези народи.

Да се пренесем в нашия XVIII век във Франция. Неоспорим факт е, че това е векът на илюстрираната еротична литература. Струва ми се, че тя се е родила в Италия два века по-рано. Да, появява се и се разпространява, но разпространението ѝ е нелегално. Маркиз дьо Сад, Мирабо, Ретиф дьо Ла Бретон се продават „под мантията“. Това са автори, чиято цел е да пишат порнографски книги — с различни степени на порнография в тях, но всички разказват историята на младо момиче, идващо от провинцията и отдаващо се на най-разнообразен столичен разврат.

Всъщност става дума за един вид замаскирана предреволюционна литература. По онова време еротиката в литературата наистина обезпокоява добрите нрави и праведните помисли. А зад сцените с оргии вече се е дочувал тътенът на оръдията. Мирабо^[34] е един от еротичните писатели. Сексът е социално земетресение. Тази тясна връзка между еротика, порнография и революционни страсти очевидно повече никога няма да се прояви в мирни времена. Да си припомним, че по време на Терора истинските любители на тези „упражнения“ с целия риск за живота си наемали карета, отивали на площад „Конкорд“ за някоя важна екзекуция само за да се възползват от анонимността и адреналина на тълпата, да се отдадат едни на други на самия площад, върху площ от един квадратен метър.

Маркиз дьо Сад, който няма равен на себе си в интимната материя, е бил революционер. Працат го в затвора точно по тази причина, а не заради книгите му. Трябва обаче категорично да подчертаем, че неговите творби наистина са подпалвали и пръстите, които са ги държали, и очите, които шарели по страниците им. А четенето на тези горещи редове, също като самото им писане, представлявало подривна дейност.

Подривният заряд в подобен род публикации си остава и след Революцията, но вече засяга единствено социалната сфера, не политическата. Това, разбира се, не е пречело да ги забраняват. По тази причина немало автори на порнографски книги упорито отказвали да признаят, че са ги писали, и традицията продължава до наши дни. Арагон винаги е отричал авторството си на „Пубисът на Ирен“^[35]. Едно обаче е сигурно — тези книги не са писани за пари.

Забраната, която е налагана на тези готвени за „Ада“ съчинения, е причината те да се продават в минимален тираж. Налице е по-скоро желанието да се пише, а не желанието да се спечелят пари. Когато Мюсе пише „Гамиани“^[36] в съавторство с Жорж Санд, вероятно изпитва необходимост да избяга от всекидневната суета и сладникавост. Така че, с главата напред — „три ноци оргии“.

Много пъти съм разисквал този въпрос с Милан Кундера^[37]. Той смята, че чрез изповедта и чрез метода на дълбокото убеждение християнството е успяло да проникне чак в леглата на любовниците и да ги притесни в еротичните им игри, да ги накара да изпитат вина и да им втълпи, че вършат грях. Може би усещането е прекрасно в момента, когато например са се отдавали на содомия, но после е трябвало да изповядат греха си и да го изкупят. Така или иначе, грехът ги води в Църквата. А това никога не се удава на комунизма. Колкото и сложна и мощна машина да е бил марксизмът-ленинизмът, колкото и стройна партийна организация да е имал, е успявал да стигне само до прага на спалнята. Една двойка, за предпочитане — незаконна, която по време на комунистическата диктатура в Прага прави любов, съзнава напълно, че върши подривен акт. Двамата влюбени не разполагат със свобода, тя им липсва навсякъде и във всички техни действия. Но не и в леглото.

[1] „Книга в Ада“ (livre en enfer) — на жаргона на френските книготърговци и антиквари този израз означава, че книгата не се купува, залежава, ненужна никому. ↑

[2] Евангелие на Йоан (1:1). ↑

[3] Веди (от санскр. Веда — знание) — свещените книги на древните индийци, най-древните свещени текстове на индуизма на санскрит. Смята се, че са разкрити на ведическите мъдреци като апаурушея — „без автор“, в смисъл, че съдържанието им не е създадено от човек. Ведите са четири самхити (сборници) и датират от периода 1800–1200 г. пр.н.е. ↑

[4] Упанишадите са около 150 древноиндийски трактата, 11 от които се считат за основополагащи за индуизма. Те са част от „шрути“ (буквално „това, което е чуто от Бога“), което е общо название на пълния канон от свещени книги. Създадени са между 600–200 г. пр.н.е. ↑

[5] „Валантин“ (1832) — романът разглежда темата за социалната бездна между двама млади влюбени. Санд е „изстрадала съдбата им“, защото баща ѝ е аристократ, а майка ѝ е „момиче от народа“. Темата за любовта и равенството, развита в романа, е една от любимите на писателката. ↑

[6] „И в това време Христос рече на учениците си...“ (лат.). ↑

[7] Лаурел и Харди — Стан Лаурел (артистичен псевдоним на Артър Стенли Джеферсън 1890–1965) и Оливър Харди (1892–1957) са американски киноактьори комици, един от най-популярните комедийни тандеми „дебел — кльоцав“ в историята на киното. ↑

[8] Мисал (лат. Missale) — основна богослужебна книга в римокатолическата църква, съдържа реда на Месата и текстовете за всички служби. ↑

[9] Антифонар (lat. antiphonarium, antiphonarius, antiphonarius liber, antiphonale) — католическа богослужебна книга с литургични песнопения; подобна на православния Часослов. ↑

[10] Илюстриран дневник на пътешествията (ит.). ↑

[11] Дневник на пътешествията и приключенията по суша и вода (фр.). ↑

[12] Луи Жаколио (1837–1890) — френски писател и пътешественик, съдия във френски колонии. Изучавал и описал подробно индийската митология. Писал е и приключенски романи,

каквото е „Морски опустошители“ (фр. *Les ravageurs de la mer*, ит. *Il Capitano Satana*, 1890). ↑

[13] През 1870 г. в писмо до свой близък Рембо пише, че е прегледал илюстрациите на „Индианеца Костал“. Очевидно е вдъхновен от сюжета на книгата за стихотворението „Пияният кораб“, което започва така: „Слизах сам по реки, в своята дрямка блажени — индианци гребците нападнаха с вой...“ (превод Кирил Кадийски). ↑

[14] Габриел Фери (1809–1852) — автор на приключенски романи, писател пътешественик, пребивавал 10 години в Мексико. Сюжетът на „Индианеца Костал“ (1852) е войната за независимост на Мексико. ↑

[15] „Бхагавад Гита“ („Божествена песен“) — санскритска поема, част от „Махабхарата“, наричат я индуисткия Нов завет, въпреки че не е част от древноиндийския канон. ↑

[16] Сибилните книги са оракулски сборници, приписвани на десет мистериозни предсказателки — сибили, дошли от Изток, живели легендарно дълго (по хиляда години) и получили дар от боговете да виждат бъдещето. Книгите са 14, писани са на гръцки език, за тях се говори в периода II в. пр.н.е. — III в. Тези книги са строго пазени през вековете, в Рим са съхранявани от 15-членна жреческа колегия в каменен саркофаг в храма на Юпитер. Днес се смятат за унищожени. ↑

[17] Ганеша е божество от индийската митология, синът на бог Шива и Парвати. Изобразяван е като бог със слонска глава, четири ръце и голям корем. Той е повелител и закрилник на мъдростта, ума, писането, щастието и късмета. Отстранява пречките и затова е призоваван преди всяко начинание. ↑

[18] Раймондо ди Сангро, принц Сан-Северо (1710–1771) — енциклопедист, анатом, един от най-големите италиански алхимици. Има много изобретения: скоростта на презареждане на оръжията, ярките цветове на фойерверките, „вечният огън“, непромокаемата тъкан, методът на цветния печат. Написал е книга за кипу (писмеността на инките) „*La Lettera Apologetica*“. За целта е използвал не само романа на мадам Дьо Графини, а и ръкописите на йезуитски монаси мисионери в Южна Америка. Успял е да запази много езотерични текстове на индианците от Перу. ↑

[19] Франсоаз дьо Графини (1695–1758) — френска писателка, автор на пиеси и на знаменития епистоларен роман „Писма на една

перуанка“ (1747). Създаде в дома си авторитетен литературен салон, един от най-добрите в Париж през епохата. ↑

[20] Везалий, Андреас (1514–1564) — брабантски учен, потомък на няколко поколения учени medici, основоположник на научната анатомия, придворен лекар на император Карлос V и крал Филип II. Най-известно е 7-томното му произведение „За устройството на човешкото тяло“, което издава и в съкратен вариант за студентите си в университетите на Болоня, Падуа и Пиза. ↑

[21] Тристан Бернар (1866–1947) — френски писател, прочут с остроумните си афоризми. Тук става дума за новелата „Какво ли ни казват?“ („Qu’est-ce qu’ils peuvent bien nous dire?“) от сборника „Contes de Pantruche et d’ailleurs“ (1897). ↑

[22] Пол Клодел (1868–1955) — френски поет и дипломат, фанатичен католик. Тук Кариер цитира случайни откъси от лекция на Клодел, изнесена на 20 май 1925 г. на „кръгла маса“ по време на панаира на книгата във Флоренция и поместена в сборника му „Positions et propositions“ (т. I, 1928). Спори се дали има грешка в заглавието на лекцията „Философия на книгата“ (La Philosophie du livre), тъй като в нея Клодел говори само за „физиология на книгата“ (physiologie du livre), или е просто поетичен маниер. Точният цитат: „... дойде ми наум днес с вас да изследваме това, което, с ваше разрешение, ще нарека физиология на книгата...“ (Claudel, Paul. Oeuvres en prose. Bibliothèque de la Pléiade, Gallimard, 1965, p. 72). ↑

[23] Библиотека „Сент Жьонвиев“ (Bibliothèque Sainte-Geneviève) — държавна междууниверситетска и публична библиотека, една от най-големите и най-старите в Париж, основана през VI в. ↑

[24] Николай Кузански (на лат. Nicolaus Cusanus, 1401–1464) — германски теолог, философ и математик, кардинал. С трудовете си по астрономия влияе върху Коперник, Джордано Бруно и Галилей. Тук е споменат философският му трактат „За ученото незнание“ (De docta ignorantia, 1440), в който на „ученото незнание“ противопоставя „мъдрото незнание“ (docta ignorantia). ↑

[25] Свети Бернар от Клерво (St. Bernard of Clairvaux, 1091–1153) — френски средновековен мистик, на 25-год. възраст става абат на манастира „Клерво“ в Шампан. Извънредно начетен за времето си, изучава и превежда текстове от иврит. Един от основателите на Ордена

на рицарите Тамплиери и вдъхновител на Втория кръстоносен поход (1147 г.). ↑

[26] Хенри Мърдак (Henry Murdach, неизв. — 1153) — английски монах цистерцианец, първият абат на „Воклер“, а по-късно и архиепископ на Йорк. ↑

[27] Хосе Бергамин (1895–1983) — испански поет, драматург, влиятелна личност в Испания през периода 1930–1970 г. ↑

[28] Тома Кемпийски (1379–1471) — германски монах, чието учение Рудолф Щайнер нарича „величествено“. Предполагам автор (ок. 1427) на цитирания от Еко и авторитетен за римокатолическата църква трактат. „Гърсих щастие то навсякъде, но не го намерих никъде освен в някой тесен ъгъл с малка книжка в ръка“ — се казва там. (Тома Кемпийски. Подражание на Христа. Прев. [от лат.] Методий Устичков; 5. изд. София: Изток-Запад, 2006. 278 с.). ↑

[29] Якоб Бьоме (1575–1624) — германски философ, визионер, приеман за предшественик на Спиноза, Шелинг и Хегел, повлиял върху Джон Милтън, Исак Нютон и Джордж Фокс, върху поета Уилям Блейк, върху Владимир Соловьев и Николай Бердяев. Имал мистични преживявания още в детството си и когато през 1610 г. получава и второ видение, започва да пише първия си трактат „Аутога или Die Morgenroete im Aufgang“, преследван като еретичен (вж Бьоме, Якоб. Аврора или Изгряваща утринна заря. Прев. от нем. Диана Сливкова. София: Христо Ботев, 1995. 464 с.). ↑

[30] „Изкуството на любовта“ (Ars amatoria) — дидактическа поема на римския поет Публий Овидий Назон (43 г. пр.н.е. — 17 г. н.е.) в три книги, изградени от наставления за отношенията „мъж-жена“. Произведението разгневило Октавиан Август, тъй като в него съзрял пародия на своето заcodонателство. ↑

[31] Марк Валерий Марциал (ок.40-ок.104 г.) — древноримски поет, патриарх на съвременните епиграми. Издава 15 книги с 1561 епиграми, написани с образен и пряк език. В предговора си към първата книга оправдава „непристойния“ си изказ с препратки към Катул (вероятният родоначалник на еротичните епиграми). ↑

[32] Голиарди (ваганти) — през XIV и XV век бедни студенти, които живеят от просия, но понякога пишат поезия по поръчка на богати състуденти или съмишленици. Типични са с бунтарския си и социално сатиричен тон. Оттук идва и терминът „голиардова сатира“.

„Кармина Бурана“ (открит през 1803 г. в Бавария) е най-големият запазен сборник с поезия на голиардите. ↑

[33] Кхаджурахо (Khajuraho, Кама Сутра върху камък) е огромен комплекс от храмове в Индия, построен между 954–1050 г., прочут със скулптурните си композиции от еротични, сексуални и дори содомистки сцени. От 85-те съществували храма днес са запазени 22, включени в списъка на световното културно наследство на ЮНЕСКО.

↑

[34] Оноре Габриел Мирабо (1749–1791) — френски политик, талантлив оратор. В младостта си водел твърде разгулен живот, с непосилни разходи и многократно арестуван за дългове. Бурните си похождения описва в книгите „*Erotika Biblion*“ (1780) и „*Ma Conversion*“ (1783). ↑

[35] На френски език „*Le Con d'Irène*“, на английски „*Irene's Cunt*“ (1927) — еротичен роман на Луи Арагон, публикуван под псевдонима Албер дьо Рутизи (Albert de Routisie). ↑

[36] „*Gamiani, ou Deux nuits d'excès*“ (1833) — еротичен роман на Алфред дьо Мюсе, вероятно най-преиздаваният роман на XIX в. Става дума за две нощи разврат, защото пълното заглавие е „Гамиани или две нощи разврат“. В периода на написването двамата са имали любовна връзка, но не е потвърдено Жорж Санд да е съавтор на романа. Произведението е екранизирано („*Gamiani*“, реж. Ismael González, Испания, 1981; „*Countess Gamiani*“, реж. Franco Lo Cascio, Италия, 1997). ↑

[37] Милан Кундера (р. 1929) — чешки писател, един от трубадурите на Пражката пролет. През 1975 г. емигрира във Франция. Повечето му романи са преведени на български, сред които и „Смешни любви“ и „Непосилната лекота на битието“. ↑

14.

КАКВО ЩЕ СТАНЕ С ВАШАТА БИБЛИОТЕКА СЛЕД СМЪРТТА ВИ

Жан-Филип дьо Тонак:

Жан-Клод, споделихте, че сте били принуден да продадете част от библиотеката си и че не сте изпитали голяма мъка. Бих искал сега да разпитам и двамата за съдбата на колекциите, които сте събирали. Ако човек създаде подобна колекция, подобно библиографско богатство, се чувства задължен да държи сметка какво ще се случи, когато вече няма да е в състояние да се грижи за нея. Така че бих желал, ако разбира се, ми позволите, да поговорим каква ще бъде съдбата на вашата библиотека, когато вече няма да ви има на този свят...

Жан-Клод Карьер

Наистина моята колекция беше осакатена, но продажбата на цял куп красиви книги не ме натъжи ни най-малко. Напротив, тази случка ми даде възможността да изживея една радостна изненада. Бях поверил на Жерар Оберле част от моя сюрреалистски фонд, който навремето съдържаше доста хубави неща — ръкописи, книги с посвещения и т.н. Оберле пое ангажимента да ги пласира малко по малко, без много шум.

В деня, когато най-сетне платих дълговете си, му се обадох, за да разбера докъде е стигнал с продажбата им. Каза, че при него има още доста книги, за които все още не е намерил купувач. Помолих го да ми ги върне. Бяха изминали повече от четири години. Забравата беше започнала безмилостното рушително дело. Придобих книги, които всъщност бяха мои, и преживях смайването и очарованието на преоткриването им. Приличаха на неначенати бутилки, които съм смятал, че вече съм изпил.

Какво ще стане с книгите ми след смъртта ми ли? Това ще решат жена ми и двете ми дъщери. Несъмнено в завещанието си ще назова определени книги за някои от моите приятели, като подарък и символ на приятелството ни, като един вид общуване и посредничество между нас. Може би, за да съм сигурен, че няма напълно да ме забравят. Сега разсъждавам коя от книгите да поверя на теб... Ех, ако имах онази творба на Кирхер, която ти липсва, за да попълниш колекцията си... Само че я нямам...

Умберто Еко

Що се отнася до моята колекция, не бих желал тя да се разпръсне. Семейството ми би могло да я подари на някоя обществена библиотека или пък да я продаде на търг. Така някой университет би могъл да я откупи цялата. А това е всичко, което има значение за мен.

Жан-Клод Карьер

Притежаваш истинска колекция. Съграждал си дълго това съкровище и не искаш то да бъде „разчленено“ и разпиляно. Това е съвсем нормално. Тя е твоето огледало — може би също толкова, колкото са и творбите ти. Що се отнася до мен, и аз бих описал нещата така: еkleктичността, с която създадох личната си библиотека, разказва и за мен достатъчно ясно. Цял живот се скъсаха да ми натякват колко съм разпилян. Така че моята библиотека е моето огледало.

Умберто Еко

Не знам дали моята прилича на мен. Вече обясних, че колекционирам книги, на които не вярвам, така че тя всъщност е обратно огледало на самия мен. Или може би е отражение на противоречивия ми дух. Несигурността ми се изразява в това, че показвам колекцията си на твърде малко хора. Една колекция от книги е проблем като мастурбацията — тя се извършва в уединение, затова водите със себе си само хора, които са в състояние да споделят вашата страст. Ако притежаваш превъзходни картини, всякакви хора могат да идват у вас да им се наслаждават. Но никога няма да откриеш човек, който неподправено да се заинтригува от колекцията ти със старинни книги. Никой няма да разбере защо придаваш такова значение на някоя невзрачна малка книжка и защо си я търсил години наред.

Жан-Клод Карьер

За да оправдаем нашата греховна страст, ми се ще да поясня, че книгата може да поддържа с човека и интимен контакт. Една библиотека прилича малко на компания, състояща се от групичка живи приятели или кръг изявени личности. В ден, когато се чувстваш изолиран или потиснат, може да се обърнеш към тях. Те са постоянно там, на мястото си, и са винаги на твое разположение. Впрочем точно в такива дни, заровен в книгите си, съм се срещал очи в очи с някои отдавна забравени.

Умберто Еко

Вече го казах: библиофилията е самотен порок. По някакви тайнствени причини влечението, което изпитваме към някоя книга, изобщо не е зависимо от цената ѝ. Притежавам книги, към които съм силно привързан, но които нямат особена търговска стойност.

Жан-Филип дьо Тонак:

Какво представляват вашите колекции от библиофилска гледна точка?

Умберто Еко

Мисля, че обикновено се смесват понятията „лична библиотека“ и „колекция от старинни книги“. В основното ми жилище и във второстепенните ми домове имам 50 000 тома. Само че това са нови издания — от модерните времена насам. Редките ми книги са 1200 заглавия. Но има и още една разлика. Старинните книги са книги, които аз съм избрал и за които съм платил, а към модерните книги влизат както изданията, които съм купувал в течение на годините, така и екземпляри, които съм получавал и получавам — при това все повече и повече — в знак на уважение към мен. И въпреки че подарявам цели купища от тях на студентите си, запазвам и една немалка част за себе си. Така стигаме до числото 50 000.

Жан-Клод Карьер

Ако почистя колекцията си от приказки и легенди за нея, може би имам около 2000 старинни книги, а общо — 30–40 000 тома. Само

че някои от тези екземпляри могат да са истинско бремене. Например не можеш да се разделиш с книга, която ти е подарил приятел и е написал посвещение към нея. Той ти идва на гости. И е добре да вижда, че тя е в дома ти, при това — на видно място.

А има хора, които изрязват от титулния лист името на лицето, на което е подарена книгата, за да могат да я продадат на букинистите по кейовете. Това е почти толкова ужасно, колкото да съсипваш инкунабули, за да ги продадеш страница по страница. Представям си как и ти получаваш книги от всичките си приятели. Та Умберто Еко има толкова много приятели по света!

Умберто Еко

Ами, бях направил едно изчисление, но то е малко поостаряло. Ще трябва да го актуализирам. Изчислих цената на квадратен метър за един апартамент в Милано, който да не се намира нито в историческия център — там е безумно скъпо, нито пък в периферните квартали, където живее пролетариатът. Тогава осъзнах, че за да имам жилище, олицетворяващо известно буржоазно достойнство, трябваше да платя по 6000 евро за квадратен метър или за площ от петдесет квадратни метра — 300 000 евро. Ако сега приспадна преместването на вратите, прозорците и други елементи, които задължително щяха да отнемат част от пространството на апартамента, така нареченото „вертикално“, с други думи стените, които са годни да приютят лавиците с книги, на практика щях да купя двадесет и пет квадратни метра. Така че един вертикален квадратен метър ми излезе 12 000 евро. А като изчислих най-ниската цена за една библиотека с шест стелажа (най-икономичната), получих сумата 500 евро на квадратен метър. В един квадратен метър с шест лавици можех да поставя около 300 книги. Така... Значи „настаняването“ на една книга ми струваше 40 евро. Повече, отколкото цената ѝ. Следователно, за всяка книга, която ми беше изпратена, подателят е трябвало да приложи чек за съответната сума. А ако пък става въпрос за албуми по изкуство — „настаняването“ се оскъпява още повече.

Жан-Клод Карьер

Същото е и с преводите. Какво правиш с личните пет екземпляра на бирмански? Казваш си, че ако срещнеш бирманец, ще му направиш

подарък. Само че трябва да срещнеш петима!

Умберто Еко

Имам цяло мазе, задръстено с мои преводи. Опитвах да ги пратя в затворите, като зложих на предположението, че в италианските затвори има по-малко германци, французи и американци, отколкото албанци и хървати. И изпратих преводите на моите книги на тези езици.

Жан-Клод Кариер

А на колко езика е преведен романът „Името на розата“?

Умберто Еко

На 45. Но за да се обясни този брой, трябва да се отбележи падането на Берлинската стена. Преди това руският беше задължителен език за всички съветски републики. А след падането на стената се наложи книгата да се преведе и на украински, азербайджански и т.н. Откъдето е и това екстравагантно число. А ако пресметнете, че между пет и десет екземпляра от всеки превод са определени за мен, ще получите между 200 и 400 тома, които са „на паркинг“ в мазето ми.

Жан-Клод Кариер

Сега ще ти направя едно признание. Понякога ми се налага да изхвърлям някои екземпляри от преведените ми книги, като се крия от самия себе си.

Умберто Еко

Навремето приех да бъда член на журито за наградата „Виареджо“^[1], за да доставя удоволствие на председателя му. Бях поканен да оценявам раздела за есета. Оказа се обаче, че всеки член на журито получава по един екземпляр от всички състезаващи се книги, при това — от всички категории. Ще спомена само поезията — а вие сте наясно, че светът е пълен с поети, които издават за своя сметка стиховете си с претенции за високо поетично майсторство. При мен пристигаха цели сандъци с книги и аз не знаех какво да ги правя. А към тях се прибавяха книгите от всички останали раздели. Помислих

си, че регламентът изисква да пазя тези творби като документи, и твърде скоро се оказах притиснат от липсата на място, където да ги слагам. За щастие в края на краищата се отказах да бъда член на журито за наградата „Виареджо“. Тогава книжният поток секна. Но е живо усещането — макар и от разстояние — поетите са най-опасните.

Жан-Клод Карьер

Несъмнено знаеш този анекдот от Аржентина — страната, където (както ти е добре известно) живеят безброй поети. Един от тях среща стар приятел и му казва, бъркайки в джоба си: „А, здравей, имаш късмет, току-що написах едно стихотворение и искам да ти го прочета“. Но приятелят му също бърка в джоба си и му казва: „Чакай малко, първо аз, защото и аз написах едно!“

Умберто Еко

Да, но в Аржентина има повече психоаналитици, отколкото поети, нали?

Жан-Клод Карьер

Така изглежда, но човек може да е едновременно и едното, и другото.

Умберто Еко

Несъмнено моята колекция от старинни книги не може да се сравнява с библиотеката на холандския библиофил Ритман — „Философската херметическа библиотека“^[2]. През последните години, понеже вече притежаваше всички първоизточници по темата „херметизъм“, Ритман започна да колекционира и ценни инкунабули, дори да нямаха нищо общо с херметизма. Съвременните книги в библиотеката му заемат изцяло най-горния етаж на една сграда, докато старинните издания са в прекрасно мебелирано и отлично поддържано подземие.

Жан-Клод Карьер

Бразилският колекционер Жозе Миндлин създаде уникална колекция от издания, които там наричат „Americana“^[3], и построи цяла къща за тях. Той създаде фондация и така получи гаранцията, че след

смъртта му бразилското правителство ще се грижи за библиотеката. Аз съм далеч по-скромен. Имам две малки колекции, на които бих искал да осигуря по-специална съдба. Мисля, че едната ми колекция е единствена в света. В нея са събрани приказки и легенди, основополагащи предания от всички страни. Тя не съдържа ценни книги в библиофилския смисъл на думата. Разказвачите са анонимни, изданията са оформени по банален начин, а голяма част от екземплярите са овехтели и изглеждат „уморени“. Бих искал да оставя тази сбирка от три или четири хиляди тома на някой музей за народно творчество или на някоя специализирана библиотека. Все още не съм намерил нито музей, нито библиотека.

Втората колекция, за която искам индивидуална съдба — само дете още не знам каква точно, — е колекцията, която събрахме двамата с жена ми. Тя би могла да се нарече, както вече споменах, „Пътешествия в Персия“ от XVI век насам. Може би един ден дъщеря ни ще прояви интерес към нея.

Умберто Еко

Моите деца не проявяват интерес към книгите ми. На сина ми му харесва, че притежавам първото издание на „Одисей“ на Джойс, а дъщеря ми от време на време разглежда атласа по ботаника на Матиоли^[4] от XVI век, но с това май нещата се изчерпват. Впрочем самият аз станах библиофил едва на петдесет години.

Жан-Филип дьо Тонак:

Въпросът ми е и към двамата. Страхувате ли се от крадци?

Жан-Клод Кариер

Случи ми се да ми откраднат книга. И то не коя да е, а „Философия в будоара“^[5] на Маркиз дьо Сад. Мисля, че знам кой е крадецът. Беше по време на едно преместване. После така и не успях да я намеря.

Умберто Еко

Бил е някой от занаята, който е минавал оттам. Най-опасни са крадците библиофили, които винаги крадат само по една книга. Книжарите успяват да идентифицират тези клиенти клептомани и

сигнализируют на колегите си. Обикновените крадци не са опасни за колекционера. Да си представим, че някакви жалки обирджии рискуват и открадват моята колекция. Ще им трябват две нощи, за да поставят книгите ми в сандъци, и цял камион, за да ги пренесат.

А после (освен ако цялата колекция не е изкупена от Арсен Люпен^[6], който ще я скрие в „Кухата игла“), антикварите ще им дадат някакви жълти стотинки. И това ще бъдат безскрупулни търговци, понеже не може да се скрие, че книгите са крадени, но окото им няма да мигне. Впрочем един добър колекционер съставя за всяка рядка книга фиш, където описва всичките ѝ отличителни знаци и особено дефектите ѝ, а и в полицията съществува специален отдел, който се занимава с кражби на предмети на изкуството и книги. В Италия например той е доста ефикасен, защото първите му кадри са школувани в следвоенния период, когато са се издирвали културни ценности, изчезнали по време на войната.

И накрая, ако крадецът реши да открадне само три книги, несъмнено ще направи грешката да вземе най-импозантните по формат (или пък онези с най-красивата подвързия), като си мисли, че именно те са най-ценните, а всъщност рядката книга може да бъде толкова миниатюрна, че той дори да не я забележи.

Най-опасен е човек, изпратен от някой побъркан колекционер, който знае какво притежавате — тази или онази книга, и я иска на всяка цена, дори чрез кражба. Но той ще дойде при вас, ако например притежавате „Фолиото“ на Шекспир от 1623 г., иначе не си струва да се поема подобен риск.

Жан-Клод Карьер

Има и „антиквари“, които предлагат каталози със стари мебели, а мебелите всъщност се намират все още при собственика си. Ако проявите подчертан интерес, те организират кражбата и вземат само посочената от вас мебел. Общо взето, съм съгласен с казаното от теб. Веднъж са ме обирали. Крадците ми взеха телевизора, един радиоапарат и вече не помня какво още, но не пипнаха нито една книга. Откраднаха предмети на стойност десет хиляди евро, а ако бяха взели и една-единствена книга, щяха да си тръгнат с пет или десет пъти по-голяма сума. Закриля ни невежеството. Ние сме неговите галеници.

Жан-Филип дьо Тонак:

Мисля, че всеки колекционер на книги таи дълбоко в себе си страх от огъня... Прав ли съм?

Умберто Еко

О, да! И по тази причина плащам огромна сума за застраховка на колекцията си. Неслучайно съм написал роман за библиотека, която изгаря. Винаги съм се страхувал къщата ми да не се подпали. И днес вече знам къде е психологическият първоизточник. Над апартамента, в който живеех между третата и десетата си година, се намираще жилището на капитана на пожарникарите в града. Много често, понякога по няколко пъти на седмица, посред нощ някъде избухваше пожар и пожарникарите, в кола с пуснати сирени, идваха да вземат началника си. Будех се от тропота на ботуши по стълбите. На следващия ден жена му разказваше на майка ми всички подробности около нощната трагедия... Нали разбирате, че през цялото ми детство ме преследваше мисълта за пожар.

Жан-Филип дьо Тонак:

Иска ми се да се върна на въпроса какво ще стане с вашите така прецизно събирани колекции, когато...

Жан-Клод Карьер

Предполагам, че съпругата ми и двете ми дъщери ще продадат библиотеката ми — цялата или на части, за да платят данъка „наследство“, например. Това не ме натъжава, напротив: когато старите книги се върнат на пазара, те се разпръсват, отиват другаде, правят други хора щастливи, поддържат библиофилската страст. Несъмнено си спомняте за полковник Сикълс^[7], богат американски библиофил, притежател на най-богатата колекция с френска литература от XIX и XX век, която човек може да си представи. Продаде я чрез Друо^[8] приживе. Продажбата продължи петнадесет дни. Срецнах го след паметния търг. Не видях у него никакво съжаление. Дори беше горд, че е успял да възпламени в продължение на цели две седмици стотици истински ценители на книгата.

Умберто Еко

Моята област е толкова специфична, че направо не знам кого всъщност би заинтересувала колекцията ми. Във всички случаи обаче не желая книгите ми да отидат в ръцете на някой поклонник на окултизма, който непременно ще ги оцени, но по други причини. Може би колекцията ми ще бъде откупена от китайците? Получих един брой на издаваното в САЩ списание „Семиотика“, посветен на семиотиката в Китай. Там трудовете ми са цитирани много по-често, отколкото в италианските специализирани издания. Може би библиотеката ми ще заинтригува най-много китайските учени, заради желанието им да проумеят всички лудости на Запада.

[1] Наградата „Виареджо“ е може би най-престижната литературна награда в Италия. Присъжда се от 1930 г. ↑

[2] „Bibliotheca Philosophica Hermetica“ (BPH) е основана през 1984 г. в Амстердам като частна колекция от бизнесмена Йост Ритман (р. 1941). Днес е най-богатата в света библиотека в областта на херметизма и съдържа над 20 000 редки книги и ръкописи по алхимия, езотерика, мистицизъм, розенкройцерство и др. През 2010 г. в резултат на конфликт с Friesland Bank и на съкращения бюджет за култура на холандското правителство библиотеката на Ритман е заплашена от разпродажба и е затворена. Застъпник в международния протест срещу ликвидацията на J.R. Ritman Library е и Умберто Еко. ↑

[3] Обект на т.нар. „Американа“ са произведения, създадени в страни извън Америка за Америка, например книги от европейци за историята на Северна и Южна Америка, пътеписи, мемоари, приключенски и исторически романи и др.). Сградата за съхраняване на колекцията на Жозе Миндлин се намира в кампуса на Университета в Сао Пауло. ↑

[4] Пиетро Андреа Матиоли (1501–1577) — италиански лекар, естественик и ботаник. Споменатият атлас „*Commentarii in sex libros Pedacii Dioscoridis*“ (1544) включва 500 гравюри на растения, включително и първата илюстрация на домати в Европа. Като лекар има много приноси, например дава описание на алергия, причинена от котка. ↑

[5] Първото издание на еротичния роман (1795) е анонимно. Публикуван е с епиграф: „Майките да накажат дъщерите си да четат

тази книга“. Във второто издание (1805) се появява подзаглавие „... или безнравствените учители“, а епиграфът е променен: „Майките да забранят на дъщерите си да четат тази книга“. (Сад, Донасиен-Алфонс-Франсоа маркиз дьо. *Философия в будоара*. Прев. [от рус.] Боян Богоев. София: Славика-РМ, 1993. 223 с.). ↑

[6] Герой на френския писател Морис Льоблан (1864–1941) — крадец джентълмен, детектив, измислен като персонаж еквивалент на английския Шерлок Холмс. (Льоблан, Морис. *Кухата игла*. Прев. [от фр.] Красимир Петров, Марио Йончев. В. Търново: Абагар, 1992. 264 с.). ↑

[7] Даниел Едгар Сикълс (1819–1914) — американски дипломат, генерал от Юниона през Гражданската война. Притежавал ценна библиотека с над 10 000 тома, продавана на части цели 8 години — от 1989 до 1997 г. ↑

[8] Hôtel Drouot — аукционна къща за изкуство в Париж. ↑

БИБЛИОГРАФИИ

УМБЕРТО ЕКО

КНИГИ

Връща ли се часовникът назад: Горещи войни и медиен популизъм. Прев. от итал. Велимира Костова-Върлакова. София: Сиела, 2010. 452 с. (Ориг. загл. *A passo di gambero: Guerre calde e populismo mediatico*. Milano: Bompiani, 2006, 349 p.; Audio ed.: Feltre: Centro Internazionale del Libro Parlato, 2010. 1 compact disc MP3).

История на красотата: Представена от Умберто Еко, Джироламо де Микеле. Науч. ред. Аксиния Джурова; Прев. от итал. Маргарита Златарова, Евдокия Златарова. София: Кибеа, 2006. 440 с. (Ориг. загл. *Storia della bellezza*. Milano: Bompiani, 2004).

Кант и птичечовката: Есета върху езика и възприятието. София: Изд. Дом на науките за човека и обществото, 2004. 672 с. (Ориг. загл. *Kant e l'ornitorinco*. Milano: Bompiani, 1997).

В какво вярва този, който не вярва? /Умберто Еко, кардинал Карло Мария Мартини. София: ЛИК, 2001. 101 с. (Ориг. загл. *In cosa crede chi non crede? / Carlo Maria Martini, Umberto Eco; con interventi di Emanuele Severino*. Roma: Liberal, stampa, 1996. X, 143 p.).

Пет морални есета. Прев. от итал. Ирена Кръстева. София: ЛИК, 1999. 88 с. (Ориг. загл. *Cinque scritti morali*. Milano: Bompiani, 1997).

Интерпретация и свръхинтерпретация: Умберто Еко в дискусия с Ричард Рорти, Джонатан Калър, Кристин Брук-Роуз. Прев. от англ. Надя Дионисиева Тънкова; [Увод Стефан Колини]; Послесл. Ивайло Боянов Знеполски. София: Наука и изкуство, 1997. 150 с. (Ориг. загл. *Interpretazione e sovrainterpretazione*. Milano: Bompiani, 1995).

Как се пише дипломна работа. Прев. Стефан Станчев [по 10. изд., 1995]. София: ИК Александър Панов, 1999. 255 с. (Ориг. загл. *Come si fa una tesi di laurea: le materie umanistiche*. 1. ed. 1977; 21. ed. Milano: Bompiani, 2010. 249 p.).

Семиотика и философия на езика. Прев. от англ. Юлиан Константинов. София: Наука и изкуство, 1993. 256 с. (Ориг. загл. *Semiotica e filosofia del linguaggio*. Torino: G. Einaudi, [1984. XVII, 318 p.; англ. *Semiotics and the Philosophy of Language*).

Трактат по обща семиотика. Прев. от итал. Надя Дионисиева; Встъп. студия Ивайло Знеполски. София: Наука и изкуство, 1993. 378 с.: с ил. (Ориг. загл. *Trattato di semiotica generale*. Milano: Bompiani, 1978).

Costruire il nemico e altri scritti occasionali / Umberto Eco. Milano: Bompiani, 2011. 336 p. (бълг. Изграждане на врага и други случайни истории).

Castelli, mercanti, poeti / A cura di Umberto Eco. Milano: EncycloMedia, 2011. 767 p.

Cattedrali, Cavalieri, Citta / A cura di Umberto Eco. Milano: Encyclomedia, 2011. 672 p.

Il Medioevo: barbari, cristiani, musulmani / A cura di Umberto Eco. Milano: EncycloMedia, 2010. 704 p.

Ottocento / A cura di Umberto Eco... [et al.]. Milano: Rizzoli, 2010. 815 p.

La storia de I promessi sposi raccontata da Umberto Eco. L'Espresso, 2010. 96 p.

N'espérez pas vous débarrasser des livres / Jean-Claude Carrière & Umberto Eco; entretiens menés par Jean-Philippe de Tonnac. Paris: B.

Grasset, 2009. 341 p. (2. ed. Paris: LGF, impr. 2010. 281 p.; ит. Non sperate di liberarvi dei libri. Milano: Grandi tascabili Bompiani, 2011. 250 p.).

Vertigo. Lista infinita / Umberto Eco: Rizzoli International Publications, 2009. p. 408. (ит. Vertigine della lista / Umberto Eco. Milano: Bompiani; англ. The Vertigo of Lists / The Infinity of Lists: An Illustrated Essay; рус. Vertigo. Круговорот образов, понятий, предметов. Москва: Слово, 2009. 408 с.).

Historia: la grande storia della civiltà europea / A cura di Umberto Eco... [et al.] Milano: F. Motta, 2007–2010. v.; 31 cm (Tit. generale dal 2008: La grande storia della civiltà europea).

Storia della civiltà europea / A cura di Umberto Eco... [et al.]. Milano: Corriere della Sera, 2007–2008. v.: ill. Le grandi collane del Corriere della sera.

Storia della bruttezza. A cura di Umberto Eco. Milano: Bompiani, 2007. 455 p. (бълг. История на грозотата; англ. On Ugliness. Edited by Umberto Eco; transl. by Alastair McEwen. New York: Rizzoli International Publications, 2011. 456 p.; рус. История уродства. Под ред. У. Эко. Москва: Слово, 2007. 456 с.).

La Memoria vegetale e altri scritti di bibliofilia / Umberto Eco. Milano: Bompiani, 2007. 240 p. (2. ed. 2011; бълг. Растителната памет и други истории за библиофилията).

Dall'albero al labirinto: Studi storici sul segno e l'interpretazione / Umberto Eco. Milano: Bompiani, 2007. 575 p.

Sator arepo eccetera / Umberto Eco. Nottetempo, 2006. 75 p.

Il segno dei tre: Holmes, Dupin, Peirce / A cura di Umberto Eco e Thomas A. Sebeok; traduzione di Giampaolo Proni. Milano: Tascabili Bompiani, 2004. 309 p.

Dire quasi la stessa cosa: esperienze di traduzione / Umberto Eco. Milano: Bompiani, 2003. 384 p. (българ. Да кажеш почти същото; фр. Dire presque la meme chose: experiences de traduction. Paris: Grasset, 2003. 503 p.; англ. Mouse or Rat?: Translation as negotiation, 2003).

Sulla letteratura / Umberto Eco. Milano: Bompiani, 2003 (българ. Върху литературата; англ. On Literature. Mariner Books, 2005. 352 p.).

Encyclomedia / A cura di Umberto Eco. Roma: L'Espresso, 2001–2002. CD-ROM.

La bustina di Minerva / Umberto Eco. Milano: Bompiani, 2000. 345 p. (2. ed. 2004. 345 p.; българ. Письмцето на Минерва).

Entretiens sur la fin des temps / Jean-Claude Carrière, Jean Delumeau, Umberto Eco, Stephen Jay Gould; réalisés par Catherine David, Frédéric Lenoir et Jean-Philippe de Tonnac. Paris: Fayard, 1998. 321 p. (българ. Беседи за края на времената; англ. Conversations About the End of Time; исп. El Fin de Los Tiempos)

Tra menzogna e ironia / Umberto Eco. Milano: Bompiani, 1998. 107 p.

Encyclomedia: guida multimediale alla storia della civiltà europea / diretta da Umberto Eco. Milano: Opera Multimedia, 1997. CD-ROM.

Carmi / Umberto Eco, Duncan Macmillan. Genova: Banca Carige; Fondazione Cassa di Risparmio di Genova e Imperia, 1996. 255 p.

Il Secondo Diario Minimo / Umberto Eco. Milano: Bompiani, 1994. (2. ed. 2001)

Sei passeggiate nei boschi narrativi: Harvard university, Norton Lectures 1992–1993 / Umberto Eco. Milano: Bompiani, 1994. 180 p. (7. ed. 2007; българ. Шест разходки из наративните лесове; англ. Six Walks in the Fictional Woods).

Misreading / Umberto Eco; translated from the Italian by William Weaver. San Diego...: A Harvest book; Harcourt, 1993. 189 p.

La ricerca della lingua perfetta nella cultura Europea / Umberto Eco. Laterza, Fare l'Europa, 1993. 423 p. (българ. Търсенето на съвършения език в европейската култура).

I limiti dell'interpretazione / Umberto Eco. Milano: Bompiani, 1990. 369 p. (българ. Границите на интерпретацията).

Arte e bellezza nell'estetica medievale / Umberto Eco. Milano: Bompiani, 1987 (1997; българ. Изкуство и красота в средновековната естетика).

La guerre du faux / Umberto Eco. Paris: B. Grasset, 1985. 274 p. (българ. Войната за лъжата; англий. War of the false).

Sugli specchi: E altri saggi / Umberto Eco. Milano: Bompiani, 1985. 376 p. (4. ed. 2004. 371 p.).

Trent'anni di costume / A cura di Umberto Eco. Milano: Editoriale L'Espresso, 1985. v. (Allegato al settimanale L'Espresso).

Il segno dei tre: Holmes, Dupin, Peirce / a cura di Umberto Eco e Thomas A. Sebeok. Milano: Bompiani, 1983. 309 p. (2. ed. 2004. 309 p.).

Sette anni di desiderio / Umberto Eco. Milano: Mondadori, 1983. 304 p. (3. ed.: Tascabili Bompiani, 2004. 304 p.).

Lector in Fabula: la cooperazione interpretativa nei testi narrativi / Umberto Eco. Milano: Bompiani, 1979. 239 p. (3. ed. 2010).

Dalla periferia dell'impero: Cronache da un nuovo medioevo / Umberto Eco. Milano: Bompiani, 1976. 343 p. (2. ed. 2003. 343 p.).

Il superuomo di massa: Studi sul romanzo popolare / Umberto Eco. S. l.: Cooperativa scrittori, 1976. 128 p. (2. ed. Milano: Bompiani, 2001. IX,

184 p.).

Ammazza l'uccellino: letture scolastiche per i bambini della maggioranza silenziosa / Dedalus / Umberto Eco; disegni di Monica Sangberg. Milano: Bompiani, 1973. 76 p.

Estetica e teoria dell'informazione / Rudolf Arnheim... [et al.]; a cura di Umberto Eco. Milano: Bompiani, 1972. 205 p.

Le forme del contenuto / Umberto Eco. Milano: Bompiani, 1971. 216 p.

I fumetti di Mao / a cura di Jean Chesneaux, Umberto Eco, Gino Nebiolo. Bari: Laterza, 1971. XIII, 284 p.

Semiotica della letteratura in URSS / testi di V. V. Ivanov, I. I. Revzin, Ju. M. Lotman... [et al.]; a cura di Remo Faccani e Umberto Eco. Milano: Bompiani, 1969. 172 p.

Sotto il nome di plagio / studi e interventi sul caso Braibanti, di Alberto Moravia, Umberto Eco, Adolfo Gatti, Mario Gozzano, Cesare Musatti, Ginevra Bompiani. Milano: V. Bompiani, 1969. 185 p.

La struttura assente: introduzione alla ricerca semiologica / Umberto Eco. Milano: Bompiani, 1968. 431 p. (бълг. Отсъстващата структура: Увод в семиологията).

La definizione dell'arte / Umberto Eco. Milano: U. Mursia, 1968. 305 p.

Appunti per una semiologia delle comunicazioni visive / Umberto Eco. Milano: Bompiani, 1967. 211 p.

Le Poetiche di Joyce: dalla „Summa“ al „Finnegans Wake“ / Umberto Eco. Milano: Bompiani, 1965. 171 p. (бълг. Поетиката на Джойс).

Il caso Bond / A cura di Oreste Del Buono e Umberto Eco. Milano: V. Bompiani, 1965. 259 p.

Apocalittici e integrati: comunicazioni di massa e teorie della cultura di massa / Umberto Eco. Milano: Bompiani, 1964. 387 p. (5. ed. 2001; Audio: 2010. 1 compact disc MP3; бълг. Апокалипсисът е отложен).

Diario minimo / Umberto Eco. Milano: Mondadori, 1963. 227 p. (2. ed. Milano: Bompiani, 2001; бълг. Минимум дневник; фр. Pastiches et postiches).

Il complesso facile: guida alla coscienza inquieta / Jules Feiffer; [a cura di Umberto Eco e Cathy Berberian]. Milano: Bompiani, 1962. 132 p.

Opera aperta: Forma e indeterminazione nelle poetiche contemporanee / Umberto Eco. Milano: Bompiani, 1962. 284 p. (бълг. Отворената творба).

Problemi di estetica classica, cristiana e medievale / A. Plebe, Q. Cataudella, U. Eco. Milano: Marzorati, 1961 229 p.

Sviluppo dell'estetica medievale, 1959. (бълг. Еволюция на средновековната естетика).

Filosofi in liberta / Dedalus. (S. l.): Taylor, 1958. 119 p.

Lo zen: un modo di vita, lavoro e arte in Estremo Oriente / Alan W. Watts; a cura di Umberto Eco. Milano: Bompiani, 1958.172 p.

Il problema estetico in San Tommaso / Umberto Eco. Torino: Edizioni di Filosofia, stampa, 1956. 157 p. (2.ed. Il Problema estetico in Tommaso D'Aquino. Milano: Bompiani, 1998; бълг. Естетиката на Тома Аквински).

РОМАНИ

Пражкото гробище. Прев. от итал. Стефан Тафров. София: Бард, [2011]. (Ориг. загл. Il Cimitero di Praga / Umberto Eco. Milano: Bompiani,

2010. 523 p.; англ. The Prague cemetery. Translated from the Italian by Richard Dixon. Boston: Houghton Mifflin Harcourt, 2011. 464 p.).

Тайнственият пламък на кралица Лоана: Ил. изд. Прев. Нели Раданова. София: Бард, 2006. 463 с. (Ориг. загл. La Misteriosa fiamma della regina Loana. Milano: Bompiani, 2004).

Баудолино: Измислици, които се превръщат в история...: [Прев. от итал.] Бояна Петрова. София: Бард, 2003. 480 с. (Ориг. загл. Baudolino Milano: Bompiani, 2000. 526 p.).

Островът от предишния ден. Прев. Толя Радева. 2. изд. [1. изд. Хемус, 1997]. София: Бард, 2002. 416 с. (Ориг. загл. L' Isola del giorno prima. Milano: Bompiani, 1994; англ. The Island of the Day Before).

Махалото на Фуко. Прев. от итал. Бояна Петрова. 2. изд. [1. изд. Нар. култура, 1992]. София: Бард, 2001. 672 с. (Ориг. загл. Il Pendolo di Foucault. Milano: Bompiani, 1988; англ. Foucault's Pendulum).

Името на розата. Прев. от итал. Никола Иванов [1. изд. Нар. култура, 1985, Библ. Избрани романи; №7]. б.м.: Mediasat Rights Kft.; Mediasat Group, S.A., 2005. 476 с. (Златна колекция XX век: №1) (Ориг. загл. Il nome della rosa, 1980; англ. The name of the rose).

КНИГИ ЗА ДЕЦА

La storia de I promessi sposi / Raccontata da Umberto Eco; illustrata da Marco Lorenzetti. Torino: Scuola Holden; Roma: La biblioteca di Repubblica-L'Espresso, 2010. 99 p.

Tre racconti / Eugenio Carmi e Umberto Eco. Milano: Fabbri, 2004. 110 p.

Gli gnomi di Gnu / Eugenio Carmi e Umberto Eco. Milano: Bompiani, 1992. 35 p.

I tre cosmonauti / Eugenio Carmi e Umberto Eco. Milano: Bompiani, 1966. 18 с. (англ. The Three Astronauts).

La bomba e il generale / Eugenio Carmi e Umberto Eco. Milano:
Bompiani, 1966. 18 с. (англ. The Bomb and the General).

ЖАН-КЛОД КАРИЕР

КНИГИ

Невидимият филм. Прев. от фр. Антоанета Овчарова. София: ИК Колибри, 2003 (София: Симолини). 259 с. (Ориг. загл. *Le film qu'on ne voit pas* / Jean-Claude Carrière. Paris: Plon, 1996. 225 p.).

Силата на будизма: Как да живеем по-добре в днешния свят: Едно интервю на Жан-Клод Карьер с Негово Светейшество Далай Лама. Прев. от фр. Елизария Рускова. София: Мириам, 1998. 223 с. (Ориг. Загл. *La force du bouddhisme: Mieux vivre dans le monde d'aujourd'hui* / Dalai Lama, Jean-Claude Carrière. Paris: Pocket, 1994, 250 p.).

Le réveil de Buñuel / Jean-Claude Carrière. Paris: O. Jacob, 2011. 287 p.

L'exploitation antique de la pierre de taille dans le bassin de la Charente / Jacques Gaillard; avec les contributions de Jean-Claude Leblanc, Noël Lauranceau. Chauvigny: Association des publications chauvinoises, 2011. 369 p.

Audition / Jean-Claude Carrière. Arles: Actes Sud-Papiers, 2010. 78 p.

Merveilleux cosmos! / Jean Audouze; avec Jean-Claude Carrière et Érik Orsenna,... Paris: CNRS éd., 2010. 157 p.

Dictionnaire amoureux du Mexique / Jean-Claude Carrière; dessins de l'auteur. Paris: Plon, 2009. 507 p.

Le ciel au-dessus du Louvre / Bernar Yslaire, Jean-Claude Carrière. Paris: Musée du Louvre éd.: Futuropolis, 2009. 66 p.

Le retour de Martin Guerre: récit / Jean-Claude Carrière, Daniel Vigne; édition présentée, annotée et commentée par Alain Migé,... Paris: Larousse, 2009. 158 p.

Calcutta / photographies de Sylvain Savolainen; textes de Jean-Claude Carrière. Gollion (Suisse); Paris: Infolio, 2009. 208 p.

N'espérez pas vous débarrasser des livres / Jean-Claude Carrière & Umberto Eco; entretiens menés par Jean-Philippe de Tonnac. Paris: B. Grasset, 2009. 341 p. (2. ed. LGF, 2010. 281 p.).

Contes philosophiques du monde entier; Le Cercle des menteurs / Jean-Claude Carrière. Paris: Plon, 2008. 408 p. (2. ed. Pocket, 2010. 435 p.).

Fragilités / Jean-Claude Carrière. Paris: Odile Jacob, 2006. 283 p.

Dictionnaire de la pornographie: Suivi d'une galerie de noms et d'une galerie de mots / Publ. sous la dir. de Philippe Di Folco; Pref. de Jean-Claude Carrière. Paris: Presses univ. de France, 2005. xxvi, 582 c. (Речник на порнографията).

Einstein s'il vous plaît / Jean-Claude Carrière. Paris: Odile Jacob, 2005. 252 p. (2.ed. 2007).

Détails de ce monde / Jean-Claude Carrière. Paris: Le Cherche Midi, 2004. 150 p.

Les années d'utopie: 1968-1969: New York-Paris-Prague-New York / Jean-Claude Carrière. Paris: Plon, 2003. 183 p. (2.ed. Pocket, 2006).

Jean Carmet. Je suis le badaud de moi-même. Préfaces de Jean-Claude Carrière, Jean-Pierre Coffe. Paris: Plon, 1999. 222 p.

Dictionnaire des révélations historiques et contemporaines: Contenant des paradoxes sociaux et politiques, des errata de l'histoire, des

inventions osées, des doutes, des secrets, des prédictions sur le passé comme sur l'avenir, avec des élucubrations, des silences, du faux, de l'entre-deux et, ici et là, quelques balivernes / Guy Bechtel et Jean-Claude Carrière. Paris: Plon, 1999. 317 p. (2.ed. Pocket, 2001. 303 p.).

Entretiens sur la fin des temps / Jean-Claude Carrière, Jean Delumeau, Umberto Eco, Stephen Jay Gould; réalisés par Catherine David, Frédéric Lenoir et Jean-Philippe de Tonnac. Paris: Fayard, 1998. 321 p. (бълг. Беседи за края на времената; англ. Conversations About the End of Time; исп. El Fin de Los Tiempos).

Giroise; La porte / Jean-Claude Carrière. suivi de Un entretien avec J. C. Carrière / [par Sylvie Florian-Pouilloux]. Martel: les Éd. du Laquet, 1995. 90 p.

Conversations sur l'invisible / Jean Audouze, Michel Cassé, Jean-Claude Carrière. Paris: P. Belfond, 1988. 294 p. (бълг. Разговори за невидимото).

Cent un limericks français / Jean-Claude Carrière; vingt-deux ill. de l'auteur. Paris: la Bougie du sapeur, 1988. 88 p.

Les Mythes et les notions morales dans „Les Travaux et les jours“ d'Hésiode [Microforme]: le mythe des races, l'archéologie de la justice / Jean-Claude Carrière. Lille 3: ANRT, 1988. 3 microfiches.

Le Mahabharata / adapt. théâtrale et texte, Jean-Claude Carrière. Paris: Centre international de créations théâtrales, 1985. 3 vol.: 131 p., 117 p., 141 p. (3. éd. Albin Michel, 2008. 470 p.).

L'Aide-mémoire / Jean-Claude Carrière. Paris: Papiers, 1985. 77 p.

La Conférence des oiseaux: récit théâtral...: [Avignon, 15 juillet 1979] / de Jean-Claude Carrière; inspiré par le poème de Farid Uddin Attar „Mantic uttaïr“. Paris: Centre international de créations théâtrales, 1979. 78 p.

Pierre Wemaëre / textes Jean-Claude Carrière, Per Hovdenakk,... Oslo: [Sonia Henie Museum], 1969. 25 p.

Dictionnaire de la bêtise et des erreurs de jugement / Guy Bechtel et Jean-Claude Carrière. Paris: R. Laffont, 1965. 505 p.; 2 rév. et augm. ed. 1991. 790 p. (бълг. Речник на глупостта и погрешните преценки).

Humour 1900. Présentation de Jean-Claude Carrière. Henri Monnier, Aurélien Scholl, Eugène Chavette, Guy de Maupassant... [etc.]. Paris: Éditions J'ai lu, 1963. 511 p. (3. ed. Anthologie de l'humour 1900. Paris: les Éd. 1900, 1988. 400 p.).

Lettres d'amour. Présentation de Jean-Claude Carrière... Paris: Éditions Ditis (Saint-Amand, impr. Bussière), 1962. 576 p.

Les vacances de Monsieur Hulot: d'après le film de Jacques Tati / Jean-Claude Carrière; Illustrations de Pierre Etaix. Paris, R. Laffont, 1958. 222 p.

РОМАНИ

Призраците на Гоя / Жан-Клод Кариер, Милош Форман; Прев. от фр. Анна Ватева. София: ИК Колибри, 2008. 288 с. (Ориг. загл. Les fantomes de Goya: roman / Jean-Claude Carrière, Milos Forman. Paris: Plon, 2006. 299 p.).

Mon chèques: roman / Jean-Claude Carrière. Paris: Plon, impr. 2009. 237 p.

Simon le Mage: roman / Jean-Claude Carrière. Paris: Pocket, 1993. 260 p. (2.ed.1994; роман за Симон Магьосника).

Viva Maria: roman d'après le scénario original de Louis Malle et Jean-Claude Carrière. 283 pages R. Laffont, 1965. 248 p.

L'Alliance: roman / Jean-Claude Carrière. Paris: R. Laffont, 1963. 221 p.

Mon oncle: roman d'après le film de Jacques Tati. Illustrations de Pierre Étaix. Paris: R. Laffont, 1958. 176 p.

Lézard: roman / Jean-Claude Carrière. Paris: R. Laffont, 1957. 223 p.

ЖАН-ФИЛИП ДЬО ТОНАК

КНИГИ

La France et son pain — Histoire d'une passion: Entretiens avec Jean-Philippe de Tonnac / Steven L. Kaplan. Paris: Albin Michel, 2010. 500 p.

Dictionnaire universel du pain / sous la direction de Jean-Philippe de Tonnac; introduction de Steven Laurence Kaplan. Paris: R. Laffont, 2010. CXI-1222 p.

Bob Marley / par Jean-Philippe de Tonnac. Paris: Gallimard, 2010. 353 p.

N'espérez pas vous débarrasser des livres / Jean-Claude Carrière & Umberto Eco; entretiens menés par Jean-Philippe de Tonnac. Paris: B. Grasset, 2009. 341 p. (2. ed. Paris: LGF, 2010. 281 p.).

Enterrer la haine et la vengeance: Un destin libanais / Ghassan Tuéni; avec la collaboration de Jean-Philippe de Tonnac. Paris: Albin Michel, 2009. 189 p.-XVI p.

Cathares: La contre-enquête / Anne Brenon, Jean-Philippe de Tonnac. Paris: Albin Michel, 2008. 423 p. (2.ed. 2011).

La pensée en Chine aujourd'hui / Anne Cheng, avec la collaboration de Jean-Philippe de Tonnac. Paris: Gallimard, 2007. 478 p.

Le mystère de l'anorexie / Dr Xavier Pommereau, Jean-Philippe de Tonnac. Paris: Albin Michel, 2007. 253 p.

Le corps, un plaisir ou un poids? / Jacques Fricker, Didier Sicard, Jean-Philippe de Tonnac; sous la direction d'Alain Houziaux. Paris: les Éd.

de l'Atelier, 2006. 118 p.

La révolution asexuelle: Ne pas faire l'amour / Jean-Philippe de Tonnac. Paris: Albin Michel, 2006. 297 p. (le Grand livre du mois, 2006).

Anorexia: enquête sur l'expérience de la faim / Jean-Philippe de Tonnac. Paris: A. Michel, 2005. 422 p.

La mort et l'immortalité: Encyclopédie des croyances et des saviors. Sous la direction de Frédéric Lenoir et Jean-Philippe de Tonnac. Paris: Bayard Centurion, 2004. 1685 p. (бълг. Смъртта и безсмъртието).

Sous le regard des dieux: entretiens avec Catherine David, Isabelle Franco et Jean-Philippe de Tonnac / Christiane Desroches Noblecourt. Paris: A. Michel, 2003. 381 p. — XXIV p. (Nouvelle éd. 2003. 381 p.-XXIV p.; 2. éd. Le Livre de Poche, 2005. 472 p.; Librairie générale française, 2005. 374 p.-XXIV p.).

Fous comme des sages: Scènes grecques et romaines / Roger-Pol Droit, Jean-Philippe de Tonnac. Paris: Seuil, 2002. 227 p. (Nouvelle éd. 2006. 227 p.).

Sommes-nous seuls dans l'univers?: Entretiens réalisés par Catherine David, Frédéric Lenoir et Jean-Philippe de Tonnac / Jean Heidmann, Alfred Vidal-Madjar, Nicolas Prantzou, Hubert Reeves. Paris: le Grand livre du mois, 2000. 307 p. (Nouvelle éd. 2002. 286 p.).

Entretiens sur la fin des temps / Jean-Claude Carrière, Jean Delumeau, Umberto Eco, Stephen Jay Gould; réalisés par Catherine David, Frédéric Lenoir et Jean-Philippe de Tonnac. Paris: Fayard, 1998. 321 p. (бълг. Беседи за края на времената; англ. Conversations About the End of Time; исп. El Fin de Los Tiempos).

Révérance à la vie: conversations avec Jean-Philippe de Tonnac / Théodore Monod. Paris: B. Grasset, 1999. 164 p. (Nouvelle éd. Librairie générale française, 2002. 154 p.).

René Daumal, l'archange / Jean-Philippe de Tonnac; avec la collab. de Frédéric Richaud. Paris: B. Grasset, 1998. 358 p. (2. ed.: René Daumal ou Le perpétuel incandescent. L'Isle-sur-la-Sorgue: Le Bois d'Orion, 2008. 283 p.).

Les hauts lieux sacrés de France / Jean-Philippe de Tonnac; [photogr. de Daniel Faure]. Paris: France loisirs, 1998. 231 p.

Egyptes: anthologie, de l'ancien empire à nos jours / textes réunis et présentés par Catherine David, Jean-Philippe de Tonnac et Florence Quentin. Paris: Maisonneuve et Larose, 1997. 319 p.

Les Promenades de Hermann Hesse / texte Jean-Philippe de Tonnac; photogr. Daniel Faure. Paris: Le Chêne Relié, 1996. 166 p.

L'Occident en quête de sens / textes réunis par Catherine David et Jean-Philippe de Tonnac; préf. de Jean Daniel. Paris: Maisonneuve & Larose, 1996. 377 p.

José Corti, 1938–1988, 50 ans d'édition / anthologie établie par Bertrand Fillaudeau et Jean-Philippe de Tonnac. Paris: Union générale d'éditions, 1988. 444 p.

РОМАНИ

Père des brouillards: roman / Jean-Philippe de Tonnac. Paris: Fayard, 2002. 173 p.

Little Bang: le roman des commencements / Catherine David, Jean-Philippe de Tonnac. Paris: Nil éd., 1999. 206 p.

ПРИЛОЖЕНИЕ: ЕВОЛЮЦИЯ НА КНИГАТА В КАДРИ

1.

ЧЕРНИТЕ КАМЪНИ ОТ ИКА

Каменна библиотека от 15 000 гравирани андезитни камъни от гр. Ика, Перу (възраст между 15 000–75 000 г.).

2.

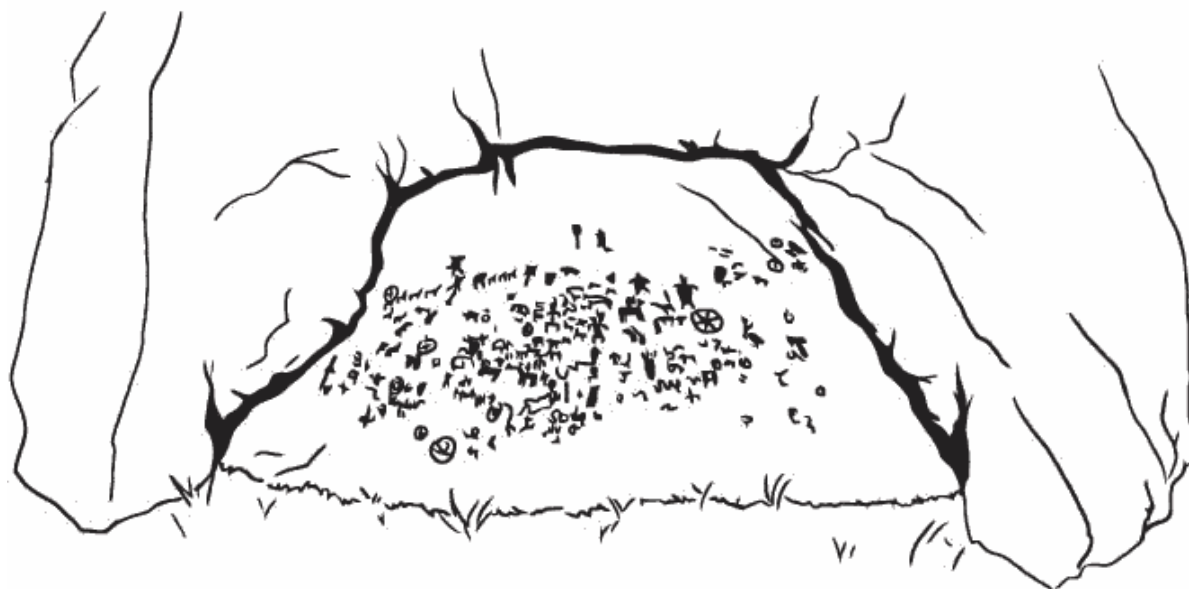
ПЕЩЕРНА КНИГА

Пещерата със стенни рисунки като „книга“ (възраст около 32 000–100 000 г.). Стилизирано изображение на сегмент от петрограмна книга в пещерата Магурата, България (5000 г. пр.н.е.).

3.

КАМЕНЕН ВЕСТНИК

Стилизирано изображение на скала с петроглифи, исторически обект Newspaper Rock в щата Юта, САЩ (възраст около 2000 г.).

4.

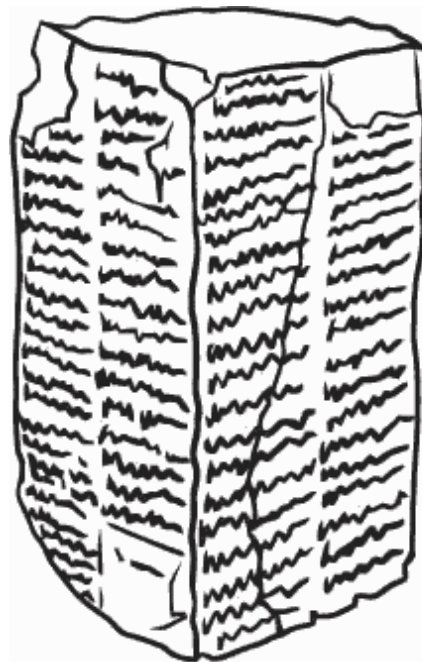
ГЛИНЕНА ПЛОЧКА

Клинописни книги от Междуречието, Шумер, Месопотамия, тип „минерална памет“ (У. Еко) от неолита до V век пр.н.е. (5500–500 пр.н.е.).

5.

ГЛИНЕНА КНИГА-ПРИЗМА

Стилизирано изображение на Шумерски царски списък (около 2100 г. пр.н.е.) върху „призмата на Weld-Blundell“ в Ashmolean Museum, Оксфорд.

6.

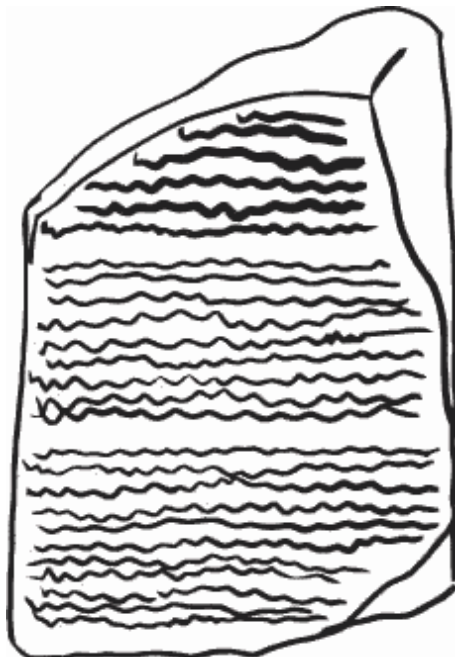
ЕГИПЕТСКА СТЕНА-КНИГА

Каменни книги върху стени и колони на храмове в Древен Египет (ок. 3150–30 г. пр.н.е.). Стилизирано изображение на йероглифен текст на стена в храма на Хатшепсут (1479–1458 г. пр.н.е.), Луксор, Египет.

7.

РОЗЕТСКИ КАМЪК

Стилизирано изображение на каменната книга трилингва от гр. Розета, Египет (196 г. пр.н.е.).

8.

РУНИЧЕСКА КНИГА

Каменни стели с рунически надписи (IV-XII в.). Стилизирано изображение на рунически камък U 240 от Лингсберг, Швеция (XI в.).

9.

ЗЛАТНА КНИГА

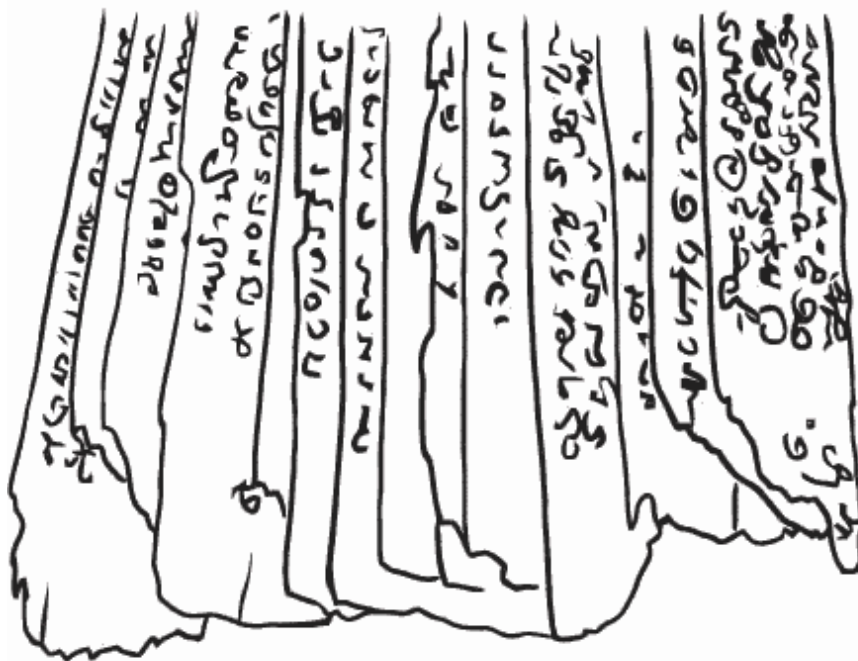

Метални книги от злато, сребро, бронз. Стилизирано изображение на книга на етруските от 7 златни листа (600 г. пр.н.е., България,

Национален исторически музей).

10.

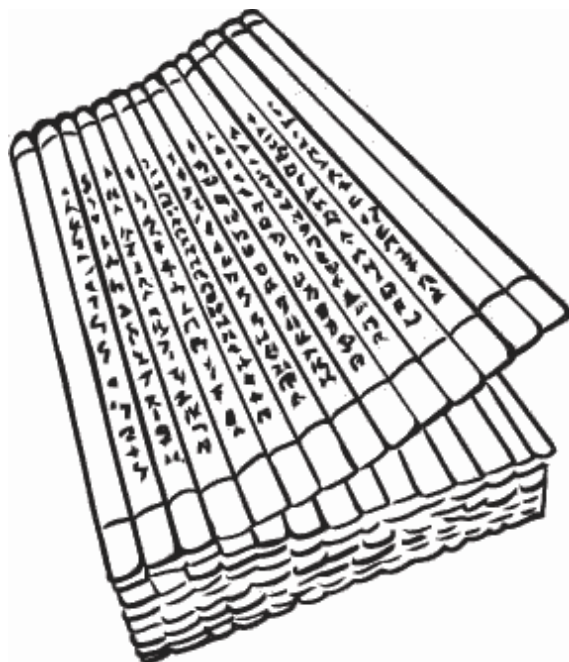
КНИГА ОТ ПАЛМОВИ ЛИСТА

Ръкописни книги от папирус, бамбук, палмови листа и др., тип „растителна памет“ (У. Еко). Стилизирано изображение на оракулски палмов манускрипт на санскрит, Древна Индия (възраст около 4–5000 г.).

11.

БАМБУКОВ СВИТЪК

Ръкописни книги-свитъци върху растителен носител. Стилизирано изображение на ролон от бамбукови пластинки, Древен Китай (VI в. пр.н.е.).

12.

КАТЕДРАЛАТА КАТО КНИГА

Средновековните готически катедрали като каменни книги, тип „каменни библии“ (Жан-Филип дьо Тонак). Стилизирано изображение

на Кьолнската катедрала „Свети Петър и Света Мария“, Германия
(строена 1248–1437 г.).

13.

ПЕРГАМЕНТОВА КНИГА-КОДЕКС

Предгутенбергови книги — ръкописи във форма на блок (поява около II век). Стилизирано изображение на *Codex Gigas* (от 1229 г., Бохемия, Чехия).

14.

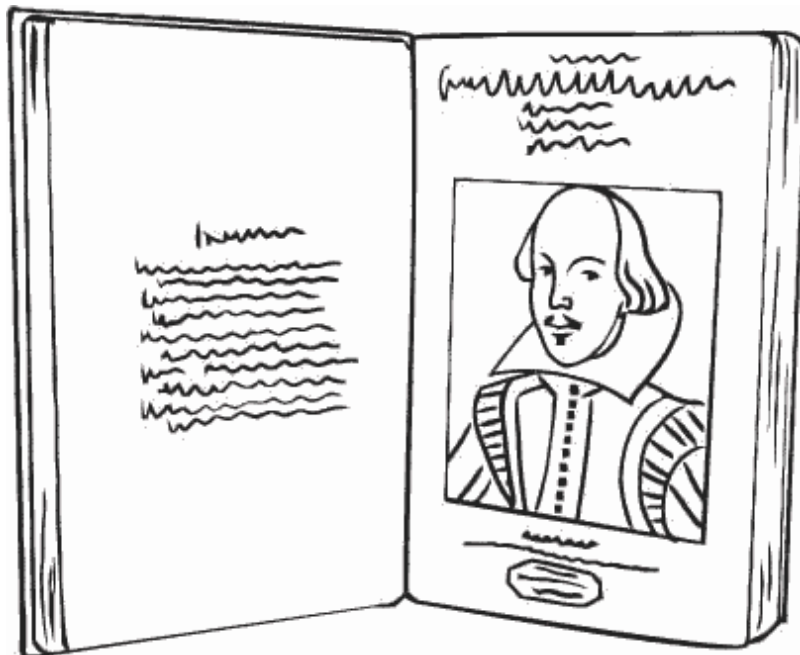
ИНКУНАБУЛИ

Условно название на първопечатните или Гутенберговите книги (от изобретяването на книгопечатането в средата на XV век до нощта на 31 декември 1500 г.) върху хартия или велен. Стилизирано изображение на 42-редовата Библия на Гутенберг (около 1450 г., Майнц, Германия).

15.

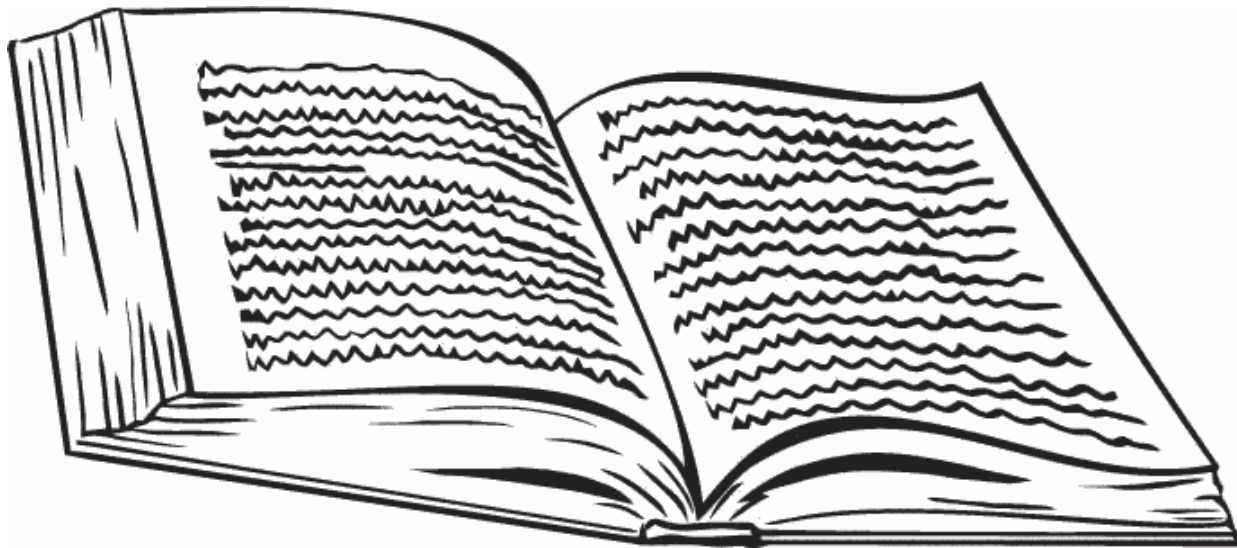
СТАРОПЕЧАТНА КНИГА

Условно название на книгите, издадени след люлчения период на книгопечатането (от началото на XVI до XIX век). Стилизирано изображение на Първото фолио на Шекспир (1623 г., Лондон).

16.

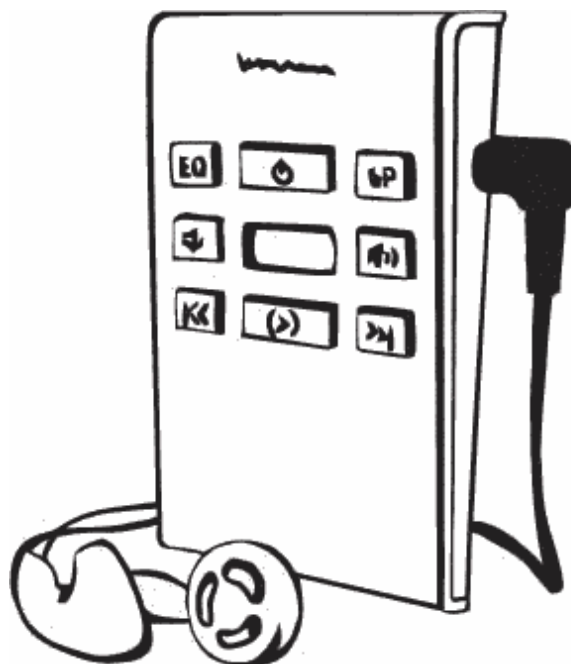
ПЕЧАТНА КНИГА

Съвременни Гутенбергови книги от XX-XXI век.

17.

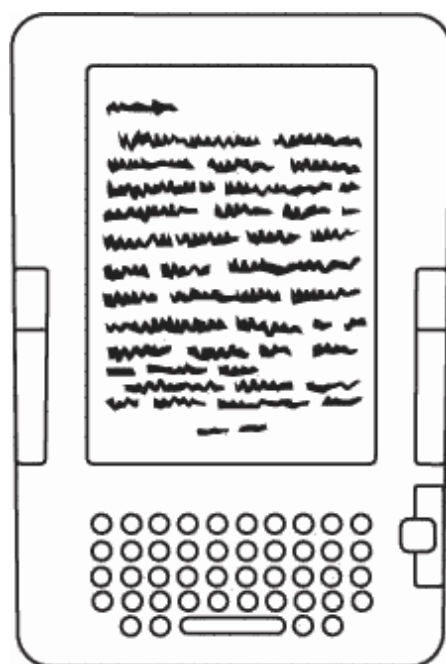
АУДИОКНИГА

Постгутенбергови книги — говорещи книги, дигитални аудиокниги (от средата на XX в.). Стилизирано изображение на говореща книга Playaway.

18.

ЕЛЕКТРОННА КНИГА

Постгутенбергови книги в дигитални формати и четци за електронни книги (от 1998 г. до днес). Стилизирано изображение на четец с електронно мастило Amazon Kindle.

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.